

HULLÓIDŐ

HULLÓIDŐ

Székely identitásépítés a 19–20. században

Szerkesztette:

BÁRDI NÁNDOR

Kriterion Kiadó – HUN–REN Társadalomtudományi Kutatóközpont
Kolozsvár – Budapest, 2023

Ez a munka a HUN–REN Társadalomtudományi Kutatóközpont
Kisebbségkutató Intézet Székely önképzés a 19–20. században NKFI 128848.
sz. projekt és a BTK Történettudományi Intézet Trianon 100 Lendület Program
segítségével készült.

Lektorálta:
Filep Tamás Gusztáv

A kiadvány megjelenését támogatta a Nemzeti Kulturális Alap,
A HUN–REN Társadalomtudományi Kutatóközpont
és az NKFI 128848. sz. programja.

© HUN–REN Társadalomtudományi Kutatóközpont 2023
© Szerzők, 2023

ISBN 978-973-26-1278-1

TARTALOM

SÁNDOR KLÁRA	
Székelyből magyar, írásból rovás – a székely írás székely identitást jelző funkciójának visszaszorulása.....	7
ORBÁN ZSOLT	
A Székely Nemzeti Párt.....	35
ABLONCZY BALÁZS	
Az alapító atyák. Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete	74
NAGY SZABOLCS	
Egy fontos identitásépítő műhely – Székely Hadosztály Egyesület	106
SZŐCSNÉ GAZDA ENIKŐ	
Háziipari mozgalmak a székely identitásépítés szolgálatában.....	130
BOKOR ZSUZSA	
A székely nagyasszony testőrei. Vallásosság és identitáskeresés a két világháború közötti Székelyföldön	175
MOHAY TAMÁS	
Csíksomlyó, a nemzeti kegyhely.....	209
VALLASEK JÚLIA	
Brandes feltámadás. A székely identitás változatai az erdélyi magyar irodalomban.....	250

Sándor Klára

Székelyből magyar, írásból rovás

A székely írás székely identitást jelző funkciójának
visszaszorulása¹

A székely írás magyarországi kultuszát látva, s ismerve a székely írás történetének azt a vonatkozását, hogy legalább a XIII. századtól már a székely identitás jelzését szolgálta, kézenfekvőnek gondolhatnánk, hogy a székely írás használata ma is szerves része a székely identitás jelzésére használt szimbólumkészletnek: hogy szinte minden székely település nevét kiírják székely betűkkel is, hogy kedvelt eszköze legyen a márkázásnak, hogy a székelyföldi iskolákban nagy számban működjenek a székely írással foglalkozó szakkörök, és így tovább. Úgy tűnik azonban, ez mégsem így van: a székely ábécé és annak használata ma korántsem olyan markáns szimbóluma a székely identitásnak, mint amilyen – elvileg, a fotelban előállított okoskodás, másképp fogalmazva „a józan ész” – alapján lehetne. Az alábbiakban azt vizsgálom, mennyiben játszhat ebben szerepet a székely írás identitásjelző funkciójának története s mai magyarországi kultusza.

Írás és identitás

Bár vannak, akik az írásrendszerekre pusztán mint a nyelvet – és információt – rögzítő eszközre tekintenek, mára már lényegében közhelyszámba megy, hogy ha egy közösségnek vagy egyénnek több írásrendszer (vagy akár betűkészlet, helyesírás) között lehet választania, akkor ezek a választások ugyanúgy identitást kifejező aktusok is egyben, mint a nyelvek, nyelvváltozatok, stílusváltozatok közötti választások.² Következésképpen az írásnak mint tevékenységnek nem csak az információk rögzítése lehet a célja, hanem, éppen

¹ A tanulmány elkészítését az OTKA (K 115748) támogatta.

² L. pl. Coulmas, Florian: *Writing Systems: An Introduction to Their Linguistic Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003; Sebba, Mark: Sociolinguistic approaches to writing systems research. *Writing Systems Research*, 1(1), 2009. 35–49; Unseth, Peter: The sociolinguistics of script choice: an introduction. *International Journal of Sociology of Language*, 192, 2008. 1–4.

e választás révén, az identitás kifejezése is. Ha egy-egy írás emlékeit vesszük számba, többnyire mindkét funkció érvényesülésére találunk példákat. Sok szövegre jellemző, hogy az írásrendszer megválasztásának nincs különösebb jelentősége, az írott szöveg létrehozásában az információ rögzítése dominál – arra azonban nemigen ismerünk példát, hogy egy írásrendszernek lényegében csak identitást kifejező szerepe legyen, s ne legyen olyan emléke, amelyben egyáltalán fontos volna az információ. A székely írás azonban ilyen: eddig megismert emlékei közül talán egyedül a Bolognai Emlék naptárának lehet az identitásjelzésen túl más funkciója.³ A többi emlék esetében egyértelmű, hogy szerzőik számára nem a leírt szöveg tartalma volt fontos, hanem az, hogy a szöveget székely betűkkel írták.

A székely írás emlékei és identitásjelző szerepük

A székely írás emlékei két nagy csoportra oszthatók: az egyikbe a székelyföldi templomokban fennmaradt feliratok tartoznak, ezek a XIII. század vége és a XVII. század utolsó harmada között keletkeztek. A másikba ábécék, tankönyv, naptár, latin nyelvű könyvekbe írt glosszák, emlékkönyv-bejegyzések, latin szövegbe ékelt titkos följegyzések: ezek a kéziratban fennmaradt emlékek a XV–XVIII. század között keletkeztek, nagyobbik részük a XVII–XVIII. században, zömük nem Székelyföldön.⁴

A székely írás történetében mindvégig más volt az írásnak és használatának szimbólumértéke Székelyföldön, és más Székelyföldön kívül, más, ha székelyek használták, más, ha nem székelyek. Már a székely írásról szóló legkorábbi híradásokból arra lehet következtetni, hogy az írás a székely népcsoport egyik etnikai jellegű identitásjelző szimbóluma volt. A további évszázadok alatt ez a szimbólumszerep bonyolult átalakulásokon ment át. Székelyföldön folyamatosan fennmaradt, sőt elterjedtebbé vált az írás székely identitást jelző funkciója, de az aktuális történelmi háttér átértelmezte szimbolikus jelentését: használata, ismerete, a vele való foglalkozás mást jelent-

³ Kiadása: Sándor Klára: *A Bolognai Rovásemlék*. Szeged: Magyar Őstörténeti Kutatócsoport, 1991. Elképzelhető, hogy a naptárt azért írták székely betűkkel, mert a Keleten maradt magyarok megtérítéséhez szánták segédletnek, s a naptár készítői úgy vélték, az őshazában maradt magyarok talán jobban értik az általuk ősinek gondolt írást – az írást nem választották el fogalmilag a nyelvtől (l. Sándor Klára: *A székely írás reneszánsza*. Budapest: Typotex, 2017a).

⁴ Az emlékek összegyűjtve: Sándor Klára: *A székely írás nyomában*. Budapest: Typotex, 2014a. Már nyomdában van a *Székely emlékek* jóval bővebb tára, Benkó Elek, Sándor Klára és Vásáry István munkája.

hetett a középkori székely mesterembereknek, mást a román származású, magyarul és latinul író Kájoni Jánosnak⁵, mást Trianon után, mást a Ceausesuc-időkből és mást napjainkban, az erdélyi magyarság politikai-ideológiai tagolódásának megjelenését követően.

Székelyföldi templomfeliratok és identitásjelző szerepük

Németh Gyula figyelt föl rá, hogy a templomfeliratok többsége Székelyudvarhely környékén található. Az utóbbi évtizedekben előkerült néhány további emlék, de alapjaiban ezek sem változtatták meg a képet.⁶ Nem tudjuk, mi lehetett ennek az egyenetlen eloszlásnak az oka, valószínűnek látszik, hogy a székelység belső presztízsvizonyaival van összefüggésben.⁷

A templomfeliratok némelyikét gondos munkával készítették: vagy kőbe faragták őket, vagy a mennyezetre, falra, karzatra vannak (voltak) festve. Ezeket mesteremberek készítették, többnyire a nevüket s esetleg a munkavégzés tényét rögzítették székely betűkkel. Más feliratok inkább esetlegesen, jóval kevesebb munkával s nyilván kevesebb idő alatt készültek: ezeket többnyire a vakolatba karcolták szerzőik. Némelyikük a pap nevét örökölte meg, többségük azonban a székelyföldi templomokban is gyakori „itt jártam”-típusú felirat – a latin betűs *hic fuit*-jellegű karcolások szinte ellepik egyes székelyföldi templomok falképeit.⁸

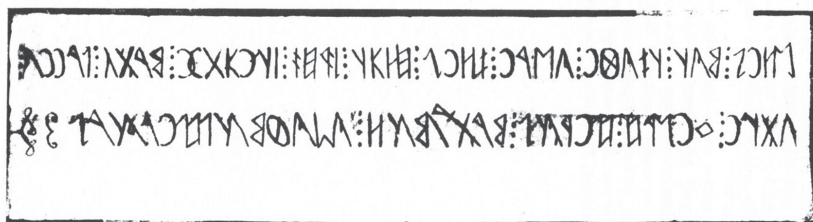
A templomfeliratok közös vonása tehát, hogy mindegyik valamiféle aláírás – s így már önmagában is identitáskifejezés –, a székely ábécé használata ehhez az identitásfelmutatáshoz ad többletet. Nevezetesen azt, hogy a felirat

⁵ Kájoni János (1629-1687) ferences rendi szerzetes, tudós, orgonaépítő, nyomdaalapító, a Kájoni Kódex alkotója.

⁶ Németh Gyula: A székely írás új emléke: a homoródkarácsonyfalvi felirat. *Magyar Nyelv*, 41, 1945. 1–5, 11–16; Ferenci Géza: A székely rovásírás Erdélyben ma létező emlékei. In: *Rovásírás a Kárpát-medencében*. Szerk.: Sándor Klára. Szeged, 1992. 51–67; Benkő Elek: A siménfalvi rovásémlék és köre. In: Kovács András – Sipos Gábor – Tonk Sándor (szerk.), *Emlékkönyv Jakó Zsigmond nyolevanadik születésnapjára*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1996b. 55–64.

⁷ Más magyarázatot javasol Kristó Gyula: *A székelyek eredetéről*. Szeged, 1996, illetve Benkő Elek: A székely rovásírás korai emlékei. A székelydályai felirat. *Magyar Nyelv*, 92, 1996a. 75–80, valamint Benkő Elek: *A középkori Székelyföld 1–2*. Budapest: MTA BTK Régészeti Intézet, 2012. Mindkét magyarázat tartalmaz bizonytalanságokat, és vet föl további kérdéseket.

⁸ L. Entz Géza: XV–XVIII. századi bekarcolások falfestményeken. *Archeológiai Értesítő*, 79, 1952. 131–132.

I. kép. A Csíkszentmiklósi/Csíkszentmihályi Felirat 1501-ből. Szilágyi Sámuel másolata (kiadta: Németh Gyula, Kőrösi Csoma Archívum, 1926–1932).

szerzője különleges tudással, a székely ábécé ismeretével rendelkezik, s ezt a tudást csoportthovatartozásának kifejezésére alkalmazza.

A Székelyföldön talált feliratok azt mutatják, hogy ott a székely írásnak egymástól kisebb-nagyobb mértékben eltérő hagyományai voltak, de még mindig nagyon alacsony számukból⁹ arra lehet következtetni, hogy a székely ábécé ismerete a székelyek körében sem volt kiterjedt. A megismert feliratok készítői írástudók – papok és mesteremberek – voltak, akik a székely betűket elsősorban nem a tartalom közlése kedvéért használták, hanem székely identitásuk és különleges tudásuk fölmutatásaképpen.

A székely írás Székelyföldön kívül készült emlékei és identitásjelző szerepük

A Székelyföldön kívüli használat identitásjelző szerepének megkonstruálásához át kellett értelmezni az íráshoz kapcsolódó szimbolikus identitásjelentést: a székelység (‘székely mivolt’) szimbólumából a magyarság (‘magyar mivolt’) szimbólumává kellett tenni. Ez hosszú folyamat volt, és egészen a XIX. század végéig nem is sikerült teljesen.

A középkori krónikák egyértelműen a székelyekhez kapcsolták a latintól eltérő betűsort. Először Kézai Simon említette, hogy a székelyeknek sajátos betűik vannak – ezeket szerinte a székelyek a vlachoktól tanulták el, mint-

⁹ A 2014-ig megtalált templomfeliratokat egybegyűjtve tárgyalja Sándor, 2014a. 2015-ben Székelyudvarhelyen találtak egy felirattöredéket, ez nem templomból, hanem a Székelytámadt vár XVI. századnak azonosított törmelékrétegéből került elő, l. Sándor Klára: Új székely írásos nyelvemlék – szenzációs lelet? *Nyelv és tudomány*, 2015. augusztus 25. <https://www.nyest.hu/hirek/uj-szekely-irasos-emlek-szekelyudvarhelyrol>. Lásd még a 4. jegyzetben említett, sajtó alatt lévő munkát.

hogy velük keveredtek.¹⁰ A székelyek írása, Kézaihoz hasonlóan, Thuróczy Jánosnál is a huntörténet része, de Kézai megjegyzését Thuróczy visszajára fordította: szerinte éppen a székelyek kiváló erkölcsének és hagyományörzésüknek köszönhető, hogy egyedül ők őrizték meg a magyarok elődeként bemutatott hunok régi betűit. Művének előszavában is említi a székelyek írását: az ellen érvelt vele, hogy a hunok írástudatlan, műveletlen nép lett volna.¹¹ Thuróczy tehát éppen Kézai eredetközösség-elméletébe illesztve értékelte nagyra a székelyeket; ő volt az első, aki a székelyek által használt jeleket fába rótt írásnak nevezte, és a szkíta–hun hagyományhoz kötötte. Mindezzel Hunyadi Mátyás politikai céljait szolgálta: Attila örökségét, a másodiknak tekintett honfoglalást már a korábbi magyar uralkodók történetírói is használták legitimációs célokra (ennek első fennmaradt forrása Anonymus *Gestája*), Thuróczy ennél tovább lépett, és a hun uralkodó birodalmát és ország-lását – a krónika augsburgi kiadásában *Attila secundus*nak nevezett Mátyás szándékainak megfelelően – úgy állította be mint Mátyás uralkodásának elő- és tükörképét.¹² A székely írás tehát ebben az első időszakban Mátyás és ideológiateremtő udvari emberei számára egyértelműen a hun leszármazás bizonyítéka volt – de ez azt is jelentette, hogy nem csak a székelyek, hanem a teljes magyarság hun származásának koronatanújává vált. Thuróczy átkapcsolásának köszönhetően magyarázatot nyert az is, hogyan bizonyíthatja a székely ábécé a magyarok hun eredetét, ha csak a székelyeknél őrződött meg. A későbbi krónikák, beleértve Bonfini, Oláh Miklóst, Székely Istvánt, Thuróczy értelmezését követték,¹³ és ez maradt az alapértelmezés egészen a XIX. század közepéig: nyelvtanokban, történeti munkákban, tankönyvekben egyaránt.

E legfontosabb szimbolikus jelentés mellett a székely írást még két további identitáselem fölmutatásaként használták: a héber rokonság bizonyítására, illetve a széles körű műveltség csillogtatására.

A magyar nyelv héberrel való szoros rokonságának fölmutatása a magyar nyelv – s ezzel a magyarok – kiváltságos szerepét volt hivatva igazolni, csakúgy, mint a korabeli Európa más nyelveket beszélő tudósainak hasonló törekvései, akik számára egyértelmű volt, hogy a héberhez legközelebb álló nyelv

¹⁰ Kézai Simon: *A magyarok cselekedetei*. Ford.: Bollók János. Budapest: Osiris, 1999. 101–102.

¹¹ Thuróczy János: *A magyarok krónikája*. Ford.: Bellus Ibolya. Budapest: Osiris, 2001. 10.

¹² A székely írás kultuszának Mátyás udvarához kötődéséről részletesen I. Sándor, 2017a.

¹³ Bonfini, Antonio: *A magyar történelem tizedei*. Ford.: Kulcsár Péter. Budapest: Balassi, 1995; Oláh Miklós: *Hungária. Athila*. Budapest: Osiris, 2000, Székely István: *Krónika ez világnak jeles dolgairól*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1960.

az emberiség legősibb nyelvéhez is a legközelebb áll.¹⁴ A székely írást elsőként Verancsics Antal hasonlította expliciten a héber íráshoz – azon az alapon, hogy mindkettő jobbról balra halad. A XVI. század végére általánossá vált a székely írás és a héber ábécé összekapcsolása: Szamosközy István nem pusztán a székelyeknél fennmaradt „szkítiai” írást tekintette a héber írás rokonának, hanem a magyar nyelvet is, sőt véleménye szerint még a székelyek beszéde is őrzi eredeti, keletről hozott nyelvük nyomait. A székely írást egészen a XVIII. század végéig, sőt elvéve még a XIX. század elején is hun-szkíta eredetűnek s egyben a héber rokonság bizonyítékának tekintették: így szerepelt több nyelvtanban, részletesen, önálló könyvecskéiben értekezett róla Bél Mátyás.¹⁵

E hagyományból Baranyai Decsi Jánost¹⁶ érdemes külön is megemlítenünk, mert a székely írást egyszerre használta az ősi eredetből fakadó nemzeti büszkeség, a keleti származás tudata és az isteni kiválasztottság hite bizonyítékaként abban az előszóban, amelyet Telegdi Jánosnak¹⁷ a székely ábécé tanítását célzó tankönyvéhez írt 1598-ban.¹⁸ Úgy vélte, a székelyeknél megőrzött írás tanúskodik a magyarok egykori hadi dicsőségéről és kulturális nagyságáról, arról, hogy a magyar nép igen régi, és a kelet-ázsiai szkítáktól származik: a székely írás bizonyítja, hogy a szkíták a görögöknél korábban rendelkeztek magaskultúrával, hogy „Isten népéhez sokkal közelebb állottak, és hogy a régi bölcseszet a héberektől az ázsiai népekhez és csak ezektől került végre a görögökhöz”.¹⁹ A székely ábécé és a magyar nyelv a bizonyosság arra, hogy a magyar nyelv és nép a héber rokona, s hogy mint ilyen, „Istennek kedves”. Innen már csak egyetlen lépés az az egyébként a korban szintén közismert gondolat, hogy a magyar is Isten választott népe. Mindezek

¹⁴ Erről a szellemi mozgalomról és a héber–magyar nyelvrokonság kérdéséről l. Hegedűs József: *Hiedelem és valóság. Külföldi és hazai nézetek a magyar nyelv rokonságáról*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2003.

¹⁵ Bél Mátyás (1684–1749) evangélikus lelkész, polihisztor, korának kiemelkedő tudosa. A krónikás irodalomról és a székely írás modern kor előtti használatátörténetéről részletesen l. Sándor, 2014a és Sándor Klára: A székely írás Székelyföldön kívüli használatának kezdetei. In: Sudár Balázs és tsai (szerk.), *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*, Budapest: MTA BTK. 2014b. 329–342.

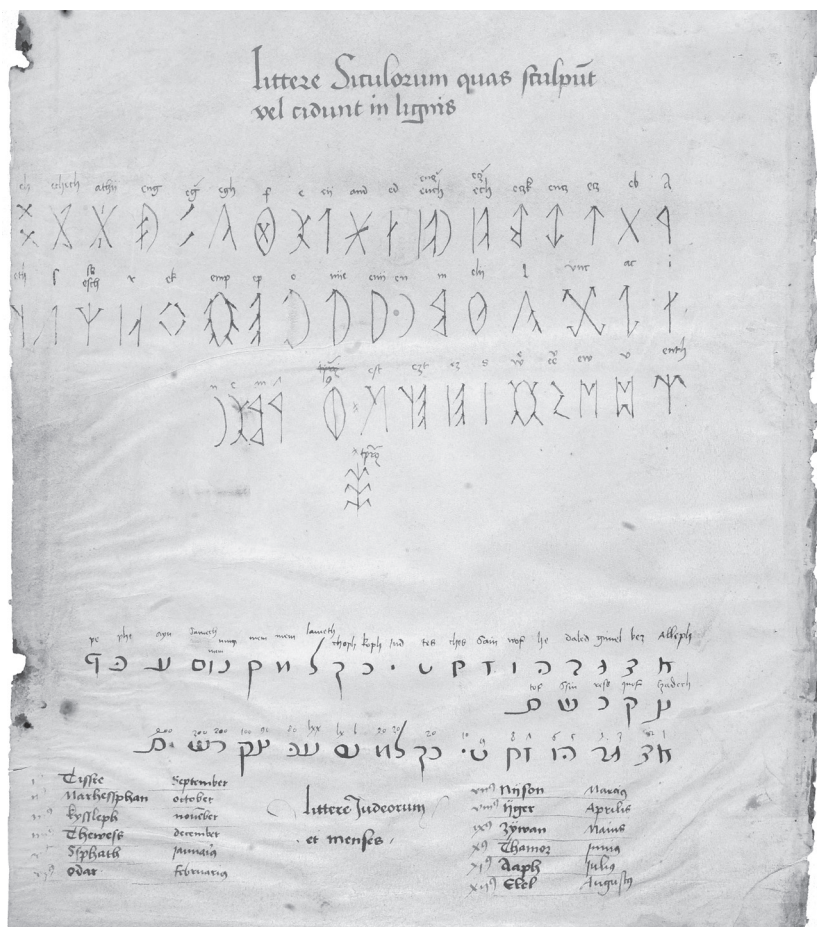
¹⁶ Baranyai Decsi Csímor János (1560–1601), író, műfordító, közmondások gyűjtője.

¹⁷ Telegdi János (nem azonos Telegdi János kalocsai érsekkel) egy székely ábécéskönyv szerzője.

¹⁸ Telegdi tankönyvének kiadása: Sebestyén Gyula: *A magyar rovásírás hiteles emlékei*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1915. A később előkerült kéziratokról és Telegdi személyéről l. Sándor, 2014a. Az emlék új, a korábinál több kéziratot közlő kiadása sajtó alatt (vö. 4. jegyzet).

¹⁹ A Baranyai Decsi előszavából vett idézeteket Sebestyén 1915, 96–98. fordításában közlöm.

2. kép. A Nikolsburgi Ábécé (15. sz. második fele); OSZK

alapján Decsi János mindenkinek ajánlotta a székely írás elsajátítását, és bár nem előzmények nélkül, de ő építette be először expliciten a magyar identitástudatba: „ezen betűket nemcsak arra tartom érdemeseknek, hogy minden iskolában tanítsák, és a gyermekekbe csepegtessék, hanem arra is, hogy minden rendű honfitársunk, gyermekek, öregek, férfiak, asszonyok, nemesek és parasztok, egyszóval: mindazok, kik azt akarják, hogy magyarnak neveztesenek, tanulják meg.”

A XVII–XVIII. században keletkezett kéziratok csaknem mindegyike az imént említett Telegdi-tankönyv betűsorát használta. Ezen emlékek egy jól körülhatárolható csoportját peregrinus diákok emlékkönyveiben, nap-

lóiban találjuk: az ifjak szívesen mutatták be társaiknak széles körű nyelvtudásukat, s a különféle nyelveken – latinul, görögül, németül, magyarul – készült bejegyzések mellé olykor székely ábécével írt sorok is kerültek. Ezek nyelve ugyan a magyar vagy a latin volt, de minthogy a nyelv és írás fogalma a szerzők számára nem vált világosan szét, a székely ábécé ismerete szintén a műveltséget jelezte.²⁰

Az a tény, hogy a XVI. század végén Telegdi János tankönyvet írt a székely ábécé terjesztésére, s főként hogy a későbbi kéziratok betűsorai egy-két kivétellel erre az ábécére vezethetők vissza, valamint hogy a székely írás ismerete a műveltség jele volt, azt mutatja, hogy ebben az időben ez a tudás igen szűk körre korlátozódott. Ezért tudták titkosírásként is alkalmazni: Szamosközy István a XVI–XVII. század fordulóján két szövegben is, a XVIII. században többen. Ezért volt szükség arra a gyűjtőmozgalomra is, amelyet a XVIII. században elsősorban piarista és jezsuita tudósok – bár a mozgalom egyik legjelentősebb alakja éppen Bod Péter volt – kezdeményeztek és folytattak a székely írás emlékeinek fölkutatására.²¹

Kétségek és hamisítványok

Az előzmények ismeretében azt mondhatjuk, a székely írásnak jó esélye volt arra, hogy a reformkori nemzeti hagyományteremtés révén széles körben elfogadottan magyar identitást jelző szimbólummá váljon. Ez azonban nem történt meg, annak ellenére, hogy a székely írás humanista kultusza a hunhagyományba ágyazva született meg, s mindvégig szorosan kötődött hozzá, a hunhagyomány pedig, a XIX. században rövid átmeneti időszakot követően – amikor a tudósi és közösségi történeti érdeklődés a frissen föllelt Anonymus-hagyományt követve inkább Árpád felé fordult – újfent megerősödött: bekerült az egyre kiterjedtebb közoktatás tananyagába, s közkedvelt irodalmi, művészeti téma maradt. A székely írás azonban éppen a XIX. század elején vált lassan le a továbbra is vonzó hunhagyományról, így ennek révén már nehezen kerülhetett volna be azok közé az identitáselemek közé, amelyek a reformkorban formálódó új nemzettudatban kanonizálódtak.

Ennek több oka volt. A legfontosabb: a székely írásnak, a XVIII. századi emlékkutató mozgalom minden igyekezete ellenére még mindig nem

²⁰ Ábécéket és bejegyzéseket is találunk Miskolci Csulyak István naplójában, Veszelin Pál és a Magyarországon tanuló svájci Petrus Rosius à Porta emlékkönyvében. Részletesen l. Sándor, 2014a. L. a 4. jegyzetben említett új kiadást.

²¹ Részletesen l. Sándor, 2014a.

volt olyan emléke, amely nem pusztán másolatban maradt fenn, nem kézirat volt, hanem valódi, saját helyén – templomban, sziklán – fennmaradt székelyföldi emlék. Az egyetlen hosszabb felirat, amelyet Szilágyi Sámuel másolt le a csíkszentmihályi (vagy csíkszentmiklósi) templomban, elveszett, csak másolatban ismerték, s még a kézirat körül is voltak bizonytalanságok. Az első „igazi” felirat csak 1864-ben került elő Énlaka templomából.

A kételkedést fokozta, hogy az eredeti emlékek helyett megjelent jó néhány hamisítvány – Sebestyén Gyula szavaival: a hamisítók az emlékek hiánya miatt beállt „égető szükségletet” akarták kielégíteni, „így tért le az igaz útról a székely betűrovás néhány meghibbant elméjű rajongója is.”²²

Az egyik hírhedtté vált hamisítvány a „gellei imádságos könyv” volt. Talán a székely írás iránt erősen érdeklődő Hájos István Gáspár²³ megrézfálására fabrikálták a piarista rendtársak még az 1770-es évek elején, s bár Hájos nem leplezte le a csalást, érdeklődést sem mutatott az általa ismert székely jelsortól eltérő betűkkel írt „emlék” iránt. Nem úgy néhány évtizeddel később Révai Miklós²⁴ és Toldy Ferenc²⁵, akik lelkesen sorolták a székely írás emlékei közé a hamisított imádságos könyvet. Jerney János²⁶ hírlapi ismertetésben olvasott egy ősi betűkkel írt, nyírfakéregre jegyzett könyvről, 1840-ben be is mutatta a nagyközönségnek. A „túróci fakönyv” eredetiségéről azonban nem nyilatkozott – szemben ismét Toldy Ferencsel, aki a „legnagyobb régiségű”-nek és a „leghitelesebb”-nek nevezte. Mindkét hamisítványt Szabó Károly leplezte le.

A tévedések, hamisítványok, a továbbra is hiányzó „ősi emlékek” érthetően rombolták a székely írás hitelét. Ráadásul megdőlt a székely írással korábban szorososan összekapcsolt héber nyelvrokonság tézise is, így a székely írás héber rokonítással való bensőséges viszonya tovább fokozta a székely írással kapcsolatos kétségeket. Az sem tett jót, legalábbis a kritikus tudományosság szemében, hogy a székely írás a magyar nyelv és nép elsőségét bizonygató elméletekbe is bekerült mint minden létező írás őse. S ha ez nem volna elég: a XIX. század közepe táján a tudományos diskurzusban a hunok lassan kikerültek a magyarok lehetséges elődei közül. Így végül a székely írás hun eredetét még olyanok is kétségesnek kezdték gondolni, akik egyéb-

²² Sebestyén Gyula: *Rovás és rovásírás*. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1909 [reprint: 2002, Budapest: Tinta], 294.

²³ Hájos István Gáspár (1724-1785) piarista szerzetes, tanár.

²⁴ Révai Miklós (1750-1807) piarista szerzetes, nyelvész.

²⁵ Toldy Ferenc (1805-1875) irodalomtörténész.

²⁶ Jerney János (1800-1855) őshazakutató.

ként sem a székely írás létezésében, sem a székelyek hun származásában nem kételkedtek.

Amikor Orbán Balázs 1864-ben végre megtalálta az énlaki unitárius templom egyik mennyezeti kazettájában a kétszáz évvel korábban odafestett feliratot,²⁷ s nem sokkal később Szabó Károly elkészítette háromrészes, a székely írás kutatásának történetében mérföldkönek számító tanulmányát,²⁸ már késő volt ahhoz, hogy a székely írás szerepet kapjon a történetírás által preferált nemzeti identitáselemek között. Ráadásul Szabónál sem volt világos, hogy a teljes magyarságra kiterjeszti-e az írás ismeretét: a székelyeket hun eredetűnek tartotta, és a hun származás bizonyítékának vélte a székely írás meglétét, melynek eredete szerinte „fajunk ősi, éjszaknyugoti ázsiai honába helyezendő”.²⁹

A „nép között élő rovásírás”

A Millennium körüli romantikus történelmi álmok újabb hamisítványokat teremtettek. 1873-ban Somogyi Antal *Régi magyar énekek* címmel adott ki egy gyűjteményt, amely pogány énekeket tartalmazott. Az énekeket Somogyi saját állítása szerint egy XVI. századnak mondott könyv üres lapjaira írták ősi betűkkel, a hun–magyar ősök történetéről, istenükről, a földről, tűzről, vízről, levegőről szólnak. Arany János szerint két baj volt velük: az egyik, hogy e „régiségeket” Somogyi egytől egyig maga költötte, a másik, hogy igen csapnivaló költői művek.

A csalásokra ugyan gyorsan fény derült, a kritika mégsem ért el mindenkit. Király Pál, a budai tanítóképző igazgatója az „ősi jelek” nagy híveként vált a századforduló rovásbotrányának aktív közreműködőjévé. Egyik tanítványa, Szabó Sándor 1901-ben értesült az omori református tanítótól arról, hogy van a faluban egy Tar Mihály nevű öreg földműves, akinek apja, állítása szerint, ismerte a régi írást. Szabó értesítette Király Pált, ő pedig levelezni kezdett az omori gazdával. Tar megírta neki, hogy az ősi jeleket apjától, öreg bojtáruktól s még egy harmadik, velük egykorú férfitől látta gyerekkorában.

²⁷ Szabó Károly: Az énlakai egyház ősi székely betűkkel irt felirata. *Koszorú*, 2, 1864. 522–523.

²⁸ Szabó Károly: A régi hun-székely írásról. *Budapesti Szemle*, 5, 1866a. 14–17, 114–143. Szabó Károly: A régi hun-székely írásról. *Budapesti Szemle*, 6, 1866b. 18–20, 106–130, 233–277. Arról, hogy a székely írás miért maradt ki a nemzeti kánonból, részletesebben I. Sándor Klára: A székely írás kutatása és a nemzeti gondolat. In: Bollók Ádám (szerk.), *Nemzet és tudomány Magyarországon a 19. században*, Budapest: MTA BTK. 2017b. 27–47.

²⁹ Szabó, 1866/b. 277. Az itt említett hamisítványokról bővebben I. Sándor, 2014a, 296–303.

A nyomaték kedvéért a gazda székely betűkkel írta válaszát. A levelezés folytatódott, Tar immár új betűkészlettel írta levelét, s ezt azzal magyarázta, hogy ezek „rovás szerénti” betűk, ahogyan az öregektől látta, korábban pedig „írás szeréntiekkkel” írt, amint a Történelmi Könyvtár egyik füzetéből tanulta. Király Pál megkérte Tart arra is, hogy hat „táltoséneket” írjon át „rovás szerént” a Somogyi által kiadott „régí énekek”-ből – a székely betűkkel leírt énekeket Fadrusz János Zilahon állítandó Tuhutum-szobrának talapzatára szánták. Fadrusz a XIX. századi magyar történelmi szobrászat egyik legismertebb alakja, az ünnepelt művész szobrához hozzájárulni nagy dicsőség volt. Az átírás elkészült, a versek kőbe vésvé büszkélkedtek a szobron az 1902 őszén történt leleplezéskor, a lapok pedig lelkesen keresték a „nép között élő rovástudást”. Végül Szily Kálmán, az MTA főtitkára és a Nemzeti Múzeum is vizsgálatot rendelt annak érdekében, hogy kiderüljön: „él-e a rovásírás a magyar nép közt”, lefolytatására Sebestyén Gyulát kérte föl. Ekkor derült ki, hogy Tar számadó juhász apjától, öreg bojtáruktól s a harmadik öregtől, aki szintén juhász volt, nem betű-, hanem számrovást látott egykor, a székely betűket pedig Toldy László *A régi magyarok műveltségének története* című munkájából tanulta.³⁰

A botrány következtében végül magának Sebestyénnek kellett bizonygatnia, hogy nem „koholmány” a teljes székely ábécé. Ezt sikerrel meg is tette – és ugyanabban a munkájában változtatta a „(hun-)székely írást” „magyar rovásírássá”.

A székely írásból magyar rovásírás – és vissza

Sebestyén Gyula azért adta könyvének *A magyar rovásírás hiteles emlékei* címet,³¹ mert a székely írással készült emlékek hitelessége két okból is fontos volt. Részben el kellett különíteni a valódi emlékeket a hamisítványoktól s minden mástól, ami nem hamis, de nem is a székely írás emléke, részben ezzel a gesztussal vissza kellett nyerni a nagyközönség s főként a tudományos közösség bizalmát a székely írás kutatásának komolyságát illetően.

A cím azonban más fordulatot is jelez: Szabó Károly fél évszázaddal korábban még hun–székelynek hívta a szóban forgó írást,³² ahogyan előtte

³⁰ A Tar Mihály és fia „rovásírástudásának” valódi eredetéről és a Tuhutum-szobor székely betűkkel írt énekeinek történetéről szóló összefoglalás Sebestyén Gyula (1909, 299–325) alapján készült.

³¹ Sebestyén, 1915.

³² Szabó 1866a, 1866b.

mások is egyértelműen a székelyekhez kapcsolták. Sebestyén azonban úgy vélte, hogy egykor a magyarság egésze ismerte a szögletes jeleket. Ennek máig sem találjuk semmi bizonyítékát: a krónikákban mindvégig a székelyek írásként szerepel, eddig csak Székelyföldről kerültek elő korai emlékei, s amelyik nem ilyen, azt is székely származásúak írták.³³ Honfoglaló magyar sírból alig került elő írást tartalmazó lelet, az egyetlen hosszabb jelsort tartalmazó emlék nem a székely ábécé elődjének jeleit tartalmazza.³⁴ Mindennek azonban nincs jelentősége abból a szempontból, hogy Sebestyén nagy hatású könyve nyomán egyre többen kezdték használni a *magyar rovásírás* elnevezést. Némi ellenállás után így tett Németh Gyula is, aki a két háború közötti időszakban a székely írás kutatásának meghatározó alakjává vált, elsősorban az írás eredetére vonatkozó kérdések érdekelték, de újonnan előkerült emlékeket is közölt.³⁵

Sebestyén könyvében van még egy nagy karriert befutott szó: a *rovás*. Neki köszönhetően terjedt el ez a megnevezés, jóllehet Sebestyén nem abban a jelentésben használta, ahogyan később szokássá vált: a szó eredeti jelentésének megfelelően csak a fába rótt betűket nevezte *rovásírás*-oknak, azt viszont valamennyit, bármilyen ábécével készültek. Elmélete szerint a székely, a keleti türk és a germán rúna azért különleges, mert sok mindent megőrzött a föníciai írás korai sajátosságaiból, amely szerinte eredetileg szintén „rovásírás” volt.³⁶

³³ Az egyetlen nem székely területről előkerült korai emlék egy somogyi lelet: az Alsóbüi Feliratot tartalmazó cserépdarabot egy vaskohó törmelékében találták, X. századra datált jelsorának minden eleme megegyezik formailag a székely ábécé valamely betűjével, de a jelek hangértéke egyelőre tisztázatlan. A székely írás a XIII. században nagyobb átalakuláson ment át, ebben az értelemben az Alsóbüi Felirat még nem az emlékekből ismert történeti székely ábécével készült, hanem annak előzményével, és elképzelhető, hogy az akkoriban a Dél-Dunántúlon élő székelyek hagyatéka. A feliratról további irodalommal, valamint a székely írás rétegződéséről lásd: Sándor, 2014a.

³⁴ A homokméggy-halomi tegezborító lemezről van szó, részletesebben a további irodalommal együtt l. Sándor, 2014a.

³⁵ Melich a *székely írás* elnevezést használta (Melich János: Néhány megjegyzés a székely írásról. *Magyar Nyelv* 21, 1925. 153–159). Németh némi hezitálás után (l. erről Németh Gyula: A régi magyar írás eredete. *Nyelvtudományi Közlemények* 45, 1917–1920. 21–44), de végül elfogadta annak lehetőségét, hogy a magyarság egésze ismerhette ezt az írást (Németh Gyula: *A magyar rovásírás*. Budapest: a Magyar nyelvtudomány kézikönyve II/2. füzet, 1934), s ezt később Róna-Tas András sem zárta ki (Róna-Tas András: *A honfoglaló magyar nép*, Budapest: Balassi, 1996). Arra nézve, hogy milyen érvek alapján tekintik a teljes magyarságának, illetve csak a székelységének a székely írást, részletesen lásd: Sándor, 2014a.

³⁶ Sebestyén a „rovás jellegű íráskor” alaptulajdonságait az Európában és Ázsiában is elterjedt számrovások jellemzőiből vezette le – a számrovásokkal néprajzusként foglalkozott (l. Sebestyén, 1909).

A *rovásírás* terminust aztán gyorsan átvette az akadémiai irodalom, de jelentése közben érzékelhetően megváltozott: a 'fába rótt írás' helyett először 'szögletes betű' értelemben kezdték használni, s aztán megjelent az értelmezésben egy olyan jelentéselem is, amely a „rovásírások” rokonságára utalt. A félreértelmezésre már Németh Gyula is fölhívta a figyelmet: „Sebestyén úgy tünteti fel a dolgot – írta –, mintha a rovásírás történeti egység volna, s egyik fejlődése volna a magyar”.³⁷ A magyar szakirodalom azonban Németh bírálata ellenére a székely írás mellett a keleti türk írást is *rovásírás*-nak kezdte nevezni – más nyelvekben 'orhoni ábécé', 'orhoni írás', 'ötörök írás' a neve –, s később a nyugati törökség területein fölbukkant emlékek ábécéit is így hívták. A szintén szögletes germán rúnákat azonban nem nevezték „rovásírásnak”, így a „rovásírásnak” nevezett kategória olyan ábécéket fogott egybe, amelyek valamilyen módon kapcsolódtak a törökséghez: a keleti türköt, a kazáriai ábécéket, az avar kori emlékek írását, illetve összefoglaló névként a „kelet-európai rovásírásokat”, beleértve a székelyt.

Sebestyén Gyula nemcsak az írás átnevezésében játszott meghatározó szerepet: a megróstatott emlékek kiadásától hosszú idő után végre lendületet kapott a székely írás kutatása. Jelentős előrelépés történt az írás eredetének tisztázásában, és a megnövekedett figyelemnek köszönhetően újabb és újabb emlékeket fedeztek föl.

A második világháborút követően a politikai és társadalmi környezet – finoman fogalmazva – nem kedvezett a székely írás kutatásának. Tiltani nem tiltották, de nyilvánvalóan nem is ösztönözték: nehéz lenne a pusztá véletlennek tulajdonítani, hogy az 1945 előtti sűrű időszak után hirtelen senkit nem érdekelt a székely írás az akadémiai tudományosságban. Még a hetvenes-nyolcvanas években is csak egy-egy cikk jelezte, hogy nem teljesen hagyták figyelmen kívül a székely írást. A magyarországi lankadt tudományos érdeklődéssel szemben Erdélyben intenzívebben folyt a kutatás, nem függetlenül attól, hogy az 1970-es években két feliratot is találtak, Aranyos-szentmihályon, illetve Dálnokon.³⁸ Igaz, hogy tudományos igényű kutatást Erdélyben is csak néhány kutató végzett, ők azonban a korábbi időszakoknál jóval termékenyebben dolgoztak e tárgyban.³⁹

³⁷ Németh, 1917–20, 35.

³⁸ Mike Bálint – Kósa Ferenc: A dálnoki református templom és rovásfelirata. *Korunk* 15, 1981. 214–219. Benkő Elek: Egy újabb rovásírásos emlék Erdélyből. *Magyar Nyelv* 68, 1972. 453; Ferenczi Géza – Ferenczi István: Magyar rovásírásos emlékek. In: *Művelődéstörténeti tanulmányok*, Bukarest: Kriterion, 1979. 9–32. Benkő Elek: Középkori feliratok Dálnokon. *Korunk* 40, 1981. 138–145.

³⁹ Elsősorban Ferenczi Géza régész, később, az 1990-es évek közepétől Ráduly János tanár. Az 1980-as évek végéig Benkő Elek is ide sorolható, az ő székely írással kapcsolatos

Az 1980-as évek az előző évtizedekhez képest nem hoztak jelentős fordulatot a székely írás kutatásában, az 1990-es évek – nem meglepő módon – annál inkább. Több új emléket találtak, templomfeliratot is, kéziratot is,⁴⁰ megjelent a székely írás leghosszabb emlékének kritikai kiadása,⁴¹ konferencia tárgyalta a Kárpát-medencében talált avar kori és székely írásos emlékeket.⁴² Az elmúlt két évtized is hozott új emlékeket,⁴³ az írás eredetére vonatkozó – bár egyelőre alátámaszthatatlan vagy könnyen cáfolható – elméleteket,⁴⁴ fontos új ismereteket egyes emlékekről,⁴⁵ összefoglaló munkákat⁴⁶ és a székely írás használat történetének kutatását.⁴⁷

Az írásnak az identitáshoz való kapcsolása szempontjából talán a legfontosabb mozzanat lehetne, hogy az utóbbi években egymástól függetlenül több kutató is tudatosan elhagyta az írás nevéből a *rovás*-t, és visszatért a *magyar* helyett a *székely* jelző használatához.⁴⁸ A nem tudományos használatban azonban csekély az esélye, legalábbis még jó ideig, hogy az írás nevében ne jelenjen meg a *rovás* szó, s hogy ne a magyarság egésze örökségének tekintsék. A modern kultusz előzményét jelentő időszakokban, a XIX. század végén, s főként a XX. század első felében ugyanis végképp „magyarrá” vált a székely jelsor.

---

publikációinak a zöme már az 1990-es években jelent meg.

⁴⁰ Benkő Elek: Rugonfalva középkori emlékei. *Erdélyi Múzeum* 53, 1991. 15–28; Benkő Elek: Középkori rovásfelirat Vargyasról. *Magyar Nyelv* 90, 1994a. 487–489; Benkő Elek: Rovásírásos bejegyzések Miskolci Csulyak István peregrinációs albumában. *Erdélyi Múzeum* 56, 1994b. 81–83, Benkő, 1996b; Sándor Klára: A gelencei rovásírásos felirat. *Magyar Nyelv* 92, 1996. 80–82.

⁴¹ Sándor, 1991.

⁴² Sándor Klára (szerk.): *Rovásírás a Kárpát-medencében*. Szeged: Magyar Őstörténeti Kutatócsoport, 1992.

⁴³ Ráduly János: A bágyi rovásfelirat, 2013. *e-Népiúság.ro*. <http://www.e-nepiუსag.ro/op/article/bágyi-rovásfelirat>; Förköli Gábor – Tubay Tiziano: Székely írásos verskompiláció magyar nyelven Ágost wolfenbütteli herceg florilegiumából. *Magyar Könyvszemle*, 131(4), 2017. 443–459.

⁴⁴ Vékony Gábor: *A székely írás emlékei, kapcsolatai, története*. Budapest: Nap Kiadó, 2004; Horváth Iván: *Gépeskönyv*. Budapest: Balassi, 2006; Róna-Tas András: A székelyek ősi kincse: a rovásírás. *Keletkutatás*, 2017 Tavasz, 5–16.

⁴⁵ Szelp Szabolcs: A Nikolsburgi ábécé szerzősége és keletkezési ideje. *Magyar Nyelv* 107, 2011. 407–428.

⁴⁶ Benkő, 2012; Benkő Elek: A székely írás emlékei. In: Sudár Balázs és tsai (szerk.), *Magyar őstörténet – tudomány és hagyományörzés*. Budapest: MTA BTK. 311–327; Sándor, 2014a.

⁴⁷ Sándor 2014b, Sándor, 2017a.

⁴⁸ Vékony, 2004; Benkő, 2014, Sándor, 2014a, 2014b, 2017a. E mellett az elnevezés mellett foglalt állást az MTA Bölcsészettudományi Központjának Magyar Őstörténeti Témacsoportja 2012. június 14-én. A nyilatkozat letölthető: <http://www.tti.hu/images/esemenyek/nyilatkozat.jpg>.

A modern kultusz

A két háború között a székely írást minden korábbinál szélesebb körben ismerték meg a cserkészmozgalom révén. Az írás ismerete része volt a próbáknak, tábori fölkeszítőknek, foglalkozásoknak, megjelent cserkészlapokban és -füzetekben, képeslapon, különösen ajánlották a fiatalabb korosztálynak, a farkaskölyköknek – titkosírásnak, „ügyességnek”, de legfőképpen az „ősi kultúra” megismerése kedvéért. A cserkészcsapatok nem egyetlen, hanem különféle, egymástól némiképpen eltérő ábécéket használtak – ezek között volt olyan, amely alapján a fentebb említett Tar Mihály Telegdi János tankönyvére visszamenő jelsorát módosította, ismertté vált Magyar Adorján ábécéje és Verpeléti Kiss Dezsőnek a hosszú magánhangzókat is önálló betűvel jelző betűkészlete. Valamennyit úgy mutatták viszont be, hogy a régi magyarok öröksége, ennek megfelelően már egyértelműen a magyar identitás építését szolgálta. A cserkészeken kívül is egyre többen vallották, hogy a magyar identitás szerves részévé kell tenni a „rovásírás” ismeretét. Kiemelten kedvelték a turanista irányzatok követői, a harmincas évek elején meghatározóvá vált Mokry-Mészáros Dezső⁴⁹ műveiben. A rendszerváltást közvetlenül megelőző, illetve azt követő időszak kultuszteremtői közül többen maguk is ebben az időben ismerkedtek meg a „rovásírással”, vagy közvetve – szüleiken, egy-két generációval idősebb rokonaikon, ismerőseiken keresztül – kapcsolódnak a cserkészeknél tanult rovástudáshoz.

A székely írás csöndes éveiben értelemszerűen nem csak a kutatás aludt, az írás kultusza sem volt hangos. Ennek ellenére Forrai Sándor,⁵⁰ a székely írás modern kultuszának egyik központi alakja már 1974-től publikált írásokat a „rovásírás” és a gyorsírás rövidítési rendszerének hasonlóságáról, a betűsor eredetéről, 1975-ben pedig összeállította, 1985-ben kibővítette egy vándorkiállítás anyagát. Az 1980-as évek közepén a visszaemlékező Libisch Győző⁵¹ szerint még „az egész országban csak néhány tucat öregúr hobbija volt a rovásírás, egymással rovással leveleztek, szinte mindenki mindenkit ismert”,⁵² s az Ómagyar Baráti Kör – 1986-tól Ómagyar Kultúra Baráti Társaság – saját kiadásában terjesztette a „rovásírás” ábécéjét és szabályait.

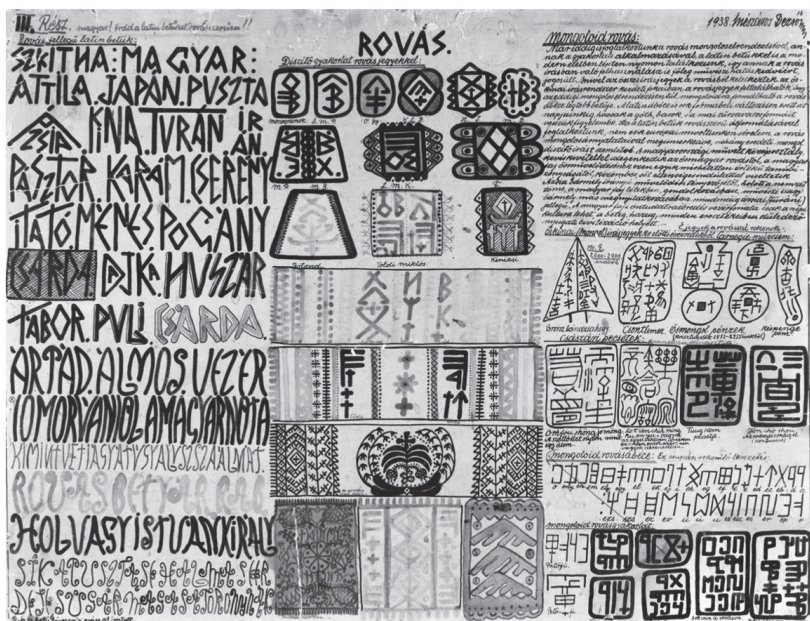
⁴⁹ Mokry-Mészáros Dezső (1881-1970) festő.

⁵⁰ Forrai Sándor (1913-2007) gyors- és gépiró tanár, a jelenkori rovás-kultusz egyik elindítója.

⁵¹ Libisch Győző: *Rovás Kincsek – A régi magyar írás emléktára* c. munkája 2010-ben jelent meg.

⁵² Libisch Győző: Forrai Sándor. *Turán* 10 (2), 2007.

A rendszerváltás után kinyíló könyv- és folyóiratpiacon viszont korábban soha nem látott mértékben elszaporodtak a „rovásírásról” szóló laikus könyvek, írások. A nemzeti szimbólumokhoz való viszony és a nemzetfelfogások közötti választás kezdettől az újraformálódó politikai színtér egyik legfontosabb törésvonalát képezte, érthető, hogy a székely írás kérdése is áldozatul esett ennek a szakadásnak, hiszen mint „magyar specifikum” jól illett a szentimentális–romantikus magyarság-elképzelésekbe. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a kilencvenes években kivirágzó új kultuszban résztvevők mindegyike politikai céllal vagy akár politikai háttérrel törekedett volna az írás népszerűsítésére és újraélesztésére. Ellenkezőleg: a kezdeti időszakban sokkal inkább az elkötelezettség vitte arra a „rovásírás” terjesztésének pionírjait, hogy modernizálják a székely ábécét, tankönyveket írjanak, szakköröket és rovásírás-versenyeket szervezzenek. Kétségtelen, hogy sokan közülük könnyen sodródtak a politika környékére, ha ott örömmel fogadták sokkal inkább érzelmeken, mint érveken alapuló, nem egyszer ezoterikus nézeteiket, és könnyebben találtak támogatást – szemben a tudományos élet természetes tartózkodásával.

3.kép. Mokry-Mészáros Dezső Rovás III. c. rajza 1938-ból (közli: Váraljai Anna: Mokry. Idegen világ. Mokry-Mészáros Dezső művészete, 2017)

A székely írásról szóló irodalom szerkezete már ekkor jelentősen megváltozott: az arányok végképp a komolytalan találgatások, a tudományos kontroll nélküli munkák javára tolódtak el – ezek széles skálán helyezkednek el az egyes nézetek igazolható részelemeinek tartalmát, illetve a fantázia szabadságát illetően. A székely írás szimbolikus értelmezésében azonban az igazán nagy fordulat a XXI. század első évtizedében következett be: a székely írás az infokommunikációs eszközöknek köszönhetően vált széles körben megismerhető „ősi magyar kincsé”, a jelenkori politikai diszkurzusban pedig a kultuszt propagáló politikai erők narratívája szerint az egyik legfontosabb szimbólummá, amely a magyarság nemzeti identitását reprezentálja.

A modern kultusz igen sokrétű. Rétegzettségét vizsgálhatjuk például a résztvevők csoportjai szerint, aszerint, hogy milyen ábécét preferálnak, mi a fő tevékenységük, milyen nézeteket vallanak a székely írás eredetéről és írástörténeti kapcsolatairól, kapcsolódnak-e valamilyen ezoterikus irányzathoz, kötődnek-e politikai párthoz vagy holdudvarhoz stb. Ezek a vizsgálati szempontok nem azonos halmazokat rajzolnak körül, a kultusz körei mégis többé-kevésbé stabil kapcsolathálóba rendeződnek. Egyes kiemelt jelentőségűnek ítélt vitapontok – ilyen volt például a Unicode-vita – értelemszerűen élesebb teszik a különbségeket, erősítik a hálót az egyes csomópontok körül. Egy vonatkozásban azonban az egyébként egymással sokszor hadakozó ellenlábasok is azonosak egymással: a székely írást a teljes magyarság örökségének tartják.⁵³

4. Magyar Adorján ábécéje egy 2014-es kártyanaptáron, Nyers Csaba munkája (hirdeti a bigbandi-oldal: <https://bigbandi.hu/spd/450545/Szekely-magyar-rovasiras-kartyanaptar-2014>)

⁵³ A kultusz megteremtőinek, fenntartóinak és támogatóinak a hálózatát, értékrendjét, a kultusz rétegzettségét, illetve ellenzőinek motivációit, ideológiáit egy több mint három évig

A „rovásírás” megítélése Magyarországon

2016 őszén 1177 fős, országos reprezentatív mintán⁵⁴ végzett kutatással térképeztük föl, miként vélekedik a magyar felnőtt lakosság a „rovásírásról”.⁵⁵ Az adatközlőknek több kérdést tettünk föl, az ezekre adott válaszok ismeretése jelen írásnak nem tárgya, de a legfontosabb háttérinformációkat és a „székely vagy magyar” megítélés szempontjából releváns kérdés adatait érdemes megismernünk.

Ami a hátteret illeti:⁵⁶ 2016 őszén a felnőtt magyar lakosság fele tudta megmondani, amikor képen székely betűket látott, hogy milyen írást lát, de 77 százalékuk hallott már a rovásírásról. A betűk fölismerésében a válaszok szignifikáns, de gyenge összefüggést mutattak a nemmel mint változóval: a férfiak 54, a nők 44 százaléka tudta, milyen írást lát. Erősebb az összefüggés a végzettséggel: minél magasabb, annál többen ismerték föl a betűket. A rovásírásról legtöbben a 30–60 közötti korosztályból hallottak, az ennél fiatalabbak és idősebbek kevésbé, de még mindig igen magas arányban (68, illetve 71%). Közepesen erős viszont az összefüggés a végzettséget figyelembe véve: a legfeljebb 8 osztályt végzettek 52, a diplomások 97 százaléka hallott már a rovásírásról. A pártszimpátiával is mutatkozik némi, bár nagyon enyhe összefüggés. Azt találtuk, hogy a Fidesz-KDNP (56%), a Jobbik (54%), a DK (50%), az MSZP (46%) és az LMP (52%) szavazói enyhe eltérést mutatnak a betűk fölismerésében.

Zárt kérdéssel megkérdeztük az adatközlőket arról, mit gondolnak a rovásírásról. A válaszlehetőségek a következők voltak:

Mit gondol a rovásírásról?

1. ez az emberiség első írása
2. a latin írás előtt ezt használták a magyarok

---

tartó, szociálantropológiai, antropológiai, szociológiai módszereket alkalmazó empirikus kutatással vizsgáljuk. A kutatást az OTKA K 115748 pályázata keretében végeztük. Az eredményeket tanulmányokban és kötetben tesszük majd hozzáférhetővé. A jelenkori kultuszra vonatkozó megjegyzések és adatok ebből a kutatásból származnak.

⁵⁴ A minta életkor, nem, településtípus és végzettség szerint reprezentálja a felnőtt magyar lakosságot; a fölmérés egyéb részeiből adataink vannak a válaszadók pártszimpátiájáról is.

⁵⁵ A kutatásban a székely írás közbeszédben megszokott nevét használtuk, részben az azonosíthatóság kedvéért, részben azért, mert szerettük volna lemérni, mennyire kötik ma Magyarországon a székelyekhez, mennyien a magyarság egészéhez ezt az írást, és az elnevezéssel nem akartuk befolyásolni a válaszadókat. Természetesen a *magyar* jelzőt sem használtuk az írás megnevezésekor.

⁵⁶ Az adatokat Tóth Andrea elemezte.

3. régi írás, de eredetileg csak a székelyek írtak vele
4. nem volt ilyen, csak kitaláció az egész
5. nem tudok róla semmit

Az összes válaszadó fele választotta a legkevésbé szélsőségesnek ítéltető válaszokat (1. és 4.), és egyharmaduk vallotta be, hogy nem tud róla semmit:

<i>Mit gondol a rovásírásról (N=1173)</i>	
Nem ad választ	3
Ez az emberiség első írása	15
A latin írás előtt ezt használták a magyarok	28
Régi írás, de eredetileg csak a székelyek írtak vele	22
Nem volt ilyen, csak kitaláció az egész	2
Nem tudok róla semmit	29
Egyéb	1
<i>Összesen</i>	<i>100</i>

A válaszok megoszlása itt is szignifikáns, bár gyenge összefüggést mutat az iskolázottsággal: a diplomások 38 százaléka válaszolta, hogy a latin írás előtt ezt használták a magyarok, 30 százalékuk pedig, hogy a székelyek írása volt. A legfeljebb 8 osztályt végzettek körében ez a két arány 17, illetve 14 százalék (ők legmagasabb arányban, 47 százalékban azt válaszolták, hogy nem tudnak róla semmit, szemben a diplomások 13 százalékával).

Különösen érdekes lehet, hogyan oszlanak meg a válaszok pártszimpátia szerint.⁵⁷ A mintában szereplő, de a kis elemszám miatt értelmezhetetlen eredményt adó kisebb pártokat figyelmen kívül hagyva azt látjuk, hogy a legkevésbé azok tudnak róla bármit (vagy azoknak van kedvük legkevésbé válaszolni), akik nem akarnak szavazni, nem mondják meg, melyik pártra szavaznak, illetve nem tudják, kire szavaznának. A pártok szimpatizánsai inkább a teljes magyarsághoz kapcsolják a székely írást, kevésbé a székelyekhez, kivéve a Jobbik szavazóit, ahol éppen fordítva van.

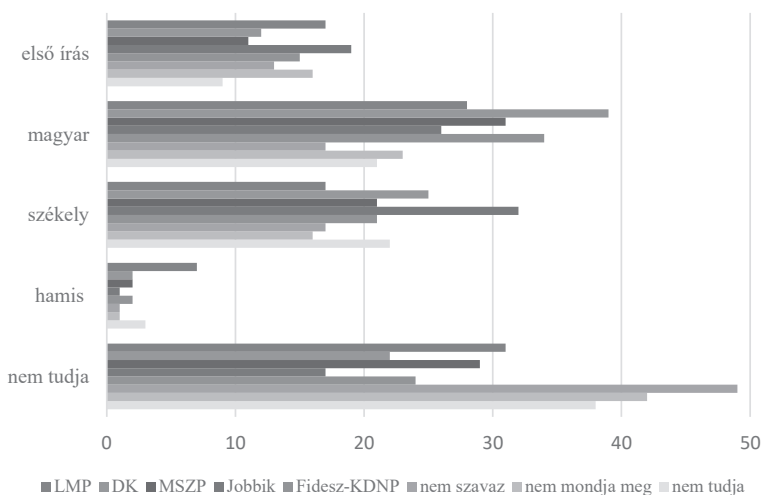
Az alábbi oszlopdiagram azt mutatja, hogy a pártok szimpatizánsai válaszáinak milyen a belső megoszlásuk. Ebből azt látjuk, hogy a romantikus (sokszor ezoterikus) kultuszhoz kötődő „ez az emberiség első írása” választ a Jobbik szimpatizánsai közül adták legmagasabb arányban. Egyedül a Jobbik szavazói tartják a rovásírást inkább székelynek, a többi párt választói

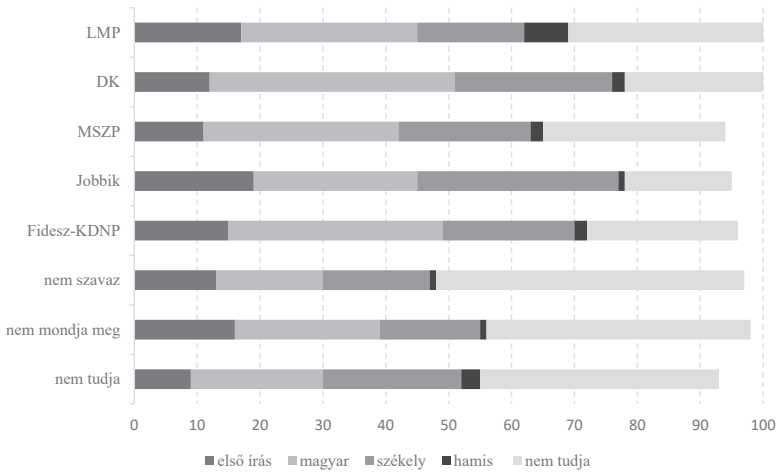
⁵⁷ Ahol a sorösszegek 100%-nál kisebbek, ott voltak választ egyáltalán nem adók, ez a táblázatban és a diagramokban nincs föltüntetve.

<i>Kire szavazna?</i>	<i>első írás</i>	<i>magyar</i>	<i>székely</i>	<i>hamis</i>	<i>nem tudja</i>
nem tudja	9%	21%	22%	3%	38%
nem mondja meg	16%	23%	16%	1%	42%
nem szavaz	13%	17%	17%	1%	49%
Fidesz-KDNP	15%	34%	21%	2%	24%
Jobbik	19%	26%	32%	1%	17%
MSZP	11%	31%	21%	2%	29%
DK	12%	39%	25%	2%	22%
LMP	17%	28%	17%	7%	31%

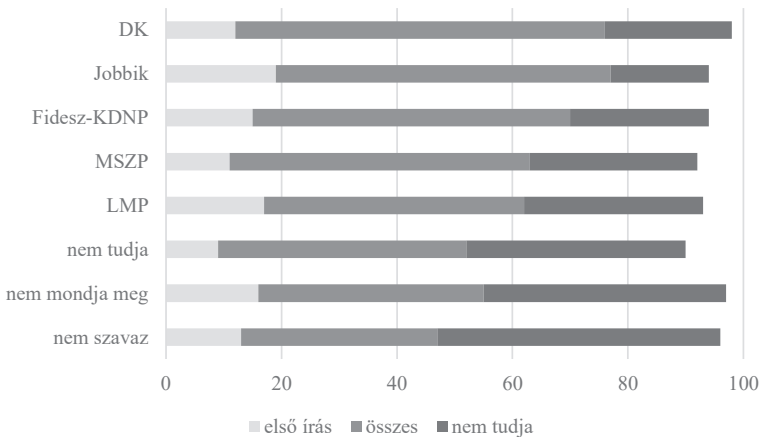
nagyobb arányban választották azt, hogy a magyarok régi írása. Föltűnő lehet az LMP szimpatizánsainak magas aránya egyrészt „az emberiség első írása”, másrészt a „hamis, nem volt ilyen”, harmadrészt a „nem tudok róla semmit” kategóriában, az LMP adatait azonban óvatosan kell értelmeznünk, mert nagyon kicsik az elemszámok az egyes cellákban.

A Jobbik szavazói gondolják legkevésbé magukról, hogy semmit nem tudnak erről az írásról, a DK választói adták a legmagasabb arányban azt a választ, hogy magyarnak tartják a rovásírást, de nem sokkal kevesebben választották ezt a Fidesz-KDNP szavazói sem.

Ha a két „középső” választ nézzük, a magyart, illetve a székeleyt – mint olyat, amelyik a legkevésbé romantikus s a legkevésbé elutasító –, akkor ezek összege is a DK szimpatizánsai között a legmagasabb: 64% (a sorok bal oldali része). Az alábbi diagramon az oszlopok középső része azt az arányt mutatja, hányan választották azt, hogy „nem tudok róla semmit”, a bal oldali sáv pedig azt, hányan gondolják az adott párt választói közül, hogy a rovásírás az emberiség első írása. Ez a diagram azt is mutatja, hogy a rovásírás megítélésében – az eredetét illetően – az LMP szavazói inkább a bizonytalanokhoz, választ nem adókhöz állnak közelebb, mint a többi párt szimpatizánsai.

Székely-e a ma székely írás?

Noha az utóbbi években néhány empirikus vizsgálat érintette a székely identitás kérdését, arról egyelőre nincs az előzőhöz hasonlóan részletes adatunk, hogyan ítélik meg a székely írás mai kultuszát Székelyföldön – e kutatásoknak nem ez állt a fókuszában.

Hermann Gusztáv Mihály és Orbán Zsolt a székely történeti tudat alakulását elemezve a jelenkori székely identitás legfontosabb elemeit kísérelte meg föltárni, legalábbis ezek egy részét: négy zárt kérdést tettek föl az adatközlőknek, ebből három kifejezetten a székely történeti tudathoz kötődik – kettő az eredettudathoz –, a negyedik is tartalmaz ilyen elemet.⁵⁸

Az első kérdés az volt, hogy 1. *Ki volt az Ön személyes meggyőződése szerint Csaba királyfi?* A megkérdezettek három lehetőségből választhattak:

- a) *Attila király fia, a székelyek őse*
- b) *Hadvezér a magyarok kalandozásának korából*
- c) *Mondai alak, a valóságban nem létezett.*

A második kérdés: 2. *Mit tart a székelyek eredetéről?* Itt négy válaszlehetőség volt:

- a) *Attila hunjainak utódai*
- b) *Avarok utódai*
- c) *Magyarok, nemcsak nyelvük, hanem származásuk szerint is*
- d) *Más, ismeretlen keleti nép leszármazottai.*

A harmadik és negyedik kérdésre ismét három válaszlehetőség volt: 3. *Mit emelne ki (mit tart a legfontosabbnak) a székely történelemből?*

- a) *a hun származást*
- b) *katonai és határvédő szolgálatukat*
- c) *a régi korokban működő önkormányzati szerveződésüket.*

4. *Elsősorban mi tartja össze a jelenlegi székelységet?*

- a) *közös eredetük és történelmük tudata*
- b) *természeti–földrajzi tényezők*
- c) *a székely vidékek közti gazdasági kapcsolatok.*

⁵⁸ Hermann Gusztáv Mihály – Orbán Zsolt: *Csillagösvény és göröngyös út. Mítosz és történelem a székelység tudatában.* Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2018.

A kutatás nem reprezentatív adatközlői mintával dolgozott: a korábban Székelyudvarhelyen végzett tanárok által tanított gyerekek szüleinek tették föl a kérdéseket. Ugyanakkor törekedtek arra, hogy valamennyi egykori székely székéből és fiókszékéből legyen adat, hogy városok és falvak is legyenek a kutatópontok között, nagyjából úgy fölépítve a mintát, hogy közelítsen a székelyföldi városok és falvak lakossági arányaihoz, és figyeltek arra, hogy a minta arányos legyen végzettség és nem, valamint életkor tekintetében. Végül harmincnolc településről – tíz városból és huszonnyolc faluból – állt össze a minta, összesen 1008 kérdőívet dolgoztak föl.

A vizsgálat némiképpen váratlan eredményt hozott annyiban, hogy a hipotézisekkel szemben a hagyományos székely történeti tudat megjelenésének valószínűsége az iskolázottsággal nő – bár egyébként is igen magas, a megkérdezettek 64 százaléka válaszolt úgy, hogy Csaba Attila fia, 55 százalék szerint a székelyek Attila népe. A harmadik kérdésre a legtöbben a székelyek egykori határőrszerepét tartották legfontosabbnak (42 százalék), de a hun származást is sokan gondolják nagyon fontosnak (32 százalék). Azt, hogy mindezt érdemes komolyan venni a székely identitás szempontjából, a negyedik kérdésre adott válaszok mutatják: csaknem a válaszadók negyötöde (79 százalékuk) szerint a székelységet közös eredetük és történelmük tudata tartja össze. A válaszokban sem életkor, sem nemek, sem településtípus szerint nem volt számottevő eltérés. Elképzelhető persze, hogy interjúhelyzetben vagy nyitott kérdésekkel más válaszok születtek volna, vagy legalábbis más tényezőket is említettek volna, amit a székely identitás szempontjából fontosnak tartanak, azt mindenesetre jelzi ez a kutatás, hogy a hagyományos székely történeti tudatnak az adatközlők nagy része ma is fontos szerepet tulajdonít.

Mindezek alapján (is) kézenfekvő volna, hogy a székelyek továbbra is markáns identitásjelző szerepet szánjanak a róluk elnevezett írásnak – mint a huntudathoz kötődő, látványos, eredetileg csak Székelyföldre jellemző szimbólumnak –, mégis úgy tűnik, hogy kevésbé kedvelt eleme a márkázásnak, mint a *székely* szó maga, a *góbé*, a *Hargita*, a székely zászló és a zászló színei, elemei, esetleg a stilizált székely kapu. Székelyföldön is vannak székely betűkkel írt településnév-táblák, de az arányokat tekintve jóval kevesebb, mint Magyarországon.⁵⁹

⁵⁹ Ennek több oka lehet, elsősorban valószínűleg az, hogy a magyarországi táblaállítások legintenzívebb időszakában a legtöbb táblaavatás politikai aktus is volt, szorosan kötődött a Jobbik székely írással kapcsolatos kampányához.

Nem kerül elő a székely írás azokban az interjúkban sem, amelyeket a Sapientia Tudományegyetem Csíkszeredai Karának Szemeisztosz kutatócsoportja végzett Hubbes László Attila vezetésével. Ez a kutatás az új nemzeti mitológiákat, az alternatív magyarságméleteket kutatta, különös tekintettel arra, hogyan viszonyulnak ezek a helyi köztudatban élő hun-székely rokonság hagyományához.⁶⁰ Az új nemzeti mítoszokban hívő, azokat terjesztő helyi véleményformálókkal készítették interjúkat, itt tehát a megkérdezettek szabadon beszélhettek az általuk fontosnak tartott, székelyekhez kapcsolódó hagyományelemekről, de a „rovásírás” ezekben a beszélgetésekben sem jelent meg, annak ellenére, hogy a Székelyföldhöz szorosan kötődő mítoszokban fontos szerepet kap: Czibalmas Tivadar pallagkultúra-elméletében is, Barabási Lászlónál is, aki a székely jelsort minden más írás őskének véli.⁶¹ Úgy tűnik, a megkérdezettek a Magyarországról érkező ezoterikus szellemi importnak más elemeit fontosabbnak vélték. A kutatás későbbi szakaszában kiderült, hogy igen fontos szerepet kaptak például a mítosznak azon elemei, amelyek valamilyen módon a közösségi spirituális gyógyító tevékenységgel vannak összefüggésben.⁶²

Azt, hogy a székely írás milyen szerepet tölt ma be a székely identitáskonstrukciókban, megfelelő kutatások híján egyelőre csak sejtjük. Vanak településnév-táblák, de kisebb arányban, mint Magyarországon, viszont főként faragottak – mintha ezzel inkább a hagyományörzés fejeződne ki, nem árt azonban óvatosnak lennünk a következtetésekkel, mert fából készült táblákat Magyarországon is szép számmal találunk. Nem említették azokban az interjúkban, amelyeket az új nemzeti mítosz vizsgálatakor készítették, de fontos szerepet játszik a közelmúlt szorosan a székelységhez kapcsolódó

⁶⁰ Hubbes László: Régi-új szakrális nemzetszimbólumok Székelyföldön. In: Hubbes László Attila – Povedák István (szerk.), *Már a múlt sem a régi... Az új magyar mitológia multidiszciplináris elemzése*. Szeged: MTA-SZTE Vallási Kultúratudományi Csoport, 2015. 241–261.

⁶¹ Czibalmas Tivadar szerint Erdélyben, elsősorban Székelyföldön teraszos földformációk (pallagok) figyelhetők meg, ezeket a székelyek elődei hozták létre, akik az Iker csillagképből származtak, s a pallagépítés tudományát onnan hozták magukkal (Czibalmas Tivadar: *Az őshaza. Hol voltunk 35 ezer éve?* https://www.youtube.com/watch?v=-3aOGN1Kysog&index=6&list=PLY7TVIup4s0-tE_nmuoOF6bM_aNEXIjQ&t=0s). Barabási László: *Hol vagytok székelyek?* Pilisszentiván: Fríg Kiadó, 2005a. Barabási László: *Székely-magyar történelem Attilától máig*. Pilisszentiván: Fríg Kiadó, 2005b.

⁶² Hubbes László Attila – Fejes Ildikó – Mihály Vilma-Irén: *A közösséggyógyítás diskurzusai és rítusai az új nemzeti mitológia székelyföldi változataiban*. Kézirat, előadásként elhangzott 2016-ban a pécsi VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus Vallástudományi szekciójában. Köszönöm Hubbes László Attilának, hogy a kéziratot rendelkezésemre bocsátotta.

őseredet-elméleteiben. A székely írás talán azért kap a vártnál kisebb jelentőséget, mert az új nemzeti mitológia elemeinek jelentős része magyarországi import, és az okok között mindenképpen ott van, hogy a „rovásírás” a XX. századtól döntően „magyarként” s nem székelyként értelmeződött, a jelenkori kultusz pedig ezt jócskán megerősíti. A székely írás ebben az értelmezésben kevésbé alkalmas a nem székely magyaroktól való elkülönülés jelzésére, mint a kizárólag a székelységhez köthető elemek (góbéság, Hargita, székely dialektusok, himnusz, zászló, a Serleg stb.). Mint identitásjelző szimbólum elsősorban arra alkalmas, hogy a székelyek elsőbbségének, kiválóságának bizonyítékaként lehessen fölmutatni – ez a szerep lényegében megegyezik a Thuróczy János által megteremtett nem székely hagyománnyal.

Szintén nincsenek adataink arról, mennyire tekintik a székelyek a székely írást a hunok örökségének. Ezt igen érdemes volna megvizsgálni: a székelyek huntudata, mint a fönthebbi vizsgálat mutatta, nagyon erős, a székely írást pedig a XV. század végétől kezdve hosszú ideig a hunhagyomány kiemelkedően fontos elemeként – a hun származás egyik legfontosabb bizonyítékaként – értelmezték. Ugyanakkor ez az értelmezés elsősorban a tudós hagyományozódásban maradt meg, nem látjuk nyomát, hogy Székelyföldön széles körben elterjedt volna, s annak sem, hogy az erőteljesen kifejeződő hun-székely származás tudatával valamikor összekapcsolódott volna. A székelyek hunhagyománya egyébként is eltér némiképpen a nem székely magyartól, hiszen saját központi alakja van, Csaba. Csaba mondai alakja ideális székely-ős: az általa megteremtett személyesség közvetlenebbé teszi a leszármazási kapcsolatot Attila hunjai és a székelyek közt, saját, csak a székelyekre vonatkozó monda épült köré, amely a székely eredettudatban fontosabb, mint az elvontabb Kézai–Thuróczy-féle „minden magyar hun ivadék” változat. A Csaba-monda lehetőséget teremt arra is, hogy a székelyek az összmagyarság eredetlegendájába illeszkedve mégis megkülönböztessék magukat a nemszékelyektől.

Összegzés

A székely írás egyik sajátossága, hogy más írásokkal szemben lényegében nincs olyan emléke, amelyben a kommunikációs (információközlő) tartalom szignifikánsan jelen volna: használatának elsődleges motivációja teljes ismert története folyamán mindvégig az identitásjelzés volt. Ugyanakkor az identitásjelző funkció jelentősen változott a XIII. századtól napjainkig. Autentikus „népi” (nem beazonosítható értelmiségiectől származó) használata csak

Székelyföldön mutatható ki, a ma ismert emlékek révén a XIII. és a XVII. század közötti időszakban. Ugyanakkor a székelyek betűi már Hunyadi Mátyás idején kikerültek Székelyföldről, és az udvar ideológiai céljainak megfelelően változott meg identitásjelző szerepük is, ekkor vált a székely írás a hun-hagyomány részévé, s ebben a funkcióban már a teljes magyarság egykori írásaként értelmeződött. Az elkövetkező évszázadokban párhuzamosan volt a székely írás Székelyföldön a székely, azonkívül a hun-magyar identitás fölmutatásának egyik eszköze. A XX. században s különösen az 1980-as évektől föléledő kultusz azonban már elsődlegesen magyar írásként definiálta, s az utóbbi egy évtizedben jelentősen megerősödött kultuszban is ezt a funkciót tulajdonítják neki. Talán ennek is köszönhető, hogy ma kevésbé markánsan használják a székely identitás jelzésére, mint más sztereotipikus identitás-elemeket. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy teljesen hiányozna a székely identitás jeltárából, de az új nemzeti mítoszokban akkor sem kizárólag a székelyek örökségéként jelenik meg, ha a mítosz elsődlegesen Székelyföldhöz vagy a székelyekhez kötődik, hanem a leginkább a székelyek által megőrzött – s ezzel a székelyek elsőbbségét és kiválóságát igazoló – hagyatékként. A székely írás, elsősorban a virágzó magyarországi kultusz miatt – ma legalábbis így látszik –, a közeljövőben nem lesz képes hasonló szerepet betölteni a székely identitáskonstrukciókban, mint a csak a székelyekhez kapcsolódó identításelemek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Barabási László: *Hol vagytok, székelyek?* Pilisszentiván: Frig Kiadó, 2005a.
 Barabási László: *Székely-magyar történelem Attilától máig*. Pilisszentiván: Frig Kiadó, 2005b.
 Benkő Elek: Egy újabb rovásírásos emlék Erdélyből. *Magyar Nyelv* 68, 1972. 453.
 Benkő Elek: Középkori feliratok Dálnokon. *Korunk* 40, 1981. 138–145.
 Benkő Elek: Rugonfalva középkori emlékei. *Erdélyi Múzeum* 53, 1991. 15–28.
 Benkő Elek: Középkori rovásfelirat Vargyasról. *Magyar Nyelv* 90, 1994a. 487–489.
 Benkő Elek: Rovásírásos bejegyzések Miskolci Csulyak István peregrinációs albumában. *Erdélyi Múzeum* 56, 1994b. 81–83.
 Benkő Elek: A székely rovásírás korai emlékei. A székelydályai felirat. *Magyar Nyelv*, 92, 1996a. 75–80.
 Benkő Elek: A siménfalvi rovásémlék és köre. In: Kovács András – Sipos Gábor – Tonk Sándor (szerk.), *Emlékkönyv Jakó Zsigmond nyolcvanadik születésnapjára*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1996b. 55–64.
 Benkő Elek: *A középkori Székelyföld 1–2*. Budapest: MTA BTK Régészeti Intézet, 2012.

- Benkő Elek: A székely írás emlékei. In: Sudár Balázs és tsai (szerk.), *Magyar őstörténet – tudomány és hagyományörzés*. Budapest: MTA BTK. 311–327
- Bonfini, Antonio: *A magyar történelem tízedei*. Ford.: Kulcsár Péter. Budapest: Balassi, 1995.
- Coulmas, Florian: *Writing Systems: An Introduction to Their Linguistic Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Czibalmás Tivadar: *Az őshaza. Hol voltunk 35 ezer éve?* https://www.youtube.com/watch?v=3aOGN1Kysog&index=6&list=PLY7TVIup4s0-tE_nmuoOF6bM_aNEXIjQ&t=0s
- Entz Géza: XV–XVIII. századi bekarcolások falfestményeken. *Archeológiai Értesítő*, 79, 1952. 131–132.
- Ferenczi Géza: A székely rovásírás Erdélyben ma létező emlékei. In: *Rovásírás a Kárpát-medencében*. Szerk.: Sándor Klára. Szeged, 1992. 51–67.
- Ferenczi Géza – Ferenczi István: Magyar rovásírásos emlékek. In: *Művelődéstörténeti tanulmányok*, Bukarest: Kriterion, 1979. 9–32.
- Förköli Gábor – Tubay Tiziano: Székely írásos verskompiláció magyar nyelven Ágost wolffenbütteli herceg florilegiumából. *Magyar Könyvszemle*, 131(4), 2017. 443–459.
- Hegedűs József: *Hiedelem és valóság. Külföldi és hazai nézetek a magyar nyelv rokonságáról*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2003.
- Hermann Gusztáv Mihály – Orbán Zsolt: *Csillagösvény és göröngyös út. Mítosz és történelem a székeleyesség tudatában*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2018.
- Horváth Iván: *Gépeskönyv*. Budapest: Balassi, 2006.
- Hubbes László: Régi-új szakrális nemzetszimbólumok Székelyföldön. In: Hubbes László Attila – Povedák István (szerk.), *Már a múlt sem a régi... Az új magyar mitológia multidiszciplináris elemzése*. Szeged: MTA-SZTE Vallási Kultúratudományi Csoport, 2015. 241–261.
- Hubbes László Attila – Fejes Ildikó – Mihály Vilma Irén: *A közösséggyógyítás diskurzusai és rítusai az új nemzeti mitológia székelyföldi változataiban*. Kézirat, előadasként elhangzott 2016-ban a pécsi VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus Vallástudományi szekciójában.
- Kézai Simon: *A magyarok cselekedetei*. Ford.: Bollók János. Budapest: Osiris, 1999. 101–102.
- Kristó Gyula: *A székeleyk eredetéről*. Szeged, 1996.
- Libisch Győző: Forrai Sándor. *Turán* 10(2), 2007.
- Melich János: Néhány megjegyzés a székely írásról. *Magyar Nyelv* 21, 1925. 153–159.
- Mike Bálint – Kósa Ferenc: A dálnoki református templom és rovásfelirata. *Korunk* 15, 1981. 214–219.
- Németh Gyula: A régi magyar írás eredete. *Nyelvtudományi Közlemények* 45, 1917–1920. 21–44.
- Németh Gyula: *A magyar rovásírás*. Budapest: a Magyar nyelvstudomány kézikönyve II/2. füzet, 1934.

- Németh Gyula: A székely írás új emléke: a homoródkarácsonyfalvi felirat. *Magyar Nyelv*, 41, 1945. 1–5, 11–16.
- Oláh Miklós: *Hungária. Athila*. Budapest: Osiris, 2000.
- Ráduly János: A bágyi rovásfelirat, 2013. *e-Népújság.ro*. <http://www.e-nepujtag.ro/op/article/bagy-i-rovasfelirat>.
- Róna-Tas András: *A honfoglaló magyar nép*, Budapest: Balassi, 1996.
- Róna-Tas András: A székelyek ősi kincse: a rovásírás. *Keletkutatás*, 2017 Tavasz, 5–16.
- Sándor Klára: *A Bolognai Rovásemlék*. Szeged: Magyar Őstörténeti Kutatócsoport, 1991.
- Sándor Klára (szerk.): *Rovásírás a Kárpát-medencében*. Szeged: Magyar Őstörténeti Kutatócsoport, 1992.
- Sándor Klára: A gelencei rovásírásos felirat. *Magyar Nyelv* 92, 1996. 80–82.
- Sándor Klára: *A székely írás nyomában*. Budapest: Typotex, 2014a.
- Sándor Klára: A székely írás Székelyföldön kívüli használatának kezdetei. In: Sudár Balázs és tsai (szerk.), *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*, Budapest: MTA BTK. 2014b. 329–342.
- Sándor Klára: Új székely írásos nyelvemlék – szenzációs lelet? *Nyelv és tudomány*, 2015. augusztus 25. <https://www.nyest.hu/hirek/uj-szekely-irasos-emlek-szeke-lyudvarhelyrol>
- Sándor Klára: *A székely írás reneszánsza*. Budapest: Typotex, 2017a.
- Sándor Klára: A székely írás kutatása és a nemzeti gondolat. In: Bollók Ádám (szerk.), *Nemzet és tudomány Magyarországon a 19. században*, Budapest: MTA BTK. 2017b. 27–47.
- Sebba, Mark: Sociolinguistic approaches to writing systems research. *Writing Systems Research*, 1(1), 2009. 35–49.
- Sebestyén Gyula: *Rovás és rovásírás*. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1909 [reprint: 2002, Budapest: Tinta].
- Szabó Károly: Az enlakai egyház őszékely betűkkel irt felirata. *Koszorú*, 2, 1864. 522–523.
- Szabó Károly: A régi hun-székely írásról. *Budapesti Szemle*, 5, 1866a. 14–17, 114–143.
- Szabó Károly: A régi hun-székely írásról. *Budapesti Szemle*, 6, 1866b. 18–20, 106–130, 233–277.
- Székely István: *Krónika ez világnak jeles dolgairól*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1960.
- Szelp Szabolcs: A Nikolsburgi ábécé szerzősége és keletkezési ideje. *Magyar Nyelv* 107, 2011. 407–428.
- Thuróczy János: *A magyarok krónikája*. Ford.: Bellus Iboya. Budapest: Osiris, 2001. 10.
- Unseth, Peter: The sociolinguistics of script choice: an introduction. *International Journal of Sociology of Language*, 192, 2008. 1–4.
- Vékony Gábor: *A székely írás emlékei, kapcsolatai, története*. Budapest: Nap Kiadó, 2004.

Orbán Zsolt

A Székely Nemzeti Párt nyomában

Bevezetés

„Mintha a szörnyű balsors nem az egység, az őszinte összeolvadás lelkét öntötte volna az emberekbe, hanem a meghasonlás mérgét lehelne széjjel, hogy a végnak ne csak kezdete, de igazán vége is legyen. Furcsa, de való: mindenki jót akar, nagyot, megváltót; retorikai leckének illő, ragyogó szónoklatokban festik bukott erdélyi nemzetünk gyászát; nagyszerű ötletek, életrevaló tervek pattannak ki, elszánt férfiak állanak készen tetre – mégis komoly, kivételre alkalmas terv, melyben, akiket illet, mindenkinek megnyugodnának. Nincs harmónia a lelkekben, a cselekedetekben; bizalmatlanság, kicsinyes féltékenység, megszóló gyanakvás dulakodik naiv jóhiszeműséggel, kurtaeszü félrevezetettséggel; és személyi tolokodás, a jól helyezkedni akaróén önző adminisztrációja verekszik a háttérbe szorult becsvagy csalódottságával.”¹

A fenti gondolatokat csak lófóként jegyző szerző mesélte el, hogy a leírt probléma a Székely Nemzeti Tanács (SZNT) megalapításával kezdődött. „*Már az első lépésnél személyi kérdések jutottak előtérbe*” – írta, ugyanis nagybaconi Nagy Vilmos² és Györffy Gyula³ hírlapokban kezdeményezte

¹ Primpilus: A Székely Hadosztály és a Székely Nemzeti Tanács. *Új Magyar Szemle*, 1920. október. 3. 273.

² Nagybaconi Nagy Vilmos (Parajd, 1884. május 30. – Piliscsaba, 1976. június 21.) katonatiszt, honvédelmi miniszter. 1902–1905 között végezte el a Ludovika Akadémiát. Az első világháború több frontvonalán is harcolt. Szerepe volt a Székely Nemzeti Tanács megalakulásában, majd a Tanácsköztársaság alatt a Vörös Hadseregben harcolt. Trianon után a Magyar Királyi Honvédségben szolgált, 1925-ben lett ezredes. Karrierje gyorsan ívelt fel, 1934-ben vezérőrnaggyá léptették elő, majd 1937-ben altábornagyi rendfokozatot kapott. 1940-ben az újonnan létrehozott 1. magyar hadsereg parancsnoka lett, hamarosan vezérezredessé léptették elő. 1942 szeptemberében honvédelmi miniszter lett, közel kilenc hónapig vezette a tárcát a világháború alatt. Mind a nyilas, mind a kommunista hatalomátvételt megsínyllette, bebörtönözték, elítélték, vagyonától megfosztották. Egykori osztálytársa, az akkori román miniszterelnök, dr. Petru Groza közbenjárására nyugdíját és ingatlanjait is visszakapta. A második világháború alatt a munkaszolgálatosokkal és a zsidósággal kapcsolatos intézkedései miatt 1965-ben megkapta Izrael állam legrangosabb kitüntetését, a Világ Igaza elismerést a Jad Vasem Intézettől.

³ Györffy Gyula (Csatószeg, 1858. március 22. – Budapest, 1920. november 1.) ügyvéd, politikus. A középiskolát Csíksomlyón, jogi tanulmányait Bécsben, Kolozsváron

a Tanács létrejöttét, de „ennek dacára vagy tán éppen ezért” indult egy másik mozgalom, amelynek élén Jancsó Benedek, Sebess Dénes és Ugron Gábor álltak. Utóbbi vette át a vezetést a Tanács felett.⁴ Első lépésként megalakították a Székely Hadosztályt, de már kezdetben kérdőjelek merültek fel a vezetése és finanszírozása körül, ami 1918 decemberének végére szakadáshoz vezetett. Györffy Gyula és néhány társa kiléptek a tanácsból, és 1919 januárjában *Attila tábora*⁵ néven új, székely jellegű szervezetet akartak alapítani. Az SZNT belső egyetértését az első erdélyi emigránsok – Király Aladár háromszéki és Szenner József maros-tordai főispán-kormánybiztosok, valamint Vákár P. Arthur gyergyói SZNT elnök – megjelenése segítette elő.

A proletárdiktatúra éveiben érlelődött meg a Székely Nemzeti Szövetség eszméje, ez a román megszállás alatt ideiglenesen meg is alakult, majd az 1919-ben folyamatosan özönlő menekültek alakították meg az Erdélyi Szövetséget. A kettő egyesüléséből jött létre az Erdélyi Magyar Székely Szövetség (EMSZSZ). Élére Gál Sándor⁶ volt belügyi államtitkár és országgyűlési képviselőt választották meg. A látszólagos egység rövid ideig tartott, mert hamarosan létrejött a Székely Nemzeti Párt (SZNP) „állítólag külső, maga-

---

és Budapesten végezte, ahol ügyvédi irodát nyitott. Első alkalommal, nagyon fiatalon, 1881-ben a karcfalvi kerületben szerzett képviselői mandátumot, majd rövid megszakítással (1906–1910 között) 1918-ig az ország több választókerületében nyert mandátumot. Kezdetben a Függetlenségi és negyvennyolcas Ugron Párt képviselője, 1896-ban a Szabadelvű Párt színeiben, a Negyvennyolcas Justh Párt megalakulása után 1910-ben ellenzékeként szerzett mandátumot. Az országgyűlés jelentős szónokai között tartották számon. Tagja volt Csík vármegye törvényhatóságának, alelnöke az erdélyi katolikus Státus igazgatótanácsának. Konfliktusba kerül a kereskedelmi minisztériummal, a budapesti rágalom hatására a támogatói egy része elhagyta, és tekintélyét elvesztette. Budapesten szegényen hunyt el. 1918-ban, Budapesten az ő elnöklése alatt alakult meg a Székely Nemzeti Tanács, majd haláláig ő volt a Székely Nemzeti Párt elnöke.

⁴ „Soha lelkesebb, becsületesebb és önzetlenebb férfiak egy tábor nem foglalt magában, mint a Székely Nemzeti Tanács.” – írta a szerző. *Prímipilus*, 1920. 273.

⁵ Az Attila tábora (vagy Attila Társaság) elnevezésű szervezetről egy későbbi hírlapi tudósításból tudjuk, hogy ugyan megalakult, de a Tanácsköztársaság és a román megszállás idején működését beszüntette, és csak 1921 márciusában alakult újra. Elnökké választották Szörtsey Józsefet (1888–1941), a Magyar Nemzeti Szövetség elnökét, a Társadalmi Egyesületek Szövetsége későbbi alelnökét. Alelnökké választották Török Mihály Miklós volt főispánt, Bodó Ádám ezredes, Dávid Ferenc tábori lelkészt, Kiss Menyhért és Lázár István író, valamint Solnay Kornél árvaszéki elnököt, a főtítkári székbe szépvízi Balás Béla író került. Ugyanakkor elhatározták, hogy csatlakoznak a Társadalmi Egyesületek Szövetségéhez, havonta hazafias matinékat szerveznek, és ipari szakosztályokat hoznak létre. *Budapesti Hírlap*. 1921. március. 16. 5.

⁶ Gál Sándor (Gyergyóújfalu, 1868–1937) ügyvéd, 1901-től a nyáradszeredai kerület függetlenségpárti képviselője, 1909–1910-ben a képviselőház elnökének is megválasztották.

sabb körökből indult biztatásra”⁷, jelen írás ennek rövidletű pályafutását járja körül.

Viták a Székely Nemzeti Tanács megalakulása körül

Amint ismeretes, az első világháború utolsó napjaiban alakult meg a Magyar Nemzeti Tanács a Károlyi Mihály-féle Függetlenségi Párt, a Jászi Oszkár vezette Országos Polgári Radikális Párt meg a Garami Ernő és Kunfi Zsigmond vezetése alatt lévő Magyarországi Szociáldemokrata Párt kezdeményezésére. Az őszirózsás forradalom és Károlyi hatalomra kerülése után sorra alakultak meg a nemzeti tanácsok helyi és kisebbségi szervezetei.

A budapesti SZNT megalakulásáról az első tudósítást a *Pesti Hírlap* közölte *A székely nemzet jajszava* címet viselő írásában. Így kezdődik a cikk:

„A háború fordulata valósággal a pusztulás elé dobta a székely nemzetet. A háború nem tudta egészen kipusztítani, noha fiai a világ négy táján véreztek, noha a román betörés legázolta földjét, földönfutóvá tette száz és száz családját. Amit a háború kardja nem tudott elérni, a székelység pusztulását, azt a béke egyetlen tollvonással elintézheti. Erdély sorsában történjék bármi változás, akár csak az autonómia szülessék meg, a Székelyföldet elvágják nagy Magyarországtól, de elvágják erdélyi testvéreitől is. Ha nem biztosítja a székely nép a maga nemzeti létét, elpusztul az ország keletének ősi testvérnepe, de egyúttal romba dől Európa legrégebb protestáns kultúrája is.[...]”⁸

Ezt követően leírta, hogy néhány száz fős jelenlét mellett, 1918. november 9-én délután a Saskör helyiségében a székelység minden rétegének képviselői ültek össze Györffy György országgyűlési képviselő elnöklétével, és megalakították az SZNT-t. A legfontosabb határozatok között találjuk a székely protestánsokkal jó kapcsolatokat ápoló angol és amerikai testvérek értesítését a székelységet fenyegető „végzetes veszedelemről”, valamint a székely katonák fogadását a pályaudvarokon és felkészítésüket a védelem megszervezésére.⁹ Ugyanitt megválasztották a vezetőséget is, Györffy Gyula lett az elnök, a három alelnök pedig Józán Miklós unitárius esperes, Gál Sándor országgyűlési képviselő és Lázár János MÁV igazgató. A következő

⁷ Primpilus, 1920. 279.

⁸ *Pesti Hírlap*, 1918. november 10. 9.

⁹ Uo.

1. kép. Krenner Miklós ceruzaraja Györfly Gyuláról.

Forrás: https://edit.elte.hu/xmlui/static/uv/uv.html?key=10831/5808&fname=b2_kep07854.jpg.jpg

napokban a frissen alakult szervezet bemutatkozása következett: 1918. november 11-én Károlyi miniszterelnöknél, Bartha Albert honvédelmi és Jászi Oszkár nemzetiségi miniszternél „tisztelegtek”,¹⁰ másnap Jászi Oszkárrel folytattak tárgyalásokat,¹¹ végül, egy nappal később letették a fogadalmat Hock János, a Magyar Nemzeti Tanács elnöke előtt. Utóbbinak is tisztázták, hogy a székelység „most is kész vérét feláldozni, de ha Erdély mégis elszakíttatnék, [a székelység] saját jogainak érvényt fog szerezni.”¹²

Azonban a Györfly-féle kezdeményezéssel párhuzamosan indult egy másik is. 1918. november 17-én újabb székely nagygyűlés¹³ helyszíne volt Budapest, ezúttal a Dohány utca 32. szám alatti iskolában, ahol Benedek Sándor közigazgatási bíró elnökle mellett részt vettek a gyergyói (dr. Balás Elek), háromszéki (dr. Sófalvi Ferenc) és marosvásárhelyi (dr. Ráczy Gyula) székely tanácsok képviselői is. Ezúttal a budapesti Székely Egyesület volt a kezdeményező, Benedek Elek, Jancsó Benedek,¹⁴ Nagy Vilmos, Sebess

Benedek Sándor közigazgatási bíró elnökle mellett részt vettek a gyergyói (dr. Balás Elek), háromszéki (dr. Sófalvi Ferenc) és marosvásárhelyi (dr. Ráczy Gyula) székely tanácsok képviselői is. Ezúttal a budapesti Székely Egyesület volt a kezdeményező, Benedek Elek, Jancsó Benedek,¹⁴ Nagy Vilmos, Sebess

¹⁰ *Pesti Hírlap*, 1918. november 12. 13.

¹¹ *Pesti Hírlap*, 1918. november 13. 3. A nemzetiségi miniszter épp készült utazni Aradra tárgyalni a románokkal, ezért a Székely Nemzeti Tanács ismertette álláspontját, miszerint a román követelésekkel szemben a székelység az 1848 előtti jogalapra helyezkedik, és esetleges elcsatolás esetén a székelyek a csángókkal együtt kívánják önrendelkezési joguk érvényesítését.

¹² *Pesti Hírlap*, 1918. november 14. 5.

¹³ A székely gyűlések ügyéről lásd újabban: Bárdi Nándor: *Impériumváltás, 1918–1920*. In: Uő – Pál Judit (szerk.): *Székelyföld története. III.* Székelyudvarhely: MTA BTK–EME–HRM, 2016. 395–414; Romsics Ignác: *A marosvásárhelyi székely és a gyulafehérvári román nemzeti gyűlés*. In: Uő: *Erdély elvesztése 1918–1947*. Budapest: Helikon, 2018. 125–141.

¹⁴ Jancsó Benedek (Gelence, 1854. november 19. – Budapest, 1930. június 27.) pedagógus, publicista, történész. Csíksomlyói és kolozsvári tanulmányok után az egyetemet Kolozsváron és Bécsben végezte. Az aradi főreáliskolában és több budapesti gimnáziumban tanított. Bánffy Dezső kormányában a miniszterelnökség nemzetiségi ügyosztályán dolgozott, 1907-től pedig a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban. 1911–1919 között az Országos Szabadoktatási Tanács ügyvezető alelnöke, 1922-től a szegedi Ferenc József

Dénes¹⁵, Ugron Gábor¹⁶ és más rangos személyiségek voltak jelen.¹⁷ Elhatározták, hogy Budapest székhellyel egy olyan szervezetet hoznak létre, amely „az összes székely erőket egyesíti, és amely a Székelyföld bizalmán alapszik”, ugyanakkor előtérbe helyezték a népek önrendelkezési joga alapján a Székely Köztársaság kikiáltását, amennyiben a Székelyföldet „erőszakkal elszakítják az ország testétől.”¹⁸ Jancsó, Sebess és Ugron is látogatást tettek Jászinál, akinek a székely kérdés megoldására vonatkozó memorandumot nyújtottak át, amelyben védelmet kértek az erdélyi magyarság – tehát nem csupán a székelyek – számára.¹⁹

Kevés adatunk van arra vonatkozóan, hogy mit gondoltak a székely vármegyék és nemzeti tanácsok a köztársaság ügyével kapcsolatban. Tudjuk, hogy Udvarhely vármegye 1918. október 30-án tartott közgyűlésén Gálffy

---

Tudományegyetem tanára volt. Történelmi munkájában főként kisebbségpolitikai ügyek foglalkoztatták, több írást jelentetett meg a román nemzetiségi kérdésről, a magyar-román viszonyról, az erdélyi kérdésről.

¹⁵ Sebess Dénes (Marosvásárhely, 1869. október 9. – Budapest, 1945. január 26.) ügyvéd, politikus, író. Középiskoláit Marosvásárhelyen végezte, majd Budapesten szerzett jogi doktorátust. 1901–1906 között a Függetlenségi és 48-as Párt színeiben szülővárosa országgyűlési képviselője volt. 1906-ban Polonyi Géza igazságügyminiszter az alárendeltségében lévő telekkönyvi osztály vezetőjévé nevezte ki. 1918-ban a Magyar Földhivatal igazgatója lett. Számos írást közölt a székelyföldi gazdasági állapotokról, arányosításról, tagosításról, birtokrendezésről, majd Trianon után az utódállamok földreformmal kapcsolatos törvényeiről, valamint jogi kérdésekről. 1927–1935 között a felsőház tagja volt, ugyanakkor a Magyar Külügyi Társaság és a Magyar Statisztikai Társaság elnöki tanácsának is tagja is volt.

¹⁶ Ábránfalvi Ugron Gábor (Marosvásárhely, 1880. január 8. – Bakonybél, 1960. október 27.) politikus, belügyminiszter. A középiskolát Budapesten, a Piarista Gimnáziumban végezte, majd jogot tanult Lipcsében, Genfben és Budapesten. Szülőföldjén, Maros-Torda vármegyében kezdte meg közeleti pályáját, itt előbb szolgabíró, majd főszolgabíró lett. 1906–1910 között Ugocea, 1907–1910 között Maros-Torda vármegye és Marosvásárhely főispánja volt. 1915-ben szerzett képviselői mandátumot a marosvásárhelyi kerületben, majd 1917–1918-ban, bő félévig belügyminiszter, ezután rövid időre Erdély kormánybiztosa volt. A Tanácsköztársaság bukása után megalapította a Nemzeti Szabadelví Pártot, amely egyesülve a demokratákkal a Nemzeti Demokrata Polgári Párt nevet vette fel. Ennek elnökeként szerzett mandátumot az első nemzetgyűlésbe Budapesten. Ezután a Szabadelví Ellenzéki Pártok Szövetsége, majd az Egységes Párt színeiben volt képviselő egészen 1935-ig. Számos társadalmi, gazdasági, irodalmi és művészeti társaság elnöki tisztségét is betöltötte. A kommunista hatalomátvétel után kitelepítették, nyugdíját megvonták, utóbbi Kodály Zoltán zeneszerző segítségével kaphatta vissza.

¹⁷ *Magyarország*, 1918. november 20. 2.

¹⁸ Uo.

¹⁹ *8 Órai Újság*, 1918. november 20. 6. Az újságcikk utolsó mondata érdekes lehet vizsgálódásunk szempontjából: „Itt említjük meg, hogy a Székely Egyesület és a Székely Nemzeti Tanács között megállapodás jött létre az egyöntetű eljárás céljából.” Valószínűsíthető, hogy Györfly már nem is vett részt a gyűlésen, és szerepet sem szántak neki.

János törvényhatósági bizottsági tag önálló indítvány tett a székely vármegyék tömörülése érdekében. Ugyan javaslatát mellőzték, és kiálltak a területi integritás eszméje mellett, de nem zárkoztak el a többi székely törvényhatósággal való szoros együttműködéstől.²⁰ A nagygyűlés napján, november 17-én a *Világ* csíkszeredai tudósítója közölte, hogy „[...] megalakult a csíkmegyei nemzeti tanács. Elnökévé idősebb Pál Gábort választotta meg. Az ülésen a legtöbben a külön székely köztársaság eszméjét hangoztatták. Ez az áramlat a többi székely megyében Udvarhely, Háromszék és Marostorda megyében is terjed. Kívánságukat főképpen *elszigetelt helyzetükkel okolják meg*.”²¹ Egy héttel később a Székelyudvarhelyen megjelenő *Székely Közélet* tudósított a pesti nagygyűlésről, megírta a területi integritás csorbulása kapcsán esedékes „nemzetközileg elismert, szuverén és önálló” székelyföldi köztársaságról szóló javaslatot, de ezt az Udvarhelymegyei Nemzeti Tanács „egyelőre még el nem fogadta.”²²

Az SZNT végleges megalakulását szintén a Dohányutcai iskolába tervezett gyűlésre, november 24-re időzítették,²³ ennek ellenére a *Magyarország* november 22-i száma arról számolt be, hogy az SZNT újjászervezésének munkája befejeződött, és „ez az alakulat, mely a székelyek egységes és egyetlen budapesti képviselője, javában működik, és a székely nép létérdekeit védő összes lépéseket megindította. Programját a minisztertanács magáévá tette, miről

²⁰ „A törvényhatóság kimondja annak a szükségét, hogy a székelységnek mint az államalkotó magyarság fajbeli, lélekbeli és nyelvbéli elválaszthatatlan összefüggésének a gondolatát a béketárgyalások alkalmára világeszmévé és elhatározó súlyú kérdéssé kell tenni. Szükséges, hogy társadalmi, sajtóbeli s amerikai összefüggések és diplomáciai műveletek útján világ elé állíttassék a romániai Erdély-vágyak aránytalanságának és indokolatlanságának a kifejtése, s ebben annak a kitüntetése, hogy éppen a székelység kompakt egysége és némileg a szász választóhatárok miatt is a romániai és erdélyi románság között nyelvterületbeli összefüggés nincsen, hanem ellenkezőleg, Erdélyre nézve is csak az államalkotó magyarságnak van meg a természetes összeköttetése és természetes faji túlsúlya.[...] Szükséges, hogy a székelység a maga határvédő hivatásában legnehezebb időkben is helytálljon, s még ellenséges hadműveletek idehozatala esetén is a magyar állam területi fenségének és kontinuitásának nyomatékos kifejezőjeként otthonában, birtokában, tulajdona és társadalmi s állami összefüggése védelmében helyt maradjon. Ezen irányeszmék szerinti szervezkedés végett, továbbá a szükségesnek jelzett hatások és eredmények elérése végett megfelelő társadalmi, irodalmi, tudományos és politikai mozgalmak megindítása elodázhatatlan. Megkeresi tehát Udvarhely vármegye az összes székely törvényhatóságokat, hogy ebben az irányban egymás között tárgyaljunk, folytonos érintkezésben legyünk, és szorosabb közös szervezettel a tennivalókat végrehajtsuk, irányítsuk, s a magyar állam kormányzó tényezőinek munkánk eredményét átadjuk.” RNL HMH F 43. Udvarhely vármegye levéltára. 40. kötet. 1918. évi törvényhatósági közgyűlés jegyzőkönyve. 113–114.

²¹ *Világ*, 1918. november 17. 9.

²² *Székely Közélet*, 1918. november 24. 1.

²³ *Magyarország*, 1918. november 20. 2.

a kormány hivatalos kommunikét adott ki.”²⁴ Ebből az tűnik ki, hogy a Károlyi-kormány ezt a szervezetet tekintette egyedül legitimnek székely ügyekben.

Ugyanabban a lapszámban hozta le az újság a gyergyói nemzeti tanács felhívását Ugron Gáborhoz „és a székelyek igazi vezéreikhez.” A felhívást teljes egészében közöljük, hiszen beszédes a székelység saját identitásáról alkotott képének megértéséhez is:

„A régmúlt történelmi idők szólama, hogy a székely nemzet Magyarország keleti határának *védőbástyája, valóra vált*. A négy székely vármegye kétszáz-ezer (!) lelke e történelmi időben testvérként egyesült, és *várja igazi vezéreinek nemzetgyűlésre hívó szózatát. Magyarok voltunk, magyarok vagyunk, magyarok leszünk*, bár az *elmúlt rendszer* mostohatestvéreként kezelt bennünket, s ahelyett, hogy a bástyát erősítette volna, mostoha kezével *gyöngítette* azt. A magyar köz-társaság Csaba vitézeit találja bennünk, s a Székelyföld mérhetetlen kincseivel a magyar Kaliforniát. *Vezéreink, vezessetek a munkára, ahol a székely-magyar testvériesülés géniusza vár.*”²⁵

1918. december 8-án délután 3 órától a budapesti Műegyetem Gólyavárában hatalmas részvétel mellett rendeztek újabb székely nagygyűlést. Már a gyűlést megelőzően foglalkoztak az eseménnyel a budapesti lapok. A *Magyarország* szerint a hatalmas tiltakozásra nemcsak az erdélyieket, hanem a Budapesten élő 30 000 székelyt is meg akarták szólítani, ugyanakkor beszámolt a gyulafehérvári román nemzetgyűlés határozataival szemben tiltakozó két székelyföldi gyűlésről is: az egyiket Marosvásárhelyen tartották december 2-án, és kimondták, hogy a gyulafehérvári döntések életbe léptetése „*gyógyíthatatlan sebet ütne Erdély mindazon népeinek szívében, amelyek nem rajognak a korrump Romániához való csatlakozásért*”; a másik nagygyűlést Háromszék vármegyében Kézdi járás 32 községe tartotta Medgyaszai Mihály református lelkész elnökletével, és megállapította, hogy „a székelység másfélezer éve lakik a Keleti- Kárpátok lábánál, és az Árpád vezérlete alatt érkező magyar testvéreket itt várta és fogadta, s velük a történelem évezredek folyamán mindig testvéri kapcsolatot tartott fenn. Ezen ősi történelmi alapon állva, teljes elszántsága teljes erejével *tiltakozik a magyar állam egységéből való kiszakítás és az idegen uralom alá való kényszerítés gondolata ellen.* [...]”²⁶

²⁴ *Magyarország*, 1918. november 22. 3.

²⁵ Uo.

²⁶ *Magyarország*, 1918. december 7. 3.

A *8 Órai Újság* hosszabban mutatja be a székely nép „sürgős akcióját”:

„[...] Ez a maroknyi nép, mely távol az anyaországtól, idegen nemzetiségek közé ékelve egy évezreden át meg tudta tartani szintiszta magyarságát, felemelte tiltakozó szavát az ellen, hogy a hódító erőszak egy idegen ország népei közé kebelezze be.

Ez az erőszakos bekebelezés természetesen a székelység ezeréves kultúrájának és dicső tradíciókra támaszkodó különleges fejlődésének örökre való pusztulását jelentené, mert biztosra vehető, hogy az anyaország testéből kiszakított és a románság által körülkarolt székelység a hódító román politika mellett még a beigért autonómia dacára sem tudná fenntartani kultúráját, és nem tudná biztosítani külön nemzeti fejlődését. [...]”²⁷

Az írás ecseteli, hogy a székelység a magyar kormánytól várta Erdély Magyarország impériuma alatti megmaradását, de amennyiben ez nem lehetséges, úgy az „egzisztenciájában megtámadott székelység” kénytelen lesz kikiáltani az önálló székely köztársaságot.²⁸

A december 8-án megtartott székely nagygyűlésről több központi lap is hosszabb tudósítást közölt. A Gólyavárban székelyek jelentek meg, „akiknek ősei, éppúgy, mint késői utódaik, egy évezreden át voltak hősi védelmezői keleten a magyar birodalomnak, s akik ma rettenettel eszmélnék rá arra, hogy a vérükkel megvédelmezett magyarság a bábeli zűrzavar szülte fejtelenség közben szinte megfélemedezik róluk, székelyekről és Erdély magyarságáról”²⁹ – írta a *Budapesti Hírlap*. Az *Újság* is a székelység elhagyatottság-érzésével indít:

„Elemi erővel, több, emberfeletti fájdalom üvöltésével tört ki vesztét megérezvén a székelységből a nemzeti ösztön, a föllobbanó faji erő, az életképesség élni vágyása.

Azt hittük, nemtörődömségünk, magunkra hagyatottságuk kipusztította belőlük végképp a géniust, pedig dehogy, nyomban, amikor a nemzetközlekedés megérették, még a forradalom idején létük biztosításához láttak. Nem volt nekik

²⁷ *8 Órai Újság*, 1918. december 7. 6

²⁸ Uo. A Székely Köztársasággal kapcsolatban lásd: Bárdi Nándor: *A Székely Köztársaság ügye*. In: *Uó: Otthon és Haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 2013. 58–65.

²⁹ *Budapesti Hírlap*, 1918. december 10. 4.

elendő zálog a Magyar Nemzeti Tanács: maguk kezébe kívánták sorsukat – és megalakult a Budapesten székelő székely nemzeti tanács. [...]”³⁰

A nagygyűlésen „több ezer székely torokból az egész nemzet jajszava, esküje harsant szerte a világba: mártíromság komoran szépséges lehetőségét hirdetvén.”³¹ Minden lap rövidebben vagy hosszabban bemutatta az elhangzott beszédeket. Többek között beszélt Jancsó Benedek, aki az elnöki tisztiséget is ellátta, Ugron Gábor, Nagy György és több magyarországi párt képviselői is, ugyanakkor jelen volt még számos rangos személyiség is, mint például gróf Bánffy Miklós, Bartha Ábel hadügyminiszter, Sebess Dénes stb. Ugron vázolta a lehetséges forgatókönyveket, a fegyveres ellenállás vagy a békés megegyezés útját, de mindkettőt a területi integritás fenntartása mellett. A gyűjtő hangú beszédekben kemény szavak is elhangzottak, a tömeg helyeslése, éljenzése és ordítózása mellett: „amíg magyar ember él, addig a székelyek nem lesznek a románok rabszolgái” (Ugron Gábor)³²; „ha nem akarják azt, hogy gyermekeinket orgyilkosokká neveljük, és az ekevasból gyilkos fegyvert készítsünk, akkor el kell ismerniük egy ezredéves nemzet szabadságát és függetlenségét” (Nagy György)³³; „az oláhság [...] Erdélyre való római joga naiv mese, és az oláhság nem foglaló, de balkáni menekült volt, aki menedéket keresett nyájaival a harcias és rettegett magyar nemzet védszárnyai alatt. [...] ha a gyulafehérvári határozat valóra válnék, akkor az erdélyi magyarság a teljesen korrump oláh bojárok igájába kerülne” (Jancsó Benedek)³⁴; „székely anya másfélezer év alatt nem nevelt rabszolgát sem a töröknek, sem a császárnak, az oláhoknak sem fog nevelni” (Nagy György).³⁵

Úgy tűnik, hogy ekkora egyértelművé vált, hogy az SZNT vezetőségét a Jancsó–Sebess–Ugron trió alkotja, Györffy György mellőzve lett. Ennek ellenére Györffyt nem felejtette el teljesen „nemzete”, ugyanis az 1918. december 10-én Kolozsvárra induló székely menetszázad katonái előbb „lelkes tüntetést” rendeztek a képviselő háza előtt, majd a csapat „lelkes ovációkkal vett búcsút Györffytől, a székelység tántoríthatatlan, hű katonájától.”³⁶ A három évtizedes képviselői múlttal bíró csíki politikus ezen szimpátiáhu-

³⁰ *Az Újság*, 1918. december 10. 4.

³¹ Uo.

³² Uo.

³³ Uo.

³⁴ *Pesti Hírlap*, 1918. december. 10. 4.

³⁵ Uo.

³⁶ *8 Órai Újság*, 1918. december 11. 4.

lám láttán érezhette azt, hogy még nem teljesen járt le az ideje a székely közélet pályáján, így majd csatlakozni fog a szintén székelyek által kezdeményezett politikai alakulathoz, az SZNP-hez.

Székely párt születik

„Íme, az erdélyi kérdés számára három tűzhely épült; meleg mind a három, de mégis három: tüze háromfelé szakad, lángja nem eléggé heves. Nekem az az érzésem, hogy itt bizonyos politikai érdekeltségek huzakodnak egymással, nemcsak a jelen politikai kérdései miatt, hanem a múlt engesztelhetetlen hagyományai szerint is; hatalmi törekvések szabnak irányt, nemcsak egyénenként, de csoportonként is; mind féltékenyen védik a megszállott várat, és bástyai mögül vígan lövöldözik egymást a gyanúsítás és megszólás legelmébb szerkeztű fegyvereivel. Szinte egyenként el tudnám számlálni a különböző kottériák tagjait, azoknak szándékát és céljait; az eszközt, mellyel híveket toboroznak; egyenként meg tudnám mutatni mindeniknél azokat a belső rugókat, amelyek lelkükben a gyűlöletet izzasztják, és az ellentéteket elsimulni nem engedik.”³⁷

Annak ellenére, hogy voltak előzményei,³⁸ az SZNP „születésnapja” 1920. január 1-re tehető, ekkor tették közzé a pesti lapokban, hogy „kibontja zászlaját” és tervezi képviselőjelöltek állítását a román megszállás alól felszabaduló és a demarkációs végeken.³⁹ Első akciójuk egy kérés volt a székely vármegyék Budapesten élő vagy ide menekült közönségéhez, amelyben kérték, hogy az előbb említett területek képviselőválasztása ügyében vegyék fel velük a kapcsolatot.⁴⁰

A székely vármegyék főispánjai valóban fel is keresték a magyarországi pártok többségét, hogy interveníáljanak a volt székelyföldi képviselők – Hegedüs Lóránt, Sümegi Vilmos, Ugron Gábor és Urmánczy Nándor – megválasztása érdekében, de a „legszívesebb fogadtatás” mellett is csak azt

³⁷ Primipilus, 1920. 279.

³⁸ A párt alapszabály-tervezetében előzetes tudnivalók címmel a következőt írták: „A Székely Nemzeti Pártot megteremtette a román megszállás s az a körülmény, hogy a világbéke Erdélyt és a Székelyföldet Romániához kívánta csatolni. Keletkezésének időpontja 1919. március havára esik, zászlóbontása ugyanakkor Szatmárnémetiben történt, azonban a kommunizmus s később az általános román megszállás miatt szünetelt, és a szervezési előmunkálatok 1920. január hó 1-én kezdettek meg újra.” MNL OL P 1072. 1. tétel. 1/a. 1.

³⁹ *Budapesti Hírlap*, 1920. január 1. 3; *Pesti Napló*, 1920. január 1. 2.

⁴⁰ *8 Órai Újság*, 1920. január 17. 6.

a választ kapták, hogy javukra „jelöltjeik visszaléptetése ez idő szerint alig lehetséges.”⁴¹

Mivel ezen első kezdeményezésük nem járt sikerrel, a párt szervezőbizottsága újabb felhívást⁴² intézett a székely férfiakhoz és nőkhöz, hogy csatlakozzanak a párthoz. Sértődöttségüknek adtak hangot, hogy mint „fajmagyar keresztények”, a székelyek nem lesznek képviselve a nemzetgyűlésen, pedig „*az igazi demokráciának éppen Erdély volt a fészke.*”⁴³ Hazátlanságukra apelláltak, ha már nem sikerült kerületeket szerezni a székely képviselőknek, akkor nem is kell, hiszen „a képviselő haza nélkül olyan, mint a kocsis gyepelő nélkül.”⁴⁴ A felhívásban erős érzelmi hangon jelentették ki, hogy saját nemzetgyűlést alakítanak, ők lesznek a székelység „agyagfalvi rétje” vezérek nélkül, ahol az igazi demokrácia nevében még az „utcaseprő székely testvért” is meghallgatják:

„[...] Nem félünk, és nem csüggedünk, hanem tűrjük és viseljük sorsunkat a szenvedéseinkben is, büszkék vagyunk arra, hogy: Attila az Isten ostora volt, mi pedig az ő keresztre feszített népe vagyunk!”⁴⁵

Sikerült érzékennyé tenni a magyar sajtót, a legpatetikusabb hangvétellű vezércikk a *Magyarországban* jelent meg *A halálraitélt joga* címmel:

„Mélységes meghatottsággal olvassuk a Székely Nemzeti Párt szervezőbizottságának elhatározását. A halálraitélt székely nemzet lelkének valami fönségesen szép megnyilvánulása ez. A maga erejében bízó, a maga jövődjében hívó, a maga ügyét szentnek és igazságosnak tartó magyar puritánság ragyogása szikrázik ki belőle. Annak az ősi székely vérnek nemes felbuzdulása, melynek »minden csöppje drágagyöngyöt ér«. Nem a kétségbeesés remegő félelme ez, hanem a letiport erőnek erkölcsi talpraállása. [...] A székely nemzet nem hagyja magát. A székely nemzet odakiáltja a világnak, hogy a »halálraitélt jogával kíván élni«. Nem akar meghalni, mert bízik a maga erejében és a maga igazságában. [...] A székely ész és a székely szív, amely megmaradt világosnak és nemesnek, összefog és összeforr, hogy tökéletes egységben a jog és igazság fegyvereivel harcoljon, és meggyőzze az egész világot a maga ügyének szentségéről, de arról is, hogy nincs, és nem is lehet a székelység véráztatta földjén soha békesség

⁴¹ *Pesti Hírlap*, 1920. január 23. 2.

⁴² A felhívást dr. Nagy János ügyvéd, Simon Endre közjegyző és dr. Balogh István postafőtanácsos írták alá.

⁴³ *Az Újság*, 1920. január 29. 2.

⁴⁴ *Budapesti Hírlap*, 1920. január 29. 4.

⁴⁵ Uo.

addig, míg a székely nemzet vissza nem kapja a maga hazáját és a maga magyar székely szabadságát. [...]”⁴⁶

1920 tavasza a tagok toborzásával és a párt alapszabályainak kidolgozásával telt. Három alapszabály is kidolgozásra került: az SZNP,⁴⁷ az SZNP Központi Köre⁴⁸ – ezt a kettőt felváltva, következetesség nélkül használták –, és a Székelyek Magyarországi Otthona⁴⁹ alapszabályai. A párt alapszabály-tervezetében három célt határoztak meg:

- „1. Megszervezni a fővárosban s az országban mindenütt élő székelység összes rétegét társadalmi állásra való tekintet nélkül, hogy semmiféle esemény (bolsevizmus, nemzetközi szociáldemokrácia) ne találjon készületlenül.
2. Állandó mozgalom ébren tartása a világháborút megelőzőleg Magyarországot alkotott politikai, gazdasági és kulturális zárt területnek épségéért, helyreállításáért, hogy minél előbb felszabaduljanak az otthon valóink.
3. Ébren tartani és hűségesen szolgálni a speciális székely érdekek védelmét székely nemzeti politikával, minden időben és minden körülmények között, hogy a székely nemzetet mostoha bánásmód többé ne érhesse soha.”⁵⁰

A párt Központi Köre főként gazdasági és kulturális célokat tűzött ki maga elé: anyagi és szellemi érdekek védelmezése, a székely öntudat ébren tartása, székely hagyományok és erkölcsök ápolása, székely munkakedv és iparkodás

⁴⁶ *Magyarország*, 1920. január 30. 1.

⁴⁷ MNL OL P 1072. 1. tétel. Alapszabály 1/a.

⁴⁸ MNL OL P 1072. 1. tétel. Alapszabály 1/b.

⁴⁹ MNL OL P 1072. 1. tétel. Alapszabály 1/c. Az Otthon célja: „A székely földön kívül tartózkodó vagy letelepedett székelyek mindenütt otthonra leljenek, s ahol a társadalmi és atyafiságos érintkezés közvetlenségének melegével ápolhatják és fejleszthetik családi, gazdasági és kulturális életüket. Az Otthonban meghonosítani azt a családi bensőséget, mely önfegyelmezésre, önképzésre és állandó művelődésre oktát és buzdít. Összefoglalni a székely képességet, a tudást és energiát, hogy tovább fejlesztessek mindaz, ami a székelységre hasznos és üdvös lehet, az elért eredményeket a székelység közkincsévé tenni. Támogatni a szülőket a gyermeknevelésben, a magányosan állókat pedig az erkölcsös élet tisztaságának fenntartásában. Foglalkozáshoz juttatni az álláskeresőket és munkaalkalmat szerezni a munkásoknak. A kevésbé tanult elemeket oktatni, nevelni és vezetni, s ezek számára rendszeres és tervszerű tanfolyamokat létesíteni, azokat fenntartani és foglalkoztatni, hogy a tanfolyamokban résztvevők megtaníthatók legyenek mindazon erkölcsi szabályokra és kötelmekre, amelyek az emberi élet öntudatosságát és önértéket felébresztik és kifejlesztik. A tanfolyamok résztvevői felett felügyeletet biztosítani magánéletükben is, az alkalmazásban levőket pedig ellenőrizni alkalmaztatásuk helyén is. Az otthonba egyesültek közös erejével mindenütt anyagi segélyt nyújtani, ahol erre szükség van. Szállásokat fenntartani.” Uo. 16.

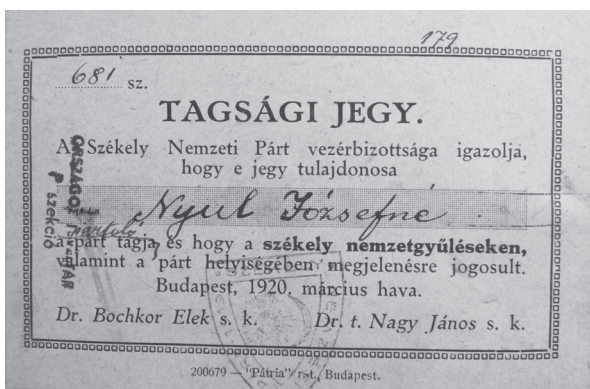
⁵⁰ MNL OL P 1072. 1. tétel. Alapszabály 1/a. 1.

buzdítása, munkahelyek biztosítása, segélyezés, különösen a tanuló ifjúság esetében.⁵¹

Látszólag a toborzás is sikeresnek indult, a hírlapi felhívások hatására már januártól kezdenek érkezni a párthoz a levelek, amelyben menekült székelyek örömeiket fejezik ki a szervezet létrejöttéért, és csatlakozásukról értesítik a vezetést. Ugyanakkor lelkesebb támogatók taggyűjtést is szerveztek, és az íveket visszajuttatták a párthoz. Voltak, akik csak belépésüket tudatták a párttal, mások viszont majdnem programbeszédet fogalmaztak meg. Álljon példaként egy Ceglédre menekült állami óvónő, Budainé Horváth Róza a párthoz intézett levélének egy részlete:

„[...] Kész örömmel, honleányi érzéssel csatlakozom e lobogó alá, székely-vérbeli nő vagyok, Udvarhely megyei. Ott születtem, ott töltöttem gyermek éveimet, és ott léptem kenyérkereseti pályára. Ott oltottam be apró növendékeim szívébe a honszeretetet. Fájó érzéssel, szomorú szívvel kaptuk az értesítést, hogy azt a szép Székelyföldet, a szép Hargitát, az ezeréves földet tőlünk a vad oláh csorda el akarja rabolni. Megbotránkozunk a párizsi békekonferencia halálos ítéletén, pillanatig csüggedten hajtjuk le fejünket, de egy érzés, a honszeretet érzése alatt büszkén felemeljük fejünket, nincs helye most a csüggedésnek, itt minden magyar ember, kinek székely vér csörgedez ereiben, kötelessége a legnagyobb elszántsággal, hősiességgel kardot rántani és egy jelszóra a székely nemzet pártjába tömörülni. Készek vagyunk vérünket ontani, és mi, gyenge nők, az egri nők példájára kivesszük részünket a hazánk, a szülőföldünk védelmében, és e székely lobogó alatt egy szívvel, egy lélekkel fogunk tiltakozni a Székelyföld elszakítása ellen. Jelszavunk: Nem, soha! Ebbe bele nem nyugszunk soha! Fáj

2. kép. SZNP – tagsági igazolvány

⁵¹ MNL OL P 1072. 1. tétel. Alapszabály 1/b. 9.

nekünk testvéreink elszakítása, akik idegen járom alatt sínylődnek, és kezeik bék[ly]óba vannak kötve. Tőlünk várják a megszabadítást, felsír jajszavuk: »Ne hagyjatok!« Esküszünk a magyarok Istenére, hogy nem hagyjuk soha! Bizalmunk van az érdemes nagy férfiú fővezérünkben, Horthy Miklósban, aki kardját nem teszi hüvelyébe addig, míg elnyomott, szegény testvéreinket föl nem szabadítja.

Várom azt a pillanatot, amidőn én is szolgálatára lehetek drága hazámnak, talán hasznomat vehetik hazafias kötelességben. Hisz én is sokat szenvedtem az oláh uralom alatt, sokkal többet, mint kollégáim. Engem kifosztottak, üldözve kergettek a magyarságomért a művelt oláhok, oly kálvárián mentem keresztül, amilyen nő még soha.

Eljön még az óra, el kell jönnie, amidőn az egész országban hangzani fog e szó: Talpra magyar! az ezeréves szép hazánk megvédésére! És akkor fog teljesedni Széchenyinek ez a mondása: »Magyarország nem volt, hanem lesz!«

Ott fogunk állani Székelyföldön, a mi szülőföldünkön és ott fog a bércек között felhangzani minden magyar hős ajkáról: »Itt élned, élnék, meghalnod kell!«

Tömörüljünk e zászló alá minél többen, hogy beteljesedjék a hazájából kiűzött tisztviselők búcsúszava, midőn az oláh detektív főnöktől búcsúztunk: Uram! A vizontlátásra!

Szép Székelyföld, édes magyar testvéreim, a vizontlátásra!

Nem nyugszunk bele az elszakításába e székely nemzetnek, mivel ők nem tehetnek semmit hazafias érzésükkel, képviseljük mi őket itten a kormánynál.

Bízunk Istenben, aki nem hagyja el a mi ezeréves, szép hazánkat, és kérjük Istent: »Isten, áldd meg a magyart!«⁵²

Van, aki a szülőföldre való visszavágyódást ecsetelte, bízva, hogy a „székely ész, szívósság és kitartás” meghozza a haza felszabadulását,⁵³ van, aki a „székelykérdés” állandó felszínen tartását és a visszaköltözést tartotta fontosnak, „hogy minél nagyobb legyen a számunk a Székelyföldön, akik irredentizmust üzünk”,⁵⁴ mások arról biztosították a pártot, hogy „bármikor készek vagyunk vérünket is feláldozni, hogy szülőinket, testvéreinket felmenthessük az oláh iga alól.”⁵⁵ Egy többek nevében, valahonnan vidékről írott töredékes

⁵² MNL OL P 1072. 5. tétel. 5/1920. 2–3.

⁵³ Udvarhelyi születésű László Domokos kultúrmérnök, minisztériumi osztálytanácsos levele. MNL OL P 1072. 5. tétel. 5/1920. 6.

⁵⁴ Sóváradai Bíró Géza tisztartó levele Szigetcsépről, 1920. január 30. MNL OL P 1072. 5. tétel. 5/1920. 7.

⁵⁵ Tamás Mihály levele Piliscsabáról, 1920. február 10. MNL OL P 1072. 5. tétel. 15/1920.

levél szintén betekintést enged a Maros és Olt öntözte vidék „elmenekült gyermekeinek” történelmi tudatáról alkotott képébe:

„[...] Reméljük, hogy az a kifogyhatatlan és törhetetlen őserő, mely a székelyt a hun ősidóktól fogva, másfélezer esztendőn át vészben, viharban megőrizte, tovább is megtartja. Azok karja, kik annyi századon keresztül álltak őrt a Hargita tetején, elúzik most is szeretett földünkről a betörő rablócsordát. [...]”⁵⁶

A tényleges megalakulás

Az SZNP vezérbizottsága 1920. március 2-án tartotta meg első ülését Szenthy Bálint nyugalmazott miniszteri tanácsos elnökle alatt. A jegyzőkönyv tanúsága szerint a párt megalakulásának egyik kezdeményezője, dr. Nagy László⁵⁷ kifejtette, hogy a székely nemzeti akarat kifejezése és a székely kérdés ébren tartása céljából mielőbb meg kell tartani a nemzetgyűlést.⁵⁸ Különböző bizottságokat választottak – sajtó, tárgysorozat megállapító, háznagyfi teendőköt ellátó, hölgy –, majd dr. Ertl János⁵⁹ „magas szárnyalású beszédjében” kifejtette, hogy „ismeri a székelységben rejlő óriási államalkotó, fajfenntartó és honszerető erőt, és szent meggyőződése, hogy Magyarország reorganizációjának nagy munkájában a székely nép vezető szerepet fog vinni.”⁶⁰

A következő vezérbizottsági ülést 1920. április 8-án, egy nappal az alakuló közgyűlés előtt tartották. Dr. Nagy László ismertette az EMSZSZ-szel esedékes egyesülésről szóló tárgyalások állását – ezekről a későbbiekben írok –, beszámolt a pártszékház ügyéről, segélyezési akciókról, székely napok rendezésének terveiről.⁶¹

⁵⁶ MNL OL P 1072. 11. tétel.

⁵⁷ Nagy László (Székelykeresztúr, 1891) marosvásárhelyi és kolozsvári tanulmányok után Budapesten nyert ügyvédi diplomát 1921-ben. Kecskeméten nyitott irodát, négy cikluson keresztül volt tagja a város törvényhatósági bizottságának, a kecskeméti Földműves és Munkás Párt vezetője, a *Kecskeméti Lapok* szerkesztője.

⁵⁸ MNL OL P 1072. 4. tétel. 113/1920. 66.

⁵⁹ Ertl János (Selmecbánya, 1880) 1905-ben nyert orvosdoktori diplomát, Kovásznán kezdte meg működését, 1908-ban Háromszék vármegye tisztii orvosa lett, 1922-ben egyetemi magántanárrá habilitálták, 1925-ben a magyar királyi egészségügyi főtanácsos címmel tüntették ki, a Felvidéki Egyesületek Szövetségének alelnökéként működött.

⁶⁰ MNL OL P 1072. 4. tétel. 113/1920. 67.

⁶¹ Április 18-án Kecskeméten, 24-én Balassagyarmaton, május 1-én Szolnokon, 8-án Cegléden és 15-én Kiskunhalason tervezték székely nap rendezését. MNL OL P 1072. 4. tétel. 108/1920. 60.

Az alakuló közgyűlést 1920. április 9-én tartották a Magyar Országos Véderő Egylet Váci utca 38. szám alatti székháza dísztermében. Szenthy Bálint korelnök megnyitója után dr. Balogh István postafőtanácsos ismertette a székelység történelmi erőnyeit, „azt a nagy áldozatkészséget, amellyel a székelység hazánkkal szemben mint Kelet-Magyarország védbástyája viseltetett.” Ezután a székelység szomorú sorsát mutatta be a jelenben, „amidőn a székely nemzet rabigában és oláh járom alatt nyög, míg jó része hajléktalanul és hazátlanul bolyong”, és kifejtette, hogy pártjuk „a székelység egyedüli és tisztán csak székely célokat szolgáló szervezete.”⁶² Ezt követően dr. Bochkor Elek ismertette a párt jóléti tevékenységét, természetesen föllemlegetve, hogy a magyar kormányok régebben elhanyagolták a székelységet, de a most születő párt a székelység jogos kívánságaira megoldásokat fog kínálni.⁶³ Miután dr. Nagy János bemutatta és elfogadtatta a jelenlevőkkel a párt alapszabályzatát, rátértek a vezetőség megválasztására. Megválasztásra került a vezér(ő)tanács (22 tag), vezér(lő)bizottság (42 tag) és a tisztikar.⁶⁴ A tisztikar megválasztása előtt dr. Balogh István indítványozta, hogy pártelnöknek válasszák meg dr. Györfly Gyulát, aki harminc éves közéleti pályáján „székely politikusok legjelesebbjének” bizonyult, aki „a székely érdekekért mindenkor lankadatlan buzgalommal és sikeresen munkálkodott a Parlamentben, ahol állandóan a székely érdekekért törhetetlen eréllyel síkra szállt.”⁶⁵ A bizottság útján meghívott leendő elnök nagy örömmel fogadta el a megtiszteltetést, a jegyzőkönyv a következő gondolatait örökítette meg:

„[...] mint vérbeli székely ember tudja, hogy mily feladatokat ró rá a haza nehéz sorsa, és tudja azt a kötelességét, amelyet a székelységnek el kell végezni ahhoz, hogy újra hazája legyen. A székely érdekek sokban különböznek az erdélyi magyarság érdekeitől, és erős a meggyőződése a tekintetben, hogyha a székelység a Székely Nemzeti Párt működésével céljait elérheti, nagyban szolgálatára lehet az erdélyi magyarságnak.”⁶⁶

⁶² MNL OL P 1072. 4. tétel. 109/1920. 61.

⁶³ MNL OL P 1072. 4. tétel. 109/1920. 62.

⁶⁴ MNL OL P 1072. 4. tétel. 109/1920. 63. A tisztikar összetétele a következő volt: elnök: dr. Györfly Gyula, társelnök: Szenthy Bálint, alelnökök: dr. Nagy János, dr. Ertl János, dr. Bochkor Elek, ügyvezető igazgató: dr. Balogh István, főtitkár: dr. Nagy László, titkár: dr. Bíró Izabella, pénztárnok: Jancsó Pál, pénztári ellenőrök: dr. Székely Miklós, Szabó István, Bíró Imre, jegyző: Bartos Endre, háznagy: Nagy András.

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ MNL OL P 1072. 4. tétel. 109/1920. 64–65.

Néhány héttel később dr. Bíró Izabella titkár jelentést tett a vezérbizottság előtt, amelyből kiderül, hogy a jogilag is megalakult párt életében megtörtént az első hivatalos bemutatkozás, Györffy pártelnök egy bizottság élén látogatást tett báró Horváth Emil államtitkárnál, az Országos Menekültügyi Hivatal elnökhelyettesénél, ugyanakkor elfogadásra terjesztették fel az alapszabályokat a belügyminiszterhez is.⁶⁷ A trianoni békeszerződés

3. kép. Az SZNP pecsétje

aláírása után a Simogyi–Semadam-kormány lemondott, Horthy Miklós kormányzó az addigi külügyminisztert, gróf Teleki Pált kérte fel kormányalakításra. A kormányalakítás napjaiban tartott ülést az SZNP vezérbizottsága is, 1920. július 21-én a Saskörben. Szomorúan könyvelték el a zavaros politikai helyzetet, és azt, hogy erélyes kormányzat hiányában aligha várható sikeres akció Erdély és a székelység érdekében. Ugyanakkor keserű szájjal nyugtázták hogy gróf Bethlen István kormányalakítási „vállalkozása egyelőre hajótörést szenvedett”, és kijelentették, hogy „nekünk székelyeknek csak Bethlen István és programja mellett lehet a helyünk, és ezért őt kell támogatnunk.”⁶⁸ Nem mulasztották el azt sem, hogy elmondják, pártjuk „székely véreinket” gyűjti egy táborba, saját lobogó és saját program alapján, sőt dr. Zeőke Antal⁶⁹ nemzetgyűlési képviselő, a párt vezérbizottsági tagja előadta, hogy az új kormány bemutatkozásakor a székely kérdést szóvá fogja tenni.⁷⁰

A pártprogram első változata

1920. szeptember 11-én ugyancsak a Saskörben tartottak zártkörű, bizalmas értekezletet a párt programjának véglegesítése céljából. Az elnök és a titkár aláírásával kiküldött meghívón harminc név szerepelt, közöttük három székely származású országgyűlési képviselő is – dr. Zeőke Antal, dr. Dánér Béla⁷¹

⁶⁷ MNL OL P 1072. 4. tétel. 168/1920. 141.

⁶⁸ MNL OL P 1072. 4. tétel. 321/1920. 3.

⁶⁹ Zeőke Antal (Csikszereda, 1884. július 13. – 1983.) államtudományi doktor, kisgazda politikus, mindkét nemzetgyűlés tagja, majd 1926-ban és 1930-ban is a gyomai kerületben választották meg képviselőnek egységspárti programmal.

⁷⁰ MNL OL P 1072. 4. tétel. 321/1920. 3–4.

⁷¹ Dánér Béla (Uzon, 1884. – Balatonmáriafürdő, 1930. szeptember 5.) olimpikon tornász, újságíró, jogász, nemzetgyűlési képviselő, a magyar fajvédelem és zsidókérdés radikális megoldásának híve, az Ébredő Magyarok Egyesületének egyik vezetője, később a Faj-

és dr. Orbók Attila⁷² –, mellettük főként a párt jelentősebb tagjait hívták meg.⁷³ Kisebbségi vita után az ülés résztvevői elfogadták a párt programját, döntöttek annak kinyomtatásáról és terjesztéséről.⁷⁴ A program egy 24 oldalas kis füzetként jelent meg 1920-ban, ebből a 3–13. oldalak helyzetképet nyújtanak, a 13–17. oldalak a párt székely voltát magyarázzák, a maradék a tulajdonképpeni programpontokat tartalmazza.⁷⁵

A korrajzban elmondták, hogy minden politikai vállalkozás sikerének alapfeltétele tüzetesen ismerni a jelenkori helyzetet és állapotokat, főleg azért, hogy „nemzeti létünket és államiségünket soha sem fenyegette a megsemmisülés oly imminens veszélye, mint ma.”⁷⁶ Kemény szavakkal bírálták koruk közéletét, főleg a „destruktív elemek céltudatos eszközének” tulajdonított egyenlő és általános titkos választójogot, amely „az országot fenntartó nemzetet a nemzetiségek és az internacionális demagógiának szolgáltatja ki.”⁷⁷ Ezután rátértek a világháború kirobbanását követő évek elemzésére. Megállapították, hogy a „reánk erőszakolt” háborút elveszítettük, de úgy, hogy „őseinkhez méltó, világra szóló hősiességgel, az ellenség által soha le nem győzve – diadalmasan küzdötte végig a nemzet!”⁷⁸ A forradalmak korára rátérve erős szavakkal ítélték el Károlyi Mihály „burkolt bolsevista kormányát”, amelynek tevékenységéhez hasonló „förtelmes hazaárulást a történelem nem ismer”, majd Jászi Oszkár „hitvány árulása”, a bolsevista uralom „leírhatatlan gázsága”, azaz „a csöcselék abszolút uralma a magyarok ősi földjén” kerültek tárgyalás alá.⁷⁹ A korszak már felsorolt toposzai mellett természetesen nem maradt ki a „hazánk területe már előre szétosztott” vagy a zsidóság kimaradása a véráldozatból sem.⁸⁰ Megemlítették még a román hadsereg általi felszabadulás iróniáját, valamint a korszak Magyarországra jellemző pártoskodást, ezzel vezetve fel egy új országos párt létrehozásának szükségességét, amely az alkotmányosságot, a közérdeket, az „igazi demok-

---

védő Párt egyik alapítója. Könyvei: *Új Magyarország felé* (Budapest, 1918), *A magyarországi zsidókérdés megoldása* (Budapest, 1919).

⁷² Orbók Attila (Pozsony, 1888. szeptember 17. – Budapest, 1964. október 5.) a háromszéki Kőkősről származó jogász, újságíró, író, műfordító, 1920–22-ben a székelyhid-nagylétei kerület nemzetgyűlési képviselője.

⁷³ MNL OL P 1072. 4. tétel. 328/1920. 367.

⁷⁴ MNL OL P 1072. 4. tétel. 328/1920. 5., 7.

⁷⁵ MNL OL P 1072. 3. tétel.

⁷⁶ MNL OL P 1072. 3. tétel. 3.

⁷⁷ MNL OL P 1072. 3. tétel. 5–6.

⁷⁸ MNL OL P 1072. 3. tétel. 6–8.

⁷⁹ MNL OL P 1072. 3. tétel. 8–10.

⁸⁰ MNL OL P 1072. 3. tétel. 7.

ráciát” helyezi előtérbe, és amely „az igazi önfeláldozó fajszeretet tüzeiben megedzett őseréjét a haza védelmére egyesíti.”⁸¹

A második rész a *Miért éppen székely ez a párt?* kérdésre ad hosszas választ. Hosszabban idézem a bevezető részt, mivel ékesen példázza a székelyek önképét:

„[...] Azért, mert ha valaha, úgy ma van az országnak és népünknek igazán szüksége arra a kitarató, soha nem csüggedő, minden veszéllyel szemben öntudatosan bátor és gyors tetre kész, a lankadatlan honszeretemben mindig egységes, megalkuvást nem ismerő elszánt akaratra és energiára, mely a székely népben ma is úgy együtt van, hogy azt sem az oláh, sem a világ semmiféle hatalma sem megtörni, sem megnyerni nem tudja, és minden pillanatban készen arra, hogy hazája és faja érdekében habozás és késedelem nélkül az utolsó gyermekig talpra álljon. Azért, mert ha valaha, úgy ma van igazán szükségünk arra a székely energiára és akaratra, melyet Attila birodalmának összeomlása után, a magára hagyatottság tudata és a faji fennmaradás elszánt akarása ébresztett fel, melyet a székely nemcsak megőrizett, hanem azt a honkeresés, az új haza megalapítása, valamint annak fenntartásáért folytatott szakadatlan küzdelmei gránit keménnyé fejlesztették, s a végső elszántságig megacélozták. Azért, mert azt a székely szellemet és erkölcsöt kell megtanulnunk, amely összes intézményeit úgy alkotta meg, hogy azok mindenike külön-külön és együttvéve a székely energiát gyarapítsák – ne az egén, hanem a haza és a közjó érdekét szolgálják. [...]”⁸²

Nem mulasztották el a pártprogram szerzői az évezredes dicső székely múlt és történelem felemlegetését: a közügyek intézése egyenlő jogon, a tisztviselők szabad választása, a hadi szolgálat egyenlő kötelessége, hogy székelyek földjét idegen meg nem szerezhette, hogy „tudta a székely, hogy a tudás nagy erő és hatalom”, azaz a kultúra iránt is fogékony volt. A székely „őserő” legjelentősebb történelmi megnyilvánulásait sem felejtették ki a felsorolásból: a honalapító Árpád fogadásától a helytállásig a Hunyadiak, Bocskai, Bethlen, Thököly és Rákóczi seregében, egészen az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején tanúsított szerepvállalásig. Ezen utóbbi eseménynél nem felejtették el megjegyezni, hogy annak ellenére harcoltak, hogy 1848 „nem nyújthatott semmit, ellenben [a székelység] nyakára hozta az összes állami

⁸¹ MNL OL P 1072. 3. tétel. 11–13.

⁸² MNL OL P 1072. 3. tétel. 13–14.

Kivonat a Székely Nemzeti Párt programjából.

1. **A Székely Nemzeti Párt** az 1920. évi június hó 1-én kelt 33842/1920, számu belügyi-miniszteri rendelettel jóváhagyott alapszabályai keretében mint önálló politikai párt országosan szervezkedik és úgy a fővárosban, mint a vidéken pártszervezeteket alakít.

2. Pártunk még az elmúlt évben megnyilatkozott és állást foglalt a gróf Bethlen István politikai irányzata mellett. Ma megnyugvással látja tehát Őt a magyar királyi kormány élén. Biztató jelenségnek tekinti, hogy a mai kormány-nak legfontosabb őrhelyein ismert nevű és kiváló erdélyi politikusok állanak.

Ezért ezt az időpontot tartja alkalmasnak arra, hogy a párt a maga programjával zászlót bontson az erdélyi törekvések politikai érvényesítése érdekében, amidőn egyuttal a történelmileg igazolt jogfolytonosság elvét is szolgálni kívánja.

3. Pártunk arra törekszik, hogy egy egységes politikai táborba tömörítse Erdély-nek minden hű fiát, akikkel együtt kíván 'küzdeni az ország integritásának eszméjéért és ezen eszmének a megvalósításáért. Emé nagy célok szem előtt tartásával pártunk eloszlatni óhajt minden ellentétet, mely ma a különböző erdélyi vonatkozású társadalmi szervezetek és alakulatok között fenn áll. És ezen egység érdekében valónak látjuk, hogy az összes társadalmi és politikai menekült alakulatok az Országos Menekültügyi Hivatallal, mint a menekültek ügyeinek irányítására hivatott állami főhatósági szervezettel, egyetértőleg együtt működjenek.

4. **Az államforma** kérdésében az alkotmányos egyeduradalom elvét valljuk. Ennek az államszervezetnek kettős erkölcsi alaptényezőit: a tekintély elvét, — vagyis a törvények tiszteletét és uralmának erejét, — továbbá az ország teljes függetlenségét jelentő közsza bad ságot a maguk csorbitatlan erkölcsi és alkotmányos magaslatára kívánjuk visszahelyezni az alkotmányos élet minden vonalán.

5. **A királyság** kérdésében alaptörvényeinkre helyezkedve, azonban egyelőre a trónbetöltés személyes vonatkozásainak mellőzésével az országos problémák sorából a királyság kérdését mindaddig kikapcsolni kívánjuk, míg az erre alkalmas politikai időpont önmagától be nem következik.

Addig is tiltakozunk azonban minden illetéktelen, idegen beavatkozás ellen, amely ebben az alapvető kérdésben az ország szabad és független elhatározását bármely irányban is befolyásolni akarná.

6. **Külföldi** politikánk egyik legfontosabb feladatának tekintjük a külképviseleti összekötések mielőbbi teljes fölvetelésének szükségét a közvetlen szomszédos államokkal is az ott élő fajtestvéreink sorsának enyhítése céljából, — és sürgetjük a gazdasági és forgalmi kapcsolatok kölcsönösen megnyugtató szabályozását a saját, belső gazdasági életünk fellendülése érdekében.

Hangoztatjuk a trianoni békeszerződésnek becsületes revízióját!

ORSZÁGOS IVELVETÁR
P szekció

4. kép. Kivonat a pártprogram első változatából

terheket.⁸³ A múltbeli dicsőséget taglaló rész zárógondolata mintegy summázza az elmondottakat, ugyanakkor tisztán kijelöli az elérendő célt:

⁸³ MNL OL P 1072. 3. tétel. 14–16.

„Ezt az őserőt akarjuk felébreszteni, ápolni és nagyra nevelni magyarjainkban is, mert anélkül elveszett az ország, elveszett a magyar szabadság!”⁸⁴

A program jobboldali nemzeti keresztény ideológiára épül, a vélhetően szimbolikusnak is szánt 12 pont kulcselemei a következők: a királyi méltóság fontosságának hangsúlyozása, sarkalatos cél a hazaterületi épségének helyreállítása – ennek érdekében harcolni kell külső és belső ellenségekkel szemben egyaránt (a belsők között találjuk a magyar nacionalizmus és hazafiság ostromlóit, a béke aláíróit) –, nemzeti jog kiépítése, nemzeti hadsereg megteremtése, nemzeti alapon szervezett közoktatás, mert az „ifjúság lelkét és szívét megmérgezték”, nemzeti érdeket szolgáló külügyi politika és végül az elhanyagolt székelység érdekeinek felkarolása.⁸⁵

Harc mindenki ellen

Még a program elfogadása előtt, tulajdonképpen már az 1920-as év elején történt kezdeményezés óta, a párt folyamatosan keveredett vitákba vagy nyílt konfliktusba az erdélyi vagy székely érdekeket képviselő más szervezetekkel, elsősorban az EMSZSZ-szel. Ezekben a vitákban a többi szervezetek vagy szövetségek általában széthúzással vagy bomlasztással vádolták az SZNP-t, utóbbi pedig a sajátosan székely érdekek kizárólagos képviselővel vagy politikai jellegével védekezett.

Az EMSZSZ-szel a konfliktus egészen ennek megszűnéséig tartott. A kezdet 1919 végére tehető. Valószínűleg az SZNP szervezkedési előmunkálatai kapcsán kereste meg őket a szövetség a „testvéries együttműködés” feltételeiről tárgyalni. Dr. Bochkor Elek, a párt háznagya egy 1921. április 26-án a párt vezetősége által kért jelentésben – amelyet azért kértek, mert épp egy újabb megbeszélésre készülődtek – számolt be az egykori tárgyalásokról. A jelentés szerint 1919 decemberében dr. Balogh István, dr. Nagy János és a jelentés írója voltak a tárgyalóbizottság tagjai. Bochkor megjegyezte, hogy a szövetség „falragaszain, kiadványaiban, valamint élszóval is magát a székely és erdélyi érdekek istápolására és eme törekvések irányítására kifejezetten és kizárólag egyedül hivatottnak hirdette és vallotta”, valamint, hogy dr. Gaál Sándor elnök a szövetségbe az Attila-társaságot az alapítók megkér-

---

⁸⁴ MNL OL P 1072. 3. tétel. 16.

⁸⁵ MNL OL P 1072. 3. tétel. 17–24.

dezése nélkül íratta be, ennek ellenére a bizottság elment a megbeszélésre.⁸⁶ Ezt követően leírta, hogy a szövetség részéről dr. Király Aladár, dr. Szenner József és Bagotai-Frink Sándor számon kérték az SZNP létjogosultságát, és közölték az együttműködés feltételeit: az SZNP a szövetségbe teljesen beolvadva annak egyik politikai alosztálya legyen, ahová a tagokat is a szövetség vezetősége fogja delegálni.⁸⁷

Az együttműködés és/vagy fúzió lehetősége és feltételei valószínűleg újra felmerültek a párt 1920. januári elindulása és a tagok toborzásának elkezdése után. A szövetség feltételeire 1920. március 11-én levélben válaszolt a párt vezetősége. Már levelük első sorából kiderült, hogy nem igazán hajlandóak az együttműködésre:

„Elvi deklarációként kijelenti, és komoly öntudattal vállalja a Székely Nemzeti Párt Vezérbizottsága azt a meg nem dönthető igazságot, hogy az Erdélyben élő és mintegy 600.000 lélekszámot kitevő és kompakt egységet képező székelységnek érdekei, bármit határozzanak is a legfelsőbb tanács és a békét diktáló nagyhatalmak – sok irányban különbözők az Erdélyben élők és szaggatott tömegekben lakó magyarság érdekeitől. [...]”⁸⁸

A folytatásban egyértelművé tették, hogy a sajátosan székely érdekek képviselőit csak és kizárólag ők vállalják:

„[...] És bár abban a szent törekvésben, hogy [az] ezeréves magyar haza területi épsége újra csonkítatlan legyen, a székelység az erdélyi magyarsággal szívvel-lélekkel egyetért, mégis egy olyan szervezetnek a fennállását, működését, amely a speciális székely érdekek védelmét székely név alatt, székely emberek vezetésével és csoportosulásával akarja véghezvinni, úgy a magyar haza belső reorganizációja, valamint a nagy cél elérése szempontjából is szükségesnek, elengedhetetlennek, és ha nem lenne megteremtve, megteremtendőnek hisz és vall.

Ezt a hitét, ezt a vallását alapítja a Székely Nemzeti Párt Vezérbizottsága arra a meggyőződésre is, amely parancsolólag követeli azt, hogy a székelység nagy faji erényei, erkölcei, tradíciói, a magyar haza konszolidációja és újrāépítése alkalmából nem elsekélyesítésre, hanem ápolásra, érvényre juttatásra és a magyar társadalmi élet minden terén vezetésre és irányadásra méltók.

⁸⁶ MNL OL P 1072. 6. tétel. április. 49.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ MNL OL P 1072. 5. tétel. 116/1920.

Arra való tekintettel pedig, hogy a történelem a népek és nemzetek hibája és erényei szerint igazodik, egyenesen nemzetellenes vétéknek tartja azt, hogy egy erényeiben és értékben oly kiváló faj, mint a székely, amely nagy idők, nagy csapások közepette, nagy kiválóságainak a haza javára oly sokszor adta tanújelét, hogy most az egységben való tömörülés, az egységben való munkálkodás helyett a tétlenség, a visszavonultság, a névtelenség és a történelmi felelőtlenség kibúvóival tüntessen.

Éppen ezért a SZNP úgy az Erdélyben lakó, mint a szabad magyar haza határai között élő székelyek egyedüli, egységes és tisztán székely célokat szolgáló felelősségteljes szervezeteként az itt közölt elvi deklarációnak előterjesztése után felelősségének teljes tudatában a következőket jelenti ki. [...]”⁸⁹

Ezek után következtek a feltételek, köztük olyanok, mint az erdélyi magyarok és székelyek külön nyilvántartása, a speciálisan székely érdekek védelme, saját önszegélyző ügyosztály, közös politikai párt alapítása SZNP néven – tehát tulajdonképpen nevük megtartásával.

1920 áprilisában összehangolt támadás célpontja lett a párt. Április 1-én dr. Balás Elek⁹⁰, Csík vármegye Budapesten működő törvényhatóságának vezetője közönsége nevében intézett levelet az SZNP-hez, amelyben felkérte, hogy az EMSZSZ-szel:

„minden személyi érdeket félretéve, közös szent célunk érdekében haladéktalanul egyesüljön. A testvérharc csak az akció sikerét veszélyezteti, s azért, aki személyi érdekből széthúzást idéz elő, az elárulja ügyünket. Minden székelynek és erdélyi magyarnak egy táborban van a helye.”⁹¹

Április 13-án válaszoltak, értesítették Csík vármegye törvényhatóságát, hogy az egyesülést őszintén akarják, de feltételeikre még nem kaptak választ. Ugyanakkor kijelentették, hogy addig is, amíg a hatalmas szervezet nem jön létre:

„tisztán székely célokat és tisztán székely érdekeket védő egyedüli hivatalos szervezetként a párt minden lehető elkövet arra, hogy a bekövetkezendő egyesülés idején az összes székelyeket a nagy táborba állíthassa.”⁹²

⁸⁹ Uo.

⁹⁰ Balás Elek (Gyergyóremete, 1883 – Budapest, 1951) jogász, politikus. Az első világháború végén Magyarországra települt át, 1939-ben kormányfőtanácsos lett.

⁹¹ MNL OL P 1072. 5. tétel. 126/1920.

⁹² MNL OL P 1072. 5. tétel. 26/1920.

A csíkiaknak adott válasz után néhány héttel kézbesítették a párt vezetői számára Maros-Torda vármegye közönsége Budapesten, 1920. március 28-án tartott rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyvét, amely sokkal keményebben bírálta az SZNP-t. Amiután elmondták, hogy az összes erdélyi és székely szövetség és egyesület „az otthon maradtok kívánságára”, hogy hatékonyabban dolgozhassanak Erdély felszabadítása érdekében, egyesültek az EMSZSZ-ben, következett az éles kritika:

„[...] Ám akadtak egyesek, akik az egyesülésben rejlő nagy erő szétforgácsolásával, Székely Nemzeti Párt címén, kétségbe nem vont hazafias intencióval politikai pártot alapítottak, megfedkezve arról, hogy ezzel a tényükkel a széthúzás és visszavonás magvát hinthetik el az erdélyi székelyek és magyarok között, ami az amúgy is nehéz és hova-tovább elviselhetetlen helyzetünkben csak a kitűzött cél elérése elé gördít újabb akadályokat.

Eltekintve attól, hogy az erdélyi magyarok és székelyek előtt ma csak egyetlen lehetséges és mielőbb megvalósítandó politika lehet, s ez a hazai földnek az elnyomóktól való felszabadítása, a Székely Nemzeti Párt nem támaszkodik arra az erkölcsi erőre, mit az otthon maradtok bizalma és elismerése nyújt, sőt azzal, hogy e hön óhajtott egység őszinte keresése helyett akaratlanul is széthúzást és visszavonást okoz, határozottan szembehelyezkedik Erdélyben szenvedő testvéreink kifejezett akaratával. [...]”⁹³

Ezt követően felszólították az SZNP-t, „hogy otthon maradt véreink határozott akaratának engedve, mielőbb szüntesse meg működését, s tagjai lépjenek be az Erdélyi Magyar-Székely Szövetségbe”, amely „egyedül s kizárólagosan képviseli az erdélyi magyarságot és székelységet.”⁹⁴

Az SZNP nem késlekedett kemény hangvételű levélben választ adni Maros-Torda vármegye közönségének. Miután közölték, hogy valószínűleg a legnemesebb szándék vezérelte a vármegye közönségét, több pontban oktatták ki őket:

„[...] Éppen ezért kell megállapítani, hogy a Székely Nemzeti Párt tényleg egyesekből alakult, vagyis akadtak egyesek, kik a pártot megalakítani, erősíteni és fenntartani, az eddig is híven teljesített kötelességérzet olyan elutasíthatatlan parancsának tekintették, ami elől kitérni nem szabad, és nem lehet. Arra pedig, hogy tehessék ezt, senkitől megbízást vagy engedélyt nem kértek, és nem is fog-

⁹³ MNL OL P 1072. 6. tétel. április. 3.

⁹⁴ Uo.

nak kérni, mert erre szükségük nincs. De az is igaz, hogy ilyen megbízásra nem is hivatkoztak soha, nem is hivatkoznak ma sem.

Tudjuk azt is, hogy Maros-Torda vármegye, avagy a többi »quasi« vármegyék közönsége és e közönség egyes tagjai sem a törvény alapján, sem választás útján alakultak, hanem akadtak egyesek, és kerültek egyesek, kik jónak látták, hogy »quasi« vármegyei közönséggé alakuljanak. Ámbár ezen egyesülés célját és értelmét ugyan mi felfogni nem tudjuk, de egy pillanatig sem jutott eszünkbe, hogy a vármegyésdi ellen kifogást emeljünk, noha ehhez jogunk van, és jogunk volna egyenként megbírálni azokat, akik hatósági minőség látszatával tényleg minket akarnak képviselni. Mi a legnyomatékosabban csak arra akarunk utalni, hogy amíg ahhoz, hogy valaki pártot alakíthasson, alkotmányos államban senki megbízására vagy engedélyére szüksége nincs, addig a hatósági jelleget megbízás vagy törvény nélkül senki, senki sem adhat magának. Ez alapon tehát a határozat mi ellenünk a »quasi« vármegye közönsége részéről, hogy erősebb kifejezéssel ne éljünk – legalábbis nevetséges.

Hogy a Székely Nemzeti Párt támaszkodhatik-e az otthon maradottak bizalmára és elismerésében nyilvánuló erkölcsi erőre. Ebben a kérdésben a »quasi« vármegyék közönsége még akkor sem avatkozhatnék, ha valóságos törvényhatóság volna. Minden politikai párt, s így a mienk is, elsősorban saját meggyőződésünk erejére támaszkodunk, s működése útján kell, hogy a bizalmat magának megszerezze.[...]

Maros-Torda vármegye közönsége jogot vesz magának, hogy minket a megvalósítható politikára nézve kioktasson.

Legyen szabad erre nézve mindenekelőtt megjegyeznünk, hogy alkotmányos államokban a politikai pártokat az állam semmiféle hatósága, tehát a kormány sem oktathatja ki, s arra mint hatóság sem gyakorolhat semmiféle befolyást, mert mihelyt ez lehetséges, abban a pillanatban megszűnt mint politikai párt létezni.

Ha tehát valóságos vármegye hozta volna meg a velünk közölt határozatot, akkor sem lett volna joga minket saját politikánkra nézve kioktatni, és a magáét reánk oktrojálni. Véleményt alkothat és mondhat rólunk és politikánkról olyat, amelyet jónak lát, de ennek még annyi súlya sincs, mintha valaki saját véleményének konzekvenciájaként belép hozzánk, vagy otthagyja pártunkat. Egyébként a tekintetben is megnyugtathatjuk a »quasi« vármegye közönségét, hogy mi a saját politikánk tartalmát, horderejét s megvalósításának horderejét és lehetőségeit jól átgondoltuk és megfontoltuk. [...]

Az a politika pedig, mit mi célul tűztünk ki, aminek megvalósításáért harcolunk, az tisztán székely politika, mert az a komoly meggyőződésünk, hogy Erdély visszafoglalása, az ország keleti integritásának helyreállítása, a magyar-

ság, de különösen az erdélyi magyarság létérdekének sikeres megóvása és biztosítása egyedül és kizárólag csak a tiszta székely politika útján lehetséges. [...]

Az bizonyos, hogy a mi pártunk nem alapult a könyörödományok gyűjtésére, és nem kizárólagos feladata a menekültek segítése. Azonban ez utóbbi feladatot is könyörödományok nélkül teljesíti, legalábbis oly mértékben, mint azok, akik egyedül csupán e nemes feladat teljesítésére vállalkoztak. A vármegye közönsége minket ugyan semmiféle nem szólított fel, hanem reánk vonatkozó eme határozatát körözvényileg hozzánk is valaki postán eljuttatta, s ebből mi tudomást veszünk a vármegye hozzánk intézett felhívásáról, hogy működésünket mielőbb szüntessük be, s tagjaink lépjenek be az Erdélyi Magyar Székely Szövetségbe. Úgy hangzik ez a felhívás, mint egy valóságos törvényhatósági parancs, mely »otthon maradt véreink határozott akaratanak« hamis cégére alatt kíván kortes szolgálatot teljesíteni.

Hamis a cégér, mert »otthon maradt véreinknek« alkalmuk sincs valamelyes akaratot nyilvánítani /egyesek levelezése, különösen, ha az Budapestről kiinduló impulzusokra történik – ezt nem pótolja/, ennél fogva ilyen akaratnyilvánítás hozzánk, mint akiket illet, nem is juthatott, és így ilyennek engedni vagy ellenszegülni alkalmunk sem lehetett.

Nem valószínű, hogy a vármegye közönsége volna ilyen akaratnyilvánítás birtokában, és ha nincs, akkor ilyen címen nincs is joga hozzánk fordulni és minket valamire felhívni.

Végezetül azon biztos reményünknek adunk kifejezést, hogy a vármegye közönségének az egyesülés iránti meleg óhaja a mi pártunk keretein belül tényleg valóra fog válni, mert akiknek a mi társaságunkban van helye, illetve táborunkban, azokat végleg az erőszak nem szakíthatja el tőlünk⁹⁵

A véleménykülönbségek átbeszélésére és az álláspontok közelítésére Szövetségközi Bizottságot⁹⁶ hívtak össze, amely 1920. augusztus 29-én ülést tartott. Mindenki vázolta saját egyesülete működését, az SZNP azon a véle-

⁹⁵ MNL OL P 1072. 6. tétel. április. 4–6.

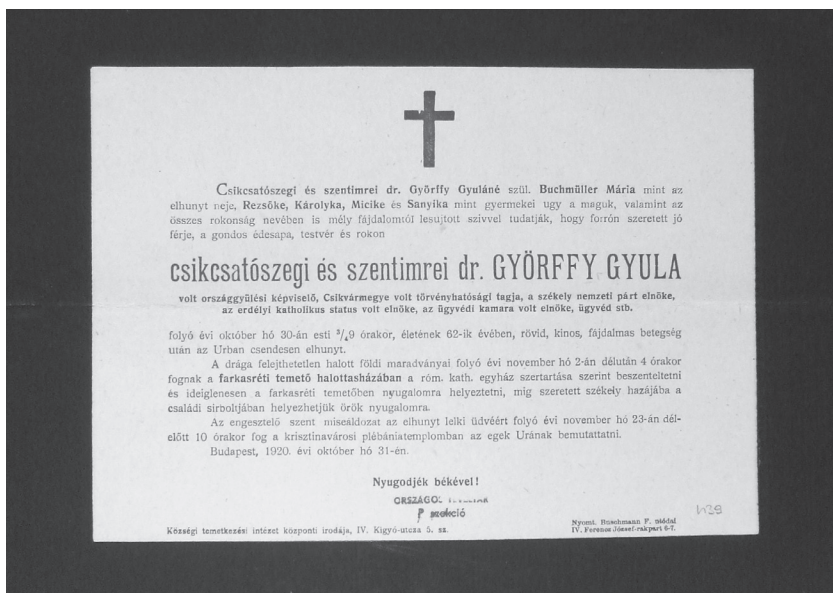
⁹⁶ Báró Kemény Árpád elnöklété mellett részt vett Balásy Dénes (Székely Egylet), dr. Gaál Sándor és Endes Miklós (Erdélyi Magyar Székely Szövetség), dr. Tuzson János és dr. Horváth Árpád (Székely Nemzeti Párt), dr. Jancsó Benedek, dr. Sebest Dénes és dr. Veszprémy Ferenc (Bocskay Szövetség), dr. Gündisch Guidó, Haupt Albert és dr. Jekel Péter (Transsylvania), dr. Pap Alajosné (MOVE Erdélyi Hölgybizottsága), Farkas Imre és Zachariás Árpád (Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete), dr. Sándor G. Bertalan és dr. Györffy Gyula (Erdélyi Otthon Segítő Egyesület), Endes Miklósné és Szakács Andorné (Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyletének Anyacsoportja), valamint gróf Bethlen István és báró Horváth Emil (Országos Menekülügyi Hivatal). MNL OL P 1072. 5. tétel. 332/1920.

ményen volt, hogy egymás működésébe ne lehessen beavatkozni, és a szövetség korlátlan feje a Bocskay Szövetség legyen.⁹⁷

Györffy halála, útkeresés

Több ízben is tervbe vette a pártvezetés egy hölgybizottság megalakítását, erre végül 1920. október 26-án került sor. Ekkor közölte az elnöklő dr. Horváth Árpád ügyvezető igazgató az egyébként csekély számban összegyűlt hölgyekkel, hogy Györffy Gyula pártelnök „súlyos orvosi műtét alatt áll.”⁹⁸ Néhány nappal később, október 30-án a pártelnök 62. évesen elhunyt.⁹⁹ A bő három évtizedes közéleti múlttal rendelkező Györffy elvesztése hatalmas űrt hagyott maga után. Nem tudjuk, hogy ki tartotta a párt nevében november 2-án a Farkasréti temetőben elhangzott gyászbeszédet, de a székely identitás vizsgálata kapcsán érdemesnek tartom idézni belőle:

5. kép. Györffy Gyula pártelnök gyászjelentője

⁹⁷ MNL OL P 1072. 5. tétel. 332/1920.

⁹⁸ MNL OL P 1072. 4. tétel. 341/1920.

⁹⁹ Lásd a család – felesége, Buchmüller Mária és négy kiskorú gyermekük: Rezsőke, Károlyka, Micike és Sanyika – gyászjelentőjét: MNL OL P 1072. 5. tétel. 357/1920. 439.

„Feledhetetlen érdemű Elnökünk, szeretett székely testvérünk,
doktor Györfly Gyula!

Itt állunk, szívetépő gyászban, mélységes megtorpanással, nyitott sírodnál, korán árvaságra sújtott testi s lelki családod: Szeretteid és kis Pártodnak, a Székely Nemzeti Pártnak lelkes hívei. [...]

Ha szívünk szerint tudhatnánk temetni: ma bús zomotornak gyásza zengne a Hargita bércein, és táltosok tépnék sajgó sebekre vérző testüket, mert igaz nagy Rabonbánt¹⁰⁰ hantolunk most, kinek szíve-vére, érzése, gondolata a székely őserőből sarjadzott légyen, s akinek mindenkor zengzetes szava volt a Vezérek Tanácsán!

A félreértés köznapi gáncsai el kell némuljanak e zárt koporsó torlasza előtt, s ha voltak, kik eszméidet, a lelkednek mély érzéseit meg nem értve, kis székszi-seseknek apró útvesztőin tévelyegve máshol, másként keresték fajodnak az apokalipszis végromlásából kivezető útjait: nyugodjál meg, mert hűséges pártod ezen eszméknek hű őre és letéteményese kíván maradni mindenha, a cél teljesültéig.

Mert mi tanúságot teszünk a Te nagy igazad mellett, melyet bölcsességednek szikrája s az ősz székely tettekkészég alkotó ereje hevítettek értékes elhatározásokká. [...]

Múltadnak képe fényes és virágzó, s valóban nagy valál Te székely bérceink szülőttei között, anélkül, hogy ezzel valaha is kérkedtél volna; rátermettél a vezéri sceptorumra, anélkül, hogy erre rátörtettél volna.

Rút eltüledések kicsinyes árja gyakran mosta el lelkes reményeidnek zöldellő vetését, de Te teremő geniednek őseréjével fölbe kerültél minden törtetésnek, és emlékezeted megéri az órát, melyben majd az események Téged igazolnak. [...]

Isten veled! Nyugodjál álmaid színes szárnyán a Székelyország tündéri múltjának, s reméljük, boldogabb jövőjének képein ringjon el lelked a hű, az igaz és törhetlen székely lélek, mint aki valál az életben, mindenha nemes, drága Vezérünk, Györfly Gyula!... Isten veled!...¹⁰¹

Már a halála előtt is voltak kilépések a pártból, valószínűleg a vezér elvesztése csak fokozta a lemorzsolódási hajlandóságot. Kevés, kilépési szándékot dokumentáló irat maradt a párt levéltárában, de ezek is jelzik, hogy a távozók általában a többi erdélyi szövetséggel való kiegyezés hiányát hozták fel érvként. Bocskor Antalné például arra hivatkozott, hogy a pártbeli

¹⁰⁰ Rabonbánt: régi székely tisztség. /A szerk./

¹⁰¹ MNL OL P 1072. 5. tétel. 357/1920. 429–431.

feladatait és a Székely Szövetségben vállalt kötelezettségeit nem tudja össze-egyeztetni, „s mint sajnálattal hallom az egyesülés nemcsak problematikus, de lehetetlen (pedig üdvös lenne).” Egy másik kilépő 1921. február 18-án kelt levelében a következőket írta:

„[...] megtudtam, hogy több jelentéktelen egyesület is létezik, de azokkal nem törődtem, mert az összes egyesületekből alakult »Erdélyi Magyar-Székely Szövetség« tagja lettem. [...] Megismertem az igen tisztelt egyesületüket, s most meglepetten láttam, hogy én akkor a Székely Nemzeti Pártba iratkoztam be, én annak tagja vagyok.

Tisztelettel kérem a Tekintetes Elnökséget, hogy az Egyesületükből törölni méltóztassék, mert az én csekély személyem egyetlenegy számával sem akarom az Önök Egyesületét támogatni; annál inkább sem, mert az Erdélyi Magyar-Székely Szövetség csepeli körének jegyzője vagyok, mely Egyesületet tartom csak rabságban nyögő szülőföldem egyedüli, kizárólagos képviselőjének.”¹⁰²

A legfájdalmasabb azonban a párt egyik alapítójának, dr. Nagy János ügyvédnek a kilépése lehetett. Ő már 1920 októberében lemondott a párban betöltött jogtanácsosi tisztségéről és a párt sportbizottságban kijelölt tagságáról, és csak a vezérbizottsági tagságát tartotta meg.¹⁰³ 1920. november 13-án levélben értesítette dr. Horváth Árpád ügyvezető igazgatót a pártból való kilépéséről, és – ami valószínűleg még érzékenyebben hathatott párttársai számára – belépéséről a nagy rivális EMSZSZ-be. Íme a levél:

„Tisztelt Barátom!

A Székely Nemzeti Párt további sorsát illetőleg következő az álláspontom: vagy tűrjük, viseljük sorsunkat, húzzuk a rabigát némán, szótlánul, mint odahaza rab testvéreink; vagy talpra állunk mindannyian, mint egy tigris, mint egy-egy oroszlán, nem nézve se jobbra, se balra, megyünk előre együtt összefogva mind – mint katonák! Előbbi esetben szégyenkezve tekintetünket a földre szegezve, a szemünket vérbe fojtva – várjunk és hallgassunk, ne szavaljunk és ne politizáljunk, utóbbi esetben minden épkézláb ember együtt legyen, hogy együttesen lendítsen. Sem az egyik, sem a másik esetben nincs helye, nincs célja, és eredménye sincsen a különállásnak.

¹⁰² MNL OL P 1072. 6. tétel. 1920 + é. n. sz. n.

¹⁰³ MNL OL P 1072. 5. tétel. 358/1920.

Ez az álláspontom, s ma, a trianoni békeszerződés becikkelyezésének napján, ennek megfelelőleg, megszüntem továbbra a Székely Nemzeti Párt tagjának maradni, és felvételemet kértem az Erdélyi Magyar és Székely Szövetség kötelességébe. [...]”¹⁰⁴

Az igaz nagy Rabonbánnak tett esküt, hogy eszméinek hű őrei lesznek, nem sokáig sikerült tartani. Már 1920 decemberében a párt ügyvezető alelnöke, dr. Tuzson János¹⁰⁵ és Bíró Izabella titkár levelet írtak báró Petrichevich-Horváth Emil államtitkárnak, az Országos Menekültügyi Hivatal helyettes elnökének, amelyben közölték, hogy az elnöki interregnum dacára is gondoskodni fognak a párt fennállásáról, sőt megerősödéséről. Ugyanakkor elmondták, hogy a pártprogramot gyakorlatibbá szeretnék tenni, a párt nevét megváltoztatni, az erdélyi ügy más képviselőivel egységesítő törekvést folytatni. Az új irányvonalat a következő levélrészlet jelzi:

„[...] Meggyőződésünk ugyanis, hogy a szűkebb Magyarország határain belül, éppen a mai helyzetben kialakult politikai revieren kizárólag a székelység jellegében megkonstruált politikai törekvések általános visszhangra nem találhatnak, s az alkotmánytörténelmi jogállapotnak a háború előtti és alatti fejlődési fázisa, a parlamentáris rendszer s az unió alapján, az erdélyi három nemzet közötti előbbi határvonalakat már amúgy is csak mint történelmi reliquiákat bírálta el. És amennyiben ma az integritásért folyó küzdelemben Magyarország történelmi és területi reorganizálása képezi mindnyájunk legszentebb törekvését: szerény nézetünk szerint ebben a munkában és ezekben a törekvésekben a partikularizmus kiküszöbölésével minden erdélyi embernek együtt kell lennie!”¹⁰⁶

Tehát éppen a megalakuláskor oly fontosnak tartott, majd a pártprogramban és minden eddig bemutatott vitában szereplő sajátosan székely érdekek történelmi relikviákká, partikularizmusokká törpültek. Az új irányvonalhoz természetesen új program is kellett. Ezt már 1921 elején kidolgozták, február 25-én báró Petrichevichnek is megküldték, azzal a kéréssel, hogy gróf Bethlen István is nézze át, és észrevételeiket tegyék meg. Ugyanakkor felmerült,

¹⁰⁴ MNL OL P 1072. 6. tétel. é. n. 8.

¹⁰⁵ Polyáni Tuzson János (Szászcsanád, 1870. május 19. – Budapest, 1943. december 18.) székely származású magyar botanikus, paleobotanikus, a róla elnevezett arborétum alapítója, a budapesti egyetem növényrendszertani és növényföldrajzi intézetének megszervezője, az MTA levelező tagja.

¹⁰⁶ MNL OL P 1072. 5. tétel. 377/1920. 447, 461.

hogyan az új név Erdélyi Nemzeti Párt kellene legyen.¹⁰⁷ Az új elnevezésről és az új programról végül 1921. április 5-én és 12-én tárgyalt a vezérbizottság. Tuzson János ügyvezető igazgató a párttal szemben mutatkozó közöny elítélésével és az együttműködés szükségességének hangsúlyozásával köszöntötte a megjelenteket:

„Sok ezren vagyunk itt erdélyiek, s ezrével állnak várakozva tettekre székelyek, s mégis szinte megdöbbentő, hogy miért nem vagyunk képesek egy táborba tömörülni, és minden kísérlet meddő maradt, amely az erdélyi erők és a székelységben rejlő kiváló tulajdonságok hasznos egyesítésére és okszerű kihasználására irányul a jelenlegi nehéz és válságos viszonyaink közepette. Sajnálatos, hogy a bent rejlő hatalmas nemzeti eszme sem képes minket egy tekintélyes számú táborba tömöríteni, és ma már különösen gondolkodóba ejti, hogy minő eszközökkel s minő szuggesztív hatásokkal lehetne ezt az egységet megteremteni, mert a helyzettel számot kell vetni. Hiszen váratlanul jöhet pillanat és alkalom, amidőn szükséges, hogy az események az erdélyi székelységet, magyarságot felkészülve tömören egy táborba egyesülve találják. [...]”¹⁰⁸

Ezt követően ismertette az új pártprogramot, újra hangsúlyozva a sajátosan székely érdekek háttérbe szorításának szükségességét:

„[A programtervezet] eltávolít minden válaszfalat, ami akár a speciálisan székely vonatkozások vagy egyéb szeparációs szempontok miatt egy ilyen kívánatos egyesülésnek akadályául szolgálhatna. Nem jelenti ez az elaborátum legtávolabbról sem a speciális székelységi érdekek, hagyományok, törekvések eltolását vagy félretételét, mert azokhoz a párt mindenkor hű marad, de a mellett ránk nézve, erdélyiekre létkérdés jelentőségével bír egy egységes politikai pártkeretbe való tömörülés idő- és okszerűségeivel leszámolni. [...]”¹⁰⁹

A párt új elnevezéséről szóló napirendi pont vitájában több lehetőség is felmerült: Erdélyi Nemzeti Párt, Erdélyi Székely Nemzeti Párt, Erdélyi Párt, végül ezen utóbbi mellett szavaztak, de ez csak egy héttig volt érvényes. Az idő előrehaladta, valamint a világítás hiánya miatt egy héttel későbbre halasztották a gyűlés folytatását. Április 12-én már maga az ügyvezető igazgató adott hangot az új elnevezés által okozott aggályainak:

¹⁰⁷ MNL OL P 1072. 5. tétel. 377/1920. 462, 484.

¹⁰⁸ MNL OL P 1072. 4. tétel. 1921. április 5. 19.

¹⁰⁹ Uo.

„[...] egy új elnevezés alatt meginduló zászlóbontás és átszervezés természetszerűleg előbb-utóbb a Székely Nemzeti Párt megszűnéséhez vezetne, ami azért sem okszerű kísérlet, mert egy meglevő és megalapozott kész szervezetet a kísérletek beláthatatlan eredményétől függővé és bizonytalaná teszen.”¹¹⁰

Az új elnevezésről szóló javaslat „széleskörű és szenvedelmes vitát provokált”, a már említettek mellett felmerült a Székely Párt megnevezés is, de végül egyetlen ellenszavazat mellett az óriási többség elfogadta, hogy ne történjen névváltoztatás, hanem továbbra is SZNP néven folytatódjanak az újjászervezési munkálatok.¹¹¹

Az új program végleges változatát a Magyar Királyi Tudományegyetem Gólyavár helyiségében tartott ünnepélyes rendes évi közgyűlésen fogadták el. A székely partikularizmus és a történelmi relikviák kiküszöbölésének jegyében elfogadott új program csupán a végén mint alapszabályba foglalt célt említi meg „*a székely öntudat ébren tartását és fejlesztését, a székely hagyományok, erkölcsök ápolását.*”¹¹² A program lényeges elemei a következők: a trianoni békeszerződés becsületos revíziója, a szomszédos államokban élő fajtestvérek sorsának enyhítése, a kisebbségi jogok védelme, nemzeti hadsereg megteremtése, – az idegen tiszték elbocsátásával –, a tisztviselők életszínvonalának javítása, Erdélyi és Székely Otthon létesítése, önálló sajtóorgánium létrehozása.¹¹³ Nincs már szó őserőről, székely géniuszról, a másfél évezredes helytállásról, a székelyek történelmi hivatásáról.

A harc folytatódik

„Úgy mondják, bizonyos jelenségekből magam is úgy láttam, hogy a két alakulat között az egyetértés nem éppen benső, sőt ha alkalom nyílik rá, némelyek nem is titkolják ellenérzésüket; mondják azt is, hogy gáncsoskodnak egymás munkájában.”¹¹⁴

– írta ugyanaz a kilétét felfedni nem akaró, de mindenképp bennfentes szerző, akit a tanulmány elején is idéztem. Valóban, az új irány keresése közben is a régi maradt a többi erdélyi ügyek intézését istápoló egyesülettel való

¹¹⁰ MNL OL P 1072. 4. tétel. 1921. április 12. 21, 23.

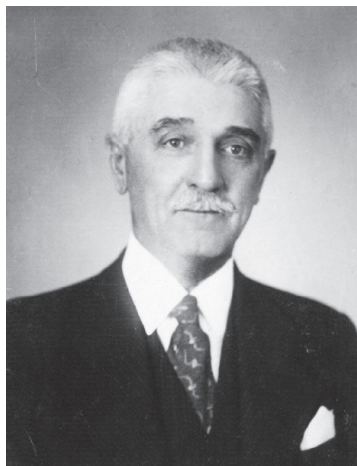
¹¹¹ MNL OL P 1072. 4. tétel. 1921. április 12. 23.

¹¹² MNL OL P 1072. 3. tétel. 2, 2/a.

¹¹³ Uo.

¹¹⁴ Primpilus, 1920. 279.

együtműködés keresésének problematikussága. Már említettem, hogy 1921. február 25-én levélben fordult a pártvezetés báró Petrichevich-Horváth Emilhez, hogy az új pártprogramot véleményezés végett megküldje neki. A levélben arra is kitértek, hogy tapintatos lépéseket tettek az EMSZSZ felé, hogy állapodjanak meg a „consonáns együtműködés” feltételeiről. Két változatot vázoltak fel: vagy fúzió lesz, és a szövetség politikai osztályaként működnek tovább – de megjegyték, hogy ez a megoldás kevésbé kedvező a pártra nézve –, vagy „paralel működés” feltételeiben egyeznek ki, és így a diszharmónia és egységbontás látszata is ki lenne küszöbölve.¹¹⁵ Azt is leírták, hogy amennyiben nem sikerül az egyesülés vagy együtműködés, akkor együtműködnének másokkal,

6. kép. Az új elnök, Tuzson János
Forrás: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/62/Tuzson_J%C3%AInos.jpg

mint a Magyar Leventék Egyesülete, az Országos Magyar Kárpát Egyesület, a Keresztény Nemzetvédő Egyesület, s így fedve lennének az egységbontás vádjával szemben.¹¹⁶ A paralel együtműködés mikéntjének kidolgozására a két rivális szervezet tagokat jelölt a tárgyalóbizottságba. 1921. április 28-án találkoztak is a szövetség Andrásyúti székházában. Az SZNP nyolc alapelvet vetett papírra. Elsőként kijelentették, hogy az erdélyi egység érdekében minden más létező erdélyi alakulattal együtt fognak működni, de „már eddig megalapozott és kivívott önállóságának teljes tiszteletben tartásával.” A politizálást Erdély földjének visszaszerzése érdekében az SZNP politikai programja alapján képzelték el, úgy hogy *Pro Trassylvania* jelszó mellett közösen állítanak jelölteket, de az előkészületek lebonyolítása a párt kezében marad, mert „eredetileg is politikai alapon létesült szervezet.”¹¹⁷

Leszögezték azt is, hogy a teljes fúzió „*tetes és lényeges erkölcsi és anyagi erőkoeficiensek gyöngülésével és hatálytalánításával járna*”, ezért csak a párhuzamos együtműködésnek hívei, a legközelebbi választásokon való közös jelöltállítás leszámítva, „*egyéb tekintetben mindkét alakulat egy-*

¹¹⁵ MNL OL P 1072. 5. tétel. 377/1920. 462.

¹¹⁶ Uo.

¹¹⁷ MNL OL P 1072. 6. tétel. április. 51.

*mástól szervileg és eszközeiben, valamint minden más irányú tevékenységére nézve teljesen független marad.*¹¹⁸

A tárgyalások részleteit nem ismerjük, de hogy célját nem érte el, az biztosra vehető, ugyanis két héttel később, május 12-én az Erdélyi Székely és Magyar Munkások Gábor Áron Szövetsége Puskás Lajos ügyvezető alelnök aláírásával levélben közölte a munkásszövetség közgyűlésének határozatát, amelyben kemény szavakkal ítélték el az SZNP-t:

„Mondja ki a közgyűlés, hogy az Erdélyből kiüldözöttek, valamint az odahaza oláh rabság alatt szenvedő székelyek és magyarok érdekeinek védelme érdekében feltétlenül szükséges és kívánatos az, hogy az erdélyi jellegű összes társadalmi egyesületek az erdélyiek zömét magába foglaló Erdélyi Magyar-Székely Szövetségben tömörüljenek. Ünnepélyesen kéri fel ennél fogva az összes egyesület vezetőit, haladéktalanul gyűljenek össze egy olyan közös tanácskozássra, amely az egy táborba tömörülést eddig akadályozó személyi és tárgyi akadályokat eloszlassa, az ellentéteket kiküszöbölje, és minden erdélyi székelynek és magyarnak az Erdélyi Magyar Székely Szövetségben egyesülhetését eredményezze, hogy az erők egyesítésével olyan erőt biztosítsanak, hogy véle számolnia kelljen a csonka Magyarország közvéleményének, kormányának, sőt a külföldnek is.

Mondja ki továbbá a közgyűlés, hogy a vezetőséget, illetve a Székely Nemzeti Párt szervezőit utasítja, hogy ez a régi Magyarország csonka területén élő hivatott politikai férfijait, egy olyan egységes Magyar Nemzeti Párt szervezésére szólítsa fel, amely párt első és legfőbb programjának tekinti az ezeréves történelmi Magyarország területi integritásának visszaszerzését, és minden alkalmat megragad arra, hogy ezen programpontját diadalra vezesse. Egyben a közgyűlés mellőzi a célra nem vezető külön Székely Párt lobogója alatti politikai aktivitást, mint olyant, amely nemzetvédő céljainkat veszélyezteti, és az erők további szétforgácsolását okozhatja. [...]”¹¹⁹

Már tárgyaltam, hogy pár nappal később, május 18-én tartotta az SZNP az ünnepélyes közgyűlését, ahol elfogadták az új irányt jelző programot, amely egyértelműen előre vetítette, hogy önállóan kívánnak megmérgettni a választásokon, mint az erdélyi magyarok és székelyek egyetlen politikai tényezője.

¹¹⁸ Uo.

¹¹⁹ MNL OL P 1072. 6. tétel. április. 52.

A hattyúdal

Közismert, hogy 1921. június 7-ére a kétoldalú csehszlovák–jugoszláv, román–csehszlovák és román–jugoszláv szerződésekkel megszületett a *kis-antant* elnevezésű katonai és politikai szövetség, amelynek fő célkitűzése Magyarország elszigetelése és revíziós törekvéseinek ellehetetlenítése volt. Részben ennek is következménye, hogy 1921. július 5-én gróf Ráday Gedeon belügyminiszter a következő rendeletet hozta:

„A Trianonban létrejött békeszerződés következtében mindazok az egyesületek és szervezetek, amelyeknek célja és működése a békeszerződéssel ellentétben áll, működésükben fenn nem tarthatók.

Ézért a Budapesten székelő Felvidéki Liga, Délvidéki Liga, Erdélyi Székely Magyar Szövetség és a Védőligák Szövetsége nevű egyesületeket feloszlatom, a Megszállott Törvényhatóságok Központi Irodáját pedig megszüntetem.”¹²⁰

A Magyar Távirati Iroda azt közölte a sajtóval, hogy a Magyarország ellen megkötött szövetségi szerződést a magyar irredentizmussal indokolták, ezért a magyar kormány ezzel az elhatározásával is szándékozik bebizonyítani, hogy a békeszerződést betartja, és a béke, a rend és konszolidáció biztos tényezője kíván lenni a térségben.¹²¹ Így a nagy riválisok, az EMSZSZ, valamint a „kvázi” törvényhatóságok, akikkel másfél éven keresztül harcolt az SZNP, megszűntek, legalábbis formailag. Mivel politikai pártként volt bejegyezve, az SZNP túlélté ezt a rendeletet, de úgy tűnik, hogy a többi erdélyi szervezetekkel vívott csatákban erejük megfogyatkozott.

Még egy utolsó mozzanatot ismerünk, jóval későbből. A *Pesti Hírlap* egyszerű hírként közölte 1926-ban az SZNP képviselőjelöltjeinek neveit: „I. Budavár: Dr. Tuzson János egyetemi tanár, Szablya János gyárigazgató,¹²² Papp Ervin mérnök. II. Budapest-környék: Csicseri Zsigmond nyug. altábornagy,¹²³ Vadasdi Jakab Ödön író,¹²⁴ Papp Ervin mérnök. Esztergom: Dr. Bencsik Zoltán

¹²⁰ *Budapesti Hírlap*, 1921. július 6. 3.

¹²¹ Uo.; *Kis Újság*, 1921. július 6. 2.

¹²² Szablya János (Budapest, 1880. augusztus 29. – Vancouver, 1966. április) a Ganz gyár tisztviselője, 1910-től adminisztratív és kereskedelmi vezetője, a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Egyesülete ügyvezető titkára, az Országos Magyar Iparművészeti Társ. ügyvezető elnöke, több világkiállítás magyar anyagának rendezője, művészeti író.

¹²³ Csicsery Zsigmond (Csicsér, 1859. október 26. – Budapest, 1940. március 27.) vitéz, testőrtábornagy, a magyar királyi Darabonttestőrség helyettes kapitánya.

¹²⁴ Jakab Ödön (Vadasd, 1854. július 26. – Budapest, 1931. március 5.) költő, író, drámaíró, irodalomtörténész, a Petőfi és a Kisfaludy Társaság tagja, az MTA levelező tagja.

ügyvéd. Pilisvörösvár: Dr. Boross Endre földbirtokos. Törökbálint: Koch Ervin mérnök. Ráckeve: Somogyomi Papp György közgazdasági író.”¹²⁵

Végszó

Az 1918-as összeomlást követő útkeresés egy tipikus kezdeményezésével találkozhattunk. A már Magyarországon élő, valamint a román impériumváltás után oda menekülő székelység is próbálta megtalálni helyét a magyar társadalomban és közéletben. A gyökértelenedés és hazátlanság érzése fölötti elkeseredés radikális ideológia megfogalmazását eredményezte: nemzeti-keresztény, néhol szélsőjobbos, irredenta és antiszemita.¹²⁶ Kapcsolatai is a radikális vonulatot erősítik: a párt tagja volt a Magyarország Területi Épsége Védelmi Ligájának, az Ébredő Magyarok Egyesületének, a Magyar Irredentának,¹²⁷ sőt egyes tagjai a Keresztény Magyar Nemzetvédő Titkos Szövetségnek is.¹²⁸ Az irredentának bélyegzett szervezetek körüli hurok szorulásával¹²⁹ és a jelentősebb székely vagy erdélyi politikai szereplők távollmaradásával a párt mozgásteret beszűkült. Eredményei sem többek, mint bármely erdélyi menekülteket támogató szervezeté: segélyezés (közvetítés), munkahelyteremtés, kedvezményes ruha- és cipőjavítás és vásárlás, nyári

¹²⁵ *Pesti Hírlap*, 1926. november 28. 7. A felsorolt személyek között már nem kizárólag székelyek fordulnak elő. A választáson egyetlen képviselőt sem sikerült bejuttatni az országgyűlésbe. Ennek ellenére székely származású képviselők voltak az országgyűlésben az 1926 decemberében megejtett választások után is: dr. Kálnoky Bedő Sándor (nyírbátori kerület), dr. Ugron Gábor (Budapest, II. választókerület) és dr. Zeőke Antal (gyomai kerület), de mindhárman az Egységes Párt színeiben jutottak be. Ugron és Zeőke már több ízben voltak képviselők.

¹²⁶ Az antiszemitizmusra vonatkozóan íme egy részlet a párt 1920-as programjából: „[...] míg egyfelől alig vett részt a véráldozatban, mert a frontszolgálatról távol tudott maradni, addig másfelől a háborús üzletekkel annál szorgalmasabban foglalkozott a zsidóság, s hol legális, hol bűnös úton, de iszonyú pénzeket halmozott fel, s míg a nép vérént ontotta a fronton, addig a zsidóság dőzsölt a jólétben.” MNL OL P 1072. 3 tétel. 7.; Ugyancsak ide tartozik, hogy Tuzson János, a párt ügyvezető alelnöke 1920-ban a zsidókérdés megoldására javasolta a *numerus clausus* rendszer meghonosítását a budapesti egyetemen. Lásd: *Népszava*, 1920. július 1. 3; *Pesti Hírlap*, 1920. július 1. 2.

¹²⁷ MNL OL P 1072. 5. tétel. 183/1920, 184/1920, 185/1920.

¹²⁸ Például dr. Horváth Árpád MNL OL P 1072. 6. t. Iktatott iratok. é. n. 5.

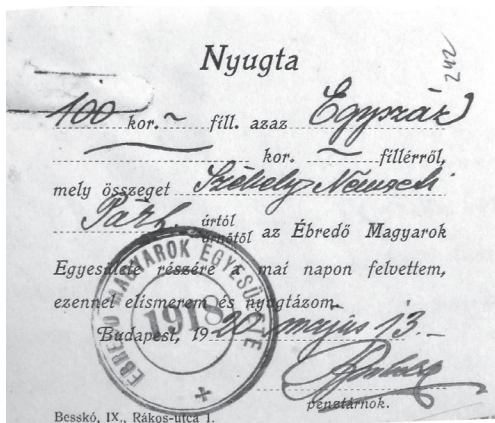
¹²⁹ Például az Ébredő Magyarok Egyesülete ellen már a Simonyi-Semadam-kormány vizsgálatot rendelt el, az első Telekikormány pedig felfüggesztette működésüket. Romsics Ignác: Ellenforradalom és konszolidáció. A Horthy-rendszer első tíz éve. In: Uő: *A Horthy-korszak. Válogatott tanulmányok*. Budapest: Helikon, 2017. 72–73.

táboroztatás,¹³⁰ székely-magyar estély.¹³¹ KÉP 08

Ahogy az EMSZSZ-t betiltották, alternatívát kellett találni egyrészt az erdélyi menekültek segélyezésére, majd a trianoni békeszerződés ratifikálása után főként a határon túli magyarság támogatására. Az úrt részben a Teleki Pál elnök és helyettese, Papp Antal miniszteri tanácsos vezetése alatt 1921 augusztusában minisztertanácsi engedéllyel megalakult Társadalmi Szervezetek Központja¹³² néven létrejött, az irredenta szervezeteket koordináló csúcsszervezet töltötte be.¹³³

Szintén 1921-ben jött létre a Népies Irodalmi Társaság, amelynek elsődleges feladata az erdélyi magyarság gazdasági, politikai és kulturális támogatása volt.¹³⁴ Az irredentának titulált szervezetek feloszlátása után mintegy két héttel Sebess Dénes a Bocskay Szövetség nevében írt levelet Papp Antalnak:

„Az Erdélyi Székely Magyar Szövetség feloszlátása aktuálissá tette az erdélyiek együttműködésének megbeszélését. A Bocskay Szövetség is elhatározta, hogy működését beszünteti, és mint irodalmi és tudományos társaság folytatja tovább Népies Irodalmi Társaság név alatt.”¹³⁵

7. kép. Az Ébredő Magyarok Egyesülete részére befizetett tagsági díj nyugtája

¹³⁰ Lásd például: Dr. Bíró Izabella titkár jelentése, 1920. május 3. MNL OL P 1072. 4. t. 168/1920; P 1072. 4. t. 303/1920; Pesti Hírlap, 1920. április 3. 5; 8 Órai Újság, 1920. augusztus 7. 4.

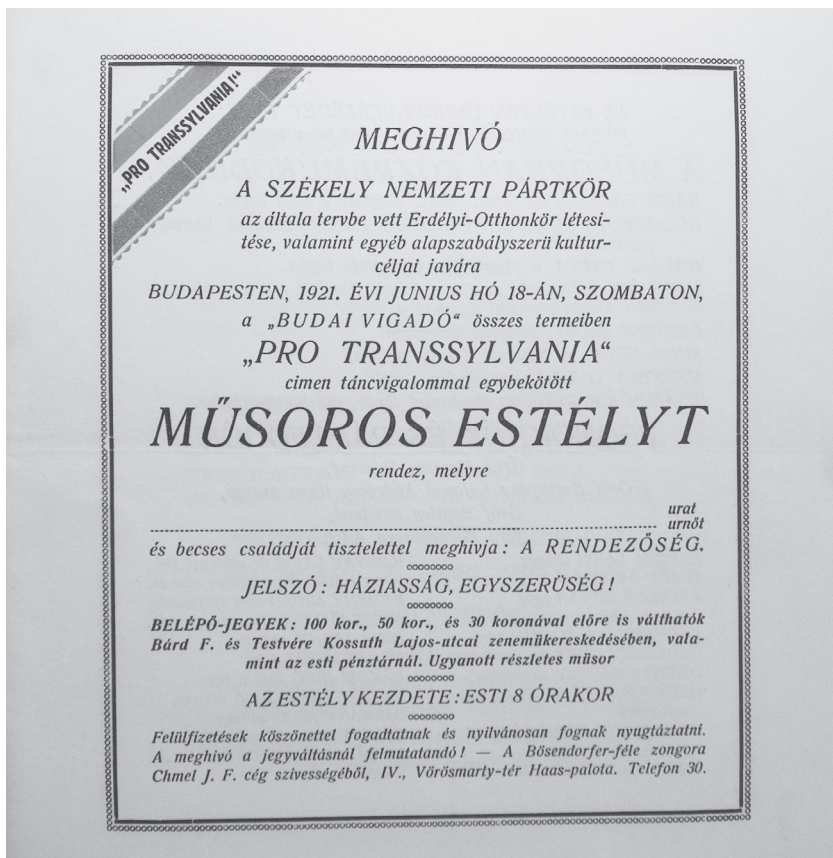
¹³¹ MNL OL P 1072. 8. tétel; *Budapesti Hírlap*, 1921. június 17. 6.

¹³² A vonatkozó rendeletet közli: Bárdi Nándor: Iratok az erdélyi magyarság két világháború közötti budapesti kormányzati támogatásáról. *Magyar Kisebbség*, 2003/4. 87–88.

¹³³ Töredékes levéltára: MNL OL K 437.

¹³⁴ Levéltára: MNL OL P 1077. Keleti Akció. A Népies Irodalmi Társaság megalakulásáról és tevékenységéről: Bárdi Nándor: A Keleti Akció. A romániai magyar intézmények anyaországi támogatása az 1920-as években. *Regio*, 1995/3. 89–134.

¹³⁵ MNL OL K 437. 1921-2-18.

8. kép. Meghívó az SZNP műsoros estélyére

Úgy tűnhetett, hogy a magyarországi „székelykedés” kora leáldozott, ez azonban korántsem igaz. Ha csak néhányat említünk meg a székelység sajátos identitásának valamely pillérét hangsúlyozó, ápoló egyesületek, társaságok, lapok – Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete, Debreceni Székely Társaság, *A Székelység*, a Hargitaváralja Jelképes Székely Község – közül, tapasztalhatjuk, hogy a székely identitásépítés reneszánszát éli a két világháború közötti Magyarországon.¹³⁶

¹³⁶ A kérdésről lásd: Ablonczy Balázs: Székely identitásépítés Magyarországon a két világháború között. In: Orbán Zsolt (szerk.): *Székelyföld és a Nagy Háború. Tanulmánykötet az első világháború centenáriuma alkalmából*. Csíkszereda: Csíkszereda Kiadóhivatal, 2018. 467–485.; Hermann Gusztáv Mihály – Orbán Zsolt: *Csillagösvény és göröngyös út. Mítosz és történelem a székelység tudatában*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2018. 377–409.

Felhasznált irodalom

- Ablonczy Balázs: Székely identitásépítés Magyarországon a két világháború között. In: Orbán Zsolt (szerk.): *Székelyföld és a Nagy Háború. Tanulmánykötet az első világháború centenáriuma alkalmából*. Csíkszereda: Csíkszereda Kiadóhivatal, 2018. 467–485.
- Bárdi Nándor: A Keleti Akció. A romániai magyar intézmények anyaországi támogatása az 1920-as években. *Regio*, 1995/3. 89–134.
- Bárdi Nándor: Iratok az erdélyi magyarság két világháború közti budapesti kormányzati támogatásáról. *Magyar Kisebbség*, 2003/4. 85–131.
- Bárdi Nándor: *Otthon és Haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 2013.
- Bárdi Nándor – Pál Judit (szerk.): *Székelyföld története. III.* Székelyudvarhely: MTA BTK–EME–HRM, 2016.
- Hermann Gusztáv Mihály – Orbán Zsolt: *Csillagösvény és göröngyös út. Mítosz és történelem a székelység tudatában*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2018.
- MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
K 437 Társadalmi Szervezetek Központja
P 1072 A Székely Nemzeti Párt
- Primipilus: A Székely Hadosztály és a Székely Nemzeti Tanács. *Új Magyar Szemle*, 1920. október. 3. 272–281.
- RNL HMH Román Nemzeti Levéltár Hargita Megyei Hivatala
F 43 Udvarhely vármegye levéltára
- Romsics Ignác: *A Horthy-korszak. Válogatott tanulmányok*. Budapest: Helikon, 2017.
- Romsics Ignác: *Erdély elvesztése 1918–1947*. Budapest: Helikon, 2018.

Ablonczy Balázs

Alapítók*

A Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületének eszméi

A trianoni Magyarországra jött menekültek történetének az utóbbi időben megélénkült kutatása közben érdemes figyelmet fordítani arra az eszmetörténeti váltásra is, amely a menekültek révén jelent meg a kor magyar társadalmában. Ennek a fordulatnak a kihatásai nemcsak a két világháború közötti időszakban és nemcsak a közgondolkodásban tapasztalhatók, hanem napjainkig hatnak, és nyomot hagytak a nyilvános terekben is. Gondoljunk csak – szorosabb témánkat alapul véve – a Székely Himnusz vagy a székely írás hangsúlyos megjelenésére a magyarországi nyilvánosságban.¹ Az alábbiakban megkísérlem, hogy a legbefolyásosabb menekült egyesületek egyikének, a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületének alapítóit: nyilvános megszólalásaikat, egodokumentumaikat és a róluk szóló írásokat összegezve megpróbáljam meghatározni ennek a székely ideológiának a sarokpontjait. Ezek meglepően állandónak mutatkoznak a húszas-harmincas években, bár bizonyos hangsúlyeltolódások is megfigyelhetők. Elemezhető dokumentumok természetesen nem azonos arányban maradtak fent. Ezért az elemzésbe érdemesnek látszott bevonni a SZEFHE első éveinek meghatározó és jellegadó lapját, a Szegeden és Budapesten szerkesztett *Új Életet*, különösen a lap programcikkeit. Fontos hangsúlyozni, hogy az így felmért ideológiai háttér távolról sem magyar sajátosság: a székely identitást adó elemek, így a regionális vagy rendi tudat nemzetivé stilizálása, a határvidékiség-tudat, a militarizált paraszti társadalom valós vagy inkább konstruált demokratizmusából levont politikai következtetések nemcsak a közép-európai régióban vannak jelen, Tiroltól a lengyel határvidékekig (Kreszy), hanem Nyugat-Európában is felbukkannak – a végkövetkeztetéseknel ezt is igyekszünk majd szem előtt tartani.

* A tanulmány az MTA-Lendület Trianon 100 Kutatócsoport keretében készült.

¹ A székely szervezetek kialakulásáról és rövid történetéről ld.: Ablonczy Balázs: Székely identitásépítés Magyarországon a két világháború között. In: Orbán Zsolt (szerk.): *Székelyföld és a Nagy Háború. Tanulmánykötet az első világháború centenáriuma alkalmából*. Csíkszereda: Csíkszereda Kiadóhivatal, 2018. 467–485.

Hogy a székely etnikai tudatnak milyen rétegeiből táplálkozhatott a magyarországi székely közösség identitásformálása, azt a közelmúlt szakirodalmáé elég részletesen feltárta.² E komponensek között mindenképp érdemes kiemelni 1. a rendi különállás tudatát, 2. a hun eredtmítosz továbbélését, 3. a magyarországi székelységkép konstrukciójának (így Orbán Baláznak és munkásságának) a kezdeteit, illetve 4. a székely szabadságok kései percepcióját.³ Ennek a képnek a rögzülését sokban segítette a 18. századi jezsuita irodalom, a következő századtól pedig a tankönyvek, illetve a szépirodalom (Jókaitól Gárdonyi Gézáig át Kós Károlyig) termése.⁴ Ebből a képből inspirálódott a múlt századelő magyar államának erősödő szociálpolitikája, amely – részben a székelyföldi lobbierők (tusnádi kongresszus stb.) nyomására átfogó fejlesztési tervvel jelentkezett a négy székely vármegye gazdasági helyzetének javítására.⁵ Erős eredetkultusszal és -mítosszal rendelkező, a korabeli magyarországi sajtó és szépirodalom, következésképp a politika agendáján is szereplő regionális csoport volt a székelység, amikor az 1918-as összeomlás bekövetkezett: ezekből az adottságokból kellett kiindulnia a magyarországi diaszpóraszervezők új nemzedékének is.

1. Apokrifek

Az, hogy egy meghatározott táj lakói az általuk benépesített terület regionális sajátosságaiból külön identitást, netán politikai doktrínát faragnak, egyáltalán nem egyedülálló az európai eszmetörténetben. A modern nacionalizmus magukkal hozta a regionalizmusok megerősödését: akár úgy, hogy az állam nem volt elég erős ahhoz, hogy az egységes nemzeti eszmét ráerőltesse az ország minden csoportjára: klasszikusan ilyen az olasz helyzet. Míg a túlzott centralizáció és a nemzeti uniformitás mindenáron való erőltetése is kiválthatott olyan reakciókat, amelyek akár vallási elemekkel kombinált válaszcsoportokhoz vezettek

² Elsősorban: Pál Judit: Székely identitás és önkép. In: Bárdi Nándor – Pál Judit (szerk.): *Székelyföld története. III. köt.* Székelyudvarhely: MTA BTK–EME–HRM, 2016. 341–361. Pál Judit sokban támaszkodott Hermann Gusztáv Mihály kutatásaira, ld.: Hermann Gusztáv Mihály: *Az eltért múlt. Oklevél- és krónikahamisítványok a székelyek történetében.* Csíkszereda: Pro-Print, 2007. Illetve uő.: *Náció és nemzet. Székely rendi nacionalizmus és magyar nemzettudat 1848-ig.* Csíkszereda: Pro-Print, 2003.

³ Pál: i. m.

⁴ Ennek alapos breviáriuma: Hermann Gusztáv Mihály – Orbán Zsolt (szerk.): *Csillagösvény és göröngyös út. Mítosz és történelem a székelység tudatában.* Kolozsvár: EME, 2018.

⁵ Erről ld.: Balaton Petra: *A székely akció története.* Budapest: Cartofil Könyvkiadó, 2004.

az elnyomni kívánt regionális identitások részéről.⁶ Ugyanakkor a *European Review of History* regionalizmusokról szóló blokkjának szerkesztői bevezetőjében Maiken Umbach azt az erős – és számunkra is használható – tételt fogalmazza meg, hogy a látszat ellenére, miközben valóban van közöttük konfliktus, a nacionalizmus egyáltalán nem automatikus ellensége a regionalizmusnak: inkább a rekonfigurációjukban és újbóli felhasználásukban érdekeltek.⁷ Franco Spanyolországa vagy a nemzetiszocialista Németország is bőségesen élt a regionalizmus (így a *Heimat* imázsa) nyújtotta politikai lehetőségekkel, legyen az a dialektusban folytatott propaganda, a folklór vagy a helyi sajátosságok beépítése a hivatalos diskurzusba.⁸ Nem véletlen, hogy az autoriter, konzervatív Vichy-rendszer is milyen gondot fordított a regionális identitások újjáépítésére a világháború alatti Franciaországban.⁹

A *borderland studies* elmúlt évekbeli felfutásának eredményeként az utóbbi időben számos olyan kutatási eredménnyel is rendelkezünk, amelyek részben hozzájárulnak a magyar specifikumok megértéséhez, részben segítenek továbbgondolni is őket. A német-szláv viszonylatban vívott, a *Sprachgrenze* köré összpontosuló harc és a nemzeti közömbösség fogalmának gyorsan klasszikussá lett monográfiája is bemutatja az ilyes küzdelmek élességét és az állammag nemzetépítésében játszott szerepét.¹⁰ Jelen tanulmányunkban, miközben nem nagyon tűnik használhatónak a Laven–Baycroft szerzőpáros, Francia-Flandriát és Triesztet mint határvidéket vizsgáló megközelítésének azon szelete, amelyben még a regionalista mozgalmak is a multikulturalitást hangsúlyozzák ezekben a közegekben (ami egyáltalán nem jellemző a magyarországi székelyek mozgalmára), és a vizsgált térségek gazdasági fejlettsége is lényegesen eltér Erdélyétől.¹¹ Ugyanakkor a modernizációval

⁶ Maiken Umbach (2008): Introduction. *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, 15:3, 235-236. (Köszönöm Egry Gábornak, hogy a cikkekre felhívta a figyelmet.)

⁷ Uo. 237–238.

⁸ Xosé-Manoel Núñez – Maiken Umbach (2008): Hijacked Heimats: national appropriations of local and regional identities in Germany and Spain, 1930–1945. *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, 15:3, 295–316.

⁹ Bár erős kérdőjeleket tesz a regionalizmusnak tett engedmények valódi motivációi mellé, jó összefoglalás: Pierre Barral: Idéal et pratique du régionalisme dans le régime de Vichy. *Revue française de science politique*, 24. évf. 1974. 5. sz. 911–939.

¹⁰ Pieter M. Judson: *Guardians of the Nation. Activists on the Language Frontiers of Imperial Austria*. Cambridge: Harvard University Press, 2006. Magyarul ismerteti: Egry Gábor: Agitátorok, szervezők, aktivisták – avagy hogyan épül a nemzet? *Múltunk*, 2009. 2. sz. 246–254.

¹¹ David Laven – Timothy Baycroft (2008): Border regions and identity. *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, 15:3, 255–275.

kapcsolatos állításuk (az általuk vizsgált régiók éppenséggel a határvidéki szerepük mellett és nem ellenére állnak az iparosodás élén) és különösen a fejlett központ–fejletlen periféria ellentétpár elvetése miatt megközelítésük inspirálónak tűnik.

Az, hogy a másik országban rekedt, vagy onnan jött, ugyanazon nemzet-
hez tartozó egyének valamiképpen idegenek az anyaország közvéleménye
előtt, szintén nem magyar sajátosság: a görög–török háború, illetve az azt
követő 1923-as lausanne-i béke és lakosságcsere nyomán Görögországba
érkező másfél millió kisázsiai/pontuszi menekült megítélése radikálisan
különbözött a politikai diskurzusok és a mindennapok szintjén.¹² A „nem-
zettestvérekből” nagyon hamar „törökök” lettek az együttélés során, és az
újonnan érkezettek, illetve a mindig ott lakók között nagyon hamar kialakult
a „kitalált hagyományok versenye”, amelynek végső célja a múltban történ-
tek legitimálása és a saját szenvedések vagy áldozatok előtérbe helyezése
lett. Olyan verseny ez, amelynek nyomai még fél évszázaddal később is érzé-
kelhetők voltak a görög társadalomban.

Az európai párhuzamokat összegezve arra juthatunk, hogy a regionális
identitás egyáltalán nem ellentétes egy, akár harcias nemzetállami naciona-
lizmus meglétével, hanem éppenséggel ki tudja egészíteni azt. A határvidék,
miközben a – fiktív vagy valós – nemzeti küzdelem terepe, egyúttal hozzá-
járulhat a magterületek gazdasági, kulturális vagy politikai modernizációjá-
hoz – utóbbi alatt most az új eszmék beemelését is értve. Miközben a határ-
vidékről jött „nemzettárs” egyszerre a nemzet határainak védelmezője egy
nemzetépítő imaginárius világban, konfliktus- vagy válsághelyzetben nagyon
könnyen lehet belőle „tisztátalan” eredetű személy a többségi közeg számára,
ahogy ezt a kis-ázsiai görögök is megtapasztalhatták. Ez a hozzáállás azon-
ban szinte magától hívja elő a határvidéki jövevény emancipatorikus igényét,
elkülönülési szándékát vagy az általa vallott értékek terjesztésért vívott küz-
delmet. Ebben ragadhatóak meg a székely eset párhuzamai az európai pél-
dákkal.

¹² A témáról ld. Renée Hirschon (ed.): *Crossing the Aegean*. New York–Oxford: Berghahn, 2004. Különösen: Efthia Voutira: When Greeks meet other Greeks. Settlement policy issues in the contemporary Greek context. In: Hirschon: i. m. 145–159. Valamint: Panagiotis Grigoriou: Grecs d’Asie mineure - Grecs du continent. Altérité et identité durant la guerre gréco-turque en Asie mineure (1919-1922). *Etudes balkaniques*, (9) 2002. 115–132.

2. Apostolok

A Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületét saját legendáriuma szerint öt ember alapította: Csanády György, Incze Antal, János Áron, Kolozsváry-Borcsa Mihály és Zakariás. G. Sándor.¹³ Az öt alapítóból hárman az országgyűlés tagjai lettek 1939-ben, ketten pedig a magyar kulturális közélet prominens képviselői. Ha végigtekintünk az országos SZEFE-elnökök során, találunk köztük államtitkár-képviselőt (Mester Miklós), a sajtókamara főigvezését, főispánt (Dániel Áron), a magyar műszaki oktatás egyik legendás alakját, a Műegyetem oktatóját (Gombás Tibor), a Faluszövetség főtítkárát, vármegyei szociális felügyelőt (Radnóti István) is.: igaz vannak jó néhányan, akik a feledés homályába hullottak, vagy az államigazgatás és/vagy az értelmiségi élet alsóbb régióiban kapaszkodtak meg.

2.1. Az első elnök

A fennmaradt iratok valamelyest mást mutatnak az alapításról, mint amit az egyesület önképe sugall: a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületét 1919. február 9-én alapították Budapesten, ahogy erről az egyesületnek a Budapesti Törvényszékhez benyújtott dokumentációja tájékoztat.¹⁴ A korabeli alapítók (az elnök mellett Sándor Jenő főtítkár, Fazakas Jenő és Benkó Aladár rendes tagok aláírása szerepel) közül Antal Dezső elnök neve bukkan fel később is a SZEFE történetében. Antal Dezső (1897-1971) brassói középiskolai évek után került a műegyetemre, és lett a két világháború között jegyzett építész; annak a csoportnak a tagja, amely a magyar népi motívumokat igyekezett beemelni a városi (és vidéki) építészetbe. Nevéhez fűződik több Budapest belvárosi épület és balatoni nyaralók mellett például a gellénházi (Zala vm.) templom megtervezése vagy a MAORT zalai olajmezőinek mérnök- és munkáslakásai. 1946-ig az Iparművészeti Iskolán (a mai MOME elődje) tanított; és mivel tagja, sőt vezetője volt több, jobboldalinak minősített szervezetnek (így a gömbösi Reformnemzedéknek és a Magyar Élet Pártjának, illetve a német megszállás után a Fészek Club helyére lépő Művészek

---

¹³ Csanády György: *A májusi nagy áldozat*. Budapest: SZEFE, 1941. 4. Ugyanakkor az egyesület kolozsvári nemzetségének vezetője csak négy nevet említ, Zakariást kihagyja: Gergely Pál: A székely ifjúság 23 éve Csonka-Magyarországon. In: uő.: *Székelyföld mindig zöld*. Budapest: Erdélyi Férfiak Egyesülete, 1941. 19–20.

¹⁴ *A Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületének alapszabálya*. Budapest, 1919. február 9. Budapest Főváros Levéltára, VII.2.e. Cg 9376-1919 (2283. kisdoboz).

1. kép. A SZEFEH aktivistái vidéki toborzókörúton a húszas évek elején, középen, csikos nyakkendővel, Palló Imre operaénekes (Jelzet: MTA KIK Ms 7294/77)

Házának¹⁵), a háború után először három évre eltiltották szakmája gyakorlásától, majd fellebbezett, igazolták, és építési pályáját is folytathatta.¹⁶ Hogy a SZEFEH rövid életű elnöksége után is megőrizte szerepét, azt jelzi, hogy 1939-ben, a szervezet megalapításának 20. évfordulóján is ünnepi beszédet mondott, sőt 1945 után is megőrizte kapcsolatait a prominensebb székhely/erdélyi értelmiségiekkel.

Az 1919-es alapszabály megalkotására bizonyos előkészületek után kerülhetett sor, erre utal az a körülmény is, hogy az 1919. február 18-án a budapesti törvényszékhez benyújtott kérvényen az egyesület nevét már nyomtatott fejléces papíron látni. Ez az alapszabály még messze van a későbbi évek stilizálásától (nemzetségek, táltosok, nagy áldozat stb.) és a működés, illetve

¹⁵ U. J.: Oláh György lesz az elnöke a Fészek Club helyén megnyíló Művészek Házának. *Esti Újság*, 1944. május 17. 6. „Nálunk diktatúráról beszélni: hisztéria” – Megalakult a Reformnemzedék országos szervezete. *Budapesti Hírlap*, 1935. július 3. 8.

¹⁶ *Antal Dezső szolgálati és minősítési lapjai, ill. törzslapjai, 1944, 1947.* Moholy Művészeti Egyetem Levéltára, 4.b. 1. doboz Szolgálati és minősítési táblázatok 1900–1949 és uo. 3. doboz, Törzslapok 1900–1950 (Köszönöm a segítséget Zsidi Vilmosnak, a MOME Levéltár vezetőjének). Vö.: Az igazoló bizottság közleménye. *Műszaki Értelmiség*, 1945. szeptember 1. 16. A kontextusról: Vámos Dominika: Elhallgatott epizódok a magyar építészek 20. századi történetéből 2. *epiteszforum.hu*, 2014. január 24. (letöltve: 2019. augusztus 20. <http://epiteszforum.hu/elhallgatott-epizodok-a-magyar-epiteszek-20-szazi-tortenetebol-2>)

a tisztségek teljesen tradicionális értelemben vett egyesületet mutatnak, választmánnyal, titkárral, háznaggyal; a „szünidei bizottság” megléte (amely a nyári hónapok ügymenetét intézte) pedig még jobban aláhúzta a szervezet diákegyesület jellegét. A célkitűzések között egyébiránt szolid szociális követeléseket találunk (diákotthon létesítése, segítézés, könyv- és taneszköz-kölcsönzés, külföldi ösztöndíjalap létrehozása), és mindösszesen egyetlen sor jelezte azt, hogy az egyesületnek a „székely nép gazdasági és kulturális érdekeinek megvédése és előmozdítása” lenne a feladata.¹⁷ A szervezet a fennmaradt iratok szerint sok működést nem fejthetett ki 1919 folyamán: a levéltári dokumentáció szerint 1920. március 4-én értesítette a törvényszék az egyesületet (amely időközben el is költözött az Országházban bejelentett címéről), hogy alapszabályait benyújthatja a belügyminisztériumnak. Néhány nappal később a „székely egyetemi ifjúság nevében” Antal Dezső szavalta el a Vigadó nagytermében rendezett nagygyűlésen a *Nemzeti dal*.¹⁸ Az egyesület másik élete ekkor kezdődött – intenzív nómenklatúra- és retorikaváltás mellett.

2.2. Az ügyvéd

Egy évvel később már János Áron (1895-1979), a SZEFHE új elnöke mondott beszédet a budai honvédelelmű előtt az egyesület képviselőjében. (Az igazsághoz hozzátartozik, hogy János Áron már a békeszerződés ratifikációja ellen tiltakozó nagygyűlésen is a székely menekült ifjúság nevében szólalt fel.¹⁹) János ekkor szerezte meg jogi doktori címét, a székelyudvarhelyi katolikus gimnáziumban töltött iskolaévek és a székelyföldi kiegészítésű 82. közös gyalogezredben lehúzott háborús szolgálat után. Utóbbi helyen századában szolgált Márton Áron, a későbbi gyulafehérvári püspök is. János, miközben számos társadalmi mozgolódás részese volt a két világháború közötti Magyarországon (Erdélyi Férfiak Egyesülete, Nemzetpolitikai Társaság – ez utóbbinak elnöke is volt), 1939-ben, Teleki Pál kezdeményezésére országgyűlési képviselő is lett, illetve az erdélyi bevonulás után a hadsereg mellé rendelt kormány megbízott. A parlamentben elsősorban a földreformmal kapcsolatos politikai kérdésekkel foglalkozott, majd mentora halála után háttérbe vonult. Ellenállási érdemeire való tekintettel 1945-ben igazolták, és

¹⁷ A SZEFHE alapszabálya, 1. f.

¹⁸ A főiskolai ifjúság matinéja. *Budapesti Hírlap*, 1920. március 16. 5.

¹⁹ Tüntetés a ratifikáció ellen. *Budapesti Hírlap*, 1920. november 9. 3.

ugyancsak erre való tekintettel elkerülte a kitelepítést is.²⁰ Ennek ellenére az ötvenes években az állásvesztést és pályamódosítást nem úszta meg: építőmunkásként és bérelszámolóként dolgozott. Végül 1962-ben visszavették az ügyvédi kamarába, és egészen idős koráig praktizált Budapesten.²¹ Végleges nyugdíjba vonulása után fogott hozzá emlékezéseinek megírásához, amelyekből csak az 1918-ig terjedő időszakra vonatkozó részletek készültek el. Ezekből érdemes egy pillantást vetni azokra a fejezetekre, amelyekben a visszaemlékező az identitáskérdésekről beszél, itt jelenik meg talán a székelly identitás magva a lehető legsűrűbben és összefogottabban. Három elemet érdemes kiemelni:

1. A székelly falu demokratikus paraszti voltának hangsúlyozását, („*A faluról [Székelypálfalváról] még annyit, hogy ottan, Magyarországgal, sőt Erdély nem székelly megyéivel szemben is, egy bizonyos társadalmi demokrácia uralkodott. Az úr-paraszt kettősséget, mely Magyarországon oly mélyenszántó volt, gyermekkoromban nem ismertem. Az „úr” vagy „urak” kategóriát csak a nagyurak vagyis néhány erdélyi főnemes család tagjaira alkalmazták.*”²²)

2. A székelly közösség bizonyos fokú idegenségét Budapesten és a trianoni Magyarországon. („*Házasságom után Budapesttől már csak nehezen tudtam volna elszakadni, mert kérdéses volt, tudnék-e új családomnak Erdélyben megfelelő egzisztenciát biztosítani. De a barátok nagyrésze mind nálam, mind apósomnál [Zilahi-Sebess Dénes volt államtitkár] a székellyeségből került ki, talán azért is, mert a budapestiek minket ha nem is ellenségesen, de bizonyos gyanakvással fogadtak. Ha saját országunkban is, de menekültek voltunk. Ez, a közös emlékek mellett, még jobban összekovácsolta kis közösségünket.*”²³) És

3. Ugyanezen csoport sorsközösség jellegét, amely a meglévő ellentétek dacára „halálíg kitart” – ezt a szerző nevek hosszú enumerációjával erősíti meg, majd hozzáfűzi: „*E kis kör érzelmeit egyik karácsonyi gyűlésünkön talán én foglaltam össze legtömörebben, Mikes Kelemen vágyakozó sorait idézve: »Édes néném, én már annyira megszerettem Rodostót, hogy el nem*

²⁰ Ezekről az érdemeiről a Szehlo Gábor-féle gyerekmentő akcióban ld. Kende Tamás: Egy kivétel az ébredő magyarok sorából. Kézirat, 11 p. (Köszönöm a szerzőnek, hogy a cikkét rendelkezésemre bocsátotta.)

²¹ János életrajzi adatait ld.: Haefler István (szerk.): *Országgyűlési almanach az 1939–1944. évi országgyűlésről*. Budapest: k. n., 1940. 214–215. Illetve Andrew C. Janos nyugalmazott történészprofesszornak (University of California, Berkeley) a szerzőhöz intézett elektronikus levele, 2018. július 6.

²² János Áron: *Elindultam szép hazámból. (Emlékeim Udvarhelyről és a világháborúról, 1895–1918)*. Székelyudvarhely, k. n. 1999. 15.

²³ Uo. 85–86.

tudom felejteni Zágont». *Ezt így érzem még ma is, majdnem hatvan év elmúltával*”.²⁴

2.3. A műtörténész

A SZEFEHE alapítói közül a legtitokzatosabb/a legkevesebb nyomot hátrahagyó személy Zakariás G. Sándor (1900-1981)²⁵, aki Zakariás János (1867-1946) brassói ügyvéd, publicista, országgyűlési képviselő majd repatriálása után pestszenterzsébeti körjegyző fia volt. Az apa, a helyi Székely Társaság előkészítőjeként az 1902-es tusnádi székely kongresszus egyik fontos szereplője és nem mellesleg mandátumai alatt a Tisztelt Ház rendbontásainak rendszeres résztvevője – így Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök lelkes hajgálója – volt. Fia, az 1900-ban született Sándor iskoláit a brassói katolikus gimnáziumban végezte, ahová néhány évvel fölötte járt Antal Dezső építész, a SZEFEHE első elnöke, és az alapítók szűkebb köréből szintén az iskola diákja volt Bosin Endre (1896-1980) rádiós újságíró és Csűrös Zoltán (1901-1979) vegyész mérnök, a Budapesti Műszaki Egyetem későbbi rektora, valamint testvére, Zakariás Árpád későbbi ügyvéd is. (És bár nem tartozott az egyesület köréhez, de ezekben az években ide járt Málnási Ödön, a később ismert szélsőjobboldalivá váló történész és ideológus is.) Zakariás G. Sándor – az iskolai értesítő tanúsága szerint – 1918 tavaszán hadiéretségít tett, és behívták katonának.²⁶ Később jogi tanulmányokat folytatott.

A húszas évek elején a SZEFEHE újjáalapítói között találjuk, és ettől fogva csaknem másfél évtizeden keresztül nem hiányozhatott neve az egyesület legfontosabb szervezői közül: 1926-ban ügyvezető elnök volt, és egyik kezdeményezője az Erdélyi Férfiak Egyesületének, amelynek keretében a Jancsó Benedek Társaság főttkári teendőit is ellátta. Helyét és fontosságát a magyarországi székely hálózatban mindenképp jelzi, hogy 1930-as évekbeli budapesti látogatásaikor Tamási Áron író általában nála lakott.²⁷ Zakariás fogalmazóként, majd tanácsjegyzőként dolgozott a főváros kulturális admi-

²⁴ Uo. 86.

²⁵ Születési helyét egy sor lexikon és a PIM Magyar Életrajzi Indexe is Dunapentelére teszi, holott az nyilvánvalóan Brassó. A tévesztés eredete a 20. századi közép-európai történelemmel megkevert oda-vissza fordítgatás lehet. Erről ld.: Vujicsics D. Sztóján: *Hogyan lett Brassóból Dunapentele? Magyar Nyelv*, 1969/4. 511.

²⁶ Szemlér Ferenc igazgató (közli): *Az erdélyi római kath. státus brassói főgimnáziumának értesítője az 1917-1918. tanévről*. Brassó: Herz nyomdája, 1918. 10.

²⁷ *Tamási Áron levelei Zakariás G. Sándornak*, Petőfi Irodalmi Múzeum, Kézirattár, 1933. január 20., 1933. április. V. 2269/1-3.

nisztrációjában, a negyvenes években pedig a Fővárosi Képtár igazgatója lett. A kommunista hatalomátvétel után a Budapesti Történeti Múzeumban dolgozott, és a magyar műemlékvédelem egyik sokat idézett alakjaként vonult nyugdíjba. Egy öngyilkossági kísérletben a látását elveszítette, ugyanakkor idős koráig eljárt a Kárpátiába a törzsasztalához.²⁸ Írásai már az *Új Élet*ben is feltűntek (miközben édesapja a kiadvány közgazdasági rovatát vezette): Toroczkai-Wigand Edéről, a magyar építészeti stílus remetéjéről írt.²⁹ A cikkben, amelyben rokonszenvezően ismertette a turáni mozgalomhoz közel álló építőművész teljesítményét, a lap korai hangütéséhez közel álló antiszemita-fajvédő kijelentések (utalások Kozma Lajos „fajtaiságára” és „üzleti érvényesülésvágyára”, a „magyar ég alatt vért szívó idegen virágokra”) jobbára sallangként szolgálnak. Zakariás az építőművész személyét arra használta, hogy hitet tegyen az autentikus „magyar művészeti irány” mellett, szemben a hivataloskodó „nemzeties” útkereséssel, és úgy látta, hogy Toroczkai-Wigand személyében egy olyan magasabb erkölcs jelentkezett, amely példaként szolgálhatna mindenkinek.³⁰

A városházi tisztviselő-mozgalmi aktivista az egyik legszorgosabb szervezője volt a SZEFHE és különböző szatellitszervezetei rendezvényeinek a húszas-harmincas években. Ugyanakkor programcikket nem nagyon írt, sem az országos sajtóba, sem a székely egyesületek kiadványaiba. Zakariás a témában alkotott, leghosszabb összefüggő munkája, amely rendelkezésünkre áll, az Erdélyi Férfiak Egyesülete kiadásában megjelent füzete (*A revízió útja*), amelyet Asztalos Miklós szerkesztett, és 1933-ban jelent meg. Ebben Zakariás az Erdélyi Férfiak Egyesületében tartott előadása írott változatát tárta a nyilvánosság elé, és a területi revízió szükséges feltételeiről értekezett.³¹ Ami írását tanulságossá teszi, az mindenekelőtt a hiány: alig hangsúlyozta a székelységet, és Erdélyről is mint a magyar revízió általános terepéről beszélt.³² A korszakban elég meglepő módon elvetette a történelmi elvet mint egy majdani revízió jogalapját:

²⁸ Asztalos Miklós: *Függelék egy soha meg írandó önéletrajzhoz*. OSZKK, Fond 301/41, 1204-1205. f.

²⁹ Zakariás G. Sándor dr.: Toroczkai-Wigand Ede. *Új Élet*, 1922. július 23. 4-5.

³⁰ A SZEFHE-ből indult másik lapban, az 1927-28-ban megjelent *Híd*-ban a cikket hat évvel később a szerző újraközölte, kiirtva belőle a korábbi fajvédő utalásokat („ghetto-szellem”, „fajtaiság”) és némileg aktualizálva az írást: Zakariás G. Sándor dr.: Thoroczkai-Wigand Ede. *Híd*, 1928/Húsvét. 209-210.

³¹ Zakariás G. Sándor: *A revízió útja*. Budapest: Erdélyi Férfiak Egyesülete, 1933. (Az Erdélyi Férfiak Egyesülete Jancsó Benedek Társaságának kiadványai 23.)

³² A korszak revíziós koncepcióiról ld. Romsics Ignác (szerk.): *Trianon és a magyar politikai gondolkodás, 1920-1947*. Budapest: Osiris, 1998.

„A történelmi elv alapján Európának majdnem minden állama követelhetne egész távoli területeket, például a törökök Budát, mi Morvaországot, a svédek Észtországot, Ausztria Belgiumot követelhetné, tehát ez az indok — noha kétségtelenül bizonyítja igazságunkat — önmagában gyenge és vitatható, és ezért erősebb érvekkel kell alátámasztanunk”.³³

Gondolatmenete szerint a nemzetiségi elv sem mindenható a revízió követelésében (és emiatt kritikával illette Rothermere lordot is), hiszen az nem tenné lehetővé a magyarokkal szerinte szolidáris népek, a „tótok, ruthének, németek, vendek és bunyevácok” visszatérését Magyarországhoz. Ezen elvek felett, meglátása szerint, a népek önrendelkezése primátussal bír, és ez az az elv, amelynek alapján kérheti az ország elveszített területeinek visszaszerzését (a volt társországok nélkül – teszi hozzá gyorsan a szerző). A revízió azonban nézetei szerint nem önmagában álló cél, hanem éppenséggel altruista okokból van rá szükség: Magyarország „saját népeinek [...] szabaddá, gazdaggá és boldoggá tétele” után a „bukovinai csángók” (sic) és a „horvátok felszabadításáért” folytatott békés küzdelem lenne a következő állomás, ez vezethetne el Magyarország hagyományos szerepének visszaállításához. Ez a szerep pedig nem más, mint a germán és a szláv tömb közé beékelődve Közép-Európa egyensúlyának fenntartása.³⁴ Az ehhez szükséges feladatok között Zakariás a kiváló felkészültségű civil diplomáciát (Teleki Pálnak, az EFE elnökének régi vesszőparipáját) említette elsőként. Kitért a magyar revíziós propagandát minden fronton hatékonyan irányító központi szerv létrehozásának szükségességére, az új közép-európai államok berendezkedésével elégedetlen szeparatista emigrációk (horvátok, szudétánémetek, bolgárok, macedónok stb.) támogatására, a sajtó feladataira és egy kisebbségi tudományos intézet létrehozásának szükségességére. A szeparatista-szuverenista mozgalmak támogatásának motívumaira még jobban ráerősített:

„Kéznefektő tehát az a gondolat, hogy magyar nemzetiségű sorstársaik kezét fogjanak, és együtt működjenek velük. Sajnos, hogy az együttműködésnek ez a vágya inkább csak a lelkekben él, vagy legfeljebb egyes egyének magánérkezésében merül ki, de szervezetten kiépített együttműködésre eddig nem került sor. (...) Méltóztassanak elképzelni, mit jelentene az, ha lenne ma egy ilyen Közép-Európa összes elnyomott népeinek nemzeti emigrációból alakult hatalmas szervezete, amely felemelhetné szavát, és mozgósíthatná minden eszközét

³³ Zakariás, 1933. 9.

³⁴ Uo. 12–13.

a revízió érdekében. De még most sem késő, és úgy mi, mint a többi elnyomott nemzetek föl sem becsülhető hasznát látnák egy ilyen megalakuló nemzetiségi emigrációs szervezetnek”.³⁵

Zakariás előadásában feladatokat szabott az állami szervezeteknek (a közoktatás revíziós célzatú reformját) és a külföldi propaganda megszervezésének sokféle aspektusát hangsúlyozta, végkövetkeztetésében pedig előre elhárított minden magyar felelősséget, amennyiben a revízió békés eszközökkel nem következne be. Mondanivalója ugyan nem tüntetett eredetiségével, és nem lehet bizonyossággal állítani, hogy a SZEFE többi tagja is hasonló nézeteket képviselt volna, de Zakariás rangja a szervezetben, az általa elfoglalt pozíció jelezte, hogy a befolyásosabb tagoknak nem volt ellene kifogásuk – legalábbis akkor, a harmincas évek elején nem. A lényeges pontokat az alábbiakban lehet összefoglalni:

- függetlenül előadása helyétől és közönségétől javaslataiban *nem* az erdélyi példát kívánja általánosítani,

- a magyar revízió propagandájának a nemzetek önrendelkezési elvét kell hangsúlyoznia,

- bár elméletileg minden elszakított terület visszacsatolását követelte, gyakorlatilag Horvátországot és Fiumét (illetve Dalmáciát és Boszniát) nem kívánta visszaszerezni,

- miközben nem használ történelmi és nemzeti érveket (a beharangozott gazdasági elvet pedig elfelejti taglalni), javaslataiban mindenképp figyelmet érdemel az erős népfelszabadító jelleg, amely a Párizs környéki békerendszerrel elégedetlen kisebbségek és a magyarok érdekközösségét hangsúlyozza. Ezzel a centralizációval szemben hív fel közös harcra – a történelmi Magyarország határain túl is. Ez az erős emancipációs, ha nem is világ-, de Közép-Európa-felszabadító jelleg, amely valamelyest megkülönbözteti őt a magyar revíziós gondolat tucatpublicistáitól.

2.4 A rádiós

Csanády György (1895–1952) költő, rádiós szerkesztő neve valószínűleg a legismertebb a SZEFE valamikor alapítói közül: ő a Székely Himnusz szövegének szerzője, és ez a szerep biztosította nevének fennmaradását az utókor

³⁵ Uo. 17.

számára.³⁶ A székelyudvarhelyi születésű fiatal értelmiségi terjedelmes szellemi hagyatékából ezúttal egy elemet érdemes kiemelni: a Szabó Dezső-kultuszt. Az *elsodort falu* későbbi írója 1909 és 1913 között tanított a székelyföldi kisváros főreáliskolájában. Szabó és a SZEFE viszonya egyáltalán nem volt problémamentes, 1922-ben még ők szervezték előadásait a régi országházban³⁷, aztán ez a viszony nagyon is meglazult, erre utal Csanády búcsúképpen is felfogható nyílt levele az íróhoz 1923 tavaszán.³⁸ Dacára az eltávolodásnak és annak a ténynek, hogy az író Csanádyt nem tanította (ő a református kollégium diákja volt), de 1925-ben, előszót írt Szabó Dezső *Feltámadás Makucskán* című kisregényéhez. Ebben a szövegben olyan mozzanatokat elevenített fel, amelyek legalábbis valamiféle távoli ismeretségre utalnak – és hát Szabó amúgy is elég figyelemreméltó jelenség lehetett a helyi társadalom számára. A Szabó Dezső-i expresszionista próza nyomait viselő szövegben Csanády egyenesen megállapította: az író „az örök erdélyi képlet” illetve „[Szabót] (...) etikailag a székely falu nevelte”, sőt ő lenne „az egész egyetemes székely nép”.³⁹ És bár az előszó írója, maga is elismerte, hogy korábban nem ismerte az író munkásságát, a generációjára gyakorolt hatást következőképpen írta le:

„1920 tavaszán a magyar szántó ott terült el új életre, új fordulóra készen. Amit a jég elvert, a láng elperzselt: már eltemettük, elsirattuk. Ami vétket a múlt vétkezett, azért már megszenvetünk, a magyar szántó ott várt új erőkre és új magokra, nagy tanulságokkal, nagy akarattal és nagy jószággal teli munkára készen; gyermekké tisztult lélek volt a magyarság akkor. Ő akkor megmutatta nekünk az utat, ő álmodott, hitt és próféciált. S ezalatt másé lett a pénz, a kenyér és másé lett az élet. Az ország és a nemzet, mint rosszat álmodott, de jól nevelt jármos ökör, visszatámolygott a régi rúd mellé, s a magyar idő kereketlen szekerere haladt tovább”.⁴⁰

A krakéler természetű Szabó később pereskedett is a SZEFE-ből kiszakadt Bartha Miklós Társasággal a *Megered az eső* című regényének jogain, ennek ellenére a SZEFE első generációjára gyakorolt hatása megkerülhe-

³⁶ Róla ld. Kriza Ildikó: A Székely himnusz születésének háttere. *Honismeret*, 2003. 5. sz. 57–68. Ill. Ablonczy: Székely identitásépítés... i. m. 472–479.

³⁷ Pl. Szabó Dezső előadásai. *Új Élet*, 1922. február 26. 15.

³⁸ Csanády György: Levél Szabó Dezsőhöz. *Új Élet*, 1923. március 15. 82–83.

³⁹ Csanády György: Előszó. In: Szabó Dezső: *Feltámadás Makucskán*. Budapest: Saturnus, 1925. 8. és 13–14.

⁴⁰ Uo. 18–19.

2. kép. Csanády György (a kép bal oldalán, székely ruhában) a SZEFEHE 1935-ös Nagy Áldozatán, Horányban (Csanády-hagyaték, magántulajdon)

tetlen.⁴¹ Ady költészetével és 1923 elejétől az *Új Élet* hasábjain is dicsért Bartókkal együtt olyan elmozdulás figyelhető meg, amely bizonyos szempontból megelőlegezi a népi mozgalom példáját és a húszas évek második felében, sok tekintetben a transzilvanizmus hangütésével rokon, *Hid* című, részben Csanády György által szerkesztett folyóirat cikkeit.⁴² Hozzá kell tenni, hogy ettől a fordulattól nem mindenki volt elragadtatva, Csanády György hagyatékában fennmaradtak elégedetlenkedő olvasói levelek: ezek közül az egyikben földije, egy Kalocsára került udvarhelyi postatiszt a következőképpen jelezte elégedetlenségét, miközben visszaküldte a neki juttatott mutatványszámot:

„A Kritika rovat alatti közleményben foglaltakkal teljesen ellentétes nézetem vagyok. Ady és társainak, a nyugatosoknak a műveit ugyanis nem magasztalni, de élvezettel olvasni sem bírom. Ellenben Rákosi Jenő írásaiban, nyelvezetében mindenkor gyönyörűségem telt. Nekünk székelyeknek éppen a Rákosi Jenő sovíniszta magyarságáért kell lelkesednünk, nem pedig a nyugatosok által képviselt modern eszmékért (...)”⁴³

⁴¹ A hatásról és az ügyről ld: Asztalos Miklós: Személyes emlékeim Szabó Dezsőről. *Irodalomtörténet*, 1970. 4. sz. 846–866.

⁴² Ld. Bartók Béla. *Új Élet*, 1923. február 15.

⁴³ Csanády-hagyaték (magántulajdon), Rádiós levelezés, 1924-1944, R-Zs, Szabó György levelezőlapja az *Új Élet* szerkesztőségének, Kalocsa, 1923. március 7.

2.5. A lapszerkesztő

A SZEFEH korai éveinek kulcsszereplője, alapítója és a SZEFEH debreceni elnöke volt Kolosváry Borcsa Mihály (1896-1946) hírlapíró, aki a kívülálló számára talán a legismertebb a későbbi közéleti szereplése (főszerkesztő, sajtófőnök, képviselő és 1944-ben sajtóügyi kormánybiztos, háborús bűnös) okán. Kolosváry Borcsa (aki Kolozsváron végzett a református kollégium gimnáziumában) államtudományi doktorátust szerzett, és frontszolgálatot teljesített egy tüzérezredben az első világháború alatt; többször megsebesült, és ki is tüntették. Az összeomlás után visszatért Kolozsvárra, ahol közreműködött a rend fenntartásában, majd a megszállás elleni szervezkedésben vett részt, ezért 1919 novemberében Budapestre szökött. Különböző karhatalmi beosztásokban szolgált 1921 júliusáig, amikor leszerelt, és a SZEFEH egyik szervezője, majd rövid ideig elnöke lett (a szervezetnek nagybátyja, Kolosváry Bálint jogászprofesszor volt a tanárelnöke). 1922-től több mint egy évtizeden keresztül Debrecenben volt lapszerkesztő és különböző jobboldali szervezetek reprezentánsa. Kolosváry Borcsa nem írt emlékiratot, nézeteit nagyszámú cikkéből, illetve a vele készített interjúkból, feljegyzésekből lehet valamelyest rekonstruálni. Ezek a nézetek nem túl cizelláltak: egyrészt Kolosváry-Borcsa minden lehető módon hangsúlyozta a maga magyar, erdélyi, csángó és székely gyökereit. Mindezt vélhetően azért, mert 1945 előtt és után rendszeresen felbukkant a sajtóban, hogy a „Borcsa” név esetleges román eredetet takar, és erre perében a népügyész nem is habozott utalgatni. Ennek cáfolatát a politikus olyannyira fontosnak tartotta, hogy még a népbíróság előtt, az utolsó szó jogán elmondott beszédébe is beleszólt, és szükségesnek érezte, hogy a börtönben vele beszélgető újságíróval és pszichoanalitikussal is ismertesse ezt a körülményt.⁴⁴ Ez a mozzanat egyébként azon kevesek egyike az egykori SZEFEH-vezetők egodokumentumaiban, amikor a románsághoz valamiféle viszonyulást alakítanak ki – mégha elutasítót is. Öndefiníciójukban a románok csak mint külső szereplők, betolakodók bukannak fel (háborús ellenfél, megszálló hatóság/hadsereg); *erdélyi románok* voltaképp nincsenek is, a sokféle bajtól sújtott magyarsággal szemben egy-

⁴⁴ Dr. Kolosváry Borcsa Mihálynak az utolsó szó jogán elmondott beszéde. *BFL, VII.5. e., a Budapesti Királyi törvényszék iratai, a Népbíróságtól átvett ügyek, 1949-19168. sz. 1477. f. Vö.: Szirmai Rezső: Fasiszta lelkek. Pszichoanalitikus beszélgetések a háborús főbűnösökkel a börtönben.* Budapest: Pelikán, 1993. 63. Önéletrajzát az ÁBTL-ben található periratok alapján közölte: Csiffáry Gabriella (szerk.): *Születtem... Magyar politikusok önéletrajzai.* Budapest: Új Palatinus Könyvesház, 2005. 468–483. A periratok az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában itt található: ÁBTL, 3. 1. 9. V-99145/A-B.

séges román falanx áll. Ezt azért is szükséges aláhúzni és értelmezni, mert öndefiníciójukkal ellentétben – ahogy láttuk – a SZEFE-vezetők egy része nem tömbmagyar vidékről származott, hanem Brassóból vagy Torda környékéről, ahol az etnicitás mindennapi megélésének lehetnek volna más tapasztalatai is. Úgy tűnik, hogy ennek ellenére az egyesület hivatalos és kialakítói által mélyen interiorizált beszédmódja nem akart tudomást venni a románok-ról; a szászokról meg még annyira sem.

A tartozása székelyekhez és a csángókhoz mint törzsökös és autentikus magyar népcsoporthoz (az ő elmondásában „székely-csángó”) nemcsak „Bethlen Gábor egykori testőreitől” való leszármazásként jelenik meg Kolosváry Borcsa szövegeiben, hanem a lehető legkomolyabban beszélt börtönbeli kérdezői előtt arról, hogy a korban egyébként meglehetősen szokatlan szakállviselése is „turáni” mintákat követne.⁴⁵ Ez a törekvés nemcsak a periratokban, hanem az elmúlt években egy lomtalanításból Budapest Fővárosának Levéltárába került. Kolosváry Borcsához köthető iratanyagból is jól követhető. Az elítélt politikus a börtönben nemcsak katolizált, hanem komoly önképzést is folytatott, amelynek keretében feljegyezte egy „ideális könyvtár” összetételét 1946 novemberében: ebben Nyirő József három kötete (Havasok könyve, Székelyek, Uz Bence) mellett helyet kapott Tamási Áron *Ábel a rengetegben*-je, Makkai Sándor *Ördögsekér* című munkája és Kemény Zsigmond *Zord idő* című műve. (És némiképp meglepő módon Kosztolányi *Aranysárkánya*, illetve Szerb Antal *Magyar irodalomtörténete* is).⁴⁶ A maga sorsát bírái előtt és családtagjainak kijuttatott leveleiben majdnem megegyezően fogalmazta meg:

„Ennek a nemzedéknek, államfőnek, kormányoknak, a politikai nemzetnek a programja Nagymagyarország volt, a revízió, a keresztény nemzeti átalakulás, a fajvédelem. Ez volt az én meggyőződésem is (...) Ehhez járult (...) egy külön vezető, uralkodó motívum: Erdély. Erdélyi hazámnak visszaszerzése bárhogyan bárkinak a segítségével, bármi áron”.⁴⁷

⁴⁵ Szirmai 1993. 63.

⁴⁶ Ideális könyvtár (füzet). 1946 november. BFL, XIV. 177, *Kolosváry-Borcsa Mihály személys és családi iratai*. 1. dob.

⁴⁷ Kolosváry Borcsa 1949, 1486. f. Ez a családtagjainak kijuttatott levelezőlapon így módosult: „Dehonesztáló vagy embertelen cselekedetért nem ítélték el, politikát képviseltem jóhiszeműen és önzetlenül, sok munkával a revízióért, s ez a politikai irány bukott el.” Kolosváry Borcsa Mihály levelezőlapja, 1946. november 17. BFL, XIV. 177, *Kolosváry-Borcsa Mihály személys és családi iratai*. 1. dob.

Illetve egyik 1946 eleji kihallgatása során ezt a meggyőződését hasonlóképpen fogalmazta meg: „Erdély visszaszerzése, ez volt az egész közéleti tevékenységem irányító motívuma”.⁴⁸

A másik szövegekörpusz, amivel kapcsolatban az újságíró-politikus néze- teire következtetni lehet, az az Új Életben írott cikkeinek a sora. Kolosváry Borcsa sem a kihallgatásai, sem a perbeli szereplései során egy szót sem szólt az 1922–1923 folyamán általa főszerkesztett lapról, amely egy szegedi helyi érdekű periodika átvételével nemzedéki fórumot kívánt teremteni a SZEFHE tagjainak. Kolosváry Borcsa a hetilap cikkei közül csak keveset jegyzett név- vel: ez lehetett kirohanás az októbrista-kommunista sajtó ellen⁴⁹, lelkes írás egy „östévél” kísérletező magyar feltalálóról⁵⁰, patetikus nemzedéki szó- noklat⁵¹, portré Jancsó Benedekről⁵² vagy Horthyhoz intézett hűségnyilat- kozat.⁵³ Olyan írások, amelyekben futólag érinti a székely/erdélyi tematikát, viszonylag ritkák. Más, azonosítható írásaiban általában általános politikai kérdésekkel foglalkozott, általában abban a harcos, enyhén fajvédő szellem- ben, amely akkori anyalapjának, a *Szózat*nak a sajátja volt. A vélelmezhetően Kolosváry Borcsától származó cikkek között felbukkant olyan írás, amely az 1922-es választás során az ifjúság egységét dicsérte, amely példát szol- gáltatott a széthúzó és marakodó pártok számára, a cikk szerzője számára, a magyar fiatalság, és különösen annak legnagyobb diákszervezetei, a Turul és a MEFHOSZ voltak azok, amelyek „keservesen tanult[ak] háború előtti szerveztelenségük következményeiből” és a Galilei-kör „vakondokmunká- jával” szemben a maguk egységét szegezték.⁵⁴ Az ifjúság mint az összeom- lott magyar jelen megváltója szintén feltűnik egy másik, Kolozsvári álnevű szerző által jelzett szövegben, ezúttal már bosszúszomjasabb tónusokkal – és leheletnyi képzavarral: „Ha nem velünk, mindannyiunkért, akkor ellenünk. És rettenetes ökölrel festjük vérvörösre az ítélet tavaszát” – ígérte a cikk szer- zője 1922. márciusában, retorikailag függőben hagyva a kérdést, hogy kik is a bosszúszomj célpontjai: a románok (akik az „ösi földeken” szántanak „oláh ekéikkel”) vagy azok, akik nem vallják a visszahódítás programját.⁵⁵ A főszerkesztői beköszöntő nem hagyott semmiféle kétséget afelől, hogy

⁴⁸ Kolosváry Borcsa Mihály kihallgatása, 1946. január 21. *BFL, VII.5. e., a Budapesti Kirá- lyi törvényszék iratai, a Népbírószágtól átvett ügyek*, 1949-19168. sz. 688. f.

⁴⁹ KBM: Az emigráns sajtó. Új Élet, 1922. február 26. 5–6.

⁵⁰ KBM: A magyar Edison. Új Élet, 1922. március 12. 4.

⁵¹ KBM: Árva testvérem. Új Élet, 1922. május 7. 8.

⁵² KBM: Dr. Jancsó Benedek. Új Élet, 1922. április 30. 13–14.

⁵³ KBM: A kormányzó. Új Élet, 1922. július 2. 1.

⁵⁴ Kolozsvári: Az ifjúság egysége. Új Élet, 1922. június 4. 1–2.

⁵⁵ Kolozsvári: Negyedik tavasz. Új Élet, 1922. március 26. 1.

a lap milyen politikai programra esküdtött fel: az egyik vezérmotívum azonban itt is az ifjúság messiási szerepe volt:

„Igen, mi látjuk és érezzük – magyar ifjúság –, tudjuk a múltat és jelent, végigszenvedtük a világháborút és forradalmakat, megkóstoltuk a destrukció és magyar tétlenség minden gyümölcsét, beteggé laktunk vele — de meggyógyultunk, mert fiatalok vagyunk és erősek”.⁵⁶

A lapot frissiben átvevő főszerkesztő a „nyugatról importált kulturmérgezés” áfiumáról írt, az „életünkben és vérünkben táplálkozó bécsi dinasztia mostoha magyar politikáját”, és a „gyermekkorát élő magyar faj öngyilkos naivitását” említette a bukás okaiként. Mondanivalójában, és mint látni fogjuk a lap programjában, egyszerre jelenítette meg a függetlenségi gondolatot, a Nyugattól való elfordulást (ami praktikusán a lap turanista irányában mutatkozott meg) és a fajvédelem gondolatát. Kolosváry Borcsa ifjúságkultusza ennek a beszédmódnak szinte természetes velejárója volt, és egybecsengett a székely mozgalom küldetésstudatával is.

2.6. Az orvos és a többiek

Incze Antal (1898-1973) orvos, szegedi, majd országos SZEFEH-elnök nem nyilvánult meg különösebben gyakran ideológiai kérdésekben. 1939 után, kormánypárti, majd ellenzéki parlamenti képviselőként is inkább egészségügyi és szociálpolitikai ügyekhez szólt hozzá, a Székelyfölddel és Erdélylyel kapcsolatos témákat átengedte képviselőtársának (és szintén volt SZEFEH-elnöknek), Mester Miklósnak. Az *Új Élet*ben Incze mindösszesen egyszer publikált, ám az egyesület hitvallásáról vezércikként közölt eszmefuttatása elég kusza mű, témánk szempontjából szinte csak a székely mitológia és egy orvostól nem szokatlan biologizálás (a vér misztikuma, a nemzet/székelység mint erdő, amelyet semmilyen szél nem bír le stb.) érdemel figyelmet.⁵⁷

Ezek az elemek, amelyek felbukkannak az öt alapító cikkeiben, írásaiban, eltérő mértékben jelen vannak a szervezet más, nagy befolyású, és/vagy jelentős iratot maguk után hagyó szereplőnek nézeteiben is.

Mester Miklós (1906-1989) a székely paraszti társadalom demokratizmusára, annak szociális felemelésére és a történeti középosztály lecserélésé-

⁵⁶ Kolosváry-Borcsa Mihály: Beköszöntő. *Új Élet*, 1922. február 11. 3.

⁵⁷ Tamás [Incze Antal]: *Szefhe*. *Új Élet*, 1922. május 21. 1.

nek szükségességére helyezett nagyobb súlyt („a népi Magyarország megte-remtéséért küzdöttem, és küzdök ezután is, megalkuvás nélkül. Megmondom nyíltan: magyar szocialista vagyok”).⁵⁸

Asztalos Miklós (1899-1986) történész, író, minisztériumi tisztviselő, a SZEFE volt pécsi elnöke és a Bartha Miklós Társaság elnökének gigá-szi méretű, az OSZK-ban őrzött irathagyatékának, ha egyetlen mondatban összefoglalható tanulsága lehet, az Erdély mindenekfelettségének hirdetése. Asztalosnak voltaképp nem volt semmilyen más témája – a református egy-háztörténet mellett –, sem akkor, amikor a hatalomhoz közel álló értelmiségiként tevékenykedett a harmincas-negyvenes években, sem kitelepítettként a Rákosi-, majd a Kádár-kori Magyarországon, Körösladányban. Erről szólnak versei, darabjai jó része, történeti munkái; Erdély a keret, amely felől értelmezi első történeti munkáiban a magyar nemzetiségi politika történetét.

3. Evangéliumok

Ha az *Új Élet* első évfolyamának ideológiai komponenseit szeretnénk meg-ragadni, első közelítésként a szerzői csoportok, második helyen a tematikák elemzése kínálkozik. A lapot 1921 márciusában indította Longi István szegedi hírlapíró. Ő az 1922. február 11-i szám címlapján *Olvasóinkhoz!* című írásában jelentette, hogy a lapot átadta „Erdély ragyogó gyöngyének: Székelyországnak ideszakadt büszke fiaimak”. A hetilap ezután egy bő évig gyakorlatilag a SZEFE nem hivatalos közlönye lett, Kolosváry Borcsa főszerkesztésével, Fetter (1942-től Károlyházy) Gyula /1897-1979/ felelős szerkesztése és Csanády György szerkesztői működése mellett.⁵⁹

3.1. Tartalmak

A rendszeren 16 oldalas, az ünnepeken kiadós irodalmi és publicisztikai mel-léklettel megjelző lap szerzői négy nagy csoportra oszthatók:

⁵⁸ Mester Miklós: *Arcképek két tragikus kor árnyékában*. Budapest: Tarsoly, 2012. 61–62. Mester eszméihez lásd: Somlai Katalin: Nacionalistaként korszakokon át. Mester Miklós (1906-1989). In: Rainer M. János (szerk.): *Bűvőpatakok – a feltárás*. (Az 1956-os Intézet évkönyve XVIII. 2011–2012.) Budapest: OSZK –1956-is Intézet Alapítvány. 105–165.

⁵⁹ A SZEFE szegedi működéséről ld.: Vajda Tamás: A Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete (SZEFE), valamint a Délvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete (DEFHE) szegedi működése. In: Újváry Gábor: *Trianon és a magyar felső-oktatás I*. Budapest: Veritas–Magyar Napló, 2018. 281–306.

3. kép. A SZEFE néptáncsoportja a harmincas években (MTA KIK Ms 6294/80)

a.) egyrészt publikáltak benne helyi értelmiségiek, akik az *Új Élet* korábbi szerkesztésének is résztvevői voltak, így elég gyakran találkozni benne Juhász Gyula, Móra Ferenc vagy a szegedi népeletet hosszan megénekelő, a korszakban ismert borbélymester, műkedvelő író, Cserzy Mihály szövegeivel.

b.) Számosan írtak a lapba a Szegedre került kolozsvári egyetem tanári karából. Szandtner Pál jogászprofesszornak külön rovata volt, de gyakran találkozni a szerzők között Erdélyi László, Szádeczky-Kardoss Lajos és Márki Sándor történész, Bartók György filozófiaprofesszor vagy Kolosváry Bálint és Kosutány Ignác jogászok nevével. Ugyancsak írt a lapban például a pályája elején járó Banner János régész (1888-1971), aki az EME (Erdélyi Múzeum Egyesület) régiségtárának munkatársa volt, majd 1920 után a szegedi főreáliskola tanára, később a régészeti tanszék professzora. Sőt, vannak olyan publikálók is a lapban, akik bár a kolozsvári egyetem tanárai/ott ténykedő értelmiségiek voltak, de végül nem követték az iskolát Magyarországra, ellenben írásaikat megjelentették. Közéjük tartozott Biró Vencel történész- és Balogh Artúr jogászprofesszor.

c.) A SZEFE tisztviselői vagy hozzájuk közel álló értelmiségiek: így Csanády György elbeszélései, versei mellett Bosin Endre, Asztalos Miklós, Szász Béla, Papp Remig, Ajtay Miklós, Pásint Ödön írásaival is rendszeresen találkozni, míg Hosszú Zoltánnak (1897-1944?) az ekkor még jogi tanulmányokkal bíbelődő későbbi színésznek a lapban indult a *Dani bá'* hozzászó-

lásai című rovata, a székely Göre Gáborra utaló, agyafűrt székely figurája Hosszú legnagyobb sikere lett színészi pályáján.

d.) A létrejövőben lévő erdélyi magyar irodalom neves alkotói is számtalanszor tűnnek fel az *Új Élet*ben, köztük olyanok is, akiknek gondolkodásától a lap harcos világnézete távol állt. Így Kuncz Aladártól és Benedek Elek-től kezdve Áprily Lajoson át Reményik Sándorig és Nyirő Józsefig számos, ekkoriban hírnevet szerző vagy már pályán lévő alkotó nevével találkozni az oldalakon. Berde Mária, Gulácsy Irén, Makkai Sándor és mások is gyakran bejelentkeztek 1922 közepétől, sőt Berde már elkezdte teoretizálni és csoportokba osztani a születőben lévő erdélyi magyar irodalmat.⁶⁰

A vezércikket általában ismeretterjesztő írások vagy elbeszélések követik, míg a lap második fele az egyéb rovatoknak (közgazdaság, humor, gyerekeknek szánt írások, reklámok stb.) volt fenntartva. A példányszámról nincs pontos információnk, de a lap viszonylag rövid élete arra utal, hogy a Miniszterelnökség és az előfizetők anyagi támogatása nem volt elég.⁶¹ Az újság 1922 augusztusától kéthetilappá vált⁶², majd 1923 májusától átkerült a MEFHOSZ és a Turul Bajtársi Szövetség kiadásába, és bár Fetter Gyula maradt az egyik szerkesztő (illetve Zakariás G. Sándor bekerült a redaktorok közé), egyes törzsszerzők is megmaradtak, de az újság általános ifjúságpolitikai irányt vett, speciálisan erdélyi és székely hangütése fokozatosan halványult.

Ha a lap írásait szemügyre vesszük, tematikailag, szóhasználatukban, politikai irányultságukban, akkor az alábbi komponensek tűnnek a legmaradandóbbaknak.

3.2. Turanizmus

A húszas évek elejének átmeneti, radikális turanista felfutása egyértelműen rajta hagyta nyomát az *Új Élet* szerzőinek beszédmódján. A Cholnoky Jenő földrajzprofesszor vezette Magyarországi Turán Szövetség 1920 és 1923/24

⁶⁰ Berde Mária: Magyar irodalmi élet Erdélyben. *Új Élet*, 1922. július 16. 13–16.

⁶¹ A támogatásokról: A sajtóosztály havi tízezer koronás támogatásairól ld.: MNL OL K 26, Miniszterelnökség központilag iktatott és irattározott iratok, 1274. cs. 1922-V-3943, (Szeged város főispánja Szeged város főispánja Bethlen István miniszterelnöknek, Szeged, 1922. május 22.), uo. 1275. cs. 1922-V-4214. sz. (Szeged város főispánja Bethlen István miniszterelnöknek, Szeged, 1922. május 22.), uo. 1276. cs. 1922-V-6811. sz. (Szeged város főispánja Bethlen István miniszterelnöknek, Szeged, 1922. augusztus 28.), uo. 1278. cs. 1922-V-9523. sz. (Szeged város főispánja Ángyán Bélának, a sajtóosztály vezetőjének, Szeged, 1922. november 15.)

⁶² Változás. *Új Élet*, 1922. augusztus 15. 14.

között úgy dinamizálta az 1910-ben a Turáni Társasággal intézményessé vált magyar keleti gondolkodást, hogy egyúttal radikalizálta is azt.⁶³ A trianoni békeszerződés okozta csalódásra válaszul a Nyugat-Európától és általában az ország nyugatos modernizációjától való elfordulás volt a válasz, amely a keleti orientációt nemcsak kulturális áramlatként, hanem külpolitikai orientációként tételezte. Bár szervezetenként nincs kimutatható turanista jelenlét az *Új Élet* hasábjain (hacsak az nem, hogy a lapban már nagyon korán hirdetni kezdte magát a szegedi Vásárhelyi út 2. alatt található Turán kávéház és falatozó), de egyrészt az 1922-23-ban közölt cikkek tematikájában sorban visszaköszönnek turáni motívumok: a Turán Szövetség sajtótanfolyamáról való lelkes tudósításban⁶⁴, a szövetség szegedi törzsének hangversenyéről szóló híradásban⁶⁵, illetve a magyarországi turanista mozgalom tagjait bemutató portrékban, valamint olyan szerzők verseiben (Mihalovits – később Turmezei – László, Bobula Ida), akik a magyarországi keleti gondolkodás élharcosai voltak/lettek.⁶⁶ Másrészt a tematikák mellett a programcikkek is nagyon erősen megjelenítik ezt a fajta hangütést, amely a Nyugattól való elfordulást nevezi meg kívánatosként, és a turanizmust ideológiai keretnek tartja; ezeket a cikkeket a lap számos szerzője írta, nem lehet azt állítani, hogy ez egy-két személy ideológiai preferenciáira volt jellemző. A cikkek célja kettős: külpolitikai orientációt és belföldön a nemzeti egység ideológiai keretét kívánják nyújtani az olvasónak.

A külpolitikai irányváltás eszmei tartalma a következőképp festett az egyik cikkirő bemutatásában:

„A magyarságot az európai népek ázsiaiainak, idegennek tekintik, és tudatában köztünk és köztük lévő faji különbségnek, nem szívesen nézik azt a hatalmi állást, amit ezer év alatt építettünk ki. Így magyarázható meg, hogy a trianoni szerződésben vérünkkel megszentelt földjeinket minden lelkiismeret nélkül jóleső érzéssel osztották fel az idegen fajú szomszédaink között. Ezeréves szenvedésünk tanulsága alapján egyedül helyes faji és nemzeti törekvésünk kell, hogy

⁶³ A korszak turanizmusáról ld.: Ablonczy Balázs: *Keletre, magyar! A magyar turanizmus története*. Budapest: Jaffa, 2016. 87–136.

⁶⁴ Szőke Sándor: Új újságírónemzedék. *Új Élet*, 1922. február 26. 8.

⁶⁵ *Új Élet*, 1922. május 7. 9.

⁶⁶ Szőke Sándor: Felvinczi Takáts Zoltán. *Új Élet*, 1922. július 2. 7. Szőke Sándor: Turchányi Tihamér. *Új Élet*, 1922. szeptember 1. 13. Transsylvanus: Kemal. *Új Élet*, 1922. szeptember 15. 1. Fetter Gyula: Dr. Márki Sándor. *Új Élet*, 1922. november 15. 9–10. És ide sorolnám a később baloldalra húzódó Juhász Géza *Turáni dal* című versét is.

legyen a testvérnépeinkhez való szorosabb csatlakozásunk, és fontos, hogy külpolitikánk megtegye ebben az irányban az első lépést”.⁶⁷

A belföldre szánt használatot pedig egy másik törzsszerző néhány hónappal később a következőképpen látta:

„[...] a magyarságnak egy eszméje van szüksége, melyben hinni tud, mely képes összefoglalni ezt a széthulló fajtát, mely a hagyományokhoz, a nemzeti mitológiába való gyökerezésénél fogva szentebb, sérthetlenebb, mint a szent korona eszméje (pedig lám a korona eszméje is milyen bigott és türelmetlen erőt kölcsönzött a Habsburgizmusnak), mely nem tűr idegen, angol-teozófista (én ezt megkülönböztetem a teozófiától!) befolyásokat, melyen nem ronthat és nem építhet senki más a világ túlsó partjáról, csak az a nép, melynek sajátja, mely meg tudja állni helyét, Mózes eszméjével szemben, mely felhasználható politikai, gazdasági és minden érdekű célra, mely minden megnyilvánulásunk szellemi alapja, mely nélkül politikánk, közgazdaságunk, kultúránk, mindenünk hazug, idegen, értéktelen, mely [...] magvát adja a magyar vallásnak, mely miattam akár keresztény is lehet, nekem mindegy a neve, a minősége, a szerzője, de ami: vallás, melyben nincs katolikus, református, luteránus, unitárius, homou-sion, hanem magyarság van, Turán”.⁶⁸

Egyszóval ez az eszme „a magyar faj új diadalmas faji élete”⁶⁹, ahogy egy harmadik szerző summázta, és ezekben a gondolatokban, a Nyugattól való elforduláson felül benne van a radikális függetlenségi gondolat (a „habsburgizmussal” való leszámolás) mellett a szinkretista magyar vallás ígérete is. (A teozófiára való fenti utalás értelmezéséhez fontos tudni, hogy az eszmeáramlat húszas évekbeli magyar követőinek egy tekintélyes csoportja és a turanista mozgalom között jelentős átfedések voltak.) A „Mózes eszméjére” tett, nem éppen félreérthető utalás viszont már a SZEFHE ideológiájának újabb mozzanatát mutatja.

⁶⁷ -dj-: Külpolitikánk és a fajok tömörülése. Új Élet, 1922. május 28. 5–6.

⁶⁸ Udvarhelyi: Istenek harca. Új Élet, 1922. szeptember 1. 9–10. Tekintettel arra, hogy az 1922. szeptember 15-i számban elkezdett, *A nő divat lélektana* című cikk második részét Udvarhelyiként szignózta az első részt író Csanády György, alapos okunk van feltételezni, hogy az írói álnév a Székely Himnusz íróját takarja.

⁶⁹ Transzylvanus: Turánizmus. Új Élet, 1922. április 30. 1.

3.3. Fajvédelem

A fajvédelem a húszas évek elejének – turanizmussal hol találkozó, hol attól elváló – másik dinamikus eszmeáramlata volt, amelynek a Szabó Dezső képviselte ága állt vélhetően a legközelebb a SZEFEHE alapítóihoz.⁷⁰ A nem különösebben éles eszmei körvonalú magyar fajvédelemből azonban a magyarországi székely mozgalom alapítói inkább csak csipegettek. Találunk természetesen antiszemita hangütésű írásokat az *Új Élet* cikkei között, de az írók nem osztották Szabó Dezső a parasztsággal mint „valódi történelmi osztállyal” kapcsolatos meglátásait, és a fajvédelemben oly jellemző németellenességnek sem találni nyomát. Sőt, Pásint Ödön, egy meglehetősen gyatra cikkében még igyekezett is megvédeni az ekkor már emigrációban élő Vilmos német császárt, akinek képei a székely parasztporták tisztaszobáit díszítenék, és szerinte ez jelezné a magyarok háláját a száműzött német uralkodó iránt.⁷¹ A társadalmi kérdések iránti fogékonyságnak is inkább általános, már-már közhelyszerű nyomait találni a szövegekben az egybeforrott, társadalmi különbségeket negligáló, hangsúlyozottan magyar, sőt „nemzeti szocialista” új társadalom eljövételéről és a középosztály letűnéséről („amilyen középosztályt a magyar fajta jövőre fog kitermelni magából, az már nem az utolsó század dzsentriyének és lateinerének középosztálya lesz, hanem a föld, az ipar és kereskedelem középosztálya”).⁷² Ahol a lap hangja hasonlóságokat mutatott a korabeli fajvédő-ébredő diskurzussal, az az 1918 előtti magyar szabadelvűség elítélése volt („Ez a materialisztikus liberalizmus, anyagelvű erkölcsi szabadoság dióhéjba foglalt kátéja, másképpen a modernség és haladás hangzatos jelszavaiba öltözve kacérkodik, hinti a romlás és bomlás magyát”⁷³), illetve a forradalmak néhol elég naturalisztikus hangú elítélése:

„Felfakadt egy undorító kloáka, melyben több szenny volt együtt, mint amennyit egy évezred gázságai összehalmozhattak, s egymásután fullasztotta bele árjába a nemzetnek minden s az évszázadok viharai közt is megőrzött erkölcsi értékét”.⁷⁴

Végezetül pedig az antiszemitizmus volt az a komponens, amely ugyan konkrét cselekvési program nélkül (tehát nincs szó vagyoneklobzásról vagy

⁷⁰ Ld. Gyurgyák János: *Magyar fajvédők*. Budapest: Osiris, 2012. 51–72.

⁷¹ Pásint Ödön: Két figura. *Új Élet*, 1922. december 20. 10–11.

⁷² Az egyik legmarkánsabb szöveg: Udvarhelyi: A társadalmi munka. *Új Élet*, 1922. április 23. 8.

⁷³ Zete: Levél. *Új Élet*, 1922. május 7., 6.

⁷⁴ Évfordulón. *Új Élet*, 1922. november 1. 1.

kitelepítésről, mint az a fajvédelem korai radikálisainál megjelenik), de retorikai sallangként és az olvasók megnyerésének szándékával rendszeresen visszaköszönt a fajvédő programból az *Új Élet* hasábjain. Ilyen volt a numerus clausus harcos védelme⁷⁵, a sajtó működésének kárhozátása és egy „keresztény irodalompolitikára” való felhívás.⁷⁶

3.4. Erdélyiség

A harmadik elem az erdélyiség/székelység újrafogalmazása a megváltozott kontextusban. Miközben bőségesen élt a szociális alapú zsidóellenesség toposzaival, az 1922 júliusában megjelent cikkében a Transsylvanus álnevű szerző *Magyar Alföld* című cikkében a „kulturális téren messzire elmaradott, elhanyagolt” táj felemelésére szólított fel, amelynek „népe faji öntudatában, nemzeti érzésében ellenséges okokból, végzetes következményképpen meggyöngült”.⁷⁷ Ebben a küzdelemben pedig már-már természetfeletti erőkkkel és az „igazi magyarság” attribútumaival ruházták fel a lap szerzői az Erdélyből jötteket, akik közül számosan vették Szeged felé az irányt, mint a Kolozsvárról menekült egyetem hallgatói. „*Tehát kulturát! Ez a programunk, székely akarásunk. A nagy magyar Alföld rabságos, erőszakosan elhanyagolt magyarságának szívéhez és eszéhez akarunk eljutni*” – jelezte már a szerkesztői beköszöntő a szándékot.⁷⁸ Ezt a hangütést egy fokkal borongósabbra hangszerezte a Székely Himnusz zeneszerzője: „Csonkamagyarország — sajnos — nem érezte meg az idők változásából, hogy most mindenkinek legelső kötelessége, hogy magyar legyen. Különösen az alföldi magyarság nem érzi, hogy búzáat ontó fekete földjén igazán magyarnak kell magát éreznie”.⁷⁹ És ugyanebben a lapszámban a Zete álnevű szerző már egyértelműen a székely mitológia bevonásával emelte ki sorstársait a menekültek és a magyarországi átlagpolgárok tömegéből:

„Mi Hadúr vitézei, őrszemei vagyunk, mindenki a maga tehetsége szerint, s ez őrállásról felváltás nincs. Egész lelkeddel ügyelj a helyedre! Csak keletre nézz!
A nagy hegyek, málnát, kokozját termő havasok halálos csendje legyen a lelked

⁷⁵ Transsylvanus: Numerus clausus. *Új Élet*, 1922. június 18. 1.

⁷⁶ Fodor Gyula: Magyar irodalompolitika. *Új Élet*, 1922. szeptember 1. 6–8.

⁷⁷ Transsylvanus: Magyar Alföld. *Új Élet*, 1922. július 16. 1.

⁷⁸ Felelős szerkesztő: Olvasóinkhoz. *Új Élet*, 1922. február 19. 1.

⁷⁹ Mihálik Kálmán: Színház a végeken. *Új Élet*, 1922. március 5. 7.

4. kép. Szász Béla történész, hivatalnok, Kolozsváry Bálint egyetemi tanár, Teleki Pál, Csanády György és Csipán János parlamenti képviselő (balról jobbra) székely rendezvényen a harmincas években, Budapesten. (Csanády-hagyaték, magántulajdon)

beszéde, az ő büszke magasságuk, keménységük életed és akaratod acélossága. Téged keletre hívnak a titkon susogó fenyvesek . . .”⁸⁰

És a lap programcikkeiben se szeri, se száma a földrajzi determinizmust középpontba helyező megközelítéseknek („A hegyvidék a kultúra termő, keletkező helye”⁸¹), amely az általa kitermelt életfelfogásánál fogva felette áll az alföldi magyarságnak („úgy összefort a természettel, ahogy alföldi lélek talán össze se forrhat soha”⁸²).

Miközben a későbbiekben a három legfontosabb ideológiai komponensből (turánizmus, fajvédelem, erdélyiség) az első kettő fokozatosan elhalványult a húszas évek második felében a fentebb jelzett, SZEFE ideológiájában – erre a legplasztikusabb példa Zakariás G. Sándor átírt Toroczkai Wigand-portréja –, az erdélyi és ezen belül a székely kivételesség hirdete a magyarországi székely mozgalom állandó eleme maradt. Ez az alapállás könnyedén fordult át demokratikus, esetenként nacionalista messianizmusba vagy a korszak sokféle

⁸⁰ Zete: Vitézek, székelyek! Új Élet, 1922. március 5. 13.

⁸¹ Transsylvanus: Erdélyiség. Új Élet, 1922. április 23. 1.

⁸² d. g.: Erdélyi gondolat. Új Élet, 1922. november 15. 1.

reformkezdeményezésének támogatásába: legyen az a Bartha Miklós Társaság⁸³, a Magyar Közösség, a korai nemzetiszocialista pártok (Csomóss Miklós és köre) vagy a Magyar Élet Mozgalom értelmiségi hátszaga. Ezek a hálózatok, megpropanva és nyilván megritkulva, 1945 után is tovább éltek, és hátteret kínáltak annak az erdélyi érzékenyítő hálózatnak, amely a hatvanas-hetvenes évektől fokozott mértékben karolta fel Erdély ügyét a Kádár-korszak második nyilvánosságában. Legalább ugyanannyira beszédes, hogy mi az, amit *nem* találunk az *Új Élet* cikkeiben: a radikálisan zsidóellenes társadalompolitikai intézkedések hiánya mellett feltűnő, hogy a harmincas években lábra kapó székely kultusz eléggé hiányzik az *Új Élet* lapjairól: az érvelés alapvetően mindig történeti maradt, ezt a kolozsvári egyetem menekült tanárai szolgáltatták, a székelység középkori szerepéről, határvédő feladatairól, nyelvéről, esetleg kulturális teljesítményeiről.⁸⁴ Nem bukkan fel a rovásírással kapcsolatos foglalatosság, a Csíki Székely Krónika vagy a székely mitológia (vagy ha igen, pusztán retorikai sallangként.) A Székely Himnusz első nyilvános előadására pedig zeneszerzője, Mihalik Kálmán szegedi temetésén került sor, 1922 szeptemberében.⁸⁵ Összességében, az *Új Élet* eszméiben az adaptáció igénye ragadja meg az olvasót: ahogy 1918 előtt a székelykérdés szociális vonatkozásai felől fogalmazta meg saját küldetését ez a csoport, ahogy a rövid életű népköztársaság, majd a proletárdiktatúra idején a rendszerhez többé-kevésbé alkalmazkodó beszédmóddal (wilsonizmus, elnyomott szegényparaszti tudat) igyekezett napirenden tartani problémáit, 1919 után a gyorsan elkopó fajvédő-turanista nyelv volt az, amely időlegesen segített megfogalmazni ugyanazt az emancipatorikus igényt.

⁸³ A Bartha Miklós Társaságról szóló monográfia (Sebestyén Sándor: *A Bartha Miklós Társaság, 1925-1933*. Budapest: Kossuth, 1981) talán nem hangsúlyozza eléggé, hogy itt a SZEFE egyik szárnyának egyesületalapítási kísérletéről van szó, ezt az elnök személye (Asztalos Miklós) és a kezdeti vezetőség szefhész érintettsége mellett elég világosan igazolja az egyesületi boszorkánymesterének, Szász Béla történésznek a levele Gergely Pálhoz, akit megnyerni remélt a Bartha Miklós Társaságnak: „felkérünk, hogy a fiatalabb székely származásúakból tagfelvétellel ajánlj egyeseket”. (MTA Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár, Ms 6295/275 Szász Béla levelezőlapja Gergely Pálnak Budapest, 1926. november 25.)

⁸⁴ Tényleg csak említésképpen: Horger Antal: A székely nyelvjáróterület földrajzi határai. *Új Élet*, 1922. május 28. 4-5. Dr. Erdélyi László: A székely és magyar, mint a nyugat-európai kultúra öre. *Új Élet*, 1922. október 1. 4-5. Szádeczky-Kardoss Lajos: Erdély történelméből 1700 körül, 1-2. rész. *Új Élet*, 1922. december 1. 4-5. és 1922. december 20. 4-6.

⁸⁵ Mihalik Kálmán. *Új Élet*, 1922. szeptember 15. 11-12.

Összegzés

A Trianon után Magyarországra került erdélyi és székely fiatalok tevékenységének eszmetörténeti keretezése részben elvégezhető a kutatás eddigi eredményeivel. Egy középkori eredetű, rendies különállásra rétegződött rá a mitikus hun eredet, a szabadparaszti közösség éthosza, a határőr-tudat és az állami szociális gondoskodás követelésének beszédmódja, amely 1918 után kiegészült a turanizmus, a fajvédelem és az erdélyi regionalizmus szólamai-val. Az első két elem azonban meglehetősen konjunkturálisnak tűnik 1920 után: a turanizmus elég gyorsan kikopik a közösség megnyilvánulásából, a fajvédelmi alapú reform követelése pedig a húszas évek második felétől, többek közt a Bartha Miklós Társaság megjelenésével átváltozik egy általános társadalmi reform, szociális alapú átalakulás követelésévé, párhuzamosan azzal az emancipációs igénnyel, amely az egész időszakban jellemezte a székely fiatalok magyarországi ténykedését. Ez nemcsak érvényesülési vágyat jelentett, hanem a magyar politika erdélyi, demokratikus, bizonyos értelemben népszolgálati alapú átalakítását, szemben a budapesti központú „rég típusú” politizálással.⁸⁶ Az erdélyiség pedig immár az irodalomban lesz megragadható, nem függetlenül attól, hogy a húszas évek közepére megszerveződő erdélyi magyar irodalmi közösség által teremtett beszédmód tűnt az emancipáció érvényes eszközének – Magyarországon is.⁸⁷ Ehhez próbált idomulni az *Új Élet* végleges kimúlása után, 1927-ben indított *Híd* című „irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat” is, amely Csanády György szerkesztése mellett az erdélyi irodalom legjobbainak közlését tűzte ki célul, a Magyarországra került alkotók bemutatásával együtt. A lap nevét ilyen értelemben kell olvasnunk, nem feltétlenül a magyar–román közeledés metaforájaként. Ugyanakkor kétségtelen, hogy az irodalmi transzilvanizmusban megbúvó emancipációs igény, a *másik* magyar irodalom bemutatása jól beilleszthető volt az Erdély magyarországi elismertetéséért vívott küzdelembé.⁸⁸ Ennek a küzdelemnek egyik legfontosabb szereplője a Székely Egyetemi és

⁸⁶ A népszolgálat harmincas években kiteljesedő eszméjéhez lásd: Bárdi Nándor: A népszolgálat genezise és tartalomváltozása. In: Bárdi Nándor – Filep Tamás Gusztáv – Lőrincz D. József (szerk.): *Népszolgálat. A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében*. Pozsony: Kalligram, 2015. 11–47.

⁸⁷ Az intézményesülés erős eszközéről, a Szépmíves Céh könyvsorozatáról ld.: Frisnyák Zsuzsa: Az „Erdély-üzlet” működése Magyarországon: az Erdélyi Szépmíves Céh. *Századok*, 1992. 2. sz. 173–201.

⁸⁸ A transzilvanizmusról ld. K. Lengyel Zsolt: *A kompromisszum keresése. Tanulmányok a 20. századi transzilvanizmus korai történetéhez*. Csíkszereda: Pro-Print, 2007, első sorban: 7–32. és 217–264.

Főiskolai Hallgatók Egyesülete volt, az általa szocializált és elindított értelmiségiek pedig – akárhová kerültek is a későbbi életükben, ezt az eszmei örökséget vitték magukkal.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Levéltári, kéziratári források

Csanády György hagyatéka (magántulajdon)

Budapest Főváros Levéltára, VII.2.e. Cg 9376-1919 (2283. kisdoboz)

Budapest Főváros Levéltára, VII.5. e., a Budapesti Királyi Törvényszék iratai, a Népbíróságtól átvett ügyek, Kolosváry Borcsa Mihály ügye 1949-19168. sz.

Budapest Főváros Levéltára, XIV. 177, Kolozsváry-Borcsa Mihály személyes és családi iratai. 1. dob.

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, fond 301., Asztalos Miklós hagyatéka

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, K 26, Miniszterelnökség központilag iktatott és irattározott iratok, 1274–1276., 1278. cs.

MTA Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár, Gergely Pál hagyatéka
Moholy Művészeti Egyetem Levéltára, Moholy Művészeti Egyetem Levéltára, 4.b. 1. doboz Szolgálati és minősítési táblázatok 1900–1949 és uo. 3. doboz, Törzslapok 1900–1950. Antal Dezső szolgálati és minősítési lapjai, ill. törzslapjai, 1944, 1947.

Petőfi Irodalmi Múzeum, Kézirattár, Tamási Áron levelei Zakariás G. Sándornak

Hírlapok

Új Élet, 1922–1923

az adtpplus.arcanum.hu digitális archívuma

Könyvek

Ablonczy Balázs: *Keletre, magyar! A magyar turanizmus története*. Budapest: Jaffa, 2016.

Balaton Petra: *A székelly akció története*. Budapest: Cartofil Könyvkiadó, 2004.

- Bárdi Nándor – Pál Judit (szerk.): *Székelyföld története. III. köt. Székelyudvarhely*: MTA BTK–EME–HRM, 2016.
- Csanády György: *A májusi nagy áldozat*. Budapest: SZEFE, 1941.
- Csiffáry Gabriella (szerk.): *Születtem... Magyar politikusok önéletrajzai*. Budapest: Új Palatinus Könyvesház, 2005.
- Hermann Gusztáv Mihály: *Az eltérített múlt. Oklevél- és krónikahamisítványok a székelyek történetében*. Csíkszereda: Pro-Print, 2007
- Hermann Gusztáv Mihály: *Náció és nemzet. Székely rendi nacionalizmus és magyar nemzettudat 1848-ig*. Csíkszereda: Pro-Print, 2003.
- Hermann Gusztáv Mihály – Orbán Zsolt (szerk.): *Csillagösvény és göröngyös út. Mítosz és történelem a székelység tudatában*. Kolozsvár: EME, 2018.
- Gergely Pál: *Székelyföld mindig zöld*. Budapest: Erdélyi Férfiak Egyesülete, 1941.
- Gyurgyák János: *Magyar fajvédők*. Budapest: Osiris, 2012.
- Renée Hirschon (ed.): *Crossing the Aegean*. New York–Oxford: Berghahn, 2004.
- János Áron: *Elindultam szép hazámból. (Emlékeim Udvarhelyről és a világháborúról, 1895-1918)*. Székelyudvarhely: k. n. 1999.
- K. Lengyel Zsolt: *A kompromisszum keresése. Tanulmányok a 20. századi transzilvanizmus korai történetéhez*. Csíkszereda: Pro-Print, 2007.
- Pieter M. Judson: *Guardians of the Nation. Activists on the Language Frontiers of Imperial Austria*. Cambridge: Harvard University Press, 2006.
- Mester Miklós: *Arcképek két tragikus kor árnyékában*. Budapest: Tarsoly, 2012.
- Romsics Ignác (szerk.): *Trianon és a magyar politikai gondolkodás, 1920-1947*. Budapest: Osiris, 1998.
- Sebestyén Sándor: *A Bartha Miklós Társaság, 1925-1933*. Budapest: Kosuth, 1981.
- Szemlér Ferenc igazgató (közli): *Az erdélyi római kath. státus brassói főgimnáziumának értesítője az 1917-1918. tanévről*. Brassó: Herz nyomdája, 1918.
- Szirmai Rezső: *Fasiszta lelkek. Pszichoanalitikus beszélgetések a háborús főbűnösökkel a börtönben*. Budapest: Pelikán, 1993.
- Zakariás G. Sándor: *A revízió útja*. Budapest: Erdélyi Férfiak Egyesülete, 1933. (Az Erdélyi Férfiak Egyesülete Jancsó Benedek Társaságának kiadványai 23.)

Tanulmányok, cikkek

- Ablonczy Balázs: Székely identitásépítés Magyarországon a két világháború között. In: Orbán Zsolt (szerk.): *Székelyföld és a Nagy Háború. Tanulmánykötet az első világháború centenáriuma alkalmából*. Csíkszereda: Csíkszereda Kiadóhivatal, 2018. 467–485.
- Asztalos Miklós: Személyes emlékeim Szabó Dezsőről. *Irodalomtörténet*, 1970. 4. sz. 846–866.
- Bárdi Nándor: A népszolgálat genezise és tartalomváltozása. In: Bárdi Nándor – Filep Tamás Gusztáv – Lőrincz D. József (szerk.): *Népszolgálat. A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében*. Pozsony: Kalligram, 2015. 11–47.
- Pierre Barral: Idéal et pratique du régionalisme dans le régime de Vichy. *Revue française de science politique*, 24. évf. 1974. 5. sz. 911–939.
- Csanády György: Előszó. In: Szabó Dezső: *Feltámadás Makucskán*. Budapest: Saturnus, 1925. 5–30.
- Egry Gábor: Agitátorok, szervezők, aktivisták – avagy hogyan épül a nemzet? *Múltunk*, 2009. 2. sz. 246–254.
- Frisnyák Zsuzsa: Az „Erdély-üzlet” működése Magyarországon: az Erdélyi Szépmíves Céh. *Századok*, 1992. 2. sz. 173–201.
- Panagiotis Grigoriou: Grecs d’Asie mineure – Grecs du continent. Altérité et identités durant la guerre gréco-turque en Asie mineure (1919-1922). *Etudes balkaniques*, (9) 2002. 115–132.
- Kriza Ildikó: A Székely Himnusz születésének háttere. *Honismeret*, 2003. 5. sz. 57–68.
- David Laven – Timothy Baycroft (2008): Border regions and identity. *European Review of History: Revue européenne d’histoire*, 15:3, 255–275.
- Xosé-Manoel Núñez-Maiken Umbach (2008): Hijacked Heimats: national appropriations of local and regional identities in Germany and Spain, 1930–1945. *European Review of History: Revue européenne d’histoire*, 15:3, 295–316.
- Somlai Katalin: Nacionalistaként korszakokon át. Mester Miklós (1906-1989). In: Rainer M. János (szerk.): *Búvópatakok – a feltárás*. (Az 1956-os Intézet évkönyve XVIII. 2011–2012.) Budapest: OSZK –1956-os Intézet Alapítvány. 105–165.
- Maiken Umbach (2008): Introduction. *European Review of History: Revue européenne d’histoire*, 15:3, 235-242.
- Vajda Tamás: A Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete (SZE-FHE), valamint a Délvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete

- (DEFHE) szegedi működése. In: Újváry Gábor: *Trianon és a magyar felsőoktatás I.* Budapest: Veritas–Magyar Napló, 2018. 281–306.
- Vámos Dominika: Elhallgatott epizódok a magyar építészek 20. századi történetéből 2. *epiteszforum.hu*, 2014. január 24. (letöltve: 2019. augusztus 20. <http://epiteszforum.hu/elhallgatott-epizodok-a-magyar-epiteszek-20-szazadi-tortenetebol-2>)
- Vujicsics D. Sztoján: Hogyan lett Brassóból Dunapentele? *Magyar Nyelv*, 1969/4. 511.

Kéziratok

- Andrew C. Janos nyugalmazott történészprofesszornak (University of California, Berkeley) a szerzőhöz intézett elektronikus levele, 2018. július 6.
- Kende Tamás: Egy kivétel az ébredő magyarok sorából. Kézirat, 2019.

Egy fontos „identitásépítő műhely” – a Székely Hadosztály Egyesület*

Bajtársi egyesületek

Magyarországon a két világháború közötti időszakban meglehetősen élénk egyesületi élet folyt. A különböző civil szervezetek behálózták a társadalom valamennyi szegmensét, kapcsolati hálójukon keresztül fontos informális szereplői voltak a közéletnek. Ezen szerveződések jó része máig továbbélő formát öltött, akadtak azonban időközben eltűnt egyesülettípusok is. Ez utóbbiak közé tartoznak az úgynevezett „bajtársi egyesületek” is.

A bajtársi egyesületek nem képeztek homogén csoportot, a korban alapvetően két fajta szerveződést soroltak hozzájuk. Az elsőbe felsőoktatási hallgatók szervezetei tartoztak, melyek jórészt a Trianonban elszakított területekről érkező diákokat tömörítették. A másik kategóriát olyan szervezetek alkották, melyeket egykori katonák, az alakulataik emlékének ápolása céljából hoztak létre.¹ Ezek az alakulatok jellemzően az első világháborúban működött ezredek voltak.² Az egykori ezredek keretein létrehozott bajtársi egyesületek hűen tükrözték az eredeti alakulat szervezetét, vezetőjük általában az ezred utolsó parancsnoka volt, vezető tisztségviselőik is a jelentős tisztek (zászlóalj- és századparancsnokok, vezérkari főnökök) közül kerültek

* A dolgozat az Igazságügyi Minisztérium „A jogászképzés színvonalának emelését célzó programjának” támogatása segítségével készült.

¹ Dósa Rudolfné: *A MOVE, Egy jellegzetes magyar fasiszta szervezet 1918-1944*. Budapest: Akadémiai kiadó, 1972. 11.

² Sem Dósa Rudolfné előző jegyzetben hivatkozott műve, sem más vonatkozó munka nem említi, hogy az összeszámolt bajtársi egyesületek mekkora része tartozik az előbbi és mekkora az utóbbi csoportba. Az általam ismert, volt katonai osztagok tagjaiból álló bajtársi egyesületek főként az első világháborús magyar királyi honvéd ezredek mentén szerveződtek. Az első világháborúban mintegy félszáz honvédezred szolgált. Nyilvánvaló, hogy ezeknek egy részével kapcsolatban nem jöhetett létre később bajtársi egyesület, mivel a legénység és a tisztek döntő többsége Trianon következtében külföldön rekedt. Így, ha elfogadjuk, hogy nem csak az egykori ezredek mentén alakultak egyesületek, akkor is azt kell mondanunk, hogy az összefoglaló néven bajtársi egyesületek-ként említett szervezettípus 497-es összlétszámának csak kisebbik részét képezhették a témánk szempontjából érdekes, katonai típusú szerveződések.

ki. Mindezt legfeljebb az időközben bekövetkezett halálesetek vagy az egykori tisztek egy részének nem magyar honossága befolyásolhatta. Az egyesületek tagjait vizsgálva az is szembeötlő, hogy az egykori – tényleges és tartalékos – tisztek meglehetősen túlreprezentáltak voltak közöttük. Ennek alapvetően egzisztenciális okai voltak, az önköltséges díszvacsorákon való részvételt, a nem túl alacsony tagdíj befizetését, a különböző adományokhoz, alapokhoz történő – elvárt – hozzájárulást elsősorban ők engedhették meg maguknak.³

Ezen „katonai típusú” bajtársi egyesületek tevékenysége többnyire a közvetlen emlékállításra koncentrált. A Horthy-korban megjelent nagyszámú ezredtörténet⁴ jórészt ezek adták ki (vagy legalábbis ők készítették elő a kiadást). Ezenfelül az egykori békebeli állomáshelyen vagy az alakulat dicső tetteinek színhelyén megemlékezéseket tartottak, emlékjeleket állítottak, beszédek, kisebb írások által terjesztették a közéletben az ezred hírért. A császári és királyi székelyudvarhelyi 82. gyalogezred történetéről szóló kötet végén például mindezt jól szemléltetve ad összefoglalást a szerző a 82-es egyesület tevékenységéről.

„Bajtársi összejövetelek, emléktábla, ezredtörténet

[...] A háború utáni évek egyébként is kivétel nélkül mindenkinek annyi gondot akasztottak a nyakába, hogy érzelmi kapcsolatok épségben tartására és ápolására bizony alig-alig maradt időnk. Így érthető, hogy az ezred egykori tagjai nem tarthattak fenn egymás között kapcsolatot. De ez az állapot csak 1922-ig tartott. Ekkor az ezred utolsó békebeli és első háborús parancsnoka, vitéz Fülekelecsényi Szende Ferenc altábornagy vette kezébe az ügyet, és az ezred Csonka-Magyarországon élő tagjaiból nemsokára sikerült a 82-es Bajtársi szövetséget megalakítania.

---

³ Sajnos a bajtársi egyesületek kutatása mindmáig a történettudomány egyik adóssága. Ehhez minden bizonnyal hozzájárult az a tény is, hogy a ránk maradt vonatkozó forrásanyag sem túl bőséges. A Hadtörténelmi Intézet Levéltárának (a továbbiakban HL) VI. fond főcsoportjában – szűkebb értelemben véve – öt bajtársi egyesület iratait őrzik. Ezek még nem kellően feldolgozottak. Említést érdemel még – a téma forrásai közül – a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltárában (továbbiakban MNL VeML) őrzött Kratochvil-féle hagyaték Székely Hadosztály Egyesületre, illetve a volt nagyváradi m. kir. 4. gyalogezred egyesületére vonatkozó része. Az előbbinek egy kis részét (0,02 ifm iratot) a HL is őrzi, az utóbbi azonban mai tudomásunk szerint csak a MNL VeML-ben található meg. Ezekon felül a két világháború között kiadott egyes ezredtörténetek is beszámolnak röviden a kapcsolódó egyesületi életről.

⁴ Ezek jó része olvasható az Arcanum által létrehozott online gyűjteményben (https://adtp-lus.arcanum.hu/hu/collection/MEVH_AlakulatTort/).

1. kép. Habsburg József főherceg és Kratochvil Károly egykori katonákat tüntet ki

Lux és vitéz Gerley őrnagyok Szendének odaadó támogatói voltak. A bajtársi szövetség első ténykedése az volt, hogy az elesett hősök lelki üdvéért gyászistentisztelet tartatott. Ezen az ünnepségen többek között Kövess tábornagy, az ezred békebeli és háborús hadtestparancsnoka, báró Gaudernak egykori nagyszombeni hadtestparancsnok, lovag Henriquez gyalogsági-tábornok és Papházy ezredes, a 82-esek egykori ezredparancsnokai is részt vettek.

Ettől kezdve a szövetség egyre élénkebb tevékenységet fejtett ki abból a célból, hogy a világhírű ezrednek örök időkre szóló és méltó emléket állítson. A románok romboló dühe természetesen nem tűrte meg Székelyudvarhelyen a Vasszékely-szobrot. A Magura Casinuluion⁵ sehogyan se boldogultak az élő vasszékellyel, ezért a szobor vasszékelyen töltötték ki ádáz bosszújukat. Az ezred hősiességét hirdető szobor megsemmisült. A bajtársi szövetség új emlékművet akart helyébe állítani és ezt a nemes elhatározását csakhamar valóra váltotta. Ma – egyelőre – Budapesten, a magyar katona panteonjában gyönyörű márvány emléktábla hirdeti, hogy volt egyszer egy világégés, melynek szörnyű-

⁵ Az Ojtozi-szoros térségében található magaslat. 1916-1917 folyamán ádáz harcokban tartotta magát itt az ezred a román ellentámadással szemben.

sége felülmúlt minden emberi képzeletet, és ebben a világégésben volt egy székely ezred, mely számtalanszor tizedrészére fogyott, de meg nem tört soha!

Az emléktábla elkészítése természetesen anyagi áldozatot követelt. Ezen a téren főként közismert katonaköltőnk, a székelykeresztúri születésű Molnár Sándor főhadnagy, egykori 82-es zászlós szerzett magának kimagasló érdemet. 1927-ben a Zeneakadémián szerzői estet tartott, melynek több mint 700 pengőt kitevő tiszta jövedelmét, az emléktábla-alap javára felajánlotta.⁶ Ez a lelkes tiszt később Kecskeméten is székely estet rendezett, s ennek jövedelmét is az emléktábla-alapnak szolgáltatta be. A 82-es bajtársi szövetség hálája és elismerése jeléül. Molnár Sándor főhadnagynak ezüst babérokoszorút nyújtott át. A jó példa meghozta a hatást. Az emléktábla elkészítéséhez szükséges összeg most már meg is volt, sőt a megindult gyűjtés az ezred történetének megírását is lehetővé tette. [...]

A magyar 82-esek szeretettel és hűséggel gondolnak osztrák származású, jobbára Bécsben élő volt ezredtársaikra,⁷ akik Rastenfelsi Rittner Frigyes és báró Waldstätten Egon ezredesek köré csoportosultak, az érintkezést magyar bajtársaikkal fenntartották, s az alap megerősödéséhez is hozzájárultak. Az emléktábla leleplezése a Hadimúzeumban 1930. május 11-én, fényes ünnepség keretében történt meg.

[...] Őfensége József kir. herceg a székely bakák jóságos atyja, megkapó szavakkal emlékezett meg az ezred hősiességéről.

[...] Hosszas vajúdas és nagy nehézségek leküzdése után, Kelemen ezredes⁸ irányítása mellett végre sikerült az ezred történetének megörökítése is.⁹

A bajtársi egyesületek informális közéletformáló szerepe ma még feláratlan, de sok adat mutat abba az irányba, hogy azt nem szabad lebecsülni. A tovább szolgáló főtisztek sokszor magas pozíciókat töltöttek be a két világháború közötti fegyveres alakulatoknál vagy az illetékes minisztériumban. De az ő szerepükhöz képest is nagyobb jelentőséggel bír azon egykori tartalékos tisztek szerepe, akiket csak a háború hozta kényszerűsége sodort

⁶ Ezt az eseményt később a Székely Hadosztály Egyesület programjai között ismertetem. Jelen említése is rámutat az egyes egyesületek közötti szoros együttműködésre, a számtalan közös ügyre.

⁷ Csak a III. 82-es zászlóaljnak volt Székelyudvarhely az állomáshelye, az I-II, IV. zászlóalj és az ezredtörzsé Bécs. Bár az ezred hadkiegészítő kerülete a székelyudvarhelyi volt, ez csupán a legénység származása tekintetében számított, a tisztikarét döntő mértékben nem befolyásolta.

⁸ Kelemen Béla tagja volt a Székely Hadosztály Egyesületnek is.

⁹ Kelemen Béla: *A cs. és kir. 82. székely gyalogezred története, 1883-1919*. Budapest: az ezred tisztikarának kiadása, 1932. 329-332.

2. kép. Bajtársi díszvacsora Kratochvil Károly részvételével

a seregbe, előtte és utána civil karriert építettek. Ezek segítségével gyakorlatilag behálózták az ezredek a közéletet, a vezető politikusok mellett a gazdasági, művészeti élet élén is találhatók egyesületi tagok.¹⁰ Az pedig a közvetett adatok alapján nyilvánvaló, hogy a díszvacsorákon, egyéb eseményeken nem szorítottak a társalgás kizárólag a szűken vett egyesületi témákra.

A Székely Hadosztály Egyesület jellemzői

A Székely Hadosztály Egyesület sok tekintetben különleges bajtársi egyesületnek számított. A létét megalapozó alakulat például számos körülményt

¹⁰ Pl.: „Az előmunkálatok elvégzésére és az alapszabályok tervezetének elkészítésére a már kiküldött végrehajtó bizottságot vitéz Kutassy Ignác ny. tábornok; vitéz Molnár János t. fhgy-adóhivatali főnök; Stoll Ferenc bankigazgató; dr. Kiss Ernő t. fhgy gt.-kir. ügyész; dr. Pulay Lajos t. fhgy-árvaszéki ülnök; vitéz Beleznay József tiszthelyettes, Büki János kereskedő és vitéz Mészáros István fényképész személyével kiegészítették.” Herczegh Géza: *A veszprémi honvédek hadtörténete. A m. kir. veszprémi 31. honvéd gyalogezred, a 31. 46. és a 79. honvéd menet zászlóaljak, valamint a 31/1. népfőlkelő zászlóalj története.* Cegléd: A Volt 31. Honvéd Gyalogezred Bajtársi Szövetsége, 1936. 351. De például a 4. gyalogezredben szolgált, és egyesületével tartotta a kapcsolatot a két Knerr fiú is.

tekintve különbözött az első világháborús ezredektől. Eleve két szinttel az ezred fölött álló¹¹ harcászati egység volt, mely akkor is fontos nagyságrendi különbség, ha tudjuk, hogy létszáma és egységeinek száma nem érte el egy világháborús hadosztályét. De talán ennél is fontosabb különbség volt, hogy az alakulat teljesen más politikai viszonyok között, más célokért küzdött, mint a világháborús ezredek. Nevétől elválaszthatatlan volt Erdély fegyveres védelmének kísérlete, de egyesek szemében annak kudarca is. A tördőfés legendájából kiindulva az első világháborús alakulatokat a Horthy-korban teljes mértékben felmentették a vereség okozta felelősség alól. Ezzel szemben a Székely Hadosztálynak, de főként személyesen parancsnokának, Kratochvil Károlynak sokan felrótták a románok előtti fegyverletétel tényét. Ez egyébként egy rendkívül összetett probléma volt. Tény, hogy a tanácsköztársaság vörös hadseregében sok későbbi magas rangú magyar királyi honvédtiszt szolgált még abban az időben is, amikor Kratochvilék már letették a fegyvert. A Székely Hadosztály azonban az ellenforradalmiság vádjá miatt fokozatosan ellehetetlenült, 1919 áprilisára már a forradalmi erőkkel is fenntarthatatlanul ellenséges viszonyba került. Ez azonban sokakat (elsősorban a radikálisabb jobboldali közéleti szereplők közül) nem tartott vissza attól, hogy a székelyeket kárhóztassa a fegyverletétel miatt.¹² E vélemény árnyéka aztán az egyesületre is rávetült. Ugyanakkor az is igaz, hogy a közélet más része szemében (és talán ez képezte a többséget) a Székely Hadosztály idővel a románokkal szembeni hősiesség ellenállás szimbólumává nemesedett.

Bár az egykori erdélyi, különösen a székelyföldi ezredek – mint a fent, példaként hozott 82-esek – egyesületei körében általánosan jellemző volt, hogy az ezred emlékének ápolása mellett a szűkebb pátria, az elszakított területek, nemzetrészek ügyével is foglalkoztak, a Székely Hadosztály Egyesület esetében e terület kiemelten fontos volt. A később részletezett tevékenysége e körülmény miatt jelentősen bővebb és más jellegű volt, mit a legtöbb bajtársi egyesületé. Létszáma is kiemelte az átlagból. Egy korabeli statisztikai kiadvány szerint 1932-ben, Magyarországon 497 bajtársi egyesületet volt, melyek együttesen 121 390 fős taglétszámmal bírtak. Ez átlagosan 244 fős taglétszámot jelent.¹³ Ehhez képest tudjuk értékelni a Székely Hadosztály

---

¹¹ Az első világháborús Magyar Királyi Honvédségben két gyalogezred alkotott egy gyalogdandárt, két gyalogdandár egy gyaloghadosztályt.

¹² Nagy Szabolcs: Árulás vagy ellehetetlenülés? A Székely Hadosztály és a forradalmi erők viszonya a Veszprém Megyei Levéltárban őrzött Kratochvil-hagyaték tükrében. *Levéltári Szemle*. 2011/3. 29-46.

¹³ Dobrovits Sándor, dr.: Budapest egyesületei. *Statisztikai Közlemények*. 1937/ 3. 43-50. 45.

Egyesület 598¹⁴ fős taglétszámát (sajnos csak későbbi, 1940-es adat áll rendelkezésünkre), mely az átlagnak több mint duplája.

Fontos különbség az eredeti alakulathoz való kötődés, viszony is. Bár a Székely Hadosztály is reguláris alakulat volt (az erdélyi m. kir. 38. hadosztály nevét – a katonák saját kérésére – változtatták Székely Hadosztályra), a korabeli hadkiegészítés nehézségei miatt a legénység jó része önkéntes vagy önkéntesen továbbszolgáló, nem pedig sorozott volt. Mindez természetesen azt is eredményezte, hogy a teljes mértékben apolitikus, parancsot teljesítő első világháborús alakulatokhoz képest a Székely Hadosztályt jellemezte valamiféle „politikai szellem”, a közösen kitűzött cél, a katonák hasonló világnézete jóval erősebb összekovácsló erő volt, mint csupán a felülről érkező parancsok kényszere. Ez a kezdetekben is megmutatkozott, míg a frontról rendezetlenül hazaözönlő, majd esetlegesen az őszirózsás forradalomhoz csatlakozó katonatömegek sokkal kevésbé emlékeztek szívesen egykori alakulatukról, mint a korszakban még harcoló, majd a román fogság nehézségeiben közösen osztozó székelyek.

A Székely Hadosztály Egyesület létrejötte és a Szent László Székely Rend

A bajtársi egyesületek többsége a 30-as évek elején alakult meg. Ehhez gyaníthatóan köze volt valamely, ma még feltáratlan, a jogszabályi környezetben, politikai akaratban bekövetkezett változásnak is, hiszen emlékvacsorák, emlékülések már eddig is zajlottak. Az biztos, hogy az egyesületi tagsághoz az aktív katonáknak szüksége volt felsőbb engedélyre, ezt az 1930. május 2-án megalakult¹⁵ Székely Hadosztály Egyesülethez történő csatlakozás

¹⁴ N. N.: *A Székely Hadosztály 1940. évi emléknapja és egyesületünk X. közgyűlése*. Budapest: Székely Hadosztály Egyesület, 1940.

¹⁵ Sajnos az eseménnyel kapcsolatosan csak egyetlen dokumentum, egy fénykép maradt ránk (*Az SzHOE emléknapjaival és közgyűléseivel kapcsolatos iratok*. MNL VeML XIV. 10.). Ennek a hátoldalán található egy felirat, mely megnevezi az eseményt, illetve leírja a pontos dátumát is (valószínűleg Kratochvil kézírásával íródott). Ez a dokumentum csak a pontos dátum esetében iránymutató, mivel a megalakulás éve a több más irat segítségével (pl. a 10 éves jubileumi emlékülés 1940-ben volt) bizonyítható. Horváth Sz. Ferenc vonatkozó munkájában (Horváth Sz. Ferenc: Kratochvill Károly és a Székely Hadosztály Egyesület tevékenysége az észak-erdélyi zsidók védelmében. *Századok*. 2008/1. 123–152.) egy 1928. május 5-én megtartott hadosztály emlékülés fennmaradt tárgysorozatára hivatkozva ezen ülés dátumára teszi az egyesület megalakulását. E tárgysorozatnak a 3. pontja azonban szűkszavúan csak ennyit említ: „vitéz Solymossy János alezredes úr tájékoztatása a Székely Hadosztály Egyesületről”. Ez véleményünk szerint csak az egyesület

tekintetében a honvédelmi miniszter 10.459-Eln./1930. számú rendelete biztosította.¹⁶ A megalapítás azonban több mint egy évtizednyi folyamat eredménye volt.

A Székely Hadosztály katonái közül azokat, akik 1919. április 26-án a románok előtt letették a fegyvert, a győztes fél internálta. A tisztek jó része Brassóba, a legénység általában a Regátba került. A brassói tisztek belső életüket némileg szabadon rendezhették, az örök jobbára csak kívülről őrizték a fogva tartásuk színhelyeül szolgáló kaszárnyát. Így egy hónap sem telt el, és 1919. május 23-án – még bőven a tanácsköztársaság fennállása alatt – megalapították a Szent László Székely Rendet.¹⁷ Létrehoztak egy végrehajtó bizottságot, mely öt nappal később már alapszabály tervezettel szolgált a tagság számára.¹⁸ Ebben a következők szerint határozták meg a rend célkitűzéseit.

„A Székely Hadosztály tisztikara az 1918-19 esztendőkből folytatott küzdelmei emlékére rendet alapít. A rend célja ezeréves múltunkat megillető államrend visszaállítása, a nemzeti érzés, összetartás, a keresztény hit, becsület és lovaságosság védelme; bármely oldalról beözönlő, hazánk, tekintélyünk, becsületünk megrottására törekvő eszmék leküzdése.”¹⁹

A rendet a hadosztály tisztikarának hierarchiáját tükröző magisztrátus vezette: a kormányzó Kratochvil Károly ezredes, a kormányzótanácsosok Nagy Pál ezredes, Berde Gábor őrnagy és Paxy Kornél őrnagy, a főtitkár Siménfalvy Tihamér őrnagy, a kincstárnok Horváth Géza őrnagy, a herold pedig Sebestyén József hadnagy volt.²⁰ Arra vonatkozó adat, hogy a rend a tagok fogságból történő – jellemzően 1919 végén bekövetkező – szabadulása után is működött volna, nem maradt ránk. Az viszont tény, hogy még 1924-ben is törekedtek életre keltésére.²¹

---

megalakításának előkészítő munkáiról szólt (mint ahogy a dokumentum többi része is jelen időben említ még nem befejezett tevékenységeket).

¹⁶ Első számú egyesületi értesítés. Budapest, 1930.

¹⁷ A Szent László Székely Rend 1919. május 23. ülése jegyzőkönyvének másolata. MNL VeML, XIV. 10.

¹⁸ A Szent László Székely Rend 1919. május 28. ülése jegyzőkönyvének másolata. MNL VeML, XIV. 10.

¹⁹ A Szent László Székely Rend alapszabályának tervezete. MNL VeML, XIV. 10.

²⁰ A Szent László Székely Rend alapszabályának tervezete. MNL VeML, XIV. 10.

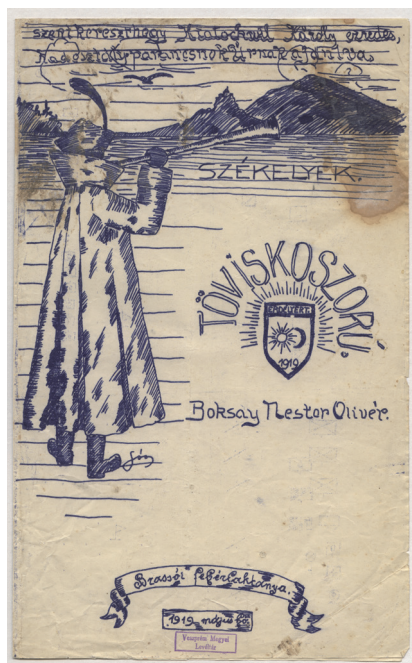
²¹ A Székely Hadosztály Egyesület 1924. december 20-ai közgyűlésének jegyzőkönyve. MNL VeML, XIV. 10.

Ugyanezen évből származik a „Székely Hadosztály tisztikarának értekezletéről” szóló első fennmaradt jegyzőkönyv is.²² Az eseményt az Országos Tiszti Kaszinó kis tanácstermében tartották. Nagyon érdekes, hogy – ismeretlen okból – az eseményre az egykori tisztikarnak csak mintegy 10 százalékát – 68 főt, akik közül tíz távol maradt – hívták meg. A névsor alapján arra lehet következtetni, hogy bizonyos rang, beosztás felett vették figyelembe az egykori katonákat, ebben minden bizonnyal a potenciális helyszínek befogadóképessége is szerepet játszott.

Az esemény bármely más alakulat emlékestje is lehetett volna, az általánosan megszokott forgatókönyv szerint zajlott. Először a megjelentek korban szokásos szertartásos üdvözlése következett, majd Kratochvil tartott előadást a hadosztályról. Ezután felállítottak egy bizottságot a hősi halottak emléktáblán történő megörökítésének, illetve egy másikat a csapatok és parancsnokságaik csonkamagyarországi, majd az esetleges visszatérés esetén erdélyi állomás helyei megjelölésének céljából. Felvetődött a hadosztály fennmaradt iratainak összegyűjtése is, illetve elhatározták a hadosztály történetének megfestését. Kratochvil beszámolt róla, hogy a Szent László Székely Rend iratait nemrég kapta meg a megszállt Erdélyből, de szerinte még (politikai okok miatt) korai lett volna az ügygel foglalkozni. Siménfalvy Tihamér indítványozta, hogy minden év április 16-án tartsanak összejövetelt.²³

A következő ismert, 1927-ben megtartott összejövetel nagyon hasonlóan zajlott. Jórészt ugyanazon témákat tárgyalták, ami arra mutat, hogy az eltelt három esztendő alatt a bizottságok nagy eredményeket nem tudtak felmu-

3. kép. Székely tiszt által a brassói fogság alatt készített rajz

²² A Székely Hadosztály Egyesület 1924. december 20-ai közgyűlésének jegyzőkönyve. MNL VeML, XIV. 10.

²³ A Székely Hadosztály Egyesület 1924. december 20. közgyűlésének jegyzőkönyve. MNL VeML, XIV. 10.

tatni. Jelentősége azért volt ennek az – egyébként a korábban elhatározottakkal szemben május 8-án megtartott – eseménynek, mert itt szerepelt először a tárgysorozatban az egyesület felállításának ötlete.²⁴ Egy évvel később, 1928. május 5-én ismét értekezlet zajlott. Ezen első eredményként a hősi halottak számbavételére felállított bizottság beszámolt az összegyűjtött adatokról. Majd szó esett az egyesület alapításához fűződő előkészítő munkákról, illetve a levéltári anyag gyűjtéséről is.²⁵

A Székely Hadosztály Egyesület tevékenysége

A Székely Hadosztály Egyesület végül 1930. május 2-án alakult meg.²⁶ A tagság tekintetében kis problémát okozott a névadó alakulat meghatározása körüli bizonytalanság. Kratochvil ugyanis egyszerre volt parancsnoka az V. erdélyi katonai kerületi parancsnokságnak és a 38. hadosztálynak. Ez utóbbi viselte rövid ideig a Székely Hadosztály nevet, majd taktikai okokból átkeresztelték. Az érintettek és az utókor azonban leggyakrabban – éles különbségtétel nélkül – minden olyan alakulatot a hadosztályhoz sorolt, mely Kratochvil alatt a románok ellen harcolt. Ezt az egyesületi tagság szempontjából is nyilvánvalóvá kellett tenni, ezért az elnök a következő közleményt adta ki.

„Félreértések elkerülés végett közlöm, hogy a Székely Hadosztály Egyesület nemcsak a szűkebb székely hadosztály volt tagjai részére alakult meg, hanem egyúttal mindazon bajtársak tömörítésére is, akik 1918/19-ben Erdéllyel kapcsolatosan bárminő beosztásban szolgáltak, vagy bárminemű katonai szolgálatot vagy megbízatást teljesítettek. Ide tartoznak tehát többek között az összes parancsnokságok és alakulatok, nemzetőr- és határőrosztagok, csendőr és kiegészítő parancsnokságok stb, melyek az Erdélyi Kerületi Parancsnokságnak voltak alárendelve, továbbá a 39. dandárnak alárendelt parancsnokságok, alakulatok stb, végül a nagyváradi hadapródiskola is, akik az akkori harcokban Erdélyért küzdöttek.

---

²⁴ Varga Ferenc nyugállományú százados javaslatára. A Székely Hadosztály Egyesület 1927. május 8. hadosztály értekezlet tárgysorozata. MNL VeML XIV. 10.

²⁵ A Székely Hadosztály Egyesület 1928. május 5. hadosztály értekezlet tárgysorozata. MNL VeML XIV. 10.

²⁶ Sajnos az eseménnyel kapcsolatosan csak egyetlen dokumentum, a 13. jegyzetben idézett fénykép maradt ránk

4. kép. Az alakuló ülésről készült fénykép

Ezennel felszólítom az egyesület tagjait, hogy fenti közleményemről a tekintetbe jövő bajtársakat értesíteni szíveskedjenek.

Közleményem nem vonatkozik azon nemzetközi, ill. bolsevista alakulatokra, melyek átmenetileg a 39. dandár parancsnoksága alá voltak rendelve.”²⁷

Az egyesület alakuló ülésén történekről az új szervezet által alapított Egyesületi Értesítés²⁸ decemberben megjelent első száma számolt be. Hogy megkönnyítsék a vagyontalan egykori bajtársak belépését, egyéni kérelmek alapján lehetőséget biztosítottak a tagdíjmentességre, de az egykori legénységi állományú tagok amúgy is csak évi két pengő tagdíjat tartoztak fizetni. Székely Hadosztály jelvényt készítettek, melyet egy pengő ellenében vehettek át az érdeklődők. Felhívást intéztek a vidéki tagokhoz, hogy aki teheti, szabadidejében működtessen titkárságot lakóhelyén. Hasonlóan a mai klubkártya rendszerekhez, a tagokat különböző kedvezmények is várták. Dr. Roz-

²⁷ Nyolcadik számú egyesületi értesítés. Budapest, 1932. 1–2.

²⁸ Ezt a tagok postai úton kapták meg, így közterjesztésre nem került. A példányok több helyütt, így pl. az MNL VeML XIV. 10.-ben vagy a Székely Nemzeti Múzeumban is feltehető.

5. kép. Egy egyesületi értesítő címlapja

kiadása és végül számos bajtársunk álláshoz juttatása és igazolása. Egyesületünk szerény segítségével és tanácsaival mindig biztos támpontja volt az élettől és sorstól sújtott bajtársainknak, mint viharba jutott hajónak a védőkikötő.”³⁰

A felsorolás alapján az egyesület tevékenysége két fő területre terjedt ki, az alakulat emlékének ápolására, illetve a tagok különböző úton történő megsegítésére, a volt katonák közös érdekeinek képviselésére. E két terület egyébként – ha eltérő hangsúlyokkal is – valamennyi bajtársi egyesület tevékenységét fedte. Az emlékápolásnak kétségkívül a két legjelentősebb eredménye a kocsordi emlékmű³¹, illetve a hadosztálytörténet³² létrehozása.

gonyi Rössler Viktor általános orvos és dr. deési Daday András bőrgyógyász például egyéni vagyoni helyzetben alapuló díjszabás alapján vállalta a tagok ellátását. Dr. Veress Jenő ügyvéd a jogszolgáltatások terén nyújtott hasonló kedvezményt, míg Strinovich Jenő nyugalmazott honvéd tábormok a méhészetbe kezdő tagoknak szolgált ingyenes tanácsokkal.²⁹

Az elkövetkező tíz esztendő legfontosabb eredményeit 1940-ben a következőképpen foglalta össze a korabeli főtitkár:

„a kocsordi emlékmű felállítása, a Székely hadosztály történetének kiadása, a hadosztályban töltött szolgálati időnek a hadiévekbe és a nyugilletményekbe való beszámítása, inséges bajtársak összesen 2463 P. 64 f. segélyezése, a díszokmányok

²⁹ Első számú egyesületi értesítés. Budapest, 1930.

³⁰ A Székely Hadosztály Egyesület 1940. évi jubileumi X. emléknája alkalmából kiadott füzet. MNL VeML XIV. 10.

³¹ Az emlékművet a múlt rendszerben eltávolították helyéről. 1995-ben az eredeti helyétől kissé távolabb, az eredetinek csak a feliratát megtartva, új emlékművet állítottak fel.

³² Mivel az iratokban pontosan nem említik, hogy melyik ma ismert (esetleg időközben elveszett) hadosztálytörténetről van szó, e tekintetben csak találgatni tudunk.

6. kép. Csoportkép a hadosztály egykori tisztikarának tagjairól

Ezekon kívül számos emléktáblát avattak,³³ társadalmi szervezetek ülésein beszéltek a Székely Hadosztály tevékenységéről, propagálták azt.³⁴

Az egyesület társadalmi tevékenységét, önszegélyező, érdekvédelmi munkáját kissé bővebben érintem. Ennek oka elsősorban az, hogy a téma segítségével érzékeltetni tudjam azt a szinte megkerülhetetlen szerepet, melyet a bajtársi egyesületek – így a Székely Hadosztály Egyesület is – a kor politikai-gazdasági életében betöltöttek. Tagjaik révén jelen voltak mindenütt, és jelenlétiüket fel is használták az alakulatok egykori katonái érdekeinek képviselésére.

Az egyesület egyik legfőbb törekvése különböző kollektív jogok, kitüntetések a katonák számára történő elnyerése volt. Ilyen például a Székely Hadosztályban töltött idő beszámíttatása a frontszolgálatba, a Károly csapatkereszt és a Nemzetvédelmi kereszt elnyerésére irányuló törekvés. A hadosz-

³³ Példaként említhetjük a kolozsvári főszék által, a kolozsvári fellegrában, a hadosztály katonáinak 1920-as fogságának emlékére állított táblát (1943. augusztus 20. emléknep meghívója. Kolozsvár. MNL VeML, XIV. 10.)

³⁴ Például az Erdélyi Magyarok és Székelyek Egyesületeinek Gyűlésén elmondott Kratochvil-beszéd (mint SZHE elnök mondta el, é.n. MNL VeML, XIV. 10.) vagy a Székely Egyetemisták és Főiskolai Hallgatók Egyesületének 25 éves jubileumán elhangzott beszéde (szintén SZHE elnökként mondta el, 1943. V. 30. MNL VeML, XIV. 10.)

tályban és az utána következő fogságban töltött idő tényleges szolgálati időbe történő beszámíttatása az erkölcsin kívül különböző egzisztenciális vonzattal is rendelkezett, például a tényleges szolgálati időt figyelembe vették a nyugdíj kiszámításánál, vagy három hónap fogság után úgynevezett hadiévkedvezmény járt. Az erre irányuló tevékenységet – hosszú levelezések, „lobbizás” után – 1936-ra siker koronázta.³⁵

Azonban az ezzel párhuzamosan elbíralt igényük, melyben szerették volna elérni, hogy a hadosztály valamennyi volt katonája elnyerje a Károly csapatkeresztet, már nem járt sikerrel. Részletesebben vizsgálva a kérdést, nem is tűnik logikusnak kérésük, mivel ezt a kitüntetést IV. Károly kifejezetten az első világháborúban legalább tizenkét hetet harcolt katonák részére alapította. Jellemző az egyesület „lobbierejére”, hogy az elutasító döntés okát a hadügyminiszter gróf Teleki Pálnak magyarázta meg, mivel Kratochvil korábban őt kérte fel, hogy járjon közben ez ügyben.

A Horthy Miklós által 1940 decemberében alapított Nemzetvédelmi keresztet – melyet azok kaphattak, akik vagy a tanácsköztársaság ellen, vagy a Trianonban elszakított területeinken élő magyarság megmaradásáért harcoltak – Kratochvil a Nemzetvédelmi Bizottság 1941. áprilisi ülésén igényelte meg egykori katonái számára.³⁶ Ezt a bizottság káptalanának 1942. júniusában kelt levele szerint el is nyerték.³⁷ Ezután több, volt katonától is érkezett be kérelem az egyesülethez a kereszt megszerzése érdekében.³⁸

A bajtársi egyesületek némelyike rendelkezett egy különleges funkcióval is. Bizonyos ügyekben mintegy „hivatalként” működtek, különböző igazolásokat, bizonyítványokat állítottak ki volt katonáik számára. Ez többnyire csak a hőstetteknek a különböző kitüntetések elnyeréséhez szükséges igazolását, illetve egyes elveszett iratok pótlását jelentette. Az ilyen igazolások általában csak a Hadilevéltár ellenjegyzésével voltak érvényesek. Am mivel a Székely Hadosztály irattárát fegyverletételekor a románok lefoglalták (sorsa máig ismeretlen), valamint a volt katonák Erdélyben maradt részének fogságban töltött idejéről semmilyen hivatalos irat nem keletkezett, így az Székely Hadosztály Egyesület jóval tágabb igazolási jogkörrel rendelkezett.

Abban, hogy ezt a nagy felelősséggel járó jogkört megkapta, az egykori alakulat és az egyesület vezetőjének, Kratochvilnak a személye, tekintélye is

³⁵ A Honvédelmi Miniszter 1936. október. 29-én kelt levele. MNL VeML, XIV. 10.

³⁶ Kratochvil Károly 1941. április 16-án kelt javaslata. MNL VeML, XIV. 10.

³⁷ A Nemzetvédelmi Bizottság káptalanjának 1942. június. 3-án kelt levele. MNL VeML, XIV. 10.

³⁸ Pl. 1941. szeptember 25-én kelt, illetve 1943. április 12-én kelt levelek. MNL VeML, XIV. 10..

7. kép. Csoportkép a hadosztály egykori tisztikarának tagjairól

közrejátszott.³⁹ A Honvédelmi Minisztérium 1942 januárjában arra utasította a Hadilevéltárat, hogy azokat az igazolványokat, melyeket a Kratochvil-féle hadosztálytörténet, illetve Kratochvil személyes visszaemlékezése alapján állítottak ki, mindenképpen hitelesítse.⁴⁰ Az egyesület hivatalos igazolása – mely szinte kizárólag a volt katonák visszaemlékezésein és Kratochvil adott szaván alapult – tehát automatikusan azt jelentette, hogy annak birtokosa részesülhetett az elnyert valamennyi kedvezményben, a fent említett frontszolgálat igazolásban, illetve a kitüntetésekben.

Az igazolások kiadásának hamarosan újabb következményei lettek. Alkalmassak lettek a zsidótörvények és a vézskorszak egyéb rendelkezéseinek hatálya alól történő kivételeztség elnyerésére. Az egyesülethez rendkívül nagy számban érkeztek be igazolási kérelmek, a fennmaradt iratok tanúsága szerint ezeket szinte kivétel nélkül jóvá is hagyták, pedig nagyon valószínűnek tűnt, hogy a kérelmezők egy része nem állt kapcsolatban a hadosztállyal. Ez utóbbi körülmény és a későbbiekben idézett politikai támadások arra engednek következtetni, hogy az egyesület illetékesei, köztük maga

³⁹ Kratochvil Károly 1943. január 15-én kelt levele. MNL VeML, XIV. 10. Ebben Kratochvil kéri, hogy bekerülhessen azon parancsnokok közé, akik zsidó kivételezési ügyekben igazolhatják egykori katonáikat. Természetesen az igazolás kiállításához szükséges infrastruktúrát az egyesület biztosította.

⁴⁰ A Honvédelmi Minisztérium 1942. januári utasítása. MNL VeML, XIV. 10.

Kratochvil, a számukra biztosított jogosítványokat emberek megmentésére is fel kívánták használni.⁴¹

Az Székely Hadosztály Egyesület tevékenységének talán legprofánabb része (de a tagok szempontjából nagyon fontos része) a rászorultak segélyezése volt. Ezt az egyesület feladataként annak alapszabálya is rögzítette.

„Alapszabályaink nemes célkitűzése többek közt a háborúban és a hadosztály harcaiban elesett hős székelyek özvegyeinek és árváinak erkölcsi és anyagi támogatása, valamint támogatása mindazoknak a székelyeknek, kik arra érdemeseknek mutatkoznak, illetve reászorulnak. E nemes cél elérése érdekében felkérjük egyesületünk minden egyes tagját, hogy amennyiben módjukban áll említetteket elhelyezni, nekik átmeneti munkaalkalmat nyújtani, avagy más módon segítségükre lenni, e lehetőségeket egyesületünkkel sürgősen tudassák. Ezúttal és a jövőben is az állás keresők neveit közölni fogjuk egyesületi értesítéseink útján.”⁴²

Érdekességként érdemes felidézni a következő konkrét esetet.

„Választmányunk H. Nagy Margit férjezett Dull Lászlónét – aki a világháborút mint szakaszvezető végigküzdötte, a nagy- és kisezüst vitézségi éremmel lett kitüntetve, majd a volt Székely Hadosztály kötelékében szolgálva a csucsaik harcokban bokalövést kapott, s mivel férjével, aki segéd útkaparó, és gyermekével nyomorog – 20 pengő segélyben részesítette. Férje helyzetének javítására lépéseket tettünk, s ennek alapján a szolnoki m. kir. államépítészeti hivatal főnöke Dull László napibérét 2 pengőre emelte fel.”⁴³

Ez a példa (hadtörténelmi érdekességén kívül, miszerint egy nő hősiesen végigharcolta a háborút) azért is jelentős, mert mindkét jellemző támogatási formát bemutatja, mind a pénzügyi segélyt, mind a kapcsolatokon keresztül történő egzisztenciális segítséget.

---

⁴¹ Erről bővebben: Horváth, 2008. 134.

⁴² Második számú egyesületi értesítés. Budapest, 1931.

⁴³ Huszadik számú egyesületi értesítés. Budapest, 1935.

Az egyesület a magyarországi székely közéletben és a székely identitásépítésben

A Székely Hadosztály Egyesületnek volt egy olyan tevékenységi köre is, mely a legtöbb bajtársi egyesülettől megkülönböztette. Ez a székelység ügyének felkarolása és a székely identitásépítésben történő szerepvállalása. Ennek egyik megnyilvánulása az volt, hogy az egyesület tulajdonképpen társulásban működött más erdélyi és székely szervezetekkel. Az Erdélyi Férfiak Egyesületébe szervezetileg be is lépett.

„A közgyűlés egyhangú lelkesedéssel határozatilag kimondja az egyesületnek az Erdélyi Férfiak Egyesületébe való belépését. Időközben az Erdélyi Férfiak Egyesülete a közgyűlésünk ezen határozatának közlését, következő átiratával vette tudomásul:

Folyó évi június hó 21-én kelt 169/1931. sz. nagybecsű átiratuk birtokában örömmel vesszük tudomásul közgyűlésük határozatát, amely nemcsak örömet jelent, hanem hitünk, reményünk, táborunk megerősödését is.

Az erőknek a nemes célok érdekében való összefogásának ezen első lépésénél ama reményünknek adunk kifejezést, hogy a nemes példa serkentőleg fog hatni, és hazafias céljaink érdekében mind nagyobb és nagyobb táborral indulhatnak a küzdelembé. gróf Teleki Pál elnök, Zakariás G. Sándor főtítkár.”⁴⁴

Mínthogy nem az EFE volt az egyetlen vonatkozó szervezet, melynek vezetésében prominens erdélyi származású politikusok, jeles közéleti szereplők voltak megtalálhatók, a szervezetek között kohéziót tovább erősítette az ő kapcsolatrendszerük is. Telekin kívül például a Székely Hadosztály Egyesület rendezvényeinek rendszeres meghívottja volt gróf Bethlen István, Ugron Gábor, Jancsó Benedek is.⁴⁵

De az együttműködésnek voltak profán oldalai is.

„Az Erdélyi Férfiak Egyesülete helyiségeiben (egyúttal egyesületünk hivatalos helyisége) kitűnő vendéglő áll tagjaink rendelkezésére. Ebéd ára 1.20. Étkezés étlap szerint is. Uzsonna, hideg- vagy meleg vacsora és ital szolid áron kapható.”⁴⁶

⁴⁴ Negyedik számú egyesületi értesítés. Budapest. 1931.

⁴⁵ Tizenhatodik számú egyesületi értesítés. Budapest. 1934. Bethlen Istvánt például levélben üdvözölték egy angliai útja alkalmából, melyet a miniszterelnök rövid, de szívélyes válaszában köszönt meg.

⁴⁶ Első számú egyesületi értesítés. Budapest, 1930.

Az Erdélyi Férfiak Egyesületén kívül még két szervezetet kell kiemelni az egyesület társszervei közül. Az első a Székely Egyetemista és Főiskolai Hallgatók Egyesülete, mellyel nagyon gyakran tartottak közös rendezvényeket, folyamatos volt közöttük az együttműködés, szinte „hivatalból” megjelentek, közreműködtek egymás eseményein.⁴⁷ A Szilágyi Erzsébet Erdélyi Nőegylet (mellyel szintén szoros kapcsolat állt fenn) és a Székely Hadosztály Egyesület által 1934. január 4-én, közösen rendezett Kőrösi Csoma Sándor emlékest például a következőképpen zajlott.

- „1./ Székely Himnusz. Előadja: a Széfhé⁴⁸ énekkara.
- 2./ Agyagfalvi Hegyi István: Kőrösi Csoma Sándor. Vers. Előadja: Székely Gyula, a Székely Hadosztály Egyesület főtitkára.
- 3./ Szentkereszthegyi Kratochwill Károly ny. altábornagy, a Székely Hadosztály Egyesület elnökének megnyitó beszéde.
4. / Üdvözlő szavak: Ádám Éva író, a Szilágyi Erzsébet Nőegylet társelnöke.
- 5./ Dr. Baktay Ervin: Nyugattibeti utam Kőrösi Csoma Sándor nyomdokain. Vetített képes előadás.
6. / Szózat. Éneklí a Széfhé énekkara.”⁴⁹

A hasonló szervezetek között is kirívóan érdekes jelenség volt az úgynevezett Hargitaváralja Jelképes Székely Közösség. Ez tulajdonképpen egy „virtuális faluként” létezett, melynek bírója, egyéb tisztségviselői, lakossága volt. Életéről rendszeresen beszámolt az azonos címet viselő időszaki kiadványában. Ebben olyan gyakran említik a Székely Hadosztály Egyesület rendezvényeit, hogy némi túlzással akár az értesítő melletti másik egyesületi kiadványnak is tekinthető. De természetesen a „jelképes község” által tartott rendezvényeken is jelen volt az egyesület vezetősége.

„Elnökünk Ónagyméltósága f. évi december hó 2-án a Hargita Váralja Jelképes Székely Község pestszenterzsébeti fiókja által rendezett műsoros estélyen, az ottani vezetőség felkérésére igen hatásos szabad előadást tartott a Székely Hadosztály történetéből, és meggyőző érvekkel támasztotta alá a Székely Hadosztály ellenforradalmi tevékenységét. A nagy számban megjelent közönség meleg szeretettel ünnepelte Elnökünk ónagyméltóságát. Egyesületünk részéről jelen

---

⁴⁷ Pl. a Székely Egyetemista és Főiskolai Hallgatók Egyesülete 25. jubileumán elhangzott Kratochvil- beszéd. 1943. V. 30. MNL VeML, XIV. 10.. Ennek a szervezetnek az egyik alapítója. Csanády György írta a Székely Himnusz.

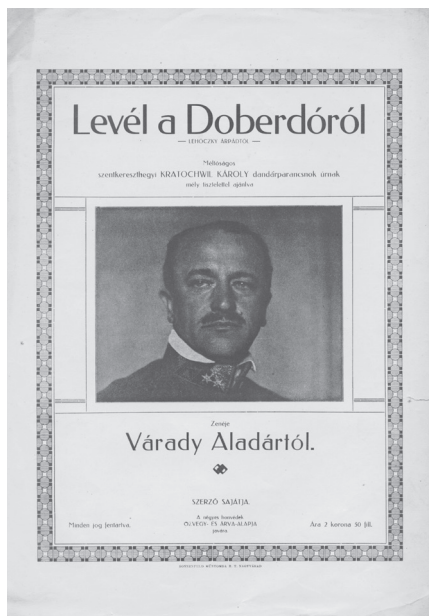
⁴⁸ A Székely Egyetemista és Főiskolai Hallgatók Egyesületének közkeletű rövidítése.

⁴⁹ Tizenötödik számú egyesületi értesítés. Budapest. 1933.

voltak még Székely Gyula főtitkár, Papp Aladár Egyesületünk sajtóelőadója és Csata János főjegyző”⁵⁰

De az egyesület nem csak az erdélyi, székely szervezetekkel tartott fenn kapcsolatot, a Romániához került területekről érkező, Magyarországon tartózkodó magánszemélyek már a két háború között is gyakran fordultak személyes jellegű kéréseikkel az egyesülethez.⁵¹ Kratochvilnak a székelység ügyéért tett erőfeszítéseit már 1935-ben levélben köszönik meg a magukat „magyarországi székelyekként” aposztrofáló levélírók.⁵² A II. bécsi döntés után viszont még nagyobb számban fordultak a visszacsatolt területeken élő székelyek segítségért az egyesülethez. Különösképpen igaz ez az egyesülethez benyújtott és ránk maradt „zsidókivételezési” iratokra, melyek kizárólag erdélyi származású személyektől származtak.⁵³

Az egyesület taglétszámát is jelentősen növelte a II. bécsi döntés, hiszen az egykori tiszteken kívül (akik pályájuk folytatásának reményében nagyobb arányban költöztek a trianoni határok közé, mint a többiek, kiket civil egzisztenciájuk Erdélyhez kötött) nagy számban csatlakozhatott az egyesülethez az egykori tiszthelyettesi kar és a legénység is. Jól mutatja az Erdélyben maradtak érdeklődését az egyesület iránt az, hogy egy Észak-Erdély visszacsatolása után keletkezett dokumentum tanúsága szerint az Székely Hadosztály Egyesület a következő szervezetel rendelkezett: Budapesti főszék, Nagyváradai főszék, Kolozsvári főszék, Zilahi főszék, Hadadi szék, Szatmári főszék, Marosvásárhelyi főszék, Székelyudvarhelyi főszék,

8. kép Kratochvilnak ajánlott zenemű borítója, rajta a tábornok portréjával

⁵⁰ Tizenötödik számú egyesületi értesítés. Budapest. 1933.

⁵¹ P. Szerényi József, erdélyi menekültek segélyezése ügyében, 1924. november 8-án kelt levele. MNL VeML. XIV. 10.

⁵² 1935. március. 29-én kelt levél. MNL VeML, XIV. 10.

⁵³ Horváth, 2008. 135.

Csíksomlyói szék, Orbói szék, Kézdi szék, Dési szék, Csiki szék, Gyergyóditrói szék, Nagykárolyi szék, Kovásznai szék, Sepsiszentgyörgyi szék, Szörce szék, Bánffyhunad szék, Zabola szék, Salgótarján szék, Gyergyószerhegyi szék. Mint látható, ezek közül csak kettő volt a trianoni Magyarországon található, a többi mind a történeti Erdély területén (ezen belül is jórészt Székelyföldön) működött. Sajnos ebből a korból a taglétszámra vonatkozó adat már nem maradt ránk, így nem látjuk, hogy az új székek megalakulása által milyen mértékben nőtt a taglétszám.

Abban egyébként, hogy a Székely Hadosztály Egyesület ilyen kiemelten foglalkozott a székelység ügyével, minden bizonnyal szerepe volt az egyesület körül mozgolódó olyan agilis figuráknak is, mint például a harmincas években Kolozsvárról Magyarországra áttelepült Zágoni István. Zágoni (bár a háború alatt már Kolozsváron élt) erdővidéki székely tartalékos tisztként fontos szerepet vitt a Hadosztály magját képező első székely önkéntesek toborzásában.⁵⁴ Trianon után Kolozsvárról tartotta a kapcsolatot Kratochvíllal, majd áttelepülése után, mint újságíró, fontos alakja az egyesület „propaganda részlegének”.

Bár a szervezet programjai többségükben a hadosztálynak kívántak emléket állítani, nem elhanyagolható a korban nagy lendületet vett székely identitásépítéssel kapcsolatos események száma sem. A fent említett Körösi Csoma emlékesten túl ilyen volt például dr. Endes Miklós előadása, mely *A székely eredet története más megvilágításban* címet viselte.⁵⁵ De nemcsak ismeretterjesztő előadásokat, hanem különböző előadói esteket is tartottak a témában. Az egykori bajtárs, a székelykeresztúri Molnár Sándor főhadnagy, „székely költő” például 20 éves munkássága jubileumának alkalmából rendezett a Zeneművészeti Főiskolán egy „szerzői székely estet”, melyet az egyesületi értesítőben is melegen ajánlottak.⁵⁶ De az egyesület összejövetelein is rendszeresen teret adtak „székely tárgyú műalkotások” bemutatásának.

„Az értekezlet után egy minden tekintetben kiválóan sikerült vacsorán vettek részt a bajtársak hozzátartozóikkal együtt, melyen Fűkő László m. kir. honvéd százados iskolázott gyönyörű tenorjával opera-áriákat adott elő, dr. piskárkosi Szilágyi Béla székely költő egyik melodramájával szerepelt, melyben a székely bánat megtestesülése könnyeket csalt a hallgatóság szeméibe, dr. Hosszú Zoltán (»Dani bá») talpraesett székely tájszólásban előadott felszólalása hol igaz

---

⁵⁴ Zágoni István: *Székelyek itéletidőben*. Budapest: Griff. 1943.

⁵⁵ Tizenhatodik számú egyesületi értesítés. Budapest. 1934.

⁵⁶ Tizenhatodik számú egyesületi értesítés. Budapest. 1934.

meghatottságot váltott ki, hol könnyekig nevette meg a résztvevőket valódi székely humorával.”⁵⁷

Az egyesület megszűnése

A Székely Hadosztály Egyesület kezdetektől küzdött a nevét adó katonai alakulat tevékenységének megítéléséből, illetve egyes vezetőinek – főleg Kratochvil Károlynak – politikai elfogadottságából adódó problémákkal.⁵⁸ A hadosztály fegyverletétele, az a tény, hogy egyes részei a fegyverletétel után is tovább harcoltak, némelyek szemében az árulás, de legalábbis a gyávaság bélyegét sütötte az alakulatra. A fegyverletételt a legnegatívabb módon főleg a korban egyre nagyobb arányban hatalomra kerülő új, már a „szegedi” időkben eszmélt generáció ítélte meg, amely averzió egyre inkább kitapintható volt az Székely Hadosztály Egyesület működésének mozgásterével kapcsolatban. Ezt a folyamatot leginkább Kratochvil és a különböző minisztériumok tisztviselői között történő levelezés hangnemének változásán keresztül figyelhetjük meg.⁵⁹

Amellett, hogy a külső politikai tényezők némelyike nem szimpatizált az egyesülettel, kimutatható volt az egyesület tagságának megosztottsága is. Ezek a nézetkülönbségek már rendkívül korán, a brassói internálás alatt megjelentek. A korábban már idézett, a Szent László Székely Rend megalapítását rögzítő jegyzőkönyv szerint két őrnagy, Kolozsváry és Siménfalvy például azon bonyolódott vitába, hogy engedélyezzék-e a rendbe izraelita származású személyek felvételét (az előbbi nem szerette volna).⁶⁰ Ismert a Kratoch-

⁵⁷ Negyedik számú egyesületi értesítés. Budapest. 1931.

⁵⁸ Kratochvil például kérlelhetetlen legitimista volt, mely nézetét az emiatt őt ért hátrányok ellenére is büszkén vallotta. Egy 1921. június 5. után kelt levélben „Császári és Királyi Felségnek” nevezi IV. Károlyt, később jelen időben nevezi magát Károly alattvalójának. (MNL VeML XIV. 10.) Ma még nem tudjuk pontosan, hogy Kratochvilt miért nyugdíjazták ereje teljében, mindenesetre azt, hogy ez nem saját kérésére és nem is presztízsveszteség nélkül történt – többek között – jól bizonyítja Schneller István, a Kolozsvári egyetem utolsó magyar rektora, aki egy Kratochvilnak 1926-ban küldött, levelében „lehangoló nyugdíjaztatásunk közös sorsáról” ír. (MNL VeML XIV. 10.) A témáról bővebben ld. Nagy Szabolcs: A „tisztéletbeli székely”. Kratochvil Károly közéleti tevékenysége Trianon után. *Székelyföld*. 2009/1. 115-129.

⁵⁹ A két végpont szemléltetéseként felhozhatjuk például egy, a miniszterelnöki hivatalban dolgozó tisztviselő 1931. szeptember 9-én kelt levelét (MNL VeML, XIV. 10., illetve a Bartha hadügyminisztertől érkezett, 1940. szeptember 17-én kelt, a Székely Hadosztály újbóli felállítását célzó javaslatra íródott elutasító válasz.

⁶⁰ A Szent László Székely Rend 1919. május 28. ülése jegyzőkönyvének másolata. MNL VeML, XIV. 10.

viléhoz hasonló katonai előéletű, vele magát azonos szerepre hivatottnak gondoló Nagy Pál ezredes (aki sokáig helyettesítette Kratochvilt a hadosztály élén) sértődöttsége is, aki bár időről időre bekapcsolódott az egyesület tevékenységébe, mégis érzékelhető ellenszenvet táplált annak vezetősége iránt.⁶¹

Az egyesület tagjai az őket a harci cselekmények alatt nagyon fontos politikai hátszágként, Budapestről támogató Székely Nemzeti Tanács vezetését sem egyöntetűen ítélték meg. Nagyon érdekes például, hogy Ugron Gábor, aki – mint az előbb említett testület egyik legbefolyásosabb tagja – rengeteget tett a hadosztály utánpótlásának és zavartalan működésének biztosításáért, egy 1927-ben kelt levelében elhárítja a felkérést egy Székely Hadosztállal kapcsolatos megemlékezésen elmondandó beszédre, mivel szerinte a hadosztály egyes tisztjei őt vádolták a románok elleni támadás elmaradásáért és a Károlyi-féle látogatásért.⁶²

Az egyesület azonban mindezen nehézségek ellenére a második világháború utolsó két évéig – ha egyre nagyobb nehézségek közepette is – fontos tényezője volt az Erdély visszaszerzését célzó mozgalomnak. A hadosztály volt katonáinak felkarolásán túlmutató karitatív tevékenysége által pedig az egyik legfontosabb, székelységet támogató szervezetté vált.

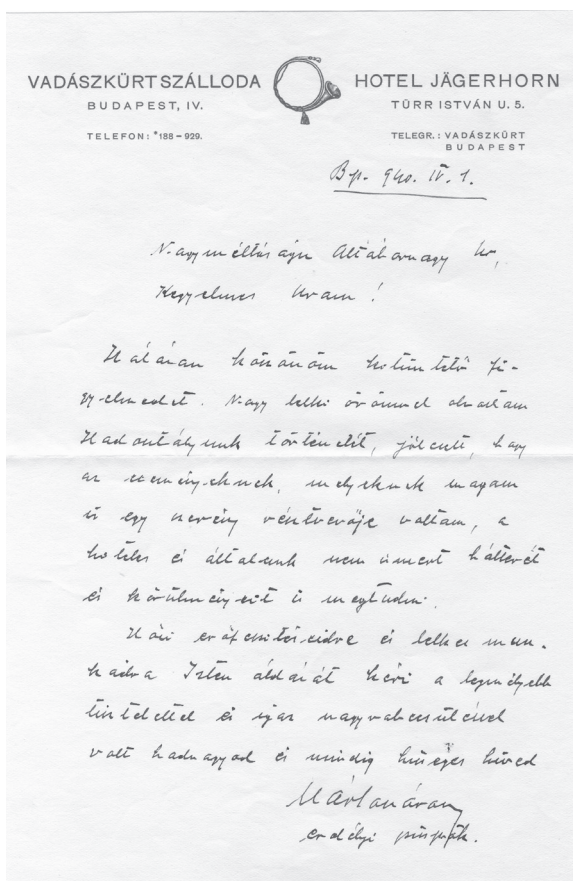
Az egyesület életében az utolsó, már megoldhatatlan konfliktust a zsidómentő tevékenység jelentette. 1944-ben a legfelsőbb politikai vezetés köréből többször figyelmeztették a szervezetet, hogy nem tartják eléggé szigorúnak a zsidók kivételezési kérelmeinek elbírálását. Feljelentés is érkezett a Belügyminisztériumhoz, melynek írója figyelmeztetett az egyesületben folyó „zsidó virtcsaftra”. Kratochvil és az egyesület ezen intő jelek ellenére sem szakított addigi nézeteivel, nem tudta tétlenül nézni a megmenthető zsidók szankcionálását. Bátor kiállásként, mintegy az eseményekre válaszul adott fricskaként fogható fel az is, hogy az egyesület titkára (ez volt a szervezetben a legfontosabb adminisztratív, napi munkával járó tisztség) a német megszállás által az országra kényszerített nyilas hatalom alatt is mindvégig a zsidó származású Vezér Jenő maradt.⁶³

Az egyesület (és az egész Kratochvil-hagyaték) utolsó iratai 1944 végéről maradtak ránk, és az ország általános állapotához hasonló zilált képet mutatnak. Több jelölt sem vállalta el az egyesület (tulajdonképpen adminisztratív vezetői) főtitkári tisztségét, pedig ezt idáig mindig szívesen betöltötte valamely volt magas rangú tiszt. A zaklatott helyzetben az addigi

⁶¹ Nagy Szabolcs: Kérdések a Székely Hadosztály történetéből. *Székelyföld*. 2009/10. 71-86.

⁶² Ugron Gábor 1927. január 27-én kelt levele. MNL VeML. XIV. 10.

⁶³ A témáról jóval bővebben ld.: Horváth, 2008.

9. kép. Márton Áron püspök levele Kratochvilhoz

összetartás is megbomlani látszott, az egyesület tisztségviselői is különböző vádakkal illették egymást. Az események néha már-már tragikomikus fordulatokat vettek. Az egyesület pénztárnoka – a magát rendszeresen csak „rejtői” stílusban „költő és festő”-ként aposztrofáló – Ladó László például levelet intézett Kratochvilhoz, melyben az egyesület titkárával, Vezér Jenővel kapcsolatban állított nyilvánvaló képtelenségeket.⁶⁴ De ezen eseményekkel párhuzamosan az egyesület anyagi gondjai is mind égetőbbeké váltak, nehéz volt a működéshez szükséges feltételeket biztosítani. Kratochvil ekkor már jó ideje inkább távol a zürzavar uralta Budapesttől (bár lakását fenntartja, és ott is hunyt el 1946-ban), a balatonszepezdi nyaralójában töltötte mindennapjait,

⁶⁴ Ladó László 1944. július 13-án kelt levele. MNL VeML. XIV. 10.

így az eseményeknek inkább csak távoli passzív szemlélője volt, rájuk hatást gyakorolni legfeljebb csak levelei által tudott. Az egyesület megszűnésével kapcsolatban sajnos nem áll rendelkezésünkre adat, annak tényleges működése 1944-el azonban minden bizonnyal véget ért.

Mint dolgozattal érzékeltetni kívántam, a Székely Hadosztály Egyesület történetének elemzése – a vele kapcsolatos viszonylag bőséges forrásanyag okán – kitűnően alkalmas a két világháború köze unikális civil szerveződés formájának, a bajtársi egyesületeknek a vizsgálatára. De a fent bemutatott speciális jellemzői által más történelmi jelenségekre, a Budapest és a csonka országot behálózó erdélyi-székely szervezetek működésére, illetve az ezek által folytatott identitásépítő tevékenységre is bőséggel szolgáltat adatot.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Dobrovits Sándor, dr.: Budapest egyesületei. *Statisztikai Közlemények*. 1937/3.
- Dósa Rudolfné: *A MOVE, Egy jellegzetes magyar fasiszta szervezet 1918-1944*. Budapest: Akadémiai kiadó, 1972.
- Herczegh Géza: *A veszprémi honvédek hadtörténete. A m. kir. veszprémi 31. honvéd gyalogezred, a 31. 46. és a 79. honvéd menet zászlóaljak, valamint a 31/1. népfőlkelő zászlóalj története*. Cegléd: A Volt 31. Honvéd Gyalogezred Bajtársi Szövetsége, 1936.
- Horváth Sz. Ferenc: Kratochvíl Károly és a Székely Hadosztály Egyesület tevékenysége az észak-erdélyi zsidók védelmében. *Századok*. 2008/1. 123–152.
- Kelemen Béla: *A cs. és kir. 82. székely gyalogezred története, 1883–1919*. Budapest: az ezred tisztikarának kiadása, 1932.
- Nagy Szabolcs: A „tiszteletbeli székely”. Kratochvíl Károly közéleti tevékenysége Trianon után. *Székelyföld*. 2009/1. 115-129.
- Nagy Szabolcs: Kérdések a Székely Hadosztály történetéből. *Székelyföld*. 2009/10. 71-86.
- Nagy Szabolcs: Árulás vagy ellehetetlenülés? A Székely Hadosztály és a forradalmi erők viszonya a Veszprém Megyei Levéltárban őrzött Kratochvíl-hagyaték tükrében. *Levéltári Szemle*. 2011/3. 29-46.
- N. N.: *A Székely Hadosztály 1940. évi emléknappja és egyesületünk X. közgyűlése*. Budapest: Székely Hadosztály Egyesület, 1940.
- Zágoni István: *Székelyek ítéletidőben*. Budapest: Griff. 1943

Szócsné Gazda Enikő

Háziipari mozgalmak a székely identitásépítés szolgálatában

Fogalmi keretek, európai és magyar példák. A háziipar
infrastruktúrájának kialakulása Székelyföldön*

A háziipar a XVIII–XIX. század Európájának egyik – részben önszerveződő – termelői aktivitási formája volt. A XX. század végének szakirodalma a nagyipart tartja a fejlődés fő irányának, míg a háziipart a *protoindusztrializáció* jellegzetes formájának, az iparra való áttérés egyik lépcsőfokának tekinti.¹ Kelet-Európa számára a svájci protoindusztrializációs modell volt az egyik követendő példa: a mezőgazdaság hátrányos helyzete miatt olyan népipari ágak fejlesztésére koncentráltak, amelyekhez értettek az itt lakók, és amelyeket a mezőgazdasági munkák szüneteiben saját otthonaikban is művelni tudtak. A Zürich környéki falvak híres selyemszövése, valamint Saint Gallen fehér hímzése és csipkéje rövid idő alatt váltak Európa keresett háziipari cikkeivé, a tömeges foglalkoztatás és a gazdasági fellendülés eszközeivé.²

A háziipari tevékenységeket átfogó és centralizáló munkaszervezeti formákat *szórt manufaktúráknak*³ is nevezték. A híres schwarzwaldi óraipar volt a szórt manufaktúrák egyik reprezentatív példája az ipar nélküli övezetek gazdasági szakemberei számára: a dél-német hegyi falvak lakosságát egymás kezére játszó mesterek háziipari termékeit központilag értékesítették. Ez a felső irányítás emelte hatalmas hírnévre a schwarzwaldi órakészítő háziipart.⁴

* A háziipari mozgalmak szervezeti kereteinek, Trianon előtti korszakainak kutatását a 2017-ben elnyert Székely Előfutár Ösztöndíj támogatásával valósítottam meg, melyet ezúttal is köszönök.

¹ A protoindusztrializáció fogalmát Franklin Mendels használta először az iparosítás előtti folyamatok áttekintésére.

² Ulrich Pfister: Protoindustrialisation. In: Dictionnaire historique de la Suisse. <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/f/F13823.php> (letöltés ideje: 2018. augusztus 30.)

³ Domonkos Ottó – Endrei Walter: Európai textilnyomás és hazai kékfestés. *Technikatörténeti Szemle* 1962. 35–61. 42.

⁴ Geschichte der Schwarzwalduhren – Uhrenproduktion. https://www.schwarzwaldpalast.de/Geschichte-der-Schwarzwalduhren-Uhrenproduktion:_:10400.html (letöltés ideje: 2018. augusztus 30.)

Talán a sikeres nyugati példák hatására, a XIX. század folyamán egyre erőteljesebbé vált az az elképzelés, hogy a háziipar fejlesztése Európa valamennyi népe számára követendő példa lehet. A nemzeti ipar egyik legeredetibb megnyilvánulási formáját, valamennyi nemzetnek nagy kereskedelmi potenciálját látták benne.

Az 1860-as évek első szisztematikus háziipari gyűjtései után⁵ az 1870-es évektől a magyar gazdaságpolitikában is divatos vonulattá vált a háziiparral való foglalkozás. Jagócsy Péterffy József⁶ szerint az igazi felívelés 1873 májusától kezdődött, mikor a Goldenberg-alap anyagi fedezetet teremtett a háziipar fejlesztésére, valamint az erre vonatkozó külföldi módszerek kutatására. Ez az alap tette lehetővé, hogy Jagócsy maga is 1873–74-ben a bécsi világkiállításon, majd Németországban tanulmányozta a háziipar és az oktatás összefonódásait, mivel meggyőződése szerint:

„míg egy állam csupán kizárólagos földmivelési állam, – biztos önálló anyagi alappal nem bír; [...], míg a nép a földmivelési munkákon kívül mellékfoglalatosságot nem üz, tehát házi ipart nem folytat – egy államban nagyobb ipart kifejteni vagy alkotni teljesen lehetetlen.”

Trefort⁷ miniszter a háziipar fejlesztését – mint az iparosítás felé vezető lépcsőt – a kormány programjává tette, ezáltal Magyarországon is elindult a háziipar politikai eszközökkel való fejlesztése.⁸

Az 1876-ban Budapesten megszervezett nemzetközi statisztikai kongresszus a tömegesen művelt háziipar azon formájára, mely a mezőgazdaság szüneteit használta fel a háziipari munkákra, és melyet a lakók saját otthonaikban űztek, a *nemzeti háziipar* terminust ajánlotta.⁹ Magyarországon ez a típus volt a legelterjedtebb, ezért a fejlesztési terveket is elsősorban erre dolgozták ki.

A központi fejlesztési koncepció az oktatás megreformálásán alapult. Bár az 1879–1880-as adatok szerint az ország 152 iskolájában háziipari oktatás

⁵ Olosz Katalin: *Egy kiállítás emlékképei*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2003. Ebből tudjuk, hogy Szabó Sámuel szisztematikus háziipari gyűjtés után Marosvásárhelyen 1864-ben szervezte meg az első nagyobb léptékű háziipari kiállítást.

⁶ Jagócsy Péterffy József (1827-1888) magyar mezőgazdász, szakíró.

⁷ Trefort Ágoston (1817-1888) magyar művelődéspolitikus, közoktatási és vallásügyi miniszter.

⁸ Jagócsy Péterffy József értesítése a háziiparról. *Nemere*, 1879. április 13. 119.

⁹ Lackner Mónika: A háziipar szervezeti keretei és irányai, 1867–1910. In: Fülöp Hajnalka – Lackner Mónika – Landgraf Katalin – Lovay Zsuzsanna – Szulovszky János – Wessely Anna: *Nők, szőnyegek, háziipar*. Budapest: Néprajzi Múzeum, 2012. 72–93.

folyt már, ami több mint hatezer személy számára nyújtott kezdő szintű kompetenciát,¹⁰ ezt a tudást kamatoztatni kellett. Az egyik fontos háttérintézkedés a rajztanítás általánosítása volt. A rajztanárookra bízta azt a feladatot, hogy összegyűjtsék a különböző néprajzi tájegységek mintakincsét, és mintalapok segítségével visszajuttassák a vidékek őshonos motívumait az iskolákba. A kompozíciós alapszabályok és a rajzkészség fejlesztésének erős hatása volt a népművészetre, a rajztanári tervek beépültek a háziiparba, a vidéki tehetségek pedig fokozatosan kiemelkedtek az anonimitásból.¹¹

A háziipar felkarolásának átgondolt nemzetgazdasági, szociális fejlesztési elvei abból is jól lemérhetőek, hogy csaknem egyszerre lángholtak fel a történelmi Magyarország területén a háziipari akciók: Kalotaszegen a Gyarmathy Zsigmondné Hóry Etelka nevével fémjelzett varrottas- és a Gyarmathy Zsigmond¹² anyagi támogatásával kibontakozó faragó háziipar, Felvidéken az Izabella főhercegnő¹³ pártolása alatt álló, czifferi hímzőket és környékbeli csipkeverőket átfogó Izabella Háziipari Egylet, Sárközben az Ács Lipót¹⁴ szellemi irányítása alatt megalakult hímző munkatelep, a millenniumi néprajzi falu matyó lakodalma nyomán kivirágzó mezőkövesdi hímző-, vagy a Sipos Jánosné Bereczky Anna¹⁵ által szervezett hétfalusi csángó szövő háziipar.¹⁶ Ebbe a vonulatba szervesen illeszkedett a székelyföldi háziiparfejlesztés is.

Székelyföldön 1875-ben indult el nagyobb léptékben a népi iparra alapozó gazdasági építkezés, Kozma Ferenc¹⁷ közgazdasági, statisztikai jellegű

¹⁰ Gaul Emil: A kézimunka-oktatás meghonosodása az elemi népiskolákban. *Iskolakultúra*, 2000/5. 72–79. http://real.mtak.hu/61393/1/EPA00011_iskolakultura_2000_05_072-079.pdf (letöltés ideje: 2018. augusztus 30.)

¹¹ Sinkó Katalin: Az ornamentikai mintalapok és az „előképmozgalm” 1850 és 1900 között. In: Fejős Zoltán (szerk.): *Huszka József, a rajzoló gyűjtő*. Budapest: Néprajzi Múzeum, 2006. 134–135.

¹² Gyarmathy Zsigmond(1832–1908) kalotaszentkirályi és bánffyhungyadi földbirtokos, miniszteri tanácsos.

¹³ Isabella von Croÿ-Dülmen (1856–1931) német hercegnő, Frigyes osztrák főherceg felesége.

¹⁴ Ács Lipót (1868–1945) festő, iparművész, művészetpedagógiai író.

¹⁵ Sipos Jánosné Bereczky Anna a zajzoni fürdő birtokosa.

¹⁶ A teljesség igénye nélkül néhány tanulmány: Sebestyén Kálmán: Gyarmathy Zsigáné Hóry Etelka élete és munkássága. *Néprajzi Értesítő* 80, 1998. 43–52.; Fejős Zoltán: Népművészeti divat a múlt század végén és a századelőn. In: Hofer Tamás (szerk.): *Népi kultúra és nemzettudat*. Budapest: Magyarságkutató Intézet. 143–158.; Fügedi Márta: Az arisztokrácia szerepe a népművészet felfedezésében. In: Uő: *Reprezentáns népcsoportok a 19–20. század fordulójának népművészet-képében*. Miskolc: Herman Ottó Múzeum, 2001. 33–38.; Seres András: Hétfalusi szedettések. *Honismeret*, 19(6). 74–81.

¹⁷ Kozma Ferenc (1826–1892) mezőgazdász, földművelésügyi miniszteri titkár, majd főtanácsos.

munkája megszületésével. Ez a mű már kiemelten foglalkozott a Székelyföld háziiparával és azon nyersanyagok feltérképezésével, melyekre háziipart lehetne itt építeni.¹⁸

A munka- és háziipari rajztanítás is feltűnően korai gyökerekkel rendelkezett itt. 1874-ben megalakult a Székely Mívelődési és Közgazdasági Egyesület, melynek az alapszabálya szerinti fontos feladatköre a háziipar fejlesztése, oktatása volt.¹⁹ Háromszéken 1876-ban egy másik egyesület, a Székely Háziipart és Ipari Oktatást Fejlesztő Egyesület is elindult, megelőzve a fiókszervezetek alakítását célul kitűző, 1878-ban létrejött erdélyi központi szervezetet.²⁰ 1880-ra már Székelyudvarhelyen is a Háziipart és Ipari Oktatást Fejlesztő Egyesület alakult,²¹ tehát a Goldenberg-alap beindulása után mindössze nyolc évvel Székelyföld-szerte kialakult a háziipar fejlesztésének az intézményrendszere.

Statisztikai felméréseikkel, tanítással, megrendelések közvetítésével, az elkészített munkák begyűjtésével ezek az intézmények központosítottan átvették az irányítást a háziipar felett, és rászoktatták Székelyföld lakóit a pontos határidők betartására, kinevelték, és intézményesen átfogták azt az otthon dolgozó népességet, amely a gyárak esetleges megépülte esetén is rendelkezett a pontos, esztétikus munka elvégzésének alapjaival. Természetesen, ez az intézményrendszer nem tartotta kézben az összes háziiparost, de megteremtette a feltételt, hogy az országos gazdasági stratégiákat kidolgozó emberek és a mikroközösségek szakemberei között kialakuljon a komplex gazdasági párbeszéd.

---

¹⁸ Kozma Ferenc: *A Székelyföld közgazdasági és közmívelődési állapota*. Budapest: Székely Mívelődési és Közgazdasági Egylet – Franklin-Társulat, 1879. Korábban néhány osztrák vagy magyar statisztikai munka is közölt pár vázlatos adatot Székelyföldről. Lásd Fényes Elek: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben* 6. Pest: Trattner – Károlyi, 1840. Vagy Bisinger, Joseph C.: *General-Statistik des österreichischen Kaiserthums* 2. Wien – Triest: Geistinger Buchhandlung, 1807.

¹⁹ Buzogány Áron (szerk.): *A Székely Mívelődési és Közgazdasági Egyesület első évkönyve 1876-ra*. Budapest: Kocsi Sándor, 1877.

²⁰ Szócsné Gazda Enikő: *Egy nőipariskola és hatása a kézimunka-kultúra átalakulására. Esettanulmány*. Kézirat, 2017, megjelenés alatt.

²¹ Buzogány Áron (szerk.): *A Székely Mívelődési és Közgazdasági Egyesület ötödik évkönyve 1880-ra*. Budapest: Székely Mívelődési és Közgazdasági Egyesület, 1881. 16.

A háziipar fejlesztésének főbb korszakai Székelyföldön

1. Az első korszak. 1879–1900 közötti évek

Tehet-e kezdeti lépéseket a fejlesztés terén a székelyföldi periférián élő ember? A háziipar fejlesztését szemlélve, a kezdeményezés a hatalmi elit-től indult. A székelyföldi háziipari egyletek szervezésében Jagócsy Péterffy József neve tűnt fel a legkorábban, és a székelyföldi lentermelés és -feldolgozás szorgalmazása is az ő személyéhez kötődött, tehát az intézményteremtés kezdeményezése a legmagasabb szintről, a miniszteri biztostól jött. Az intenzív működtetésben az egyik kulcsembert Binder Lajos gépészmérnök volt, aki óriási munkával küzdötte fel magát a hierarchia csúcsára, egész Erdélyben ott látjuk a nevét minden kezdeményezésben. A háromszéki háziipari egylet jegyzőkönyvei Pótsa József²² karmesterségére is rávilágítanak, aki ugyan nem nagyon értett a háziiparhoz, de irányított: ráparancsolta a háziiparfejlesztő egylet akaratát a falusi önkormányzatokra, és büntetések kilátásba helyezésével kényszerítette őket az egyesület működéséhez szükséges pénzalapok befizetésére.²³

Az első korszak intézményesítési törekvései megkívánták azt, hogy ez az elit kijelölje a fejlesztési irányvonalakat, s megmutassa magát a nemzeti szinten. A tevékenységi körök és prioritások pontos meghatározása 1877-ben Binder Lajos felügyelőtől indult, aki hosszabb utazás során felmérte a székely háziipar helyzetét, és megtárgyalta azt a sepsiszentgyörgyi székhelyű egylet vezetőtestületével.²⁴ 1879-ben a székesfehérvári ipari kiállításon a székely háziipari egylet szerény tárlattal jelentkezett, szintén Binder szervezésében. E korai lépések tudatosították, hogy Székelyföld bekapcsolódott az országos áramlatokba.²⁵ Bátorabb szemlére és reprezentativitásra viszont csak az 1881-ben Budapesten szervezett nagy méretű Országos Nőiipari Kiállításon került sor.

A székelyföldi háziipari mozgalom első vonulata a kivándorlás elleni mozgalommal szorosan együtt haladt. Az iparpolitikusok egyetértettek abban, hogy csak a fejlődésben lemaradt területek felzárkóztatása akadályoz-

²² Pótsa József (1836-1903) főispán.

²³ *A Székely Háziipari és Ipari Oktatást Fejlesztő Egyesület választmányi üléseinek jegyzőkönyvei* (továbbiakban SzHIIOFE VJK) 1876-tól 1913-ig, valamint a közgyűlési jegyzőkönyvei 1876-tól 1912-ig maradtak fenn a Székely Nemzeti Múzeum Intézményi Irattárának gyűjteményében kollektív számon. SzNM Intézményi Irattár, 59/1924.

²⁴ SzHIIOFE VJK, 14.

²⁵ A Háziipar-Egyesület kiállítása Sepsiszentgyörgyön. *Nemere*, 1879. április 10. 114–115.

hatja meg a tömeges kivándorlást, és ebben a textilipar fejlesztése nyújthatja a legtöbb ígéretet. Jól követhető ez az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület alakuló közgyűlésének jegyzőkönyvéből:

„Különösen a textilipart szemelők ki először azért, mert szövetségünkért ad ki évente hazánk legtöbbet, de azért is, mert ez iparágat láttuk olyannak, mely leginkább maga után vonandja a többi.”²⁶

Az EMKE elveit Beksics Gusztáv²⁷ székelyföldi képviselő is osztotta, szerinte a sepsiszentgyörgyi, kézdivásárhelyi, csíkszeredai csírákból igen könnyen kifejleszthető a textil- és bőripar Székelyföldön.²⁸

A nőiipar fejlesztésével Székelyföld a háziipari mozgalom legmodernebb ágazatához csatlakozott, ahhoz az irányzathoz, amely a szociális támogatási rendszert összekapcsolta a nők munkalehetőségének a kiépítésével. Ennek egyik jele a Sepsiszentgyörgyön létrehozott, országos hírnévre fölemelkedő nőipariskola 1881-es megalapítása volt, amely Háromszék, Csík és Barcaság területéről nagyszámú növendéket vonzott. A textilipar fejlesztését célozta meg Sepsiszentgyörgy másik oktatási egysége, a Szövészeti tanműhely is, amely elsősorban Háromszék és Csík szövéshez értő fiatal háziiparosainak oktatását vállalta fel.

A háziipari mozgalmak első korszakának kiemelkedő eseménye Magyarország egész területére vonatkoztatva az 1881-es, Budapesten megszervezett Országos Nőiipari Kiállítás volt.

Az 1881-es Országos Nőiipari Kiállításon való székelyföldi részvétel megszervezése ugyancsak Binder Lajos gépészmérnök nevéhez kötődött, aki a sepsiszentgyörgyi szövöde műszaki irányítójaként, a háziipart pártoló egyesületek felkérésére „hatalmas székely osztályt” hozott létre, ez fölébresztette a helyi elitben is a szövő háziipar kereskedelmi értékesítésének és ipari fejlesztésének a gondolatát.²⁹

Tévedés lenne azt hinni, hogy e korai háziipari mozgalom Székelyföldön a semmiből tűnt fel. Az 1881-es Nőiipari kiállítás jelentéséből kiviláglik, hogy olyan háziiparosok működtek már ekkor Székelyföldön, akik messze

²⁶ *EMKE Szervezkedő közgyűlés. Aug. XXXI. Kolozsvárt 1885.* Kolozsvár: EMKE, 1885. 49–50. http://documente.bcucuj.ro/web/bibdigit/periodice/emke/PDF/BCUCLUJ_FP_105738_1885.pdf (letöltés ideje: 2018. szeptember 22.)

²⁷ Beksics Gusztáv (1847-1906) ügyvéd, hírlapíró, országgyűlési képviselő.

²⁸ Beksics Gusztáv: A határszéli ipar. *Alföldi Iparlap* 1886/31.

²⁹ Buzogány Áron (szerk.): *A Székely Mivelődési és Közgazdasági Egyesület hatodik Évkönyve 1881-re.* Budapest: M. Kir. Egyetemi Könyvnyomda, 1882. 15.

túllépték a lakóhelyük határait. Kézdiszentlélek például több szövőnő termékével volt jelen, kik öt-hét szövőszéken *székely szöttest* készítettek, olyan szakértelemmel, hogy a piacokon minden székely szék a saját szöttestípusait vásárolhatta meg tőlük. Illyefalva szövött áruinak ekkor már kolozsvári piaca volt. Székelykeresztúr fenyőágas szötteseit közel kétszáz szövőszéken készítették, és házalás révén Szegedig szállították. Újszékely kendertörlőinek egész Erdély vásárlója volt, és Csíkmegye kendervásznát brassói kereskedők szállították Románia felé.³⁰ Erre a háziipari háttérre tehát tudatosan építette rá a háromszéki elit a sepsiszentgyörgyi *Szövészeti tanműhelyt*, amely e népiipari tudást szervezte és fejlesztette, ez az intézmény különálló kollekcióval jelent meg a budapesti országos nőipari szemlén.

Bár az iparpolitikusok szeme elől néha csak a „nemzeti hályog” tudta eltakarni az anyagok durvaságát és a kivitelezés apró tökéletlenségeit, a kiállítás székely osztálya mégis elemi erővel hatott, rádöbbsentve a látogatókat Székelyföld háziiparának gazdasági erejére és főként a mögötte rejlő, technikai tudással rendelkező hatalmas tömegekre. Zichy Jenő³¹ gróf, iparpolitikus a tárlaton figyelt fel Székelyföld szőnyegszövő háziiparára, és Erdélyben innovatívnak tűnő támogatáspolitikát vezetett be: az ügyesebb lányoknak szövőszékeket osztott ki. Zichy ezzel azt a meggyőződését tette közhírré, hogy a gyáripari fejlesztések korában a szórt manufaktúrák létrehozását egyáltalán nem tekinti anakronizmusnak.³² „Az ipargróf” tudta, hogy Székelyföld az 1880-as években még a nagyobb manufaktúrák megteremtéséig sem jutott el. S ha az iparosítás előfázisait nem ismeri, akkor nem fordul bizalommal a gyáripar felé sem.³³

A nőipari kiállítás sikere nyomán Székelyföld területén elkezdődött a népművészeti dialektusok feltérképezése, a falvak keresték a sajátos kulturális címkéiket, amelyek elkülönítették őket a szomszédos településektől. 1884-re a szőnyegszövésen túl kitört az ismeretlenségből a Barcaság és Háromszék határán elhelyezkedő Árapatak és Hidvég fonott keresztzemes hímzése. Ez a hímzéstípus nem volt egyedülálló e falvakban (az egész Székelyföldön szórványosan megjelent), a tudatos háziipari menedzsment mégis

³⁰ Gelléri Mór: *1881-ik évi Magyar Országos Nőiparkiallítás. Jelentés*. Budapest: Gelléri Mór, 1881. 91–98.

³¹ Zichy Jenő (1837-1906) politikus.

³² Czobor Béla Dr.: A szövő művészetéről. *Művészi Ipar 1885–86*. 51–53.

³³ Lásd Szőcsné Gazda Enikő: Zichy Jenő gróf erdélyi látogatása és hatása a székely háziipar kutatására. In: Jakab Albert Zsolt – Vajda András (szerk.): *Aranyhíd. Tanulmányok Keszeg Vilmos tiszteletére*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság – Babes-Bolyai Tudományegyetem Néprajz és Antropológia Intézet – Erdélyi Múzeum Egyesület, 2017. 591–595.

az árapataki varrottas karrierjét indította el, mely az 1900-as párizsi vilákkiállításra csúcspontot ért el.³⁴ Ugyancsak ebben a periódusban kezdett felívelni a Székelyföld külső peremvidékén elhelyezkedő Torockó népművészete, és az 1890-es években – elsősorban Huszka József publikációinak ösztönző hatására – elkezdődött az udvarhelyszéki kapufaragás kiemelkedése a székelyföldi háziipari faragó hagyomány köréből.

Érdekes és tanulságos követni egyetlen kis elem, a *festékes szőnyeg* példáját, mivel ennek a szőttesnek a felújítása mindvégig *székely* konnotációkkal fonódott össze.

A közép- és kisázsiai, valamint az észak- és kelet-európai övezetben őshonos, kilim technikájú szőnyegek szövését a nomád népek közös kultúrétegének tekinti a szakirodalom.

„A kilim elnevezés oszmán-török eredetű, végső forrása azonban perzsa. Hozzánk részben román, részben szerb közvetítéssel kerülhetett. Maga ez a mértánias jellegű szőnyegfajta megtalálható az ukránoknál, a románoknál, de a bolgárok is készítik és készítették.”

Így summázta az elterjedését Balassa Iván néprajzkutató,³⁵ nem említve a dél-szlávok, dobrudzsai törökök, az oroszok vagy a finnek hasonló szőtteseit.³⁶

Székelyföldön ugyanennek a kilim szőttestípusnak egy jellegzetes válfaja élt, melynek technikája kissé eltért a szomszédos népek szőtteseitől. A forrásaink többnyire *festékes* néven említették ezt, de már igen korán feltűntek a területi vagy népnyelvi pontosításai is: „székely szőnyeg” (1728-ban)³⁷, „(Szé)kely festékes” (1728-ban)³⁸ vagy „Csíki festékes szőnyeg” (1703-ban).³⁹ A korai említésekből jól követhető, hogy ezt a szőttestípust az egész Székelyföldön ismerték: a már említett 1703-as csíki példán túl 1798-

³⁴ Demeter Éva: Adalékok az árapataki varrottas történetéhez. *Acta (Siculica)*. Sepsiszentgyörgy: T3 Kiadó, 2006. III. 35–42.

³⁵ Balassa Iván: *Tájak, eszközök, hagyományok. Néprajzi tanulmányok*. Sárospatak: Kazinczy Ferenc Társaság, 2017. 404–405.

³⁶ Szentimrei Judit: *Székely festékesek*. Bukarest: Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1958.

³⁷ Szabó T. Attila (szerk.): *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*. Bukarest: Kriterion, 1984. IV. 87.

³⁸ Szöcsné Gazda Enikő: *A háromszéki hozomány a 19. században*. Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum, 2015. 249.

³⁹ Farkas Irén: Csíki festékesek a Csíki Székely Múzeumban. *ACTA – 1997*. Sepsiszentgyörgy: T3 Kiadó, 1998, II, 243–258. 244.

ban az udvarhelyszéki Homoródalmáson is megemlítették a „tarkason szőtt székely szőnyegh”-et,⁴⁰ és az 1820-as Cziráky-összeírás révén ismert egy háromszéki készítési központja (Dálnokot) is.⁴¹ Erős területi konnotációi, kiemelkedő szépsége és presztízisértéke miatt e szőnyeg a XIX. század második felére olyan székely szimbólummá vált, melynek felújítása, életben tartása valamennyi – XIX. és XX. századi háziipari mozgalomban vissza-visszatérő elemmé vált.

Bár a székely festékes már az 1881-es Nőiipari kiállításon megjelent, mégis csak akkor nyerte el az országos figyelmet, mikor Gyarmathyné Hóry Etelka⁴² is elindult a világhírnév útján a kalotaszegi varrottas vagyis az 1885-ös Országos Kiállításon.

A festékes szőnyeg háziipari szövési kísérleteit azért is tartjuk kiemelten fontosnak, mivel ez a mozgalom főként „alulról” szerveződött, vagyis nem idegen iparfelügyelők készítésére alakult ki. A csiki mozgalom rugója Lakatos Jánosné Borszéki Pintye Karolina⁴³ volt, aki 1859-ben Karacs Teréz⁴⁴ mellett, Kolozsváron vált a lánynevelés egyik kiválóságává. Az 1870-es években Székelyudvarhelyen, az 1880-as évektől pedig Csíkszeredában tevékenykedő tanítónő maga vette kézbe e szőnyegszövés menedzselését. Bár a szövést konkrétan nem ő tanította (forrásaink 1884-ben özv. Gál Károlyné és Püskösti János szövő mestert említik),⁴⁵ a székely szőnyegetek és más székelyföldi háziipari cikketek ő tette kelendővé. Valószínűleg szerepe túlmutatott a szőnyegbemutatáson, mivel az 1885-ös kiállítás háziipari csarnokának ő volt az egyik rendezője.⁴⁶ Az egyik első iparpolitikust, tudatosan tevékenykedő háziipari szervezőt kell tehát benne látnunk. Iparkamarai beszámolóból tudjuk, hogy a Csíkszeredai Szövészeti Tanműhelyben az 1880-as években – Pintye Karolina „lelkésült igazgatása alatt” – több mint hatvannégy lány tanulta meg „a háztartáshoz tartozó cikkek, továbbá a régi festékes csiki szőnyegek készítmódját”. Az országos kiállítás csarnokaiban

⁴⁰ *A homoródalmási unitárius eklézsia libellusa*. Kézirat, Homoródalmási Unitárius Egyház levéltára. Köszönöm Oláh Sándor segítségét.

⁴¹ Takács Péter (szerk.): *Háromszék parasztvallomásai 1820-ból*. Debrecen: Erdély-történeti Alapítvány, 2002. 144.

⁴² Gyarmaty Zsigáné HóryEtelka (1845-1910) „Kalotaszeg Nagyasszonya”, a kalotaszegi népi hagyományok gyűjtője.

⁴³ Életéről röviden lásd Tivai Nagy Imre: *Emlékezés régi csikiakról*. Csíkszereda: Palas-Akadémia, 1996. 219–221.

⁴⁴ Karacs Teréz (1808-1892) pedagógus, író, a nőnevelés egyik úttörője.

⁴⁵ Napi hírek – A csíkszeredai szövő-tanműhelyt... Székely Nemzet, 1884. március 30. 3.

⁴⁶ Egy öreg tanítónőről. *Budapesti Hírlap* 1892/326. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/BudapestiHirnap_1892_11/?pg=401&layout=s (letöltés ideje: 2018. november 26).

„a csikmegyei szőnyegek legolcsóbb voltuknál s ízlésteljes szín- és minta-összeállításuknál fogva a legnagyobb előkelőségek által kerestettek; azonkívül stylszerű kivitelük folytán számos darab vásároltatott meg a külföldi iparművészeti múzeumok részére.”

E mozgalom sikeréhez az is hozzájárult, hogy a kereskedelmi minisztérium e „mintaszerű szőnyegek készítésére” támogatási és bérezési keretet hozott létre, és Csikmegye hatósága „a szőnyeg-ipar emelése s általában annak iparszerűleg történendő üzésére” egy betéti társaság alakulását határozta el.⁴⁷

Az 1885-ös kiállítási sikerek nyomán Székelyföldről kereskedők és gyűjtők vásárolták fel a festékes szőnyeget. A korai gyűjtések rávilágítanak a szőnyeg területi variánsaira: Csík vidékének rozsdabarna alapú, kékes-fehéres tónusú szőnyegein néha hímzett vagy szedett szöttelemek is megjelentek. Háromszéken az erős kék alapú, kevesebb barnás-drappos díszítményű szőnyegek voltak az elterjedtebbek. A századvég felújítási lázában elindult a szőnyegek tarkulása: a házilag előállított festőanyagokat felváltotta a kereskedelembe beszerezhető anilinfesték.

A XX. század elején a kászoni falvakban gyűjtő Roediger Lajos⁴⁸ már kissé fájlalta a felújítási elsklásokat, a székely festékesek stílusától teljesen idegen, erős vörös színeket. Ez a véleménye felszínre hozta a háziipari mozgalmak etikai kérdéseit is: hogyan és milyen szintig lehet konzerválni egy-egy stílust, milyen változásokat lehet megengedni, és ki lehet az a szaktekintély, akinek joga van beleszólni a változásokba? Jó-e az, ha pusztán kereskedelemre termelve, elidegenedik egy vidék a saját népi kultúrájától, és olyan változtatásokat is megenged magának, melyek az idegenekkel való kereskedelmet segítik ugyan, de hozzájárulnak a *hagyomány* teljes átalakulásához? Ezek a kérdések élesebben viszont a későbbi korokban törtek felszínre...

2. A Székely ipari akció és a Tulipán mozgalom korszaka

Eric Hobsbawm⁴⁹ a XIX. század végét és a XX. század elejét Európa államaiban a tömeges hagyományteremtés periódusának nevezi. Szerinte a hagyó-

---

⁴⁷ *A Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara jelentése kerülete gazdasági, kereskedelmi, ipari és forgalmi viszonyairól az 1883, 1884 és 1885. években.* Kolozsvár: Kereskedelmi és Iparkamara, 1886. 179.

⁴⁸ Roediger Lajos (1854-1941) tanár, néprajzkutató. /A szerk./

⁴⁹ Eric Hobsbawm (1917-2012) brit történész. /A szerk./

mányteremtési láznak két formája volt, az elsőt maga az állam termelte, és erőltette rá az állampolgárokra, a második alulról szerveződött, és kapcsolódott be a tömegáramlatba.⁵⁰

A Székely ipari akció korszaka elég jól áttekinthető példa arra, hogy egy állam által elképzelt modellt hogyan próbáltak erőltetni a lakosság körében, és néhány tehetséges vezető értelmiségi hogyan próbálta a kedvező konjunktúrát kihasználni arra, hogy alulról építkezve is csatolja be a vidéket e háttér-szélbe.

A XIX. század legvégén a kis- és háziipar támogatására a kereskedelmi minisztérium tervezetet dolgozott ki. E gazdaságpártoló stratégia elsősorban két övezet felzárkóztatását vette célba: a rutén akció Máramaros és Ungvár vidékének hegyvidéki elzártságban élő lakosságát, a székely akció pedig Székelyföld gazdaságilag egyre jobban leszakadó népét segítette volna.⁵¹ A miniszteri elképzelésektől a konkrét válaszokig nem kellett sokáig várni. 1901-ben a Marosvásárhelyi Kereskedelmi- és Iparkamara földrajzi övezetekre lebontva ismertette Hegedűs Sándor⁵² miniszterrel a nagyipar, kézműipar és háziipar helyzetét, és konkrét fejlesztési ajánlatokat fogalmazott meg. A javaslatcsomag a háziipar tekintetében is alapos terepismeretről tanúskodott. Néhány kiragadott példa erre: a bőségesen termő csíki és háromszéki len feldolgozását áztatók építésével, a csíki fazekasokat szakemberek letelepítésével, a gyergyói híres szőnyegszöveget és pokróckészítést gyapjúfonoda létesítésével, Sepsiszéken a kosárkötést fűzteleppel, Orbaiszéken a kádáripart az igazságtalanul kirótt kereseti adó megszüntetésével és háziipari szövetkezetek alapításával, Erdővidéken a cserépvetést benzinnel hajtott agyaggyűrő gépek adományozásával, Udvarhelyszéken a faipart a nyersanyagbeszerzés segítségével, Homoródmente kőfaragóit és Marosszék gyékényszöveget állami megrendelésekkel próbálta volna fejleszteni, segíteni. Az egész övezet szempontjából a vasúthálózat kiépítését, valamint a szövetkezetek létrehozását tartották a legégetőbb problémának, mivel ezek híján a háziipari tevékenység sohasem lehet nyereséges.⁵³

⁵⁰ Hobsbawm, Eric: Tömeges hagyománytermelés: Európa 1870–1914. In: Hofer Tamás – Niedermüller Péter (szerk.): *Hagyomány és hagyományalkotás*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport, 1987. 127–198.

⁵¹ Balaton Petra: *A székely akció története. I. Források. 1. Munkaprogram és kirendeltségi jelentések*. Budapest: Cartofil, 2004. 28–29.

⁵² Hegedűs Sándor (1847-1906) újságíró, országgyűlési képviselő, miniszter. /A szerk./

⁵³ Szenterszébeti Szakáts Péter: *A székelyföldi ipar fejlesztése ügyében dr. Hegedűs Sándor keresk. m. kir. minister ur öngyméltósága elé terjesztett javaslatai a Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamarának*. Marosvásárhely: Adi Árpád Könyvnyomdája, 1901.

Az iparkamarán kívül a háziipari egyesületek is akcióba léptek, és részben saját elképzeléseik alapján, részben külső szakemberek javaslatait meghallgatva, az iparfejlesztés lehetőségeit próbálták megvitatni. Udvarhely vármegye alispáni jelentése szerint például:

„Az iparfejlesztő bizottság, továbbá a vármegye összes községeiből – kérdőívek alapján – adatokat gyűjtött össze, az ipar terén feldolgozásra váró és található ipari anyagokról, részben azért, hogy működését ezek alapján rendszerbe foglalva, tervszerűen irányíthassa, részben azért, hogy az ipari feldolgozásra alkalmas anyagoknak szakértők által való kikutatását és ismertetését eszközözhesse.”⁵⁴

Rövid idővel később, 1902-ben a Tusnádon megszervezett Székely kongresszus újabb óriási vállalkozás volt arra, hogy politika és szakma együttes erővel fogalmazza meg a fejlesztési prioritásokat. A kongresszuson a háziipari szekció előadója úgy vélte, hogy az erős háziipar a vidék múltja számára stabilitást jelentett:

„A Székelyföldön akkor volt jó világ, a mikor a nép szükségletének nagyobbik részét maga állította elő, sőt iparkodása után pénzelt is. A háziipar adta meg a székelységnek a jellegét [...] Ott kezdődik a székelyek nyomorusága, a mikor ezt a háziipart helyenként felhagyták, a mikor a leányok anyjuknak és a fiuk az apjuknak a mesterségébe nem tanultak bele”.

László Gyula előadó úgy vélte, hogy a székelyföldi háziipari termékek versenyképessé tétele „nemcsak gazdasági, de magyar nemzeti érdek is”. Ugyanakkor javasolta, hogy a kongresszus határozatban szögezze le a háziipar fejlesztésének szükségességét és fő irányvonalait. Meggyőződése volt, hogy a forgalomba hozható cikkek kiválasztását, a piacok felkeresését, a jobb munkaeszközök kiosztását, a vállalkozó kereskedők támogatását és a szállítási kedvezmények kijelölését a kormány kell, hogy megtegye, a társadalomnak pedig a községi hitelszövetkezeti rendszer bevonásával kellene a háziiparból élőket segítenie.⁵⁵

A javaslatok nyomán a minisztériumok döntöttek, kijelölték a támogatásra méltó területeket. A fejlesztés két nyomvonalon haladt. Egyrészt arra törekedtek, hogy a hasznos tárgyak készítését propagálják az esztétikus tár-

---

⁵⁴ *Alispáni jelentés Udvarhely vármegye közigazgatási állapotáról az 1900-dik évben.* Székelyudvarhely: Becsek D. Fia könyvnyomdája, 1900. 53.

⁵⁵ *A Székely Kongresszus szervezete, tagjainak névsora, tárgyalásai és határozatai.* Csík-szereda: Hargita Kiadóhivatal, 2001. 146, 147.

gyakkal szemben. Ugyanakkor az igényesen előállított, népművészeti kategóriákba tagolható tárgyak esetén az előállítási folyamat olcsóbbá tételével és árusítási kedvezményekkel próbálták a termékek eladhatóságát biztosítani. Így például a székelyföldi termékeket az aradi, debreceni, szegedi háziipari bazárok felé terelték, másrészt adómentességet biztosító hálózó kereskedési formákat találtak ki.

A földművelésügyi minisztérium elsősorban az úgynevezett *mezőgazdasági háziipar* segítését tartotta prioritásnak, ebbe a tág kategóriába sorolták a kosár- és seprűkötést, a len- és kenderfeldolgozást, a mezőgazdasági eszközök (villák, gereblyék, ekék, hordók), a sás- és nádtermékeket készítését, ideszámítva a szalmafonást és -kötést is. Az átgondolt gazdaságpolitika összekapcsolta a mezőgazdasági vagy kertészeti fejlesztéseket a háziipari tevékenységek támogatásával. Markáns példa erre az, hogy hatalmas gyümölcsösök, faiskolák mellé képzeltek el például a kosárkötő telepeket, mivel a gyümölcsök szállításához nagy szükség volt vesszőkasokra. Éppen ezért a jó gyümölcstermő vidékeken fűztelepeket hoztak létre, majd ipartanítókat küldtek ki a kosárkötés tanítására. A Sepsiszentgyörgy környéki falvakban (Fotos, Árkos, Szemerja) például Balásy Gyula tanító tartott több ilyen tanfolyamot, aki a kolozsmonostori gazdasági iskolában sajtátította el a vesszőfonás technikáját.⁵⁶

Hasonlóképpen azokban a falvakban, ahol a méhészetnek volt nagyobb hagyománya, szalmafonó tanfolyamot szerveztek, így például Angyaloson Incze Manó tanító oktatásával „a legújabb rendszereknek megfelelő” hengerkasok és Szensz-féle kúp alakú méhkasok fonását oktatták, ez a Kálnok, Szemerja, Angyalos és Felső-Háromszék elég jelentős méhtelepeinek ellátását biztosította volna.

Bár e tanulmány szűk kerete nem teszi lehetővé, és értelme sincs annak, hogy áttekintsük az összes háziipari tanfolyamot, érdemes kiemelni, hogy a század elején hatvanöt székelyföldi, háziipari képzést biztosító tanfolyam megtartására biztos adatunk van. Különösen azokat a képzéseket érdemes tudatosítani, amelyek a meglévő helyi nyersanyagok feldolgozásához nyújtottak szakmai segítséget, ezeknek a kurzusoknak egy része hosszabb távon is megszabta egy-egy település háziipari irányvonalát (például Polyánban 1903-ban kőfaragó tanfolyamot tartottak,⁵⁷ Bözödön és Vágáson 1905–1907

⁵⁶ Kisgyörgy Zoltán: Balásy Gyula. *Háromszék*, 2010. Július 7. <https://www.3szek.ro/load/cikk/30553/balassy-gyula> (letöltés ideje: 2018. november 25.)

⁵⁷ Háziipari tanfolyamok a Székelyföldön. Székely Nemzet 1903. október 19. (3).

között szalmafonást oktattak, hogy csak néhányat emeljünk ki az illető iparágat a közelmúltban is űző települések közül).

E néhány kiragadott példa jól szemlélteti, hogy a századforduló után a háziipar fejlesztése az országos politikai elit elképzelései alapján történt. Az oktatáspolitikának felülről diktált rendszere alakult ki, melybe csak néhány gazdakör, iparfejlesztő egyesület próbált beleszólni. A megyei önkormányzatok a szövetkezetek megteremtésével próbálták a mozgalmat segíteni. Székelyudvarhelyen például már 1900-ban létrehozta egy olyan háziipari szövetkezetet, amely az egész megye területét átfogta, szervezte az anyagbeszerzést és az értékesítést.⁵⁸ A minden oldalról áradó hatalmas anyagi támogatások nyomán a helyi elit kényelembe süppedt: a tanítók leggyakrabban saját koncepciók nélkül kiszolgálták a rendszert, a tanoncok pedig bízva az értékesítés felső szervezésében, nem próbálkoztak saját marketing-stratégiák kiépítésével. E népipari dömping és agyonszervezettség miatt a munkavállaló és munkája között lelki kapcsolat nem alakult ki, a tanítók által diktált idegen minták és a tömegtermelés sem kedvezett a helyi stílusok, vizuális identitáskódok létrejöttének.

Az államilag támogatott háziipari mozgalmak háttérében, a XIX. század utolsó éveiben azonban külön utakon elindult a székely identitás építésének két kiemelkedő háziipari eleme: a székelykapu és a kopjafa.

1894-ben és 1895-ben, a millenniumi ünnepségek előtti nemzeti heroizáló hangulatában Huszka József⁵⁹ megjelentette a *Népies ornamentikánk forrásai* című tanulmányát, majd *A székely ház* című monográfiáját,⁶⁰ mely az érdeklődés középpontjába emelte Székelyföld faragóművészetét. A felfedezni vélt turáni-magyar ornamentika, a keleti örökség tudatosítása, a kiemelkedő rajzos és fényképes gyűjtés Huszkát a „nemzeti formanyelv” kialakításának egyik előharcosává tette.⁶¹ Bár a melankolikus hangulatot árasztó monumentális székelyföldi kapukra már a XIX. század derekán felfigyelt Auguste de Gérando francia utazó is,⁶² és az udvarhelyszéki dús faragású pél-

⁵⁸ *Alispáni jelentés...*, 1900. 54.

⁵⁹ Huszka József (1854-1934) néprajzi és művészettörténeti kutató. /A szerk./

⁶⁰ Huszka József: *A székely ház*. Budapest: Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1895.

⁶¹ Huszka József munkásságáról nemrég átfogó kötet jelent meg (Fejős Zoltán (szerk.): *Huszka József, a rajzoló gyűjtő*. Budapest: Néprajzi Múzeum.) A székely háziiparra gyakorolt konkrét hatásáról egy nagyobb lélegzetvételű tanulmányban fogok részletesebben írni.

⁶² Gérando, Auguste de: *La Transylvanie et ses habitants*. Paris: Comptoir des Imprimeurs-Unis 1850. II. 175–176.

dányokat Orbán Balázs⁶³ is részletesen leírta,⁶⁴ Huszka monográfiája az első széles körű, képekkel és rajzokkal ellátott áttekintés volt e kapuk területi variánsairól. Ő nevezte először *székelykapu*-nak e faragott kaputípust, s a rajta lévő székely heraldikai elemek (nap, hold és csillagok) tudatosítása révén beemelte ezt a kaputípust a székely identitás-szimbólumok sorába.⁶⁵ A XX. század elején a kutatók e kapuk bűvöletében éltek, tanulmányok, fényképek készültek jellegetes táji variációiról.⁶⁶ A székelykapuk faragási, ácsolási technikájának tudása nemzeti konnotációkat ébresztett, s a székely szimbólumok mellett magyar címerábrázolásokkal is kiegészült.

Szintén a 20. század elején indult el a kopjafák körüli kultusz kialakulása. A kor értelmisége a kopjafákban sokoldalú jelképet látott: a hun-magyar rokonság, a mitikus előidő, a tragikus nemzeti múlt, a „proto-kálvinista” örökség szimbólumának tekintette.⁶⁷ Székelyföldi szerepének felértékelődése az állandó szakmai-művészeti tematizálásban is nyomon követhető: Orbán Balásznál érhető igen korán nyomon,⁶⁸ majd Szinte Gáboron, Roediger Lajoson, Cs. Sebestyén Károlyon⁶⁹ át⁷⁰ fokozatosan beépült a székely énkép-szimbólumtárába.

Az egyre intenzívebbé váló érdeklődés nyomán az iparpolitikusok és a helyi előljárók tudatosan fordultak a faragással foglalkozó falvak felé. 1907-ben és 1908-ban Vargyason, Peteken, Bordoson, Derzsbén⁷¹, 1910-ben Gyergyóditróban,⁷² 1913-ban Bitán⁷³ indítottak újabb és újabb tanfolyamokat. Ezek a képzések ötleteket próbáltak nyújtani arra, hogy a hatalmas

⁶³ Orbán Balázs (1829-1890) író, néprajzi gyűjtő. /A szerk./

⁶⁴ Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból*. Pest: Ráth Mór, 1868. I. 18.

⁶⁵ Huszka József: Népies ornamentikánk forrásai. *Ethnographia*, 1894/3. 155–158.

⁶⁶ A tanulmányok közül csak a legjobbat említem, mely sorozatokban jelent meg: Szinte Gábor: A kapu a Székelyföldön. *Néprajzi Értesítő* 1909/1. 45–55; 1909/2. 97–101; 1909/3–4. 167–178; 1910/1–2. 27–31

⁶⁷ Hofer Tamás: A nemzeti történelem rávetítése a népművészetre. In: Uő: *Antropológia és/vagy néprajz. Tanulmányok két kutatási terület vitatott határvidékéről*. MTA Néprajzi Kutatóintézete – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan, 2009. 155.

⁶⁸ Orbán Balázs 1868. 133.

⁶⁹ Cs. Sebestyén Károly (1876-1956) magyar etnográfus. /A szerk./

⁷⁰ Szinte Gábor: Kopjafák (temető fejfák) a Székely földön. *Néprajzi Értesítő* 1901/7. 115–121.; Roediger Lajos: Kópjafák a kovásznai temetőben. *Néprajzi Értesítő* 1903/9. 299–302. Sebestyén Károly: Székelyföldi kopjafák és kereszték. *Néprajzi Értesítő* 1905/2. 103–107.

⁷¹ *Alispáni jelentés Udvarhely vármegye közigazgatási állapotáról az 1907-dik évben*. Székelyudvarhely: Becsek D. Fia könyvnyomdája, 1908. 58.

⁷² Háziipari kurzus Ditróban. *Csikvár megye*, 1910. Március 9. (3.)

⁷³ Háziipari tanfolyam. *Székely Nép*, 1913. február 1. (4.)

kapufelületek díszítésén vagy a fejfafaragáson túl, díszítő faragással kisebb tárgyakat is lehet előállítani, s ezáltal a faragó tudás számára újabb kereseti dimenziókat próbáltak nyitni. Egyes falvak számára a képzés kijelölte az irányvonalat: Derzsbén például 1907-ben és 1908-ban a gyermekjátékok faragását oktatták.

1905-1906-ban – részben a rutén és székely akcióra adott válaszként – egy olyan mozgalom bontakozott ki, amelynek alapeszméje a Kossuth-féle védegyeleti mozgalom ötletére alapozva, célként a hazai ipar és háziipar pártolását, a magyar termékek vásárlását tűzte ki. A mozgalom hívei kis tulipánjelvénnel jelezték egymásnak és a nagyvilágnak, hogy ők a magyar ipar elkötelezett támogatói. A *Tulipán-mozgalom* törvényes alapjait a *Tulipánkert-Szövetség* vívta ki és irányította.⁷⁴ Az üzletek a Tulipán-mozgalom vagy az ezzel párhuzamosan más néven bejegyzett *Magyar Védő Egyesület*, *Sorompó Liga* stb. részéről felszólítást kaptak, hogy magyar termékeket forgalmazzanak, szorítsák vissza a nyugati gyárak rossz minőségű áruit.⁷⁵ A tulipánkertesek a nőszövetségekkel együttműködésben a háziipar népszerűsítését is kiemelt céljuknak tekintették, a honi termékek tudatos védelmét nemzeti ügynek tartották, és ennek családon belüli tudatosítását asszonyi feladatnak vélték.⁷⁶ Bár ez a mozgalom hamar elvesztette a kezdeti lendületét és kimerült a külsőségekben, mégis érdekes színt adott a századelő kultúreletének.

A korszak tehát az óriási képzési akciók kora, kormánybefektetésekkel gépeket, munkaeszközöket, tanműhelyeket szereltek be a falvakba, felépítettek az értékesítési hálózatot, mozgalmak indultak a termékek felvásárlására. A hatalmas erőforrások mégis elsüllyedtek volna, amennyiben a helyi elit nem kezdeményez olyan innovatív elemeket, amelyek az országos figyelmet magukra vonták: a már korábban megemlített Székely kongresszust, valamint a Sepsiszentgyörgyön megrendezésre került két Székely kiállítást.

Az 1902-es Székely kongresszus először tematizálta kiemelten, önálló entitásként a Székelyföldet, és először zárkóztatta fel, és szólította pár-

⁷⁴ Rafaj Irma: A tulipán. *Nők Világa. Az Unitárius Közlöny melléklapja*. 1907/2. 17–18.

⁷⁵ Keszeg Vilmos: A lokális-regionális gazdálkodás rekontextualizálása: az 1906-os tordai ipar- és gazdasági kiállítás. In: Keszeg Vilmos – Szász István Szilárd – Zsigmond Júlia (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 22*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2014. 185–246.

⁷⁶ Zsakó Erzsébet: Az unitárius nőmozgalom kialakulása és a női eszmény fejlődése. *Keresztény Magvető*, 1992/1. 31–39. Lásd még erről: Szöcsné Gazda Enikő: 1880–1945 közti adatok az egyházak, nőszövetségek székelyföldi népművészet-irányító tevékenységéhez. In: Ilyés Sándor – Jakab Albert Zsolt (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 21*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2013. 201–216.

1. kép. Az 1907-es Székely kiállítás. Ismeretlen fényképész. Székely Nemzeti Múzeum fotótára, NEG-22-8-as jelzet

beszédre a helyi és országos elitet. A háziipar ebben a diskurzusban ugyan csak egyike volt a megbeszélésre kijelölt témáknak, ám egyáltalán nem volt mellékszereplő a kongresszus tematikai tömbjei között. E kongresszus ennek ellenére nem tudta a teljes elitet összezárni: ismert tény, hogy Molnár Józsiás⁷⁷ képviselő ellenkongresszust szervezett, ezzel terelve rá a figyelmet arra, hogy a székelyföldi értelmiség fokozottabb mértékben kér helyet magának a saját ügyeiről szóló vitákban.

Az 1905-ös, valamint az ennél jóval reprezentatívabbra sikerült, országos szinten is kiemelkedő jelentőségű 1907-es sepsiszentgyörgyi Székely kiállítás ugyanakkor már teljes egészében a Székelyföld által szervezett demonstráció volt, melyen a háziipar a Székelyföld fő erőforrásaként, a más vidékektől eltérő belső identitáselemként jelent meg. (1. kép) Bár a Székely kiállításon belül külön entitásként szerepeltek a vármegyék gyűjteményes tárlatai, ennek ellenére a Székely Mikó Kollégiumot megtöltő óriási tárgymennyiség messze túlmutatott azokon a tárgy típusokon, melyeket a szűk tanfolyamokon belül oktattak, és amelyek országos egységességük miatt

⁷⁷ Molnár Józsiás (1836-1903) országgyűlési képviselő.

különösebb figyelemre nem tarthattak számot. Ezen a kiállításokon az udvarhelyszéki szőttesek, a háromszéki hímzések, a csíki festett bútorok, a sepsiszentgyörgyi szűrszabómunkák vagy a nőipariskola által kiállított igényes fehérhímzések arra hívták fel a figyelmet, hogy Székelyföld önálló néprajzi tájegység, erős vizuális kódokkal, sajátos esztétikai jellemzőkkel, és önnön néprajzi, tárgyalkotói erejének a tudatában van.⁷⁸

3. A „szőttesmozgalom” kora⁷⁹

A kitörő világháború, majd az impériumváltás nyomán úgy tűnt, hogy kártyavárként összedől a korábbi korszak tudatosan tervezett és maximális támogatási alapra épített gazdaságstratégiája. Romokban hevert az ország, etnikai konfliktusok, pénzbevéltás, rekvirálások késleltették a székely háziipar továbbfejlődését. 1925-től stabilizálódott kezdett a dél-erdélyi övezet, és elindulhatott egy új fejezet Székelyföld háziipari történetében. Ekkor Cantacuzino hercegnő felszólítást kapott a washingtoni nőegyesületi kongresszusoktól, hogy a romániai kisebbségek nőegyesületeivel teremtsen konkrét kapcsolatot.⁸⁰ Az 1925-ös bukaresti kongresszuson hetvenöt erdélyi nőszövetség jelent meg,⁸¹ akik a nemzetközi figyelmet maguk mögött érezve, egyre erősebben vállalták fel női és nemzeti identitásukat.

1927-ben a román tanügyminisztérium is próbálta a saját eszközeivel népszerűsíteni a háziipart. A tantervbe bevezette a kézimunka tanítását. Romániában a háziipar oktatásának nem voltak korábbi előzményei, így gyors viták után a hímzés tanítását tekintették prioritásnak. Az 1927-es tanterv a moldvai és havasalföldi román hímzőstílusokat választotta követendő

⁷⁸ A Székely kiállításokról lásd Szócsné Gazda Enikő: A sepsiszentgyörgyi székely kiállítások és előzményeik. In: Keszeg Vilmos – Virginás-Tar Emese (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 24*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2016. 197–227.

⁷⁹ Mivel a csíki szőttesmozgalomról részletesebb tanulmány fog e kötetben szerepelni, ezért csak vázlatosan szólok a viseletfelújítási mozgalmakról. A háromszéki mozgalomról részletesebb tanulmányt publikáltam. Szócsné Gazda Enikő: A kutatástól a tömegmozgalomig: az 1930-as évekbeli háromszéki szőttesmozgalom története. In: Keszeg Vilmos – Szász István Szilárd – Zsigmond Júlia (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 22*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2014. 247–278. A csíki szőttesmozgalomról és az ezzel összefüggő Ezer Székely Leány Napja rendezvényekről lásd még: Daczó Katalin: *Ha ezer lány útra indul...* Kézirat, magángyűjteményben, 2018.

⁸⁰ Csergő Benedek: A romániai népkisebbségi nőegyesületek kongresszusa Bukarestben. *A Nap*, 1925. október 15. 2.

⁸¹ Az 1925-ös kongresszus után kis idővel megalakult a Magyar Nők Központi Titkársága. Lásd: Magyar nő Romániában. *Brassói Lapok*, 1927. február 9. 4.

példának. Ez a kitétel nagy felháborodást váltott ki a magyar véleményformálók körében, mivel a magyar népi hímzések ismeretének elsorvasztását érezték meg benne:

„Mi nem mondhatunk le értékeinkről. A mi művészi, népi elemeink, motívumaink, színezésünk vannak olyan értékek, mint nyelvünk és templomunk.”⁸²

A magyar háziipari mozgalom öntudatra ébredésében az 1927-es berlini Erdélyi Népművészeti Kiállítás is jelentős szerepet játszott. A német Kulturamt által szervezett kiállításon magyar, román és német kultúrkinccs versenye zajlott, nemzetközi szintéren. A magyar osztály hatalmas sikeréhez a rendkívül gyors magyar összefogás mellett Haáz Rezső⁸³ vizuális koncepciója járult hozzá, aki Sulyok Istvánnal⁸⁴ együtt saját kezűleg rendezte el a reprezentatív magyar anyagot. Ezen a kiállításon a székelyföldi anyagnak nagy volt a jelentősége: az udvarhelyi gyűjtemény és a Székely Nemzeti Múzeum tárgyai mellett Aranyosszék népi kultúrájának színe-javát is felvonultatták a szervezők.⁸⁵

A nemzetközi figyelem biztos tudata jelentős hatással volt a székelyföldi mozgalmak további alakulására. Németország területén ekkorra már egyre nagyobb szerepet nyert a völkisch eszme, melynek nacionalista zöngéi egyre nagyobb hatással voltak a kelet-európai népekre is. A „faji jelleg” Székelyföldön néha irreálisan felértékelődött, felülírva az esztétikumot és a technikai kivitelezési érdekességeket is. A háziipar etnicizálása a kisebbségi léthelyzetben önvédelmi reakció volt az egyre erősödő asszimilációs törekvésekkel szemben.

A húszas évek végétől Kelet-Európa értelmiségét a falumunka programja tartotta lázban. Dimitrie Gusti⁸⁶ professzor szociológiai iskolája, a Sarló-mozgalom, a Szegedi Fialatok, a Bartha Miklós Társaság, az *Erdélyi Fialatok* folyóirat köré csoportosulók szinte párhuzamosan léptek fel.⁸⁷ Jól jelzi

⁸² A női kézimunka a romániai leánygimnáziumban. *Brassói Lapok*, 1927. február 27. 12–13.

⁸³ Haáz Ferenc Rezső (1883-1958) etnográfus, pedagógus. /A szerk./

⁸⁴ Sulyok István (1859-1945) kisebbségpolitikai szakíró, szerkesztő. /A szerk./

⁸⁵ Szőcsné Gazda Enikő: Erdély Berlinben, 1927. In: Keszeg Vilmos – Szakál Anna – Virginás-Tar Emese (szerk.): *Krizsa János Néprajzi Társaság Évkönyve 25. Néprajzkutatás Erdélyben: Intézmények, kutatói életpályák, mentalítások*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2017. 127–146.

⁸⁶ Dimitrie Gusti (1880-1955) román szociológus, etnográfus, történész. /A szerk./

⁸⁷ A korszak falumunkájáról lásd: Molnár Gusztáv: Az Erdélyi Fialatok falumunkájáról. *Korunk*, 1970/7. 1055–1057. Balázs Sándor: Dimitrie Gusti és az Erdélyi Fialatok. *Korunk*, 1978/8. 646–651. Cseke Péter: Kisebbségi létértelmezések – Kisebbségi élet-

a falvakhoz való viszonyt egy 1931-es vezércikk néhány mondata, mely az *Erdélyi Fiatalok* című folyóirat hasábjain jelent meg: „A statisztika szerint az erdélyi magyarság 72%-a él falun. Nem a 72% van a 28%-ért, hanem a 28% a 72%-ért, hogy mind a 100% megmaradhasson.”⁸⁸ Venczel József⁸⁹, az *Erdélyi Fiatalok* emblematikus alakja 1930-ban jelíges tanulmányt adott le az *Erdélyi Fiatalok* falufüzetei számára a csíki falvak háziiparáról és népművészetéről. Venczel tudatosan elkülönítette a „primor-munkákat” (a csíki népművészeti kiállításokat és szőttesbálokat) az öntudatlanul élő népművészettől. A primor-munkákat tudatos kultúrpolitikai akcióknak tekintette, melyeknek célja a tömegmozgalmi lépték megteremtése volt. „Főprimornak” Domokos Pál Pétert⁹⁰, „a csíki falu és nép legjobb jelenkori ismerőjét” tekintette.⁹¹ Bár Venczel terminusa nagyon helytálló és érdekes volt, egyáltalán nem épült be a kor tudományos vagy népművelői szóhasználatába.

Az 1929–1937 között kialakult „primormunkák” egyik leghíresebbje a népdal és a szőtteskultúra felemelésére összpontosított. Vezető intézményei és egyéniségei jól követhetők az újságokból, levelezésekből: Csíkban a Szociális Misszió Társulat, Domokos Pál Péter, Vámszer Géza⁹² tanárok, Pál Gáborné politikusfeleség, Hirsch Hugóné⁹³, valamint a Csíkban, majd Gyergyóban tevékenykedő Gál Ferencné. Háromszéken a Rikán belüli Református Egyházkerület, ennek a nőszövetsége, Kernné Bibó Erzsébet és Csutak Vilmosné tanárnők, Roediger Lajos tanár. Udvarhelyen a Református Kollégium és ennek rajztanára Haáz Ferenc Rezső, Keresztúron Gyárfás Pálné és Tolvaly Tiborné, Aranyosszéken a református nőszövetség és ennek elnöke Bethlen Mária nevét kell föltétlenül kiemelni. Már a nevek végigpásztázása is jelzi, hogy a „szőttesmozgalom” vagy „osztováta”⁹⁴-forradalom⁹⁵ legkiemelkedőbb vezéregyéniségei a politika, tanügy és egyház szemüvegén keresztül néztek a háziiparra. A „szőttesmozgalom” ugyanabból a gondolatkörből indult ki, mint a táncokat és viseletet propagáló magyarországi

---

stratégiák. Az Erdélyi Fiatalok paradigmaváltó törekvései a harmincas években. *Debreceni Szemle*, 2010/1. 33–46.

⁸⁸ Idézi Molnár Gusztáv, 1970. 1055.

⁸⁹ Venczel József (1913-1972) társadalomkutató, közíró, egyetemi tanár. /A szerk./

⁹⁰ Domokos Pál Péter (1901-1992) tanár, történész. /A szerk./

⁹¹ Venczel József: *Csík a legkeletibb nyugat és a legnyugatibb kelet*. Kézirat, Sapientia EMTE könyvtára, Csíkszereda.

⁹² Vámszer Géza (1896-1976) néprajzkutató, tanár. /A szerk./

⁹³ Dr. Hirsch Hugóné Filep Judit (1897-1989) népművelő. /A szerk./

⁹⁴ Osztováta: szövöszék. /A szerk./

⁹⁵ Ferencz Gyárfás: A feltámadt és megújított „csíki festékes” a „Székely Hét”keretében kerül a nagyközönség elé. *Brassói Lapok*, 1936. augusztus 16. 10.

Gyöngyösbokréta mozgalom. A Gyöngyösbokréta egyik hitelesítője, Gönyei Ébner Sándor⁹⁶ ugyanabból a csíki iskolából indult el magyarországi karrierje felé, mint Domokos Pál Péter, de egymásra gyakorolt közvetlen hatásuk nem bizonyítható.⁹⁷

A népviselet felújítása, a kézileg szőtt „székelyruha” a divat, hivatkozás, a gyorsan változó városi viselettel szemben az erkölcsösség és egyszerűség kifejezőjeként vált a falusi magyarság szimbólumává. A mozgalom eleinte a szöttes bálók szervezésén keresztül fejtette ki a hatását, ezekre kizárólag csak székelyruhában lehetett belépni, így e mulatságok az etnikai elkülönülés helyszíneivé váltak. Bár hivatalosan nem volt szabad kimondani, de céljuk egyértelműen az volt, hogy a magyar fiatalság számára legyenek meg a gyülekezési, ismerkedési helyszínek.

Bár kívülről és távoli korból visszatekintve a szöttesmozgalmak etnikai színezete egyértelmű, néprajzi szempontból alig különült el más háziipari mozgalmaktól. A nőszövetségek, szociális és karitatív egyesületek a parókiákon, faluházakban szövőszékeket állítottak fel, tanfolyamokat szerveztek, közösen állították elő a ruhák alapanyagául szolgáló szöttest. A kutatásnak tömegbázist teremtettek: néptanítók keresték a régi ládákból a népviseleteket, szöttesdarabokat, nőszövetségi eljárók és képzőművészek tervezték a falujuk számára a sajátos viseleteket. Az egyre jobban differenciálódó népviselet – a *székelyruha* – nagyon erős háttérselejt biztosított a falvak lokális identitásának kialakulásához. A nagy felvonulásokkal összekötött viseletparádék e mikroközösségek erősíthették az egymáshoz tartozásuk tudatát. De egyúttal nyílt erődemonstrációk is voltak, a környező román és szász tömb számára azt jelezték, hogy a székelység még mindig szervezett tömegként tud fellépni.

A viseletparádék mellett 1929-ben tudatos háziipari seregszemlékre is sor került. Márciusban az Orbán Balázs emlékünnepe kapcsán Domokos Pál Péter szervezésében egy Csíki Székely Népművészeti Kiállítást rendeztek,⁹⁸ májusban pedig Sepsiszentgyörgyön az Oltáregyletnek volt nagyszabású kiállítása.⁹⁹ Szeptemberben mindezek mellett Sepsiszentgyörgy adott

⁹⁶ Gönyei Ébner Sándor (1886–1963) néprajzkutató, muzeológus.

⁹⁷ Domokos Mária (Domokos Pál Péter lánya) szerint édesapjának nem volt közvetlen kapcsolata sem Gönyei Ébner Sándorral, sem Paulini Bélával, a Gyöngyösbokréta főszervezőjével, emlékei szerint soha nem is emlegette e neveket. Ennek ellenére egyértelmű, hogy ismernie kellett a Gyöngyösbokréta tevékenységét, hiszen Csíkszenttamáson, Csíkmenaságon a harmincas években „bokréták” alakultak, és Pauliniék reklámkörutakon népszerűsítették a mozgalmat.

⁹⁸ Orbán Balázs emlékezete. *Csíki Lapok*, 1929. március 24. 1–2.

⁹⁹ Háziipari és kézimunka kiállítás. *Csíki Lapok*, 1929. május 26. 2.

2. kép. Festékes szőnyeget szövő asszony az 1929-es háziipari kiállításon. Gust és Puskás felvétele. Székely Nemzeti Múzeum fotótára, F. 766-os jelzet

otthont az Erdélyi Gazdasági Egyesület reprezentatív kiállításának (2. kép), melyhez hatalmas székely ruhás tömegek felvonulása párosult. 1930 pünkösdjén Domokos Pál Péter szervezésében óriási népművészeti kiállítás nyílt Csíksomlyón,¹⁰⁰ 1931 szeptemberében pedig az Erdélyi Gazdasági Egylet és a Marosmegyei Földmives Szövetség Marosvásárhelyen szervezte meg azt a hatalmas kiállítását, melyen egy egész épületet töltött meg a háziipar.¹⁰¹

Ezeken a kiállításokon újult erővel, egyre fokozódó székely konnotációval tűntek fel a festékes szőnyegek. E szőnyegtípus felújítása a húszas évek végére „primorok” irányítása alá került. 1928-ban Viski Károly¹⁰² budapesti kiadványa a tudományos diskurzus részévé tette ezt a Székelyföldet jellemző szőnyegtípust,¹⁰³ és a székelyföldi elit az 1920-as évek végén és 1930-as évek elején lelkesedéssel kapcsolódott be e szőnyegek táji variációinak feltérké-

¹⁰⁰ A csíksomlyói Székely népművészeti és egyházművészeti kiállításán. *Csiki Lapok*, 1930. június 22. 1.

¹⁰¹ Mezőgazdasági, ipari és kisállat kiállítás M-Vásárhelyen. *Csiki Lapok*, 1931. szeptember 13. 1.

¹⁰² Viski Károly (1883-1945) etnográfus, egyetemi tanár. /A szerk./

¹⁰³ Viski Károly: *Székely szőnyegek*. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára, 1928.

pezésébe. Domokos Pál Péter és Roediger Lajos Kászonban gyűjtötte össze a kallódó példányokat. Nagy Imre¹⁰⁴ berlini és római tanulmányutakról hazatérve csodálkozott rá az édesanyja szövőszékén szőtt gyönyörű szőnyegek-re.¹⁰⁵ Vámszer Géza több cikkben is foglalkozott a szőnyegek történetével, színezési módjaival.¹⁰⁶ A gyűjtések, feldolgozások nem maradtak visszhangtalanul. A Budapestről Székelyföldre telepedett Pál Gáborné (a képviselő Pál Gábor felesége) Csíkban személyesen vette kézbe a szőnyegszövés technikai rejtélyeinek kinyomozását,¹⁰⁷ majd csikszentkirályi és csikszentimrei asszonyokat szervezett be, így segítve jövedelemhez e falvak lakóit.¹⁰⁸ Csikpálfalván Gál Ferencné tanítóné vált a mozgalom egyik fő vezetőjévé. Ő előbb a pálfalvi asszonyokkal szövette a szőnyegeket,¹⁰⁹ majd Gyergyószentmiklósra költözött, és ott kísérletezett technikai újításokkal. Jelentős fonó- és szövőműhely működött Salamon Ferenc irányítása alatt Csikszentgyörgyön is,¹¹⁰ mely szintén óriási mennyiségben termelte a székely festékest.

Az intenzív szőnyegkészítési láznak Háromszéken kevesebb nyomát lehet fellelni, bár még a közelmúltban is tudtak róla, hogy pl. Szotyorban, Sepsikőröspatakon, Zalánban is készültek ekkor szőnyegek. Ezeknek a konkrét irányítóiról nincsenek információink.¹¹¹ Az 1937-es, hatalmas méretű

¹⁰⁴ Nagy Imre (1893-1976) festő. /A szerk./

¹⁰⁵ A Domokos Pál Péter által gyűjtött példányok egyik darabja, valamint a Nagy Imre festő édesanyja által szőtt darabok maguk a gyűjtők adományaként kerültek a Székely Nemzeti Múzeum néprajzi gyűjteményébe, ma is itt található.

¹⁰⁶ Vámszer Géza: A csiki székely festékes szőnyeg. *Székeletység* 1932/1. 3–4. valamint Vámszer Géza: A csiki szőnyegek festő anyaga. *Székeletység* 1932/2. 25–26. Később összegző tanulmányt tett közzé: Vámszer Géza: Adatok a csiki festékes tanulmányozásához. In: Uő: *Életforma és anyagi műveltség*. Bukarest: Kriterion, 1977. 38–54.

¹⁰⁷ Gramantik Margit: Legenda egy erdélyi asszonyról. *Makói Újság*, 1942. március 22. 5. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MakoiUjsag_1942_03/?query=P%C3%A1l%20G%C3%A1born%C3%A9&pg=106&layout=s (letöltés ideje: 2018. november 25.)

¹⁰⁸ Vámszer Géza: Néprajzi, népművészeti, múzeumi és háziipari mozgalmak Csíkban a két háború között. *Művelődés*, 2006/6–9. 124–127.

¹⁰⁹ Gál Ferencné terveiről, az általa szőtt szőnyegekről és a székely festékesfelújítási mozgalmakról lásd Fülöp Hajnalka: A székely festékes szőnyeg és a csiki háziipar története. In: Fülöp Hajnalka – Lackner Mónika – Landgraf Katalin – Lovay Zsuzsanna – Szulovszky János – Wessely Anna: *Nők, szőnyegek, háziipar*. Budapest: Néprajzi Múzeum, 2012. 132–167.

¹¹⁰ Vámszer 2003. 127.

¹¹¹ Szotyorból 1998-ban gyűjtöttem a Székely Nemzeti Múzeum számára egy szőnyeget, tulajdonosa elmondása szerint az 1930-as években többen szöttek a faluban, a szőnyeg ott készült. A sepsikőröspataki szövőműhely működésére egy 2017-es kálnoki gyűjtés során sikerült adatokat és egy szőnyeget találni, Sepsikőröspatakon 2017-es és 2018-as interjúzás során ellenőriztem az információkat. E műhely működési éveiről megoszlanak a vélemények, egyesek úgy gondolják, hogy az 1930-as években indult, mások az

baróti háziipari kiállítás az árapataki híres szövőasszony Csulak Magda, valamint a Zabolai Szövöde szötteseinek hírnevét alapozta meg, mivel ezeken a korábban észlelt sok idegen motívum és modern színkeverés helyett „megkezdődött a tisztulási folyamat”.¹¹²

A szöttesmozgalom termékeinek értékesítését a harmincas évek elején elsősorban Bethlen Mária grófnő (1882-1970), a tordai nőszövetség elnöknője menedzselte, a budapesti mintavásáron ő szervezte a székely háziipart bemutató részt, majd Pápán, Sárospatakon, Miskolcon, Debrecenben, Tordán, Temesváron is végighordozta „mozgókiallítás alakjában” ezt a gyűjteményt.¹¹³ A harmincas évek közepétől egyre jobban kiépült az értékesítési rendszer is: Brassóban az Ágisz, Kolozsváron a *Pitvar* háziipari szövetkezeti üzlet vállalta fel a háziipari termékek óceánon is átívelő népszerűsítését. Sepsiszentgyörgyön a *Téglás kézimunkabolt* szervezte meg a maga egyéni bedolgozói hálózatát¹¹⁴

Hogyan látták a kortársak ezt a szőnyeg- és viseletszövési akciót? Ferencz Gyárfás a *Brassói Lapok* hasábjain valóságos „osztováta forradalom”-ról beszélt, és kiemelte:

„A régi mintákból kell kiindulni, de színben, szövésben és rajzokban tökéletesíteni kell a szőnyeget, hogy a mai idők színvonalára kerüljenek. A tömeggyártásra berendezkedett háziipart olyan művészetté kell avatni ismét, amelynek értékét nem a divat, hanem a művészet adja meg, mert csak így számíthat tartós érdeklődésre.”

A csíki akciót „nemzeti forradalom”-nak tekintette, amelynek mindössze hat év leforgása alatt sikerült kivívnia a művészársadalom figyelmét is:

„Aba-Novák, Szőnyi, Varga, Barcsay, Hincz és mások látogattak el Zsögödre s azután Gyergyószentmiklósrá. És ezek a művészek is kedvet kaptak a munkára. Most már egész művészcsoport segített Nagy Imrének, Gál Ferencné pedig közben megszüntette a középben való összevarrást, amely folytonos bomlásával annyi bosszúságot okozott a háziasszonyoknak”.¹¹⁵

1940-es évekre teszik az alakulását. Zalánból egy ház kiürítése során Kinda Istvánnal közösen vásároltunk értékes (állítólag helyben szőtt) szőnyeget.

¹¹² A székelyföldi munka sikerei a baróti nagy kiállításon. *Brassói Lapok*, 1937. október 13. 4.

¹¹³ A székely népies ipar és népviselet. *Székelység*, 1932/1. 5–6.

¹¹⁴ A Téglás kézimunkabolt óriási mintagyűjteményét 2013-ban vásároltam meg a Székely Nemzeti Múzeum részére, a gyűjtemény a SZNM Néprajzi Dokumentumtárában található.

¹¹⁵ Ferencz Gyárfás, 1936. 10.

A harmincas évek szőttesmozgalma más kontextusba helyezte a háziipart. Legélesebben Dócziné Berde Amál¹¹⁶ festő fogalmazta meg e pártoló mozgalmak maró kritikáját:

„...az az akció, amely a népnek művészeti ténykedésén keresztül ideig-óráig kenyeret adhat, soha nem lesz képes a népművészet reneszánszát kivívni. Megújhodását az eljövendő idők és körülmények fogják determinálni, és önmagából fogja kivetni azokat a zseniket, akik formanyelvének új irányát az új helyzetnek megfelelően megszabják. Azt kérdezhetjük hát: mi akkor a mi szerepünk, az intelligenciáé e problémával szemben? Jelenleg valami olyasféle, mint az orvosé, aki betegét átsegíti a krízisen, és visszaadja őt a saját életének. Nem tagadható le, hogy a népművészet beteg. Ez a betegség azóta kezdődött, mióta a nép nem önmagának dolgozik.”¹¹⁷

3. kép. A kecseti kaláka résztvevői a Székely Nemzeti Múzeumban, 1936. Gödri Ferenc felvétele. Székely Nemzeti Múzeum fotótára, F. 332-es jelzet

Talán ez a kritika is hozzájárult ahhoz, hogy egyre erőteljesebben fogalmazódott meg az az igény, hogy saját magának készítse mindenki a székelyruhát, saját lakása berendezésére alkalmazza a festékes szőnyegeket. A szuvenírkultúra jelei helyett e tárgyak székely identitásszimbólummá váltak (3. kép).

¹¹⁶ Dócziné Berde Amál (1886–1976) festő, néprajzi író. /A szerk./

¹¹⁷ Dócziné Berde Amál: Hol kapcsolódik életünkbe a népművészet? *Keresztény Magvető*, 1931/6. 277–283. 278–279.

4. A „kicsi magyar világ” és a háziipar intézményesülési formái

A második bécsi döntést¹¹⁸ megelőző években a román hatalom vissza akarta szorítani a tömegmozgalmakat, de minden megszorítás ellenére Erdély-szerte a lassú eszmélés, szervezkedés jelei jelentkeztek.¹¹⁹ Az „egészséges fejlődés” láthatóvá vált a kisebbségi élet csaknem minden területén, de a szétszórt kezdeményezések összehangolására nem sikerült megoldást találni.¹²⁰ A harmincas évek végére az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület erre is kísérleteket tett: megszervezte a Háziipari választmányt, melyben az erdélyi közelet jeles egyéniségei csoportosultak: Szentimrei Jenő elnök¹²¹, Mikó Lőrincné alelnök mellett érdemes megemlíteni Vita Sándor¹²², Vita Zsigmond¹²³, Horváth Ella (a Pitvar Háziipari Szövetkezet üzletvezetője), Tolvaj Gézáné (a székelykeresztúri szövőműhely vezetője) nevét.¹²⁴ Az önszerveződésnek Csíkban voltak igen erős gyökerei: 1938 júniusában előbb megalakult a Csík Szövetkezet, melyen belül háziipari osztályt létesítettek, majd 1939. március 12-én harmincnégy ember részvételével újabb „tusnádi kongresszusra” került sor, amelyen Székelyföld háziiparának helyzetét vitatták meg. A résztvevők úgy vélték, hogy Székelyföld annyit veszített néprajzi sajátosságaiból, és a népművészete olyan minőségi romlásra ment át, hogy „kisipara művészi irányításra szorul”.¹²⁵

A második bécsi döntés tehát viszonylag jól szervezett háziipari keretet, pezsgő előmunkálatokat és a fejlesztési stratégia csiráit találta Székelyföldön. Erre az alapra szervezte a legfontosabb szociális akcióit a római katolikus egyház, valamint a magyar kormány, és ezt a pezsgést fejlesztette tovább a helyi elit (4. kép).

¹¹⁸ A második bécsi döntést 1940-ben hozta meg a Harmadik Birodalom és Olaszország a magyar-román területi vita ügyében, melynek értelmében Észak-Erdélyt visszajuttatta Magyarországnak /A szerk./

¹¹⁹ Vesz össze: Földi István: *Székelynek születtem*. Sajtó alá rendezte Szócs Géza. Kézdivásárhely: Magánkiadás, 2014. 196–200.

¹²⁰ Lásd Cseke Péter, 2010. 40.

¹²¹ Szentimrei Jenő (1891-1959) költő, író. /A szerk./

¹²² Vita Sándor (1904-1993) közgazdász, szakíró, szerkesztő. /A szerk./

¹²³ Vita Zsigmond (1906-1998) irodalom- és művészettörténész, bibliográfus, Vita Sándor testvére. /A szerk./

¹²⁴ Ülést tartott az EMGE Háziipari Szakosztályának választmánya. *Brassói Lapok*, 1939. június 11. 5.

¹²⁵ Ferencz Gyárfás: Hogyan láttuk két és fél évvel ezelőtt a székelység helyzetét és feladatait? *Székely Nép*, 1941. október 5. 11. A Csík Szövetkezet és a székely háziipar. *Brassói Lapok*, 1938. június 29.

4. kép. Székelyruhás lányok felvonulása Kézdivásárhelyen, 1941. Ismeretlen fényképész. Székely Nemzeti Múzeum fotótára, F. 1409-es jelzet

Székelyföld férfi háziiparosaira talán a legintenzívebben a Csíksomlyón 1941-ben megnyitott KALOT (Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletek Országos Testülete) népfőiskola hatott. Nagy Töhötöm atya¹²⁶, a csíki KALOT egyik fő szervezője már a népfőiskola megnyitása előtt úgy nyilatkozott, hogy „Népművészeti, háziipari tanfolyamainkon véglegesen ki akarjuk küszöbölni a gyári ízlést.”¹²⁷ Ezt a tervet szolgálta a Szervátiusz Jenő¹²⁸ vezetése alatt elindított tízhónapos faragótanfolyam. A neves szobrász faluról falura járva gyűjtötte a székelykapuk és -bútorok motívumait, ezek alapján készítette el a saját terveit, egyéni szegfű- és búzavirágdíszeit. Tanítványai a bútortervezésben, faragásban szereztek jártasságot. A tanfolyam végzősei saját bútorokkal rendezték be az egei KALOT-falut, és Európa számos nagyvárosát örvendeztették meg a faragványaikkal.¹²⁹

Egy másik neves képzőművész is ott volt a főszerzők körében:

¹²⁶ Nagy Töhötöm (1908-1979) jezsuita szerzetes, köztudós. /A szerk./

¹²⁷ Két hónap múlva megépül a csíksomlyói népfőiskola. *Székely Nép*, 1941. augusztus 17. 5.

¹²⁸ Szervátiusz Jenő (1903-1983) szobrász. (A szerk./

¹²⁹ Kovács K. Zoltán: Ötven éve indult a KALOT. *Katolikus Szemle*, 1985/3. Ugrin József: A KALOT népfőiskoláiról. *Honismeret*, 1984/2. 25–26. Cseke Péter: Víznyugattól vízkeletig. *Vargyasi napló. Igaz Szó*, 1974/1. 69.

„A bécsi döntést követően Nagy Imre és környezete elérkezettnek látták az időt, hogy az ősi székely berendezés terén is erőteljes lépéseket tegyenek. Gyakorlati vonalon fogták meg a dolgot. Az Erdélyi Szociális Szervezet¹³⁰ csíkszeredai kirendeltsége keretében jól képzett asztalosokat állítottak munkába azzal a célkitűzéssel, hogy szebbnél szebb eredeti székely bútorokat készíttetnek, és juttatnak a falvakra.”

Az akció sikere érdekében a médián keresztül szólították fel a hivatalokat, hogy eredeti székely bútorokkal rendezzék be a hivatalokat, és pozitív példaként a csíkszeredai tanfelügyelőséget hozták fel, mely csíkszeredai bútorokkal és Gál Ferencné festékes szőnyegeivel rendezte be az irodáit.¹³¹

Bethlenfalván, Siménfalván, Szovátán a Népművelési Bizottságok faragó tanfolyamokat szerveztek,¹³² a közvélekedés az volt, hogy a titkárok feladata, hogy:

„visszaadják a falu lakossága kezébe az elveszett fonalat”, „ki kell tiltani a népművészet területéről az üzleti szellemet.”¹³³

A faragás népszerűsítésébe az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal (OMIH) is bekapcsolódott. A népművészet és idegenforgalom összekapcsolásának gondolata már Varga József¹³⁴ kereskedelmi miniszter 1940-es országgyűlési beszédében is feltűnt, és a csíkszeredai, valamint sepsiszentgyörgyi kirendeltségek megnyitásával ennek konkrét székelyföldi fórumai is kialakultak.¹³⁵ 1941-ben Sepsiszentgyörgyön reprezentatív kiállítás keretében egy „székely szobát” tettek közszemlére, melynek népies bútorait Gábor Ernő, az OMIH sepsiszentgyörgyi kirendeltségének vezetője saját kezűleg

¹³⁰ AZ Erdélyi Szociális Szervezet az észak-erdélyi katonai közigazgatás mellett működő ernyőszervezet volt, melynek hatásköre az általános szociális állapotok feltérképezése, szervezése volt. Lásd Tóth-Bartos András: Szociális gondozás Háromszéken 1940–1944 között. *Acta Siculica* 2007. Sepsiszentgyörgy: Székely Nemzeti Múzeum, 2007. 515–526.

¹³¹ Ferenc Gyárfás: Eredeti székely bútorokkal rendezzük be közhivatalainkat. *Székely Nép*, 1941. augusztus 6. 6.

¹³² (Domokos Pál Péter): *Beszámoló jelentés az erdélyi nyolc vármegyében folyó népművelési munka ellenőrző körútjáról. Kolozsvár, 1942. február 23.* Székely Nemzeti Múzeum Dokumentumtára, Demeter Lajos kollekcio, Szabó Margit bibarcfalvi tanítónő hagyatéka. 35.

¹³³ Jakab Antal: Az erdélyi magyar falu útja. *Székely Nép*, 1941. november 1. 11.

¹³⁴ Varga József (1891–1956) vegyész mérnök, gazdaságpolitikus, 1939 és 1943 között miniszter. /A szerk./

¹³⁵ Ablonczy Balázs: Védkunyhó. Idegenforgalmi fejlesztés és nemzetépítés Észak-Erdélyben 1940 és 1944 között. *Történelmi Szemle*, 2008/4. 507–533.

5. kép. Székelykapus kirakat az 1941-es sepsiszentgyörgyi kiállításon. Ismeretlen fényképész. Székely Nemzeti Múzeum fotótára, József Álmos kollekcio, JA20-022-004-es jelzet

tervezte.¹³⁶ A kirendeltség ugyanakkor faragott székelykapuval ékesített kiállítási standon népszerűsítette a tevékenységét.¹³⁷ (5. kép)

A KALOT és az OMIH erőfeszítésein kívül a negyvenes években Székelyföld belső önképzési trendje a székelykaput lokális identitásalemként, magyarságszimbólumként értelmezte. Már a magyar csapatok bevonulásakor több településen gyorsan ácsolt székelykapukat állítottak fel díszkapukként (6. kép), és 1940–44 között számos székelykapu készült az egész Székelyföldön. Ezek többnyire közösségi térbe (például a templomok bejáratához) kerültek.¹³⁸ A székelykapuk számára 1942 nyarán érkezett el az országos diadal, mikor Sütő Béla, Ferenc Lajos és Nagy Fábián erdővidéki faragók Ken-

¹³⁶ Megpatkolt tojás, székely fufang, színek és fények a kiállításon. *Székely Nép*, 1941. augusztus 31. 4–5.

¹³⁷ Székely Nemzeti Múzeum fotótékája, József Álmos gyűjtemény, az OMIH sepsiszentgyörgyi kirendeltségének protokoll albuma, JA20-022-4-es jelzetű kép.

¹³⁸ Balassa M. Iván: Kapuból nemzeti jelkép. In: Uő: *Székelykapuk régen és ma*. Sepsiszentgyörgy: Székely Nemzeti Múzeum. 145–161. Pozsony Ferenc: Székely kapuk szimbolikus mezőnyben. In: Vargyas Gábor (szerk.): *Átjárók. A magyar néprajztól az európai etnológiáig és a kulturális antropológiáig*. Budapest – Pécs: L'Harmattan – PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, 2009. 267–301.

6. kép. Száldobos-Felsőrákos-Vargyas határába felállított bevonulási díszkapu, 1940. Ismeretlen fényképész. Székely Nemzeti Múzeum fotótára, digitális másolat

deresre, Horthy Miklós kormányzó birtokára faragtak és állítottak fel egy reprezentatív, vargyasi típusú székelykaput.¹³⁹

A háziipar szervezésének másik, igen erős vonulata a negyvenes években a hímzések és a szőttesek készítésére összpontosított. Ennek egyik fő intézménye a Csíksomlyón és Kézdivásárhelyen egyaránt működő KALÁKA Székely Leánynépfőiskola volt. A KALÁKA hivatalos tanrendje a székely varrottások készítését is magában foglalta. A mozgalom *ars poetikáját* Zachariás Flóra szociális nővér jelölte ki: „*Tankönyv: a székely hagyománykincs és az osztováta, iskolai egyenruha: a székely szőttes.*”

A textilháziipar anyagi támogatásának a legfontosabb fóruma Székelyföldön is az Országos Nép- és Családvédelmi Alap (ONCSA) volt, melynek Központi Háziipari Felügyelősége már 1941 decemberében Gyárfás Pálnét és gróf Bethlen Lászlónét bízta meg a négy székely szék háziiparának megszervezésével. Az ONCSA háziipari kerete Erdélyben oly mértékben Székelyföld-centrikus volt, hogy Bethlen Lászlóné egy Csíkszeredában tartott gyűlésen még azt sem tudta kivívni, hogy a szövetség üzemi székhelye Kolozsváron

¹³⁹ Kenderesen tisztelegtek a székelyek. *Magyar Föld*, 1942. augusztus 16. oldalszámozás nélkül.

legyen, kénytelen volt beleegyezni ennek a Csíkszeredába költöztetésébe.¹⁴⁰ Az ONCSA támogatáspolitikája nem mindenre terjedt ki: elsősorban a kender- és lentermelés föllendítését tűzte ki célul. Háromszéken az egyik legnagyobb beruházása a rétyi lengyár felépítése volt, mely a szövökultúra alapjául szolgáló lenszálak előállítását, fonását segítette elő.¹⁴¹ A Hangya szövetkezetek e stratégiát próbálták kiszélesíteni azzal, hogy színes pamutszállal látták el a háború nehézkes beszerzési viszonyai között is Marosvásárhely, Székelyudvarhely és Sepsiszentgyörgy környékének szövő asszonyait.¹⁴²

Az értékesítési keretrendszer részben szövetkezetek révén (például Hargitaváralja Szövetkezet Budapesten, Hangya-szövetkezetek)¹⁴³, részben szakboltok megnyitásával segítségével képzelték el (például a Székelyudvarhelyen 1941-ben Udvarhelyszéki Portéka nevű bolt nyílt).¹⁴⁴

Akárcsak a XX. század elején létrejövő mozgalmak esetén, 1941-ben is a presztízsépítés legfontosabb eszköze egy reprezentatív mezőgazdasági, ipari és háziipari kiállítás volt, amelyet az EMGE-kirendeltség Séra István főszervező elképzelései szerint Sepsiszentgyörgyön valósított meg. E kiállításnak célja a „székely gazdasági együttműködés” megteremtése s ezáltal Székelyföld új gazdasági stratégiájának a körvonalazása volt, de az ötezer székelyruhába öltözött lány felvonulásával a székely viselet és szőtteskultúra egyik utolsó szabad, tömeges resprezentációjává is vált.¹⁴⁵ A kiállítás több mint 20 000 látogatója azt jelezte, hogy az önképzés nem öncélú akció volt, hanem társadalmi bázissal rendelkezett.

A háziipar fejlesztésére vonatkozó elképzeléseket nem lehet külön tárgyalni azoktól az elmélyült kutatásoktól, amelyeknek a célja a valós hagyomány megismerése volt. Erre több kezdeményezés indult: Haáz Ferenc famesterségeket, Balassa Iván a kopjafafaragás hagyományait tekintette át, és 1941–43 között

¹⁴⁰ Csíkszeredán lesz az erdélyi háziipari szövetség üzemi székhelye. *Székely Nép*, 1941. december 3. 3.

¹⁴¹ Tóth-Bartos András 2007. 519.

¹⁴² Széleskörű terv a székelyföldi háziipar támogatására. *Székely Nép*, 1941. augusztus 29. 6.

¹⁴³ A Hargitaváralja egyetlen szövetkezetbe tömöríti a székelységet. *Székely Nép*, 1941. augusztus 20. 5.

¹⁴⁴ Miért nincsen áru az udvarhelyszéki piacon? *Székely Nép*, 1941. augusztus 15. 4, valamint Hatalmas terv a székely gazdasági, kulturális és társadalmi élet újjászervezésére. *Székely Nép*, 1941. augusztus 24. 11.

¹⁴⁵ Hatszáz tagból álló bizottság bírálja el a sepsiszentgyörgyi kiállításra kerülő anyagokat. *Székely Nép*, 1941. augusztus 17. 11. Látogatás a néhány nap múlva megnyíló sepsiszentgyörgyi kiállítás területén. *Székely Nép*, 1941. augusztus 28. 5. Ötezer, népviseletbe öltözött székely leány vonul fel a sepsiszentgyörgyi kiállításon. *Székely Nép*, 1941. augusztus 29. 7.

Csikmenaságon, a Táj- és Népkutató Intézet támogatásával komplex népművészeti kutatótábor zajlott képzőművész hallgatók bevonásával.¹⁴⁶

A „kicsi magyar világ” idejének háziipari akciói – amint látható – szociális szükségleteket elégítettek ki: mind a háziipari bútorkészítés, mind a textilszövés segítése vagy a fapapucskészítő tanfolyamok szervezése, megoldást jelentett a világháború óriási bútor-, ruha- és lábbeli hiányára. Látható viszont, hogy a szervezkedések háttérében tágabb magyar nemzetépítés folyt, a szűkebb székely identitás szerepe pedig háttérbe szorult.

5. A háziipari mozgalom az 1970-es években

Az 1945 utáni periódus Székelyföld magyarsága számára is válságperiódus volt. A háborús veszteségek, deportálások, az impériumváltás, a kollektívizálás megszüntették a biztonságérzetet, és radikálisan átalakították a hagyományhoz való viszonyt.

„Aki a földeket, az állatokat, az üzemvezetést átvette, annak nem volt szüksége a hagyományra. Sem a munkavégzés, sem a társadalomszervezés hagyományaira, sem a tudásra, sem a hiedelmekre, sem a tárgyi kultúrára, sem a díszítőművészetre.”¹⁴⁷

Közvetlenül a kollektívizálás után rövid ideig megszűnt a falu romantikus szemlélete, és elindult a városi kultúra, a gyáripar, a kommunista eszmerendszer térnyerése. Kulcsfogalomként a *haladás* vált – ez pedig épp a hagyománynal ellentétes irányba mutatott.

Az ötvenes években ennek ellenére léteztek már bátortalan próbálkozások a hagyomány felélesztésére. 1959-ben például a Magyar Autonóm Tartományban (Marosvásárhelyen) népművészeti kiállítást szerveztek, de a tradicionális technikákat a szocialista realizmus sajátos esztétikai koncepciója és a kommunista pártpropaganda új szimbólumrendszere szötte át: békega-

---

¹⁴⁶ Haáz Ferenc: *Székelyföldi famesterségek*. Kolozsvár: Minerva, 1942. Balassa Iván: *A székelyföldi Erdővidék temetői*. Debrecen: Ethnica, 1992. Szócsné Gazda Enikő: Egy népművészeti felmérés tanulságai. Az 1930–60 közti csikmenasági kutatóutak. *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve IX*. Csíkszereda: Csíki Székely Múzeum, 2013. 399–420.

¹⁴⁷ Keszeg Vilmos: Egy fénykép kontextusa. Gondolatok a hagyományról. *Magyar Művészet*, 2018/12. 58–65.

lambok, sarló és kalapács, munkások és munkásnők jelentek meg a kiállított tárgyakon.¹⁴⁸

Új stratégiává a népművészeti ízlésirányítás vált, ennek módszereiről már az 1960-as évek közepén tárgyaltak a szakemberek. Úgy vélték, a női kézimunkák ízlésszintjére leginkább a nőszövetségeken keresztül lehet hatni.¹⁴⁹ A hagyományt csupán egy tág keretté, egy sajátos alkotói viszonyulási formává szerették volna tenni, amelyben ugyanúgy megférnek a népi és az urbánus, a falusi és a városi, a női és a férfi, régi és új viselkedési minták, szimbólumok. A kor vegyes identitása természetessé tette, hogy vegyes tartalmúak legyenek a „népi” alkotások is.

Jelentősebb változások csupán 1968 után, a prágai tavasz változásokat generáló eseményeivel indultak el.

A meggyésítés Székelyföldön a magyar identitás és a régi magyar hagyományok szellemidézése volt. A Magyar Autonóm Tartomány (MAT) időszakában már működő Népi Alkotások Háza volt az az országos szintű keretintézmény, amelynek megyei hálózatai agilis és nagy hatású – jórészt munkás- vagy parasztszármazású – szakemberekkel elindították a szervező tevékenységét. Ilyen irányító szerepkörben volt Marosvásárhelyen Bandi Dezső¹⁵⁰, Csíkszeredában Kovács Dénes¹⁵¹ és Kardalus János¹⁵², Sepsiszentgyörgyön Seres András¹⁵³. A vidéki „népművészekre” talán Bandi Dezsőnek volt a legjelentősebb hatása. Ő iparművészi képzettsége folytán tudatosan beavatkozott a háziipari folyamatokba, tanfolyamokat szervezett, rajzoktatás révén új terveket épített be a hagyományt kissé mereven ismétlő alkotói folyamatokba. Kétségtelen, hogy terveivel, ösztönzésével felrázta álmából az elbizonytalanodott embereket. Elsősorban az alakos ábrázolásokat propagálta. Bár tervei, ötletei sok népi alkotót indítottak útjukra, ezek egy része teljesen elrugaszkodott a háziipari hagyomány formanyelvétől, inkább egy tágabb naiv művészet gyűjtőfogalmába illeszthető a munkásságuk.

A szabadegyetemszerű módszerrel működő Népi Alkotások Háza igyekezett olyan „népi mestereket” is megszólítani és beszervezni, kiknek egy része már a negyvenes években tevékenyen részt vett a háziipari akciókban. Két csoport jutott szerephez: egyrészt olyan néptanítókat biztattak fel, akik saját

¹⁴⁸ Expoziția regională de artă populară – Tartományi népművészeti kiállítás. Tg. Mureș – Marosvásárhely: Casa Regională a Creației Populare – Népi Alkotások Tartományi Háza, 1959.

¹⁴⁹ Szilágyi Júlia: Ízlés, divat, népművészet. *Dolgozó Nő*, 1966/9. 24–25.

¹⁵⁰ Bandi Dezső (1919–2005) iparművész, művészeti író, népművelő. /A szerk./

¹⁵¹ Kovács Dénes (1920–1977) muzeológus, néprajzkutató, festő. /A szerk./

¹⁵² Kardalus János (1935–2006) pedagógus, etnográfus. /A szerk./

¹⁵³ Seres András (1935–1992) néprajzkutató. /A szerk./

szűkebb környezetükben próbálták a hagyományápolást megvalósítani (pl. Sepsikőröspatakon Nagy Béla, Kézdi-polyánban Kerecsi András, Páván Deák Béla, Árapatakon Lőrinczi Etelka, Máréfalván Kovács Árpád és Piroska, Székelyudvarhelyen Cs. Gergely Gizella, Gyergyóalfaluban Gálné Kovács Irma), másrészt azokat a kézműveseket, akik korábban vagy a KALOT képzéseiben vettek részt, vagy kiemelkedő faragó tehetséggel rendelkeztek (pl. csernátoni id. Haszmann Pál, kálnoki Bálint András, vargyasi Sütő Béla). Ez a néprajzi és technikai tudással rendelkező oktatóréteg, valamint a Népi Alkotások Házának remek szervezői lehetőségeik szerint kihasználták mindazokat a kereteket, melyeket a pártállam megengedett. Kovászna megyében például 1971-ben Kálnokon Bálint András faragó indított hároméves fafaragó iskolát a sepsiszentgyörgyi Népi Művészeti Iskola részlegeként. Vargyason ugyanebben az évben ifjú Sütő Béla fafaragást, idősebb Sütő Béla bútorfestést oktatott. Szintén 1971-ből van adatunk arra, hogy id. Haszmann Pál faragómesternek tíz–tizenkét tanítványa van már e szakmában.¹⁵⁴ 1973-ban Felsőórakoson, Nagybaconban, Ozsdolán, Uzonban, Alsócsernátonban, Maksán, Sepsiszentgyörgyön,

7. kép. Népművészek találkozója árapataki varrottas kiállítással, Árapatak, 1980. Moldovan Nicolae felvétele. Székely Nemzeti Múzeum fotótára, Mold-047-es jelzet

¹⁵⁴ Dimény-Haszmann Orsolya: A Csernátoni Népfőiskola szerepe és működése. In: Keszeg Vilmos – Szakál Anna – Virginás-Tar Emese (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 25. Néprajzkutatás Erdélyben: intézmények, kutatói életpályák, mentalitások*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2017. 147–181.

8. kép. Székelyruhas táncosok az 1972-es Bálványosi fesztiválon. Bortnyik György felvétele. Székely Nemzeti Múzeum fotótára, Bortnyik György kollekció, 01001-es jelzet

Kálnokon és Kézdivásárhelyen hímző- és szövőkörök működtek, és harminc megszervezett iskolai vagy falusi népművészeti gyűjtemény próbálta feltárni a valós mintakincset.¹⁵⁵ 1971-től csaknem minden év őszen a Népi Alkotások Háza szervezésében, a megye különböző településein sor került a Népi meseteretek találkozójára, melyen olyan jelentős néprajzosok tartottak előadásokat, mint Szentimrei Judit, Gazda Klára, Seres András, vagy román részről Nicolae Dunăre.¹⁵⁶ Háromszéken a népi alkotások bemutatásának fő helyszínei a tánc- és énekbemutatókkal fűszerezett Bálványosi fesztiválok, valamint az Alkotá-

¹⁵⁵ Seres András: „Kifejezi népünk szellemi-erkölcsi személyiségét...” A népművészet és az amatőr képzőművészet Kovászna megyében. *Megyei Tükör*, 1973. október 26. 4–5.

¹⁵⁶ Ilyen találkozók voltak Kézdivásárhelyen, Alsócsernátonban, Vargyason, Árapatakon, Zabolán, valamint a román lakosságú Bodzafordulón.

sok Háza által szervezett népművészeti kiállítások voltak. (7, 8. kép) A megye életében kiemelkedő jelentőségűvé vált az 1973-ban alakult Csernátoni Népfőiskola és alkotótábor, mely többbtrű oktató- és szervezőtevékenységet folytatott, és folytat napjainkig is.¹⁵⁷

Hargita megyében elsősorban az állam által is támogatott szövetkezeti mozgalmakat próbálták kihasználni. Csaknem minden falu bedolgozott ezekbe a népművészeti szövetkezetekbe. A székelykeresztúri szövetkezetnek például csak Agyagfalváról több mint száz bedolgozója volt, akik közül negyvenhatan állandó alkalmazottként szőtték a szedettes szőtéseket vagy a nádszőnyegeket.¹⁵⁸ A gyergyói övezet stratégiai fontosságú kezdeményezése az 1978-ban Zöld Lajos¹⁵⁹ újságíró által elindított gyergyószárhegyi Népi alkotók tábora volt, melyen a megye híres „népművészei” összegyűltek.

A háziipari mozgalmak terjedésének viszonylag jól kihasználható keretet biztosított a *Megéneklünk, Románia* néven szervezett rendezvénysorozat. Ennek az országos hatókörű rendezvénynek az égisze alatt zajlottak a népzene- és néptáncmozgalmak, a viseletparádék, de a népművészeti kiállításokat is ennek keretén belül lehetett a legkönnyebben megszervezni.¹⁶⁰ E fesztiválokön a népművészeti jellegű tevékenységek a pártállam agitációs brigádjainak műsoraival keverten jelenek meg, ez a műsorpolitika hosszú időön keresztül elterelte a figyelmet arról, hogy a párt által felkínált eszközökkel is van lehetőség a falvak magyar kultúrájának a feltárására.

A hetvenes évek háziipari mozgalmainak hatása jól megfigyelhető még napjainkban is a székelyföldi faluképbén, lakásberendezésben, szokásokban. Ugrásszerűen megnőtt a székelykapuk száma, ezek egy részén rovásírásos felirat bizonyította, hogy a székely identitás elég sok csatornát megtalált, hogy a felszínre törhessen. A házak megteltek faragott bútorokkal, népi hangulatú szőtésekkal és varrottasokkal. E népi tárgyak minősége – éppen a tömegtermelés miatt – határozott visszaesést mutatott az előző korokhoz képest, mégis fontos kiemelni, hogy a káderpolitika eszközein keresztül is magyar hagyománypolás zajlott. A székelyruhás felvonulások megtalálták a maguk különútjait: a szüret idején a fiatalok lóháton, népviseletben járták be a saját falujuk mellett a szomszédos településeket is, hogy meghívjanak mindenkit a farsangi bálba.

¹⁵⁷ Dimény-Haszmann Orsolya, 2017.

¹⁵⁸ Kovács Magda: Pillanatképek – falvakkal. *Dolgozó Nő*, 1979/1. 7.

¹⁵⁹ Zöld Lajos (1932-2014) újságíró, közösségszervező. /A szerk./

¹⁶⁰ Seres András: A verseny hevében. *Megéneklünk, Románia. Megyei Tükör*, 1978. december 16. 2.

Különösen érdekes jelenséggé vált az, hogy a városi tömbházlakások sajátos milliójében – némileg tájidegen elemként – megjelent a faragott szék és asztal, a hímezett falvédő, jeleként annak, hogy a folklorizmus társadalmi léptékűvé vált.

A Ceaușescu-korszak második felében lassult a néprajzi-háziipari fellángolás, az egyre erősödő diktatúra megfékezte a magyar identitás megnyilvánulásának valamennyi formáját.

Összegzés

A háziipari akciók nem pusztán Székelyföldet jellemző oktató- és mozgósító tevékenységek voltak; az egész évszázadot jellemezték, és legtöbbször egymástól függetlenül, de egymást erősítve, a kelet- és középeurópai övezetnek speciális különfejlődéséhez járultak hozzá. Székelyföld területén egymásra épülő, tudatosan szervezett fejlesztő tevékenységi formáknak tekinthetők, melyeknek fő célja a vidék szociális segítése, gazdasági felzárkóztatása volt. Nevezzük akár protoindusztrializációnak vagy szórt manufaktúrának, háziiparnak vagy népművészetnek, valamennyi terminus mögé olyan tudatos fejlesztési stratégia szerveződött, mely a „nemzeti háziipart” a gazdasági fejlődésére, a honi ipar erősítésére, ezáltal pedig a nemzet gazdasági megerősödésére próbálta fordítani. Ezek az akciók minden esetben értelmiségi elképzelések alapján születtek, és többnyire végig az elit irányítása alatt maradtak. Háttérükben jól bevált nyugati minták álltak, melyeket – főként a kezdeti periódusban – egyrészt a lakosság megsegítését célzó szociális intézkedésként, másrészt iparfejlesztési módszerként propagáltak.

Bár ezek az elképzelések Nyugathoz képest jókora fáziseltolódással jelentkeztek Székelyföldön, a terület zártsága miatt mégis újdonságként hatottak az itt élőkre.

Az öt, általam elkülönített korszak nem vált el élesen egymástól, ám módszertanilag és iparpolitikai szempontból mégis kissé elkülönültek.

Az első időszak mozgalmi elsősorban a díszítőművészetből indultak ki: egyrészt nyugati minták másolásával akarták a Nyugatra áramló pénz itthon-tartását megoldani (például a nőipariskolák esetében), másrészt a helyi sajátosságok tudatosításával a millenniumi nemzetépítés eszközeivé váltak.

A második időszak (Székely akció) mozgalmi a funkcionális, használati értéket részesítették előnyben. Az ekkor induló mozgalmaknak az irányvonalt a támogatási rendszer határozta meg, és ezért eléggé jól láthatóan a kormányzati és gazdasági csúcserőtelmes koncepciói alapján alakultak. Mivel

e fejlesztések háttérében reális statisztikai felmérések és a falvak konkrét nyersanyagadottságai álltak, ezért ennek a mozgalomnak jól megalapozott volt a tudományos bázisa. Hátránya a túlzottan centralizált működtetéssel és a kevésbé jól átgondolt, néha kissé naiv értékesítési koncepciókkal magyarázható (elsősorban a házaló kereskedelemre gondolok).

A harmadik korszak (a szöttesmozgalom kora) egy teljesen új politikai konjunktúrában született: a kisebbségi léthelyzet generálta, így ez a mozgalom nem a reális tárgyi, hanem sokkal inkább az érzelmi szükségletek kielégítésére alapozott. Ez a mozgalom éppen ezért – az előző két akciótól eltérően – szimbolikus síkon zajlott, és erős magyarságpolitikai színezetet nyert.

A negyvenes években a visszatért magyar kormányzat újból megteremtette a keretintézményeket, amelyek centralizáltan próbálták átfogni és a támogatáspolitiká révén is a nemzetépítés eszközévé tenni a háziipar valamennyi formáját.

A hetvenes években – akárcsak a szöttesmozgalom korában – a háziipar kisebbségi keretek közé szorult, és a helyi erőforrásokat kihasználva, a saját helyi elit irányításával, tömegméretben tört felszínre.

Mind az öt korszakban jól megfigyelhető, hogy a központi ideológia mellett a mozgalom megtalálta a saját székelyföldi szimbólumrendszerét, és ezekkel azonosulva, saját ideológiává és fennmaradási stratégiává tudta tenni a nemzetépítést.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ablonczy Balázs: Védkunyhó. Idegenforgalmi fejlesztés és nemzetépítés Észak-Erdélyben 1940 és 1944 között. *Történelmi Szemle*, 2008/4. 507–533.
- A csiksomlyói Székely népművészeti és egyházművészeti kiállításon. *Csiki Lapok*, 1930. június 22. 1.
- A Csik Szövetkezet és a székely háziipar. *Brassói Lapok*, 1938. június 29.
- A Hargitaváralja egyetlen szövetkezetbe tömöríti a székelységet. *Székely Nép*, 1941. augusztus 20. 5.
- A háziipar-egyesület kiállítása Sepsiszentgyörgyön. *Nemere*, 1879. április 10. 114–115.
- A homoródalmási unitárius eklézsia libellusa*. Kézirat, Homoródalmási Unitárius Egyház levéltára.

- A Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara jelentése kerülete gazdasági, kereskedelmi, ipari és forgalmi viszonyairól az 1883, 1884 és 1885. években.* Kolozsvár: Kereskedelmi és Iparkamara, 1886.
- Alispáni jelentés Udvarhelyvármegye közigazgatási állapotáról az 1900-dik évben.* Székelyudvarhely: Becsek D. Fia könyvnyomdája, 1900.
- Alispáni jelentés Udvarhelyvármegye közigazgatási állapotáról az 1907-dik évben.* Székelyudvarhely: Becsek D. Fia könyvnyomdája, 1908.
- A női kézimunka a romániai leánygimnáziumban. *Brassói Lapok*, 1927. február 27. 12–13.
- A székelyföldi munka sikerei a baróti nagy kiállításon. *Brassói Lapok*, 1937. október 13. 4.
- A Székely Háziipart és Ipari Oktatást Fejlesztő Egyesület választmányi üléseinek jegyzőkönyvei.* Kézirat, Székely Nemzeti Múzeum Intézményi Irattára, 59/1924.
- A Székely Kongresszus szervezete, tagjainak névsora, tárgyalásai és határozatai.* Csíkszereda: Hargita Kiadóhivatal, 2001.
- A székely népies ipar és népviselet. *Székelység*, 1932/1. 5–6.
- Az erdélyi magyar háziipar megszervezése. *Brassói Lapok*, 1940. január 6. 10.
- Balassa Iván: *A székelyföldi Erdővidék temetői.* Debrecen: Ethnica, 1992.
- Balassa Iván: *Tájak, eszközök, hagyományok. Néprajzi tanulmányok.* Sárospatak: Kazinczy Ferenc Társaság, 2017.
- Balassa M. Iván: Kapuból nemzeti jelkép. In: Uő: *Székelykapuk* régen és ma. Sepsiszentgyörgy: Székely Nemzeti Múzeum. 145–161.
- Balaton Petra: *A székely akció története. I. Források. 1. Munkaprogram és kirendeltségi jelentések.* Budapest: Cartofil, 2004.
- Balázs Sándor: Dimitrie Gusti és az Erdélyi Fiatalok. *Korunk*, 1978/8. 646–651.
- Beksics Gusztáv: A határszéli ipar. *Alföldi Iparlap* 1886. augusztus 1. 2–3. https://adtpus.arcanum.hu/hu/view/BME_AlfoldiIparlap_1886/?pg=247&layout=s&query=Beksics%20Guszt%C3%A1v (letöltés ideje: 2018. március 3.)
- Bisinger, Joseph C.: *General-Statistik des österreichischen Kaiserthums 2.* Wien–Triest: Geistinger Buchhandlung, 1807.
- Buzogány Áron (szerk.): *A Székely Mivelődési és Közgazdasági Egyesület első évkönyve 1876-ra.* Budapest: Kocsi Sándor, 1877.
- Buzogány Áron (szerk.): *A Székely Mivelődési és Közgazdasági Egyesület ötödik Évkönyve 1880-ra.* Budapest: Székely Mivelődési és Közgazdasági Egyesület, 1881.

- Buzogány Áron (szerk.): *A Székely Mivelődési és Közgazdasági Egyesület hatodik Évkönyve 1881-re*. Budapest: M. Kir. Egyetemi Könyvnyomda, 1882.
- Czobor Béla Dr.: A szövő művészetéről. *Művészi Ipar 1885–86*. 51–53.
- Csergő Benedek: A romániai népkisebbségi nőegyesületek kongresszusa Bukarestben. *A Nap*, 1925. október 15. 2.
- Cseke Péter: Kisebbségi létértelmezések – Kisebbségi életstratégiák. Az Erdélyi Fiatalok paradigmaváltó törekvései a harmincas években. *Debreceni Szemle*, 2010/1. 33–46.
- Cseke Péter: Víznyugattól vízkeletig. Vargyasi napló. *Igaz Szó*, 1974/1. 69.
- Csíkszeredán lesz az erdélyi háziipari szövetség üzemi székhelye. *Székely Nép*, 1941. december 3. 3.
- Daczó Katalin: *Ha ezer lány útra indul...* Kézirat, magángyűjteményben, 2018.
- Demeter Éva: Adalékok az árapataki varrottas történetéhez. *Acta (Siculica)*. Sepsiszentgyörgy: T3 Kiadó, 2006. III. 35–42.
- Dimény-Haszmann Orsolya: A Csernátoni Népfőiskola szerepe és működése. In: Keszeg Vilmos – Szakál Anna – Virginás-Tar Emese (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 25. Néprajzkutatás Erdélyben: intézmények, kutatói életpályák, mentalitások*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2017. 147–181.
- Dócziné Berde Amál: Hol kapcsolódik életünkbe a népművészet? *Keresztény Magvető*, 1931/6. 277–283.
- (Domokos Pál Péter): *Beszámoló jelentés az erdélyi nyolc vármegyében folyó népművelési munka ellenőrző körútjáról*. Kolozsvár, 1942. február 23. Székely Nemzeti Múzeum Dokumentumtára, Demeter Lajos kollekcio, Szabó Margit bibarcfalvi tanítónő hagyatéka. 35.
- Domonkos Ottó – Endrei Walter: Európai textilnyomás és hazai kékfestés. *Technikatörténeti Szemle* 1962. 35–61.
- Egy öreg tanítónőről. *Budapesti Hírlap* 1892. november 25. 6. https://adtp-lus.arcanum.hu/hu/view/BudapestiHirnap_1892_11/?pg=401&layout=s (letöltés ideje: 2018. november 26.)
- EMKE Szervekedő közgyűlés. *Aug. XXXI. Kolozsvárt 1885*. Kolozsvár: EMKE, 1885. http://documente.bcuculuj.ro/web/bibdigigit/periodice/emke/PDF/BCUCLUJ_FP_105738_1885.pdf (letöltés ideje: 2018. szeptember 22.)
- Expoziția regională de artă populară – Tartományi népművészeti kiállítás. Tg. Mureș – Marosvásárhely: Casa Regională a Creației Populare – Népi Alkotások Tartományi Háza, 1959.

- Farkas Irén: Csíki festékesek a Csíki Székely Múzeumban. *ACTA – 1997*. Sepsiszentgyörgy: T3 Kiadó, 1998, II, 243–258.
- Fejős Zoltán: Népművészeti divat a múlt század végén és a századelőn. In: Hofer Tamás (szerk.): *Népi kultúra és nemzettudat*. Budapest: Magyar-ságtudató Intézet. 143–158.
- Fényes Elek: *Magyar országnak 's a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben 6*. Pest: Trattner–Károlyi, 1840.
- Ferencz Gyárfás: A feltámadt és megújodott „csíki festékes” a „Székely Hét” keretében kerül a nagyközönség elé. *Brassói Lapok*, 1936. augusztus 16. 10.
- Ferencz Gyárfás: Eredeti székely bútorokkal rendezzük be közhivatalainkat. *Székely Nép*, 1941. augusztus 6. 6.
- Ferencz Gyárfás: Hogyan láttuk két és fél évvel ezelőtt a székelység helyzetét és feladatait? *Székely Nép*, 1941. október 5. 11.
- Földi István: *Székelynek születtem*. Sajtó alá rendezte Szőcs Géza. Kézdivásárhely: Magánkiadás, 2014.
- Fügedi Márta: Az arisztokrácia szerepe a népművészet felfedezésében. In: *Uő: Reprezentáns népcsoportok a 19–20. század fordulójának népművészet-képében*. Miskolc: Herman Ottó Múzeum, 2001. 33–38.
- Fülöp Hajnalka: A székely festékes szőnyeg és a csíki háziipar története. In: Fülöp Hajnalka – Lackner Mónika – Landgraf Katalin – Lovay Zsuzsanna – Szulovszky János – Wessely Anna: *Nők, szőnyegek, háziipar*. Budapest: Néprajzi Múzeum, 2012. 132–167.
- Gaul Emil: A kézimunka-oktatás meghonosodása az elemi népiskolákban. *Iskolakultúra*, 2000/5. 72–79. http://real.mtak.hu/61393/1/EPA00011_iskolakultura_2000_05_072-079.pdf (letöltés ideje: 2018. augusztus 30.)
- Gelléri Mór: *1881-ik évi Magyar Országos Nőiparkiallítás. Jelentés*. Budapest: Gelléri Mór, 1881. 91–98.
- Gérando, Auguste de: *La Transylvanie et ses habitants*. Paris: Comptoir des Imprimeurs-Unis, 1850.
- Geschichte der Schwarzwalduhren – Uhrenproduktion. https://www.schwarzwaldpalast.de/Geschichte-der-Schwarzwalduhren-Uhrenproduktion:_.10400.html (letöltés ideje: 2018. augusztus 30.)
- Gramantik Margit: Legenda egy erdélyi asszonyról. *Makói Újság*, 1942. március 22. 5. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Makoi-Ujsag_1942_03/?query=P%C3%A111%20G%C3%A11born%C3%A9A9&pg=106&layout=s (letöltés ideje: 2018. november 24.)
- Haáz Ferenc: *Székelyföldi famesterségek*. Kolozsvár: Minerva, 1942.

- Hatalmas terv a székely gazdasági, kulturális és társadalmi élet újjászervezésére. *Székely Nép*, 1941. augusztus 24. 11.
- Hatszáz tagból álló bizottság bírálja el a sepsiszentgyörgyi kiállításra kerülő anyagokat. *Székely Nép*, 1941. augusztus 17. 11.
- Háziipari és kézimunka kiállítás. *Csíki Lapok*, 1929. május 26. 2.
- Háziipari kurzus Ditróban. *Csikvármegye*, 1910. Március 9. (3.)
- Háziipari tanfolyam. *Székely Nép*, 1913. február 1. (4.)
- Háziipari tanfolyamok a Székelyföldön. Székely Nemzet 1903. október 19. (3).
- Hobsbawm, Eric: Tömeges hagyománytermelés: Európa 1870–1914. In: Hofer Tamás – Niedermüller Péter (szerk.): *Hagyomány és hagyományalkotás*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport, 1987. 127–198.
- Hofer Tamás: A nemzeti történelem rávetítése a népművészetre. In: Uő: *Antropológia és/vagy néprajz. Tanulmányok két kutatási terület vitatott határvidékéről*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézete – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan, 2009. 145–166.
- Huszka József: *A székely ház*. Budapest: Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1895.
- Huszka József: Népies ornamentikánk forrásai. *Ethnographia*, 1894/3. 155–158.
- Jagócsy Péterffy József értesítése a háziiparról. *Nemere*, 1879. április 13. 119.
- Jakab Antal: Az erdélyi magyar falu útja. *Székely Nép*, 1941. november 1. 11.
- Kenderesen tisztelegtek a székelyek. *Magyar Föld*, 1942. augusztus 16. oldalszámozás nélkül.
- Keszeg Vilmos: A lokális-regionális gazdálkodás rekontextualizálása: az 1906-os tordai ipar- és gazdasági kiállítás. In: Keszeg Vilmos – Szász István Szilárd – Zsigmond Júlia (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 22*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2014. 185–246.
- Keszeg Vilmos: Egy fénykép kontextusa. *Gondolatok a hagyományról. Magyar Művészet*, 2018/12. 58–65.
- Két hónap múlva megépül a csíksomlyói népfőiskola. *Székely Nép*, 1941. augusztus 17. 5.
- Kisgyörgy Zoltán: Balássy Gyula. *Háromszék*, 2010. Július 7. <https://www.3szek.ro/load/cikk/30553/balassy-gyula> (letöltés ideje: 2018. november 25.)
- Kovács K. Zoltán: Ötven éve indult a KALOT. *Katolikus Szemle*, 1985/3.
- Kovács Magda: Pillanatképek – falvakkal. *Dolgozó Nő*, 1979/1. 7.

- Kozma Ferenc: *A Székelyföld közgazdasági és közmívelődési állapota*. Budapest: Székely Mívelődési és Közgazdasági Egylet – Franklin-Társulat, 1879.
- Lackner Mónika: A háziipar szervezeti keretei és irányai, 1867–1910. In: Fülöp Hajnalka – Lackner Mónika – Landgraf Katalin – Lovay Zsuzsanna – Szulovszky János – Wessely Anna: *Nők, szőnyegek, háziipar*. Budapest: Néprajzi Múzeum, 2012. 72–93.
- Látogatás a néhány nap múlva megnyíló sepsiszentgyörgyi kiállítás területén. *Székely Nép*, 1941. augusztus 28. 5.
- Magyar nő Romániában. *Brassói Lapok*, 1927. február 9. 4.
- Megpatkolt tojás, székely furfang, színek és fények a kiállításon. *Székely Nép*, 1941. augusztus 31. 4–5.
- Mezőgazdasági, ipari és kisállat kiállítás M-Vásárhelyen. *Csiki Lapok*, 1931. szeptember 13. 1.
- Miért nincsen áru az udvarhelyszéki piacon? *Székely Nép*, 1941. augusztus 15. 4.
- Molnár Gusztáv: Az Erdélyi Fiatalok falumunkájáról. *Korunk*, 1970/7. 1055–1057.
- Napi hírek – A csikszeredai szövő-tanműhelyt... *Székely Nemzet*, 1884. március 30. 3.
- Olosz Katalin: *Egy kiállítás emléképei*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2003.
- Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból*. I. Pest: Ráth Mór, 1868.
- Orbán Balázs emlékezete. *Csiki Lapok*, 1929. március 24. 1–2.
- Ötezer népviseletbe öltözött székely leány vonul fel a sepsiszentgyörgyi kiállításon. *Székely Nép*, 1941. augusztus 29. 7.
- Pozsony Ferenc: Székely kapuk szimbolikus mezőnyben. In: Vargyas Gábor (szerk.): *Átjárók. A magyar néprajztól az európai etnológiáig és a kulturális antropológiáig*. Budapest – Pécs: L'Harmattan – PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, 2009. 267–301.
- Rafaj Irma: A tulipán. *Nők Világa. Az Unitárius Közlöny melléklapja*. 1907/2. 17–18.
- Roediger Lajos: Kopjafák a kovásznai temetőben. *Néprajzi Értesítő* 1903/9. 299–302.
- Sebestyén Károly: Székelyföldi kopjafák és keresztek. *Néprajzi Értesítő* 1905/2. 103–107.
- Seres András: A verseny hevében. Megéneklünk, Románia. *Megyei Tükör*, 1978. december 16. 2.

- Seres András: „Kifejezi népünk szellemi-erkölcsi személyiségét...” A népművészet és az amatőr képzőművészet Kovászna megyében. *Megyei Tükör*, 1973. október 26. 4–5.
- Sinkó Katalin: Az ornamentikai mintalapok és az „előképmozgalom” 1850 és 1900 között. In: Fejős Zoltán (szerk.): *Huszka József, a rajzoló gyűjtő*. Budapest: Néprajzi Múzeum, 2006. 134–135.
- Szabó T. Attila (szerk.): *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár IV*. Bukarest: Kriterion, 1984.
- Széleskörü terv a székelyföldi háziipar támogatására. *Székely Nép*, 1941. augusztus 29. 6.
- Szenterzsébeti Szakáts Péter: *A székelyföldi ipar fejlesztése ügyében dr. Hegedűs Sándor keresk. m. kir. miniszter ur öngyméltósága elé terjesztett javaslatai a Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamarának*. Marosvásárhely: Adi Árpád Könyvnyomdája, 1901.
- Szentimrei Judit: *Székely festékesek*. Bukarest: Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1958.
- Szilágyi Júlia: Ízlés, divat, népművészet. *Dolgozó Nő*, 1966/9. 24–25.
- Szinte Gábor: A kapu a Székelyföldön I–IV. *Néprajzi Értesítő* 1909/1. 45–55; 1909/2. 97–101; 1909/3–4. 167–178; 1910/1–2. 27–31.
- Szinte Gábor: Kopjafák (temető fejfák) a Székely földön. *Néprajzi Értesítő* 1901/7. 115–121.
- Szöcsné Gazda Enikő: 1880–1945 közti adatok az egyházak, nőszövetségek székelyföldi népművészet-irányító tevékenységéhez. Ilyés Sándor – Jakab Albert Zsolt (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 21*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2013. 201–216.
- Szöcsné Gazda Enikő: Egy népművészeti felmérés tanulságai. Az 1930–60 közötti csíkménasági kutatóutak. *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve IX*. Csíkszereda: Csíki Székely Múzeum, 2013. 399–420.
- Szöcsné Gazda Enikő: A kutatástól a tömegmozgalomig: az 1930-as évekbeli háromszéki szöttesmozgalom története. In: Keszeg Vilmos – Szász István Szilárd – Zsigmond Júlia (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 22*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2014. 247–278.
- Szöcsné Gazda Enikő: *A háromszéki hozomány a 19. században*. Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum, 2015.
- Szöcsné Gazda Enikő: A sepsiszentgyörgyi székely kiállítások és előzményeik. In: Keszeg Vilmos – Virginás-Tar Emese: *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 24*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2016. 197–227.

- Szöcsné Gazda Enikő: Zichy Jenő gróf erdélyi látogatása és hatása a szé-
kely háziipar kutatására. In: Jakab Albert Zsolt – Vajda András (szerk.):
Aranyhíd. Tanulmányok Keszeg Vilmos tiszteletére. Kolozsvár: Kriza
János Néprajzi Társaság – Babes Bolyai Tudományegyetem Néprajz és
Antropológia Intézet – Erdélyi Múzeum Egyesület, 2017. 591–595.
- Szöcsné Gazda Enikő: Erdély Berlinben, 1927. In: Keszeg Vilmos – Sza-
kál Anna – Virginás-Tar Emese (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társa-
ság Évkönyve 25. Néprajzkutatás Erdélyben: Intézmények, kutatói élet-
pályák, mentalitások*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2017.
127–146.
- Szöcsné Gazda Enikő: *Egy nőipariskola és hatása a kézimunka-kultúra
átalakulására. Esettanulmány*. Kézirat, 2017, magántulajdon, megjele-
nés alatt.
- Takács Péter (szerk.): *Háromszék parasztvallomásai 1820-ból*. Debrecen:
Erdély-történeti Alapítvány, 2002.
- Tivai Nagy Imre: *Emlékezés régi csikiakról*. Csíkszereda: Pallas-Akadémia,
1996.
- Tóth-Bartos András: Szociális gondozás Háromszéken 1940–1944 között.
Acta Siculica 2007. Sepsiszentgyörgy: Székely Nemzeti Múzeum. 515–
526.
- Ugrin József: A KALOT népfőiskoláiról. *Honismeret*, 1984/2. 25–26.
- Ulrich Pfister: Protoindustrialisation. In: Dictionnaire historique de la Suisse.
<http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/f/F13823.php> (letöltés ideje: 2018. augusz-
tus 30.)
- Ülést tartott az EMGE Háziipari Szakosztályának választmánya. *Brassói
Lapok*, 1939. június 11. 5.
- Vámszer Géza: A csíki székely festékes szőnyeg. *Székelység* 1932/1. 3–4.
- Vámszer Géza: A csíki szőnyegek festő anyaga. *Székelység* 1932/2. 25–26.
- Vámszer Géza: Adatok a csíki festékes tanulmányozásához. In: Uő: *Élet-
forma és anyagi műveltség*. Bukarest: Kriterion, 1977. 38–54.
- Vámszer Géza: Néprajzi, népművészeti, múzeumi és háziipari mozgalmak
Csíkban a két háború között. *Művelődés*, 2006/6–9. 124–127.
- Venczel József: *Csík a legkeletibb nyugat és a legnyugatibb kelet*. Kézirat,
Sapientia EMTE könyvtára, Csíkszereda.
- Viski Károly: *Székely szőnyegek*. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára, 1928.
- Zsákó Erzsébet: Az unitárius nőmozgalom kialakulása és a női eszmény fej-
lődése. *Keresztény Magvető*, 1992/1. 31–39.

Bokor Zsuzsa

A székely Nagyasszony testőrei¹

Vallásosság és identitáskeresés a két világháború közötti Székelyföldön²

Történet(ek)

1931-et írunk, amikor Stettner Andrea³ szociális testvér a kolozsvári székelyhelyű Katolikus Nőszövetség nevében meghívókat küld ki Székelyföldre (kiemelten Csík, Gyergyó és Udvarhely megye) összes plébániájára, amelyben egy nagy, csíksomlyói leánytalálkozóra hívja meg az egyházközségeket. A rendezvényen való megjelenésnek feltétele, hogy a székely lányok „ősi viseletükben vagy falusi ruhájukban” vegyenek részt az ünnepségen, amely szentmisével kezdődik, és közös táncsal, játékkal ér véget. A meghívóhoz melléklet is tartozik: a program, a szentmise imaszövege és szent énekek, de a népdalokat, játékokat és a kottákat is benne találjuk – hiszen ezek betanítása vár a közreműködő papságra és tanítókra.⁴

A szervezés az elvárásokhoz méltóan sikerült: a csíksomlyói ferencesek, a helyi értelmiségiek, a Katolikus Nőszövetség leányegyesületeinek vezetői, valamint az oltáregyletek vettek részt az előkészítő munkában. A székely falvak katolikus leányai nekiláttak megvarrni ruháikat, feledésbe merült népi játékokat és dalokat tanultak meg.

A szervezés során felmerül az a javaslat is, hogy a leánynap dátumát helyezték át pünkösdre, ám erről hamarosan kiderült, hogy kivitelezhetetlen

¹ A metaforát P. Lukács Mansvét használta 1932-ben. Székely leányoknak. Ünnepi szentbeszéd. Mondotta május 29-én P. Lukács Mansvét. *Csiki Néplap*, II. 1932. jún. 15. 19. 1–2.

² Köszönet Mohay Tamásnak, Murányi Teréz SSS, Farmati Anna SSS szociális testvéreknek és Tánczos Vilmosnak a tanulmány megírása során nyújtott segítségükért.

³ Stettner Andrea (1905–1991) a nagykarolyi piarista gimnáziumban érettségizett, majd Budapesten kereskedelmi főiskolát végzett. Tanulmányai befejezése után szociálistestvér-jelöltként az erdélyi Katolikus Nőszövetség keretében munkálkodott, majd a Bihar megyei Székelyhidon alakult leányegyesület vezetésével bízták meg. Zakariás Flóra mellett az Ezer Székely Leány Napjának fő szervezője volt. 1933-ban ment Magyarországra. 1935-től Luczenbacher Rita segítőtársaként vett részt a KALÁSZ alapításában és központi vezetésében.

⁴ *Erdélyi Tudósító*, XIV, 1, 1931.

1. kép. Gyülekező lányok a somlyói templom udvarán a szervező szociális testvérrrel és Domokos Pál Péterrel. Forrás: Csíki Székely Múzeum archívuma (1931?)

„mivel a pünkösdi búcsú évszázadok óta kifejlődött szokás szerint megy végbe”⁵, így Úrnapja alkalmasabb időpontnak ígérkezett.

1931. június 18-a reggelén katolikus lányok százai érkeztek a következő településekről: Szárhegy, Gyergyóremete, Gyergyóújfalu, Gyergyószentmiklós, Gyergyócsomafalva, Csíkszentdomokos, Csíkszenttamás, Csikjenőfalva, Csíkkarcfalva, Csikdánfalva, Csikborzsova, Csikcsicsó, Csíktaploca, Csíkszentmiklós, Csíkcsomortán, Csobotfalva, Csíksomlyó, Csíkdelne, Csikpálfalva, Csíkszépvíz, Csíkszereda, Csíkszentsimon, Csíkszentmárton, Csekefalva, Mindszent, Csatószeg, Szentkirály, Szentimre, Kászonaltíz, Feltíz és Impér, Jakabfalva, Szentegyháza⁶, Lövéte, Korond, Parajd, Székelyszentkirály, Székelyudvarhely, de még a háromszéki Ozsdola és Kézdivásárhely is képviselve volt. 1600 résztvevő indult Csíkszeredából Somlyóra⁷ (1. kép).

A reggeli mise az esemény fontos részét képezte, hiszen ekkor hallgathatták meg a szónoklatokat, és itt összegezték számukra az összefogott lényegét. Ezek után a résztvevők a gimnázium⁸ udvarán fogyasztották el a csíkszeredai Oltáregylet asszonyai által készített reggelit, majd Csíksze-

⁵ Ezer székely leány-nap. *Csiki Néplap*, I, 7, 1931. március 18. 3.

⁶ A korabeli sajtóban még Kis- és Nagyláhfalva néven szerepelt.

⁷ *A Nap* XI, 9, 1931. 6–7., Ezer székely leányok napja. *Magyar nép* XI, 21, 1931. máj. 22. 171., Stettner Andrea: Ezer székely lányok napja. *Erdélyi magyar naptár az 1932-ik szököévre*. Cluj-Kolozsvár: Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R.T., 72–75.

⁸ A csíksomlyói római katolikus gimnázium épületéről van szó, amely 1911-től, miután a gimnáziumot átköltöztették Csíkszeredába, árvaházként működött. A harmincas években a közszóhasználatban még minden bizonnyal gimnáziumként élt.

2. kép. Felvonulás Csíkszeredában. Forrás: Csíki Székely Múzeum archívuma (1931?) Fotó: Andory Aladics Zoltán

redába vonultak, hogy részt vegyenek az úrnapi körmeneten. A körmeneten a meghívott lányokon kívül a csíkszeredai gimnáziumi növendékek és tanárai, illetve egyházi előljárók is jelen voltak (2. kép).

A délután a somlyói Stabiliment⁹, a régi megyeháza udvarán folytatódott, ahol a terveknek megfelelően néptáncokat és dalokat adtak elő a falujuk viseletébe öltözött lányok (3-4. kép).

1932-ben is Úrnapiján szervezték meg az eseményt, és hasonló volt a forgatókönyv az előző évéhez. Ez évben Zakariás Flóra szociális testvér volt a rendezvény fő szervezője a Katolikus Nőszövetség részéről.¹⁰

Az esemény kitüntetett résztvevője gr. Bethlen Györgyné volt, a szentbeszédet P. Lukács Mansvét mondta, és arra kérte a lányokat, hogy tekintsék Máriát mintának, és legyenek egyszerűek:

„Ó, Boldogasszony leányai, öltözködjetek égi Anyátok lelkiruháiba. Külsőtök legyen egyszerű, keresetlen. Bensőtök tiszta, szeplőtelen. Minden megnyilatkozásatok meleg napsugaras. Így méltó testőrei lesztek a székely Nagyasszonynak.”¹¹

⁹ Csík-, Gyergyó- és Kászonszék egykori rezidenciája, székháza volt, ma fertőző betegek kórháza működik benne.

¹⁰ Ezer székely leánynap. *Csíki Néplap*, II, 17, 1932. jún.1., 2., Az „Ezer Székely Leánynap” Csíksomlyón. *Erdélyi lapok*, 1932. jún. 1. 119., 4.

¹¹ Székely leányoknak. Ünnepi szentbeszéd. Mondotta május 29-én P. Lukács Mansvét. *Csíki Néplap*, II, 19, 1932. jún. 15. 1–2.

3. kép. Délutáni műsoros előadások a Stabiment udvarán. Forrás: Csiki Székely Múzeum archívuma (1931?) Fotó: Andory Aladics Zoltán

A délutáni eseményen Domokos Pál Péter tanár vezette fel a csoportok előadásait.¹²

1933-ban, a harmadik alkalommal megszervezett Ezer Székely Leány Napja időpontválasztásában tér el a többitől, ugyanis július 2-ára, Sarlós Boldogasszony napjára tűzték ki.¹³ Az 1933-as mise meghívottja maga a katolikus püspök, Mailáth Gusztáv volt,¹⁴ a szentbeszédet pedig P. Trefán Leonárd ferences főatya mondta:

„Nem ezren gyűltek ide össze ezer székely lányok – mondotta –, hanem százezren. Elhoztátok sziveitekben hozzátok tartozóitok szívét, lelkét százezres tömegben... Annyi csodaszép rózsát hoztatok el a ti ragyogó fiatalságotokban,

¹² Az „Ezer Székely Leánynap”. *Csiki Néplap*. II. 15, 1932. május 18. 1.

¹³ Ez a nap a somlyói kegytemplom búcsús napja, és a 18. századtól a 20. század fordulójáig egy közismert rituális esemény időpontja is volt, ugyanis hajdanán ekkor tettek esküt a somlyói főgimnázium-növendékek Mária-társulati tagjai a kegytemplomban a Mária-szobor előtt. A Mária-társulat egészen a századfordulóig működő vallásos-tudományos önképzőköre volt a csíksomlyói diákoknak. Az utolsó tagfelvételt 1900-ban tartották, a századfordulót követően kongregációvá alakult, illetve a gimnázium Csíkszeredába való áthelyezése, 1911 után megszűnt ez a lelkeségi mozgalom is. (Mohay Tamás: Főszereplők félárnyékban. Arcképvázzatok a csíksomlyói labarum hordozóiról. (1873–1949). In: Landgraf Ildikó – Nagy Zoltán (szerk.): *Az elkerülhetetlen. Vallásantropológiai tanulmányok Vargyas Gábor tiszteletére*. PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, MTA BTK Néprajztudományi Intézet, L'Harmattan Kiadó – Könyvpont Kiadó, 2012. 681–705. 683.)

¹⁴ *Csiki Lapok*, XLV, 26, 1933. június 25. 3.

vágyaitokban, jószándékaitokban, dalaitokban az örök Jerichói Rózsa: a Boldogságos Szűz lábai elé, hogy ennél szebbet, nemesebbet székely leányifjuság nem is adhatott volna...”¹⁵

Mise után a csíksomlyói és csíkszeredai oltáregyletek a szokásos módon kürtöskaláccsal és tejeskávával vendégelték meg a lányokat, aztán hófehér templomi lobogók alatt megindult a menet Csíkszeredába. A lányok a csíkszeredai templom előtt felállított oltárnál álltak meg, ahol Tóth Kálmán esperes áldást adott a seregre. Az úrnapi körmenet után ismét négyes sorokba rendeződtek, és visszaindultak Somlyóra, hogy a Stabiliment udvarán délután 3 óra-kor elkezdődhessen a délutáni ünnepség.

Az egyházközségi búcsúhoz hasonlóan itt is helyet kapott a népszórákoztatás: „lacikonyhák, árubódék, szeszesitalt áruló sátrak kifestett kiszolgáló tündérekkel”, ezt pedig nem mindenki nézte jó szemmel.¹⁶ Az esemény egyik kritikus a azt kifogásolta, hogy idegenek szervezték (a kolozsvári nőszövetség), ráadásul a rossz anyagi körülmények közt élő székelyek pénzén. De kulturálisan is talált kifogásolnivalót: szerinte ugyanis nem volt elég autentikus, amit a lányok bemutattak. Leginkább azonban az időpontválasztás zavarta, hogy, bár a rendezvényszervezők a gimnazistákat is bevonták a felvonulási szertartásba, mégiscsak egy nőket centrumba helyező eseményről állunk szemben. A kritika szerzője úgy érezte, a székely leányok napja rátelepedett egy somlyói katolikus gimnázium lokális hagyományára, és kiforgatta azt igazi valójából.

„Az 1000 székely leányok napjának rendezését pedig ne bizzuk hozzá nem értő idegenekre, hanem csináljuk meg magunk, a magunk céljaira. Táncoljon már egyszer a csiki székely medve a maga jószántából, a maga javára is. – Legalább ennyit tanuljunk az Idei Sárlos Boldogasszony-napi búcsúból és 1000 Székely leány-napból.”

A provokatív cikke a ferences rendházfőnök, P. Takács Gábor válaszolt, ebből ismerjük meg az eseményszervezés háttértörténetét.

„Amikor három-négy évvel ezelőtt megjelentek itt azok az idegen, Stettner Andrea és Zachariás Klára nevű missziós testvérek, és bejárták székely falvainkat,

¹⁵ Albert István: A harmadik Ezer Székely Leány-nap. Az ősi székely viselet, tánc, dal és imádság ünnepe Somlyón. *Csiki Lapok*, XLV, 28, 1933. júl. 9. 2.

¹⁶ Julius 2. *Csiki Lapok*, XLV, 1, 1933. július 9. 28.

4. kép. Népi játékok a színpadon. Forrás: Csíki Székely Múzeum archívuma (1931?)
Fotó: Andory A. Zoltán

hogy az elfásult székely koponyákba leányaink megmentéséért nagy gondolatokat ébresszenek, saját erkölcsi értékeinkből, segítőtársuk Domokon Pál Péter tanáron kívül, senki sem akadt. Kishitű, egy kézlegyintéssel mindent elintéző annál több. S amikor két év után már megvolt az érdeklődés, és úgy gondoltuk, hogy a vezetőségek közvéleményéhez fordulunk tanácsért, új eszmékért – egy év leforgása alatt a székely falvakból csak három válasz érkezett vissza.”

A hagyomány tovább folytatódott volna 1934-ben is, amikor szintén július elsejére, a Sarlós boldogasszony búcsújára tervezték az Ezer Székely Leány Napját.¹⁷ Június 29-én azonban hivatalosan közölték, hogy az esemény elmarad. A következő évi ünnepségnek is ez lett a sorsa: 1935-ben ismét tervezték az eseményt,¹⁸ de a román állami hatóságok nem hagyták jóvá.

1936 júniusában a katolikus női sajtóban biztatják a katolikus lányokat, hogy – bár a rendezvény nem tartható meg –, lélekben tegyék meg a hitvallást. A következő három évben sem lesz folytatása ennek a rendezvénynek, ám az ezer lány székelyruhás alakja többször is feltűnik: például az 1939-ben Csíkszeredában megtartott Katolikus Nagygyűlésre összesereglett leány-

¹⁷ *Csiki Lapok*, XLVI, 26, 1934. június 24. 4.

¹⁸ Sarlós boldogasszony – leányok búcsuja. *Harangszó* I, 7, 1935. 3.

5. kép. Felvonulásra gyülekezők. Forrás: Csíki Székely Múzeum archívuma (1931?)

egyesületek találkozóját Csíksomlyón tartották meg, és talán nem véletlenül éppen Sarlós Boldogasszony napján. Ugyan az eseményen ezúttal csak a leányegyesületek képviselői és irányítói (lokális női vezetők) jelentek meg, a nagyon szuggesztív „1000 leány” szavak a sajtóanyagok címeiben ismét megjelentek, anélkül, hogy másfajta konkrét utalás történt volna a betiltott Ezer Székely Leány Napra. A rendezvényen azonban továbbra is az ünneplés egyik rítusa volt a négyes sorokban való haladás Csíksomlyóról Csíkszeredába: „mint egy végtelen keresztalja vonultunk fel a katolikus gimnázium udvarára.”¹⁹

Az Ezer Székely Leány Napját hétéves szünet után Horthy csíkszeredai fogadásán tartották meg 1940-ben. Ez nem a korábban megszokott forgatókönyv szerint alakult, és nem is nyáron, hanem októberben. Horthyt és feleségét már az állomáson várta a székely lányok és legények serege (Horthy Miklósné is „székely ruhában jelent meg”), és ottlétük alatt mindvégig székelyruhában felvonuló fiatalok tisztelegtek a kormányzópár előtt. Az Ezer Székely Leány Napja egy színes kép volt a mozaikból, egy kellék a kormányzópár fogadására előkészített díszletből (6. kép).

¹⁹ Közel 1000 leány. *Haragszó* V, 7, 1939. 4.

6. kép. Népviseletbe öltözött kászonszéki lányok várakoznak a kormányzóra és feleségére. Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár, 90.498. sz. Fotó: Andory Aladics Zoltán

„A templom megtekintése után az Ezer Székely Leány napok műsorának egy részét nézte meg a kormányzó pár. A díszelvény előtt az Erdélyi Katolikus Nőszövetség nevében gróf Bethlen Györgyné mondott üdvözlő beszédet, miközben a sok sok ezer székely leány és legény leírhatatlan színpompás serege szakadatlanul éljenzett, és szavaló kórusokba alakulva, ütemesen kiáltotta: Horthy, Horthy . . .”²⁰

1941-ben, bár a *Csiki Lapok* szerint Székelyföld falvaiban ismét készültek az ünnepségre²¹, erre végül nem került sor. Hiába várjuk a *Csiki Lapok* következő lapszámának beszámolóját a rendezvényről, ugyanis ez most az ezer székely ruhás lányról mint a pünkösdi búcsú résztvevőiről tesz jelentést:

„Ha nézi a szem, a székely díszbe öltözött ezer és ezer székely leányt és ezer és ezer székely legényt, ettől az igézetes látványtól még a küzdésben elfáradt szív

²⁰ Egy akarat – ezer engedelmesség. *Csiki Lapok*, LII, 41, 1940. október 13. 1–2.

²¹ Csik, Háromszék, Udvarhely, Marosszék készül az „Ezer székely leány nap” ra július 2-án. *Csiki Lapok*, LIII, 26, 1941. június 29. 1.

is olyan erős, olyan hős, olyan bátor lesz, hogy még az egek megostromlásától sem riadna vissza.”²²

Hosszú szünet után, 1990-ben újra felélesztették az Ezer Székely Leány Napját. Walter Ilona szociális testvér a hagyományokhoz híven köszöntötte az egybegyűlteket, de azt is kifejtette, hogy a szociális testvérek mostantól nem szervezői az eseménynek. 1990 óta is minden évben megtartják, a térség egyik legnagyobb ívű ifjúsági rendezvényévé vált, amely a mai napig elsősorban a térség fiataljait szólítja meg (a jelenlévők száma továbbra is alig haladja meg a 3000-et), de folyamatosan teret enged külföldről és az ország más térségeiből érkező fiataloknak is.

Olvasatok

Az esemény, amelyet a tanulmány vizsgál, ma is reneszánszát éli. A Csík-somlyón megrendezett Ezer Székely Leány Napja ugyanis ma a székely népviselet, székely népi táncok legnagyobb seregszemléje, és ezáltal az etnikai reprezentáció egyik jól ismert színtere. Ha a mai sajtóreflexiókat vesszük figyelembe, többségük a rendezvényt kulturális eseményként láttatja, amely a népviselet és a hagyományok megtartását célozza meg.

Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy mi adja ennek a felvonulásnak a belső dinamikáját, és hogy a székely lányok performansa milyen értelmezési keretekben olvasható. Az esemény – attól függően, hogy mely forrásokat helyezük előtérbe az értelmezéskor – társadalmi mozgalomként, vallásos felvonulásként vagy kisebbségpolitikai/etnopolitikai eseményként, illetve a gazdasági válság áthidalására irányuló szociális akcióként egyaránt látható. Az is érdekel, hogyan alakulhat ki mára a jelenségnek ez a kizárólagos kulturális olvasata.

A források sűrű összeolvasása és az esemény mai arculatának vizsgálata nyilvánvalóvá tette számomra, hogy az Ezer Székely Leány Napját több aktor alakította, és helyzettől függően többféle jelentést csatoltak hozzá. Párhuzamosan több diszkurzív keret működik, amelyek, bár esetenként ugyanazzal a szimbólummal vagy objektummal dolgoznak, más-más jelentést kapcsolnak az egyes elemekhez. Érdekes, és a kutatás további dimenzióit villantja meg az is, ahogy a keretek eltűnnek idővel, és átalakulnak.

²² Mozaik. A csodatevő Máriánál. *Csiki Lapok*, LIII, 27, 1941. július 6. 2.

A forrásokot és a rendezvény utóéletét tekintve jól körvonalazódik, hogy két nagyon karakteres rendezői elv – nevezzük a diskurzus szintjén beszélőnek – irányítja az események sodrását. Az egyik a katolikus női elit és az általuk vezetett Katolikus Nőszövetség, a másik a székelyföldi népnevelő és háziszóttos-mozgalomként ismert kulturális mozgalom, amelynek egyik legközismertebb alakja Domokos Pál Péter²³ volt. Nem két egymásnak ellentmondó táborról van szó, ezek folyamatosan együtt dolgoztak, de mint látni fogjuk, más-más irányba mozdítják el a székely lányok felvonulásához kötött jelentéseket. Éppen ezért a történeti kontextus vizsgálatakor szükségesnek látom körüljárni azokat az eseményeket, irányzatokat és mozgalmakat, amelyek körülölelik az Ezer Székely Leány Napját.

Az Ezer Székely Leány Napja mint a szociális programok színre vitele

„Az Ezer-Székely-Leányok napjának az a célja, hogy egyrészt a leányok katolikus és női öntudatát, népviseletük iránti érdeklődésüket felkeltse, és magukat ilyen nagy tömegben látva az összetartozás érzetét bennük növelje, másrészt az arra hivatottaknak indítást adjon a leányvédelmi munkára, amelynek komoly megszervezése kisebbségi életünkben létkérdéssé vált – olvassuk a felhívásban.”²⁴

Az erdélyi szociális nővérek és szociális testvérek a két világháború közötti erdélyi társadalomszervezés jól ismert aktorai voltak. Nagy volumenű munkát végeztek el, a szociális élet majd minden területén jelen voltak.

A két szociális egyházi szervezet (a Szociális Missziótársulat, illetve a Szociális Testvérek Társasága²⁵) 1923-ban történő szétválása Erdélyben

²³ A katolikus női elit szerepét az esemény szervezésében Daczó Katalin tanulmánya is megvilágítja (Daczó Katalin: Ha ezer lány útra indul. *Székelyföld*, XX, 7, 2016. július, 113–136.)

²⁴ *Erdélyi Tudósító*, XIV, 1, 1931. 1.

²⁵ Murányi Teréz szociális testvér így látta ezt az átmenetet a Szociális Missziótársulattól a Szociális Testvérek Társaságába: „[...] püspöki jóváhagyással a Romániai Szociális Misszió Társulat önállósul. Tagjai: három nővér: Ikrieh Erzsébet (Augusztá), Csiszár Blanka, Olasz Katalin (sz. Héger) és négy jelölt: Köllő Borbála (Krisztina), Báthy Margit (Aglája), Csátári Adél, Borbély Judit (Emerika). Még ez évben Temesváron megépül a Fészek hat szobával és egy kápolnával. (...) 1923. május 12-én Budapesten megalakul a *Szociális Testvérek Társasága*. A temesvári nővérek az újonnan megalakult társasághoz csatlakoznak. A román törvények miatt jogilag a szervezeti egység közöttük tilos, valóságban titkos, hisz „szellemben, irányzatban és szeretetben egyek vagyunk veletek” – táviratozza az alapítás napjára Augusztá testvér. Lásd Murányi Teréz SSS: Szellem-

nem volt annyira látványos, mint Magyarországon²⁶. A Missziótársulat tagjai, az akkori temesvári missziós nővérek (Ikrich Augusztá, Csiszár Blanka, Tóth Etelka nővérek) 1923-ban a Slachta Margit alapította Szociális Testvérek Társaságához csatlakoztak, a jelöltek pedig már ezen szervezet keretén belül tették le fogadalmaikat, de erről a korabeli nyilvánosság vajmi keveset tudott, hiszen ugyanúgy folytatták szociális munkájukat, sokáig még a kék ruhájukat sem cserélték le szürkére²⁷. Romániában 1923 után is Szociális Misszió Országos Szervezetként bejegyzett szervezet neve alatt működtek²⁸, és a közbeszédben is *missziós nővérek*ként említik őket²⁹. A rájuk való hivatkozás sokszor pontatlan, és nemcsak az intézményt, hanem magukat a testvéreket is többféle megnevezéssel illették.³⁰

A Katolikus Nőszövetség

A szociális testvérek 1926. augusztus 1-jén Aradon megalakították az Erdélyi Katolikus Nőszövetséget.³¹ A Katolikus Nőszövetségnek több szakosztálya működött: hitéleti, szociális-karitatív, ifjúsági és munkásnő-szakosztály³², a szociális testvérek pedig jobbára a szövetség Erdélyi Katolikus Női Misszió

---

ben, irányzatban, szeretetben egyik vagyunk veletek. A Szociális Testvérek Társasága romániai kerületének rövid története. *Keresztény szó*, XXIV, 8, 2013. augusztus. http://epa.oszk.hu/00900/00939/00153/EPA00939_kereszteny_szo_2013_08_1.html (letöltés ideje: 2018. december)„Slachta Margit emblematikus erős személyisége minden bizonynyal meghatározta a társaság erőteljes szociális vonásait.” Ehhez lásd: Farmati Anna: Szerzetesnők a keresztény feminizmus – a társadalom szolgálatában. In: Bodó Márta (szerk.): *Nőnek (is) teremtette. Nők a társadalomban és az egyházban*. Csíkszereda: Státus, 2006. 169–178.

²⁶ 1923-ban Slachta Margit 33 rendtársával együtt nem kért elbocsátást kapott a Missziótársulattól, ezért ők újraalakultak, és megalapították a Szociális Testvérek Társaságát.

²⁷ Köszönet Murányi Teréznek a felvilágosításért.

²⁸ A Szociális Missziótársulat történetét összegző monográfiájában Udvardy Tamás így ír erről: „Az erdélyi területen lévő intézmények az országhatár miatt később függetlenné váltak az Anyatársulattól. Romániában önállóságot szereztek, és sajátos, az ottani viszonyokhoz igazodó munkakört alakítottak ki.” (Udvardy Tamás: *A Szociális Missziótársulat alapításának előzményei és fejlődése eredeti forrásművek és folyóiratok tükrében*. Doktori disszertáció, Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2014. 203.)

²⁹ „Ilyen lelkes vezetői a csiki székely népnek a Missziós-nővérek.” Gyallay Pap Domokosné: Olyanok vagytok, mint szép virágos kert. *Magyar nép*, 1931. június 7. 2.

³⁰ A szövegben a továbbiakban szociális testvéreknek hívom őket.

³¹ A Nőszövetség első két évében Temesváron, majd 1928-tól Kolozsváron működött. Első elnöke a nagyváradi Horváth Árpádné Frankó Adele volt. Az alakuló gyűlésen 20 000 rendes tag jelentette belépését. Lásd: *A Katolikus Nőszövetség ismertetése az alakuló közgyűlés alapján. (Arad, 1926. aug. 1.). A Nap VI. évf. 8. sz. helyett.* 1926.

³² *A Katolikus Nőszövetség ismertetése az alakuló közgyűlés alapján. (Arad, 1926. aug. 1.) A Nap VI. 8. száma helyett.* 15–16.

elnevezésű szociális szakosztályának égisze alatt dolgoztak a Nőszövetségben belül. A szociális szakosztály feladata volt „1. szociális, vallás-erkölcsi, kulturális, politikai, gazdasági, nőmozgalmi, 2. karitatív munka tanulmányozása és végzése”³³.

A testvérek szociális elhivatottsága és a szociális szféra majd minden területén való jelenléte egy tágabb perspektívából is szemlélhető. A keresztényszocializmus eszméje, illetve az ebbe az irányzatba illeszkedő hivatásrendi szociális mozgalmak, a világiak egyre nagyobb számú bevonása az egyházi munkába³⁴ jelentette azt a kontextust, amelyben működtek. A forrásokat elemezve, jól látszik, hogy a harmincas években egy jól szervezett katolikus női szociális hálózat kiépítése folyt Erdélyben.

A szociális testvérek így határozták meg hivatásukat:

„De legsajátosabb és úttörő feladatának a Társaság azt tekinti, hogy a közélet porondjára állítson olyan szellemi munkásokat, akiknek hivatásbeli feladata, hogy katolikus közérdekeket, a család, nő és gyermek ideiglenes és örök boldogulásának érdekét képviselje, és azokért ugyanolyan modern eszközökkel és azon centrumokban szálljon síkra, amilyen modern eszközökkel és amely centrumokban a világi hatalom birtokosai fejtik ki működésüket, döntően hatva milliónyi embertömegekre és jövő századokra.”³⁵

Vallásos női elit képzése

A szociális testvérek széles körű tevékenységén belül legerőteljesebb a leányegyesületek, illetve leányklubok irányítása volt. Az általuk irányított Katolikus Nőszövetség az 1920-1930-as években átlag évi harminc leányklubot működtetett, 1925-től pedig ezeknek a kluboknak több mint 800 tagjuk lett (az előző években 400).³⁶ A leányklubokkal a Nőszövetség célja egy keresztény értékrendű, szociális szférában tevékeny női katolikus elit kiképzése volt. Ezekben a klubokban a patronázsakcióra való nevelésen kívül rendszeres képzés folyt, a képzés során teológiai, művészeti, irodalmi, egészségügyi és háztartási alapismereteket sajátíthattak el. A Nőszövetség hivatalos

³³ Uo.

³⁴ Gergely Jenő: A kereszténydemokrácia Magyarországon. *Múltunk* 2007. 3. 113–154., Izsák Anikó Borbála: A neokatolicizmus recepciója az Erdélyi Tudósítóban, 1932–1936. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Terek, intézmények, átmenetek*. Budapest: Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, 2015. 95–116.

³⁵ A puszták rejtekéből az élet centrumába. In: *Slachta Margit lelki öröksége. I. 1923–1939*. Budapest: Salkaházi Sára Alapítvány, 2011. 59.

³⁶ Az adatokat *A Nap* c. folyóiratukban évente megjelenő kimutatások közlik.

lapja, *A Nap* (1922–1944) rendszeresen bemutatta a női vezetőket és városi klubokat. Ezek az ismertetőik *A Nap*ban tekinthetők egyfajta professzionális önmegmutatkozásnak, a lap hasábjain jól követhető, hogy miként folyt ez a céltudatos, az emancipált katolikus nő imidzsének belső építése, és hogyan zajlott a Nőszövetség leányegyelet-vezetőinek rekrutációja.

A falusi asszonyok és lányok csoportokba szervezése

A szociális testvérek a vallásos női elitképzés mellett nagy hangsúlyt fektettek a vidéki, falusi társadalom lányainak és asszonyainak felkarolására, életútjuk végigkövetésére. A tevékenység több szinten is zajlott: individuális szinten (az egyéni életút és körülmények feltárása révén), csoportmunka révén (lokális leányegyesületek és leányklubok által), valamint közösségi munkával³⁷. Ezek egyrészt preventív jellegű aktivitást feltételeztek, a falusi női csoportok kiépítését, de beavatkozással jellegű tevékenységeket is, problémamegoldásokat (pl. az állásközvetítő hivatalokban) is, valamint folyamatos forrásgyűjtést.

Ennek a tevékenységnek kiváló tükrö a Kolozsváron szerkesztett *Harangszó* (1935–1943) c. havilap, amelynek célközönsége a falusi lányok és asszonyok voltak. Szerkesztője Zachariás Flóra testvér volt, aki 1932-1933-ban az Ezer Székely Leány Nap szervezését is koordinálta.

A Katolikus Nőszövetség egyik kiemelt tevékenysége a leányvédelem volt, és különösen a falusi lányok jelentették ezeknek a programoknak a célpontját, ebből a rétegből pedig a legtöbb figyelem a városokban dolgozó nőkre irányult. A szociális testvérek leányegyesületeket alapítottak a kibocsátó falusi közösségekben és a befogadó városokban is (Márta-, Katalin- és Zita-körök). Jól látható, hogy a szociális védelem erőteljesen arra a szektorra koncentrált, amely a legérzékenyebb volt: a faluját elhagyó, városokban munkát kereső nőkre. Állami támogatás híján ezt a szociális hálót alulról szervezték: egyrészt otthon tartották számon a lányokat, ezt a feladatot a helyi lányközösségek vezetői látták el, másrészt a nagyvárosokban működő női szervezetek

³⁷ A szociális munka módszereinek meghatározásait Szalai Júlia tanulmányából emeltem ki. „Az individuális szociális munkánál elsősorban annak »intenzitását«, az egyéni életutak és körülmények mélyreható feltárására való alkalmasságot emeltük ki. A csoportmunka elsősorban egyén és közösség kapcsolatának kiépítésére és arra alkalmas, hogy az egyén »atomizáltságát«, a problémákkal való magára hagyatottságát enyhítse. A közösségi munkának nevelési, tájékoztatási, közösség formálási szerepét és mindenekelőtt a közösségi érdekek és szükségletek elérésében, kivívásában való fontosságát hangsúlyoznánk.” Szalai Júlia: A szociális munka néhány jellemzőjéről. *Alkohológia* 2, 4, 1971. 171–181.

az ide vándoroltakat reintegrálták a Márta-, Katalin- és Zita-körökben kínált programok, tanfolyamok által. A falusi lányok számára létrehozott Márta-, Katalin- és Zita-körök, illetve a cselédotthonok (Temesváron, Brassóban, illetve Bukarestben) olyan nagyvárosi intézmények voltak, amelyek a pálya kezdetén a nagyvárosban való elhelyezkedést, berendezkedést segítették, az ottlét alatt pedig közösséget jelentettek a fiatal nők számára. Ezekben a helyeken a nők a szociális testvérek teljes körű támogatására voltak utalva, ugyanakkor a többi hasonló helyzetben lévő lánnyal való napokig tartó együttélés sajátos női közösségek kialakítását jelentette.

Bekapcsolódás a lányvédelembe

A lányvédelem Európa-szerte kiemelt pontja volt a szociális politikának. A gyermek- és leánykereskedelem céljából, illetve a prostitúció megelőzésére számtalan program született³⁸, a Népszövetség erre vonatkozó protokolljait Románia is aláírta. Ilyen volt a Népszövetség 1921-es nemzetközi egyezménye is, az *International Convention for the Suppression of the Traffic in Women and Children*, amelynek 7-es pontja leszögezte, hogy az egyezményt aláíró országoknak intézkedéseket kell tenniük a kivándorlókat szállító hajók, a vonatállomások ellenőrzésére, fel kell világosítani a nőket az őket fenyegető veszélyekről, illetve szállást és segítséget kell nyújtani számukra. A román kormány és az ortodox egyház által támogatott³⁹, valamint Mária királyné által patronált *Amicele Tinerelor Fete*⁴⁰ egyesület képviselői az állomásokon várták a Bukarestben munkát kereső nőket, információkkal látták el, illetve szállást és ellátást biztosítottak a rászorulóknak – ők nemzetiség-től függetlenül minden rászorulónak nyújtottak segítséget, de nyilvánvalóan a programot elsősorban román nemzetiségű lányok megmentésére találták ki,

³⁸ *International Convention for the Suppression of the Traffic in Women and Children, concluded at Geneva on 30 September 1921, as amended by the Protocol signed at Lake Success, New York, on 12 November 1947.*, https://ec.europa.eu/anti-trafficking/legislation-and-case-law-international-legislation-united-nations/1921-international-convention_en (letöltés ideje: 2018. december).

³⁹ Comunicat Nr. 8284 – 1931. *Renașterea* X, 2, 1932. január 10. 7.

⁴⁰ Az Asociația „Amicele Tinerelor Fete” 1927-ben jött létre, és fő tevékenysége a városba migrált lányok szociális ellátása volt. Az egyesület a neuchâtel-i székhelyű nemzetközi „Amies de le jeune fille” egyesület nyomására jött létre. Marga Ghițulescu, „De la asociațiile de asistență socială. Din activitatea Asociației »Amicele tinerelor fete«”, *Asistența Socială. Buletinul Asociației pentru Progresul Asistenței Sociale*, nr. 2, 1936. In: Ștefania Mihăilescu (ed.): *Din istoria feminismului românesc. Studii și antologie de texte (1929-1948)*. Iași: Polirom, 2006. 259–263.

az egyesület alapító tagjai és alkalmazottjai közt nem is találni magyar szociális munkást vagy szakembert.⁴¹

Magyarországon is több hasonló kezdeményezés volt, amelyek a 19. század végi patronázstevékenység folytatásai voltak, azé a patronázstevékenységé, amelyben az erdélyi nők is aktívan részt vettek a háború előtt. A Katolikus Nővédő Egyesületnek,⁴² amelynek Trianon előtt Kolozsváron is működött a patronesszképzője,⁴³ számtalan programja irányult a falusi nők felé, de további szervezetek, például a magyarországi Szociális Missziótársulat szociális akciói is hasonló elven működtek. A magyarországi MELE is (Magyar Egyesület a Leánykereskedelem ellen)⁴⁴, amely városi munkaerőpiacon boldogulni vágyó nők felkarolását tűzte ki célul, kapcsolatban állt erdélyi nőszervezetekkel⁴⁵. A MELE, továbbá a MANSZ által irányított szociális programok azonban, szemben az önerőből megvalósított erdélyi női programokkal, túlnyomórészt közpénzekből gazdálkodó, illetve állami intézményekkel hathatósan együttműködő szociális intézmények voltak.⁴⁶

A háború utáni Erdély szociális helyzetére nem fordított különösebb figyelmet a román vezetőség, így önerőből a helyi elit adományaiából és a segítő szakmában dolgozó személyek közreműködésével, illetve az erdélyi magyar egyházak anyagi támogatásával szervezték meg az *underground* szociális programokat.

⁴¹ Az 1932. évi beszámolójukban kitérnek a Nyugati pályaudvaron folytatott missziójukra, innen tudjuk, hogy 1320 nőnek nyújtottak segítséget, amelyből 44 magyar nemzetiségű volt. Asociația Amicele Tinerelor fete: *Dare de seamă pe anul 1932*. București, Tippografia Carmen Sylva, Furnizorul Cărții Regale. ANR, SANIC, fond Familial Cantacuzino, dosar 90, 49.

⁴² Sándorfi Mária egyháztörténeti összefoglalója részletesen számba veszi ezeket a programokat, illetve az Országos Katolikus Nővédő Egyesület különböző szakosztályainak működését. Sándorfi Mária: Az Országos Katolikus Nővédő Egyesület és a belőle kibontakozó mozgalmak Magyarországon a XX. század első felében. *Magyar egyháztörténeti vázlatok. Regnum Essays in Church History in Hungary*. XVI, 1-2, 2004. 135–164. 151.

⁴³ Sándorfi, 2004. 138.

⁴⁴ Titkára Latinovits Róza volt. Az elnöki tisztséget az első években gróf Tisza István miniszterelnök és Prohászka Ottokár, székesfehérvári püspök töltötték be.

⁴⁵ Erre utal Dr. Horváth Árpádné a RMKNKT konferenciáján. Dr. Horváth Árpádné: Küzdelem a leánykereskedelem ellen. In: *Tartsunk össze! A Romániai Magyar Kisebbségi Nők Központi Titkársága által rendezett 1. kongresszus jegyzőkönyvei és előadásai. 1928. november 10–12*. Cluj-Kolozsvár: Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság, 1929. 26-29.; Határozat a leánykereskedelem elleni küzdelem tárgyában. *Tartsunk össze!...* 39–40.

⁴⁶ Bokor Zsuzsa: Nők a nemzetben, nemzet a nőkben: a Magyar Egyesület a Leánykereskedelem Ellen eugenikai olvasata. *Socio.hu*, 5, 2, 2015. https://socio.hu/uploads/files/2015_2/bokor.pdf, doi: 10.18030/socio.hu.2015.2.86.

A katolikus női elit 1928. július 29. – augusztus 1. között a Katolikus Nőszövetség kongresszusán eldöntötte, hogy a Regátba⁴⁷ került székely lányok megmentésére bizottságot küld ki, „melynek feladata lesz Bukarestben tanulmányozni a székely leányok helyzetét.”⁴⁸ Pár hónappal később, a Romániai Magyar Kisebbségi Nők Központi Titkárságának (RMKNKT)⁴⁹ november 10–12. között zajló konferenciáján – dr. Horváth Árpádné, a Katolikus Nőszövetség elnökhelyettesének jelentését követően – a RMKNKT határozatot hozott, amelyben előírta minden erdélyi felekezet számára, hogy 1. a felekezetek nőegyletei indítsák be a falvankénti pontos adatgyűjtést a városban dolgozó nőkről, 2. működtessenek ifjúságvédő egyesületeket, 3. világosítsák fel a népet a lánykereskedelmet illetően, 4. létesítsenek elhelyező irodákat és cselédotthonokat a nagyobb városokban, a hatóságokkal együttműködve, 5. támogassák a háziipart, 6. szervezzék meg a vasúti missziót a hatóságokkal karöltve, 7. az anyák harcoljanak a fiaik tisztaságáért.⁵⁰

Ezt követően a többi felekezet is beindította regáti misszióját, az 1930-as évek közepétől a református egyház belmissziós programjának is részét képezte a cselédmisszió, illetve az unitárius nőszövetség programjában is jelen volt: ekkor már ők is az idegenbe került falusi lányok összeírását, monitorizálását, illetve a velük való levelezést sürgették. A katolikus szociális testvérekhez hasonló tevékenységet fejtettek ki a református felekezet diakoniszái is a két világháború között, de róluik még kevesebbet tudunk⁵¹.

⁴⁷ Regát (románul királyságot jelent): Moldva, Havasalföld és Dobruzsza történelmi régiók erdélyi magyarok által használt gyűjtőneve. /A szerk./

⁴⁸ A Kath. Nőszövetség nagygyűlésének határozatai. *A Nap*, VIII, 7, 1928. 5–6.

⁴⁹ 1925-ben alakult ernyőszervezet, amely az erdélyi magyar nőszervezeteket fogta össze.

⁵⁰ Dr. Horváth Árpádné, 1929, 26–29.; Határozat a leánykereskedelem elleni küzdelem tárgyában. In: *Tartsunk össze! A Romániai Magyar Kisebbségi Nők Központi Titkársága által rendezett 1. kongresszus jegyzőkönyvei és előadásai. 1928. november 10-12.* Cluj-Kolozsvár: Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság, 1929. 39–40.

⁵¹ Zágoni Albu Zoltán említi, hogy „Az Északi-pályaudvarra érkezőket presbiterek, diakonisszák, önkéntes vagy fizetett gyülekezeti munkások várták, és segítettek az elhelyezkedésben, a körülmények megismerésében”. Zágoni Albu Zoltán: A Bukaresti református egyház 180 éves történetéből. In: *A Bukaresti Petőfi Művelődési Társaság értesítője. 1994–1997.* Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1998, 24–48. 35. A vasúti misszióról azonban nem találunk sehol máshol említést. Még az akkori lelkész, Nagy Sándor monográfiájában sem. (Nagy Sándor: *A regáti magyarság. Tanulmány a havasalföldi és moldvai szóránymagyarságról.* Kolozsvár–Sopron: Diaszpóra Könyvek – Bethlen Könyvek, 2000.) Arról van adatunk, hogy a református egyház belmissziójának keretén belül az 1930-as évek második felétől elindul a cselédmisszió is. Így a református leányotthonban, a Theodor Aman utcában 1936-tól ideiglenes, valamint állandó szállást biztosítottak a rászoruló lányoknak. A leányotthonhoz munkaközvetítő iroda is tartozott (*Református ifjúság*, III, 2-3, 1935. december, 27–28.) A református leányszövetségeknek 1936-

A katolikus nőszövetség egyik leglátványosabb tevékenysége a vasúti missziós munka volt. Erdélyben – Kolozsváron, Brassóban és Temesváron – már működött vasúti misszió, de a nagy terv, hogy a Regátba vándorló nőket is ellenőrizni, illetve felügyelni tudják, csak 1930 után vált lehetővé. 1930-tól a szociális testvérek engedélyt kaptak, hogy Bukarestben⁵² is kézbe vegyék a magyar szolgálók és cselédlányok ügyét, vasúti missziót, munkaközvetítő iroda és leányotthon működtetését vállalják.⁵³ A két szociális testvér, Augusztia és Lídia testvér visszaemlékezésében a vasúti missziós program indítványozója a brüsszeli Nemzetközi Leányvédelmi Liga volt, erre válaszolva a bukaresti római katolikus püspök a testvéreket kérte fel a vasúti misszió lebonyolítására. A bukaresti Északi Pályaudvaron állomásozó testvérek missziója azt jelentette, hogy a vonatok érkezésekor a magányosan utazó lányokat felkarolták: kikérdezték őket, szükség esetén a leányotthonba kísérték őket, illetve a rászorulóknak munkát szereztek.

A 14 ágyas leányotthon a Petre Poni 3. szám alatt, az Északi Pályaudvar közelében létesült, A leányotthon mellett működő állasközvetítő hivatal kezdetben a katolikusok fő centruma, a Barátok temploma udvarán működött. 1933-ban ez is a Petre Poni utcában levő leányotthonba költözött. Ugyanitt működtették a Szent József varrodát is, amely kiegészítő keresletet jelentett az ideiglenesen bent lakó lányoknak.⁵⁴

Az Ezer Székely Leány Napja a szociális testvérek programjaiban

Az Ezer Székely Leány Napja ennek a szociális programsorozatnak a színrevitelét is jelentette. Lássuk, hogyan kapcsolódik össze a női munkaerő-migráció kérdése ezzel a rendezvénnyel az egyik szervező, Stettner Andrea testvér szövegében:

---

ban a városban szolgáló lányok névjegyzékét kellett összeállítani, és eljuttatni a papi hivatalokhoz (*Református Ifjúság* III, 12, 1936. jún. 15., 103–104.). A leányszövetségek anyagilag is támogatták a bukaresti (regáti) missziót.

⁵² „Az erdélyi kerület munkájának fontos állomása lett a Románia fővárosában, Bukarestben történő letelepedés 1930-ban. [...] A bukaresti munka vasúti misszióval, munkaközvetítő iroda és leányotthon felállításával indult el. Hozzá tartozott még a fővárosban szolgáló római katolikus lányok gondozása, szabadidejük megszervezése, lelki nevelésük, valamint a gyermekpasztoráció és a családvédelmi munka.” (Murányi, 2013.)

⁵³ Ikrich Erzsébet Augusztia SSS – Szim Irén Lídia SSS: *A Szociális Testvérek Társasága erdélyi kerületének megalakulása, működése és jellegzetességei*. Kolozsvár, 1969. (gépelt kézirat, magányűjteményben).

⁵⁴ Árvay Zsolt: A bukaresti római katolikus magyarok vázlatos története. In: *A Bukaresti Petőfi Művelődési Társaság értesítője. 1994–1997*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1998. 87–98. 97.

„Különös napra virradt Csíkszereda 1931. június 18-án. Ezer-Székely-Lányok napja – ilyen még nem volt eddig. De minek is lett volna? Kinek jut eszébe nyári verőfényben esernyőt tartani, sértetlenül álló házat vízzel öntözni? Hanem aztán, ha dörög, villámlik, és megindulnak az ég csatornái: akinek van, esernyője alá, akinek nincs, ahol legközelebb fedelet lát, oda húzódik. S ha – ne adja Isten – tűzkaos szállna a ház tetejére, hej, serény a háznép, de még a szomszéd is a tűzoltásban, ki barátságból, ki még előrelátásból is, nehogy a szél éppen az ő portáján ejtse le a romláshozó szikrát. Kinek jutott eddig eszébe a székely-lányokért aggódni, vagy ősi viseletünk, faji kulturánk pompás, virágos hajtásainak hervadására felfigyelni? Ma – székely lányaink tízezrei kénytelenek idegen, nagy városban tiszta lelküket, gyenge testüket fenyegető ezer veszély között kenyeret keresni. Falusi népeink a nyomor és az esztelen igényesség taposmalmában öröklődnek fásult, kétségbeesett vagy lázadó árnyakká. Rendeztünk hát Ezer-Székely-Lányok napját Csíksomlyón. Égi háboru elől fedél alá bújni, árasztó zuhatagnak ernyőt tartani, recsegve-ropogó, lánggal égő kicsi kunyhónk rejtett kincsét menteni vagy a magunk házát a szomszédéig szikrájától megóvni. Jöttek: Udvarhely-, Csik-, Háromszék falvaiból a lányok, a szemükben ott égett Máriás-tiszta lelkük teremtő tüze, kacagott le róluk székely ruhájuk ezer színű szépséges tarkasága. Jöttek 1600-an, ki erőt kérni, ki hálát leróni, ki kételkedő, nyugtalan lelkét a mennyország békéjében megfürösztetni, jöttek mind: találkozni, a szeretet-lakomán egy lélekké válni, egy lélekkel kérni a náluk levő, köztük lakó Krisztust. [...] S vajon mit fog megmutatni nekünk a jövő Leánynap ez évben s a következőben, s az azutániakban? Vajjon felébred-e bennünk házi szöttekünk, népviseletünk és népiparunk iránti tiszteletteljes szeretetünk, amit olyan tiszta szándékkal, olyan fáradhatatlan buzgósággal és lelkesedéssel költögetnek ennek a kicsi Erdélynek igazi „nagyasszonyai”, megérezzük-e majd egy-egy rokolyának, otthon szőtt terítőnek, kézi munkás függönynek ősi erkölcsöt, ősi erőt, ősi röghöz kapaszkodni tudást illatozó lehelletét?”⁵⁵

Stettner Andrea szavai rámutatnak arra, hogy a migrációra irányuló szociális program miként kötődik az Ezer Székely Leány Napjához, a népviselet propagálásához. A népviseletbe öltözés, öltöztetés nem öncélú, és elsődrendű célja nem annyira kulturális, mint inkább szociális: visszavonazni, egyben tartani az elvándorolt lányokat, értelmet adni az otthoni munkának. Mindennek a kulturális mező teljes mértékben alárendelődik: a kultúra egy szövet, amely egyben tartja az összegyűjtött lányokat.

⁵⁵ Stettner Andrea: Ezer Székely Lányok Napja. In: *Erdélyi Magyar Naptár az 1932-ik szököévre*. Cluj-Kolozsvár: Minerva Irodalmi és Nyomdai Müintézet RT, 1931. 72–75.

Az Ezer Székely Leány Napja a székely népi kultúra etnicizálásának emblematikus eseménye

A népviselet az előbbi értelmezésben egy eszköz volt a szociális munkában. A háziipar fellendítésével, a helyi értékek felkarolásával és propagálásával a lokális munkaerőpiacot próbálták helyben tartani és a női migrációt megállítani, miközben a távoli cél egy önfenntartó, (lelkileg és fizikailag) egészséges közösség megteremtése volt.

Az előző fejezetben felvázolt kontextus mellett, amely egy erős szociális perspektívát sejtet, létezik a történetnek egy másik szála is: az Ezer Székely Leány Napja a háziipari mozgalmak és a népművészetet felkaroló értelmiség népi kultúrát népszerűsítő tevékenységének reprezentációs alkalma is volt. Az esemény kapcsán tehát a népművészetet felkaroló elit mozgalmáról is beszélnünk kell, amely a népviselet készítését és viselését lokális szinten tartotta megőrzésre méltónak, és a ruha, valamint a viselője közötti organikus kapcsolat fenntartását támogatta.

A *Pásztortűz*ben az Ezer Székely Leány Napjáról kizárólag mint „népviseleti ünnepségről” olvashatunk, az esemény legfőbb funkciója, hogy színre vigye a székely ruhát: „...a Missziós nővérek Csíksomlyón és Csíkszeredán sikeres népviseleti ünnepélyt rendeztek”⁵⁶.

Ennek a jelenségnek a magyarázata a székelyföldi elit modernizációellenes vagy inkább a modernizációs folyamatokat szabályozni akaró tendenciájával magyarázható. A gyári konfekcióipar diadalra jutásával meglazult az ember és öltözet közötti korábbi szoros kapocs – írja Gazda Klára a székely ruháról szóló értekezésében.⁵⁷ Az ipari forradalom hatására a Székelyföld lakói is fölöslegesnek érezték azt a munkaerő-ráfordítást, amellyel a hagyományos paraszti közösségek előállították a ruházatukat.⁵⁸ Erre, az elidegenedési folyamat tömegessé válására válaszolt az értelmiség – az európai értelmiség általában – a különféle hagyományőrzési technikák újraélesztésével, rögzítésével vagy visszatartásával, a „nemzeti formanyelv” megtalálásával. Az erdélyi értelmiség már a 19. század végén nagy lendülettel karolta fel a népi ipart, a háború utáni válságos helyzetben pedig komoly jövedelemforrást is reméltek tőle. Magyarországhoz hasonlóan, ahol ez a típusú népiértéktartás a Gyöngyösbokréta mozgalom keretén belül zajlott, és az értelmiségi réteg mozgatta⁵⁹. Székelyszentkirályon, Árkoson csipkeverő tanfolyamot

⁵⁶ A Székelyföld virágai. *Pásztortűz*, XVII, 15, 1931. július 26. 376.

⁵⁷ Gazda Klára: *A székely népviselet*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1998. 175.

⁵⁸ Gazda, 1998. 174.

⁵⁹ Paulini Béla (szerk.): *Gyöngyösbokréta*. Budapest: Dr. Vajna György és társa, 1937. 3–4.

indítottak⁶⁰, más székely falvakban a szövést tanították⁶¹, háziipari kiállításokat szerveztek, népművészeti tárlatokat rendeztek a Csíki Múzeumban meg a Székely Nemzeti Múzeumban. A háziipar támogatása volt a szöttesbálok célja is, ezek azonban nem a felsőbb társadalmi osztályokra irányultak, hanem elsősorban a szöttest készítőik saját kulturális közegére hatottak vissza. A bálakat felkészítők vezették be, a bálokon az összegyűlteket előadásokat hallgathattak meg a népviseletekről, táncokról. A szöttesbálok érdekessége volt, hogy meggyőzték a helyi női elitet, hogy ők is öltsek magukra a szöttes rokolyát és csepeszt, hogy ezáltal mintaként hassanak a helyi női társadalomra. Az első szöttesbált Csíkszentgyörgyön szervezték az 1920-as évek közepén⁶², majd ezt követték a többi falvak is. A bálók megszervezésében Domokos Pál Péternek és Vámszer Gézának is nagy szerepe volt. Az 1930. június 6–10. között szervezett Csíki Székely Múzeum első kiállítását is szöttesbállal kötötték össze.

Vámszer Géza, aki a székelyföldi szöttesmozgalom másik közismert támogatója volt, a háziiparban a néplélek megnyilatkozását véli felfedezni,⁶³ visszaemlékezésében pedig nem is említette az Ezer Székely Leány rendezvény vallásos vagy szociális vonatkozásait, az eseményre való visszaemlékezésekor ezek az aspektusok teljesen kimaradnak (nem hivatkozik a szentmisére, az úrnapi körmenetre sem).

„A nagy kiállításnak, a múzeum alapításának, a sok előadásnak és a megjelent cikkeknek, hozzászólásoknak egyik legnagyobb eredménye az volt, hogy lelkes nők megrendezték minden év tavaszán az ún. Ezer székely leány napot, amikor is a lányok falvanként oszlopokba tömörülve, énekszóval végigvonultak

⁶⁰ Vö. Szócsné Gazda Enikő: A székelyföldi szöttesmozgalom és a Székely Nemzeti Múzeum. In: Boér Hunor – Wolf Tamás (szerk.): *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 125 éves évfordulójára*. Sepsiszentgyörgy: T3 Kiadó, 2002. 203–214.; Uő: A kutatástól a tömegmozgalomig: az 1930-as évekbeli szöttesmozgalom története. In: Keszeg Vilmos – Szász István Szilárd – Zsigmond Júlia (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 22*. Kolozsvár, 2014. 247–278., Uő: The Trend Changes of the Cottage Industry in the 20th Century. The Example of Lace from the Székely Land. In: Szabó Á. Töhötöm – Szikszai Mária (eds.): *Cultural Heritage and Cultural Politics in Minority Conditions*. Cluj-Napoca: Intervention Press, Kriza János Ethnographic Society. 2018. 233–245.

⁶¹ A székely festékesekről lásd Fülöp Hajnalka: A háziipari szőnyegszövés története Csíksban. *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve VIII*. Csíkszereda: Csíki Székely Múzeum, 2012. 215–332.; Arday Ildikó: *Székely festékesek a gyakorlatban 1973–2016*. Kolozsvár: Exit Kiadó, 2017.

⁶² Szócsné Gazda, 2002. 203.

⁶³ Vámszer Géza: Ízlés, modor, divat. Székelyudvarhely: Globus nyomda, 1928. 85.

a város két főutcáján, majd kimentek Somlyóra. Ott a rendezők megvendégelték őket. Egy kis pihenő után következett a táncsoportok szereplése, fellépése. [...] E rendezvény serkentőleg hatott a falvakban még fennmaradt népi táncok és dalok felkutatására és begyakorlására.”⁶⁴

Az 1930-as évek viselet- és szőttesmozgalmaikat ma sokkal inkább mint kulturális és etnikai identitástermelő szimbólumokként látjuk, mint szociális mozgalmakként. Alapvetően a szőttesmozgalom elindítójáról, Domokos Pál Péterről, Vámszer Gézáról stb. is sokkal többet tudunk, mint a szociális testvérekről, és a korabeli csíki elit közismert férfifigurái kulturális emblémaként vonultak be az erdélyi történelembe, míg a női aktorok szinte feledésbe merültek, vagy legalábbis csak az említés szintjén vannak jelen a kulturális emlékezetben.

Arról is keveset tudunk, hogy a szőttesmozgalomban milyen szerepe volt a női csoportoknak.⁶⁵ 1927-ben Székelykeresztúron szerveztek – a helyi jótékony nőegylet szervezésében – egy kisebb háziipari kiállítást.⁶⁶ A Katolikus Nőszövetség 1928-as nagygyűlésén eldöntötték, hogy háziipari központot létesítenek Kolozsváron,⁶⁷ 1929. március 8–10. között pedig megszervezték az első háziipari kiállítást az unitárius és a református nőszervezetekkel együtt.⁶⁸ Torockói, kalotaszegi és csíki hagyományos szőttesekben gyönyörködhetnek a látogatók, és a kiállításszervezőknek az volt a nem rejtett tervük, hogy boltot nyitnak Kolozsváron, ahol lehetőséget teremtenek a szőttesek értékesítésének.⁶⁹ Az arisztokrácia is kivette a részét ebben a folyamatban: a zabolai Mikes grófné, a tordai Bethlen Mária grófnő személyes hálózataikon keresztül igyekeztek értékesíteni a portékát.

Az erdélyi női elit erőteljesen ráhangolódott arra a korabeli népviseletet támogató diskurzusra, amely a kelet-közép-európai térség népies mozgal-

⁶⁴ Vámszer Géza: Néprajzi, népművészeti, múzeumi és háziipari mozgalmak Csíkbán a két háború között. *Művelődés. Közművelődés, de minek? Antológia... 1995–1998*, 2003. 6-9. sz., 124–127. 126.

⁶⁵ Szőcsné Gazda Enikő a 19. század végétől az 1940-es évekig tekinti át az erdélyi egyházi és nőszövetségi mozgalmakat, amelyek a népi iparművészet felkarolásán dolgoztak. Szőcsné Gazda Enikő: 1880–1945 közti adatok az egyházak, nőszövetségek székelyföldi népművészet-irányító tevékenységéhez. In: Ilyés Sándor – Jakab Albert Zsolt (szerk.): *Kulturális gyakorlat és reprezentáció. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 21*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2013. 201–216.

⁶⁶ Kiállítás Székelykeresztúron. *Pásztortűz*, 25-26, 1927. 621.

⁶⁷ A Kath. Nőszövetség nagygyűlésének határozatai. *A Nap*, VIII, 7, 1928. 5.

⁶⁸ Háziipari kiállítás Kolozsváron. *A Nap* IX, 1, 1929. 5.; A kolozsvári háziipari kiállítás. *A Nap*, IX, 2, 1929. 10.

⁶⁹ Háziipari kiállítás Kolozsváron. *A Nap* IX, 3, 1929. 6.

mainak jellegzetessége volt. Leglátványosabb része ezeknek az akcióknak az volt, amikor az arisztokrácia öltötte magára a nép viseletét. Ezek az alkal-
mak kiváló terepei voltak a háború utáni etnikai értékteremtésnek, és cél-
juk a nemzeti érzület fenntartása, valamint az etnikai határok megrajzolása
volt. Ugyanígy román források is beszámolnak arról, hogy az impériumváltás
előtti Erdélyben az erdélyi román nők mintegy nemzeti zászlóként viselték
a térségük népi viseletét,⁷⁰ a viselet tehát a román női közösségekben is az
etnikai identifikáció és megkülönböztetés eszköze volt. Bár az eredeti elkép-
zelés szerint a mozgalom maga elsősorban falusi lányokat céltolt volna meg,
és ezáltal a tipikusan paraszti réteget mobilizálhatta volna, attól a perctől,
hogy Csíkszereda előkelő asszonya, Hirsch Hugóné és az erdélyi Katolikus
Nőszövetség elnöknője, Bethlen Györgyné következetesen felvette ünnepi
alkalmakkor a népi viseletet, az öltözet túlmutatott ezen a rétegjellegén,
éppen ezért ebben a kontextusban a viselet már nem hordozott olyan erőteljes
szociális és vallásos jelentést, hanem sokkal inkább ősi elemeket hordozó
objektummá, etnikai szimbólummá alakul át.

A mai emlékezettől eltérően, korabeli források mind a szöttesmozgalom,
mind az Ezer Székely Leány Napja kapcsán leggyakrabban a nőszövetsé-
geket és a női kezdeményezőket említik. A *Csiki Néplap*ban mind az Ezer
Székely Leány Napját, mind a szöttesbálok indulását a Katolikus Nőszövet-
ség és a szürke nővérek kezdeményezéseként említik: „örömmel értesítjük,
hogy a szociális nővérek szép terve 1931. május 31-én Csíksomlyón meg-
valósul”⁷¹. „Az Erdélyi R. Katolikus Nőszövetség – gondolom – a szociális
missziós nővérek indítványára elhatározta, hogy Csíksomlyón, a székelyélet
klasszikus falujában székely-leánynapot rendez” – jegyzi meg maga Domo-
kos Pál Péter egyik cikkében.⁷²

A Nap pedig ekként számol be a csíkszentgyörgyi szöttesbálról:

„Csíkszentgyörgyön a Szociális Misszió Szervezet székelyszöttes-bált rendezett. A megelőző előadáson csíkszeredai tanárok szerepeltek. Különös örömmel ünnepe-
ljük ezt a kezdeményezését csíkszentgyörgyi munkatársainknak.” (Csík-
szentgyörgyön... *A Nap*, 1930. X. évf. 5. sz.)

⁷⁰ Maria B. Baiulescu: Portul nostru național românesc. *Femeia satelor*, nr. 1, ianuarie, 1935, p. 6. idézve in: Tănase, Cristina: Mișcarea feminină reflectată în presa interbelică. *Țara Bârsei*, 2008. 7: 172-177. 173.

⁷¹ *Csiki Néplap*, I, 7, 1931. márc. 18. 3.

⁷² Ezer székely leány nap. *Csiki Néplap*, I, 9, 1931. április 1. 4.

Mindezek ellenére a szőttesmozgalomhoz és a népi kultúrával kapcsolatos székelyföldi mozgalomhoz leggyakrabban a csíki származású Domokos Pál Péter (1901–1992) neve kötődik.⁷³ Ez azért elgondolkodtató, mert a korabeli források egyrésze az Ezer Székely Leány Nap kapcsán nem is tesznek említést róla, mások mint a délutáni esemény konferanszióját említik,⁷⁴ és egészen ritka, hogy komolyabb szervezői munkát tulajdonítsanak neki (a szőttesmozgalomban már aktívan dolgozó helyi értelmiség bevonását kapcsolják ehhez a munkához)⁷⁵. Periferikus vagy – ha úgy tetszik –, koprodukciós szervezői szerepe ellenére mind a szőttesbálokat, mind az Ezer Székely Leány Napját utólag, a vele készült interjúk során mint kizárólag saját kezdeményezést említi:

„[...] megkértem Hirsch Hugónét, aki a divathölgye volt Szeredának, hogy öltözzön szőttes rokolyába, és tegye fel a csepeszt. Felöltözött, és többé nem kellett aztán a többieket biztatni, mert elkészültek a rokolyák, falunként szőttesbálokat csináltunk, s a bálban szőttes lett a viselet. Így aztán a rokolyák is elkészültek, és amikor ezer rokolya megvolt, akkor megtartottam az Ezer Székely Leány Napot (kiemelés tőlem, B. Zs.). Akkor ott szociális nővérek is segítettek, egy Stettner Andrea nevű szociális nővér volt az, aki igen sokat segített (kiemelés tőlem, B. Zs.). Azután népművészeti kiállítást rendeztem Szeredában, Orbán Balázs-ünnepséggel egybekötve, tizenkét-tizenégy szobát töltöttem meg a gimnáziumban Csíkban található eszközökkel, bútorokkal, szőtt holmikkal, és megnyitottuk a kiállítást, azt írva ki, hogy a magyar ember magyarul ír, magyarul olvas, de magyarul is farag.”⁷⁶

Arról, hogy Domokos Pál Péternek milyen szerep volt a szervezésben azonkívül, amit a sajtó tudunkra ad, vajmi keveset tudunk. Rendkívül aktív közösségszervezői és kultúraszervezői erejét látva, semmi kétség nem fér ahhoz, hogy teljes odaadással vett részt a felvonulás megszervezésében. A tanulmánynak nem is az igazság felderítése a szándéka, és nem is egyik vagy másik szervező igazságának kiemelése. Sokkal inkább az, hogy rámu-

⁷³ Domokos Pál Péter (1901–1992) 1926–1929 között a csíkszeredai tanítóképző tanára volt, majd 1930–1933 között a Kézdivásárhelyre költözött tanítóképzőben folytatta tanári munkáját. Komoly szerepe volt a Csíki Székely Múzeum törzsanyagának összegyűjtésében, illetve az első népművészeti kiállítás megszervezésében.

⁷⁴ Az „Ezer Székely Leánynap”. *Csiki Néplap*, II. 15, 1932. május 18. 1.

⁷⁵ P. Takács Gábor: Julius 2. mégegyszer. *Csiki Lapok*, XLV, 32, 1933. aug. 6. 2.

⁷⁶ Székedi Ferenc: Beszélgetés a kilencven esztendő Domokos Pál Péterrel. *Csiki Lapok*, 1991. január 15. Balogh Júlia (szerk.): *Az én Erdélyem*. Domokos Pál Péter elmondja életét Balogh Juliának. Budapest, Vita Kiadó, 1988.

tassak, milyen szervezői elvek irányíthatnak egy eseményt, és melyik lesz az a domináns diskurzus, amelyik túléli az időt (nemcsak az aktív, hanem az inaktív időket is, amíg a rendezvényt betiltja a hatóság). Ezek a szálak fontosak az eseményről szóló diskurzusok alakulásának elemzésében, alakíthatják a jelentésmódosulást vagy egy-egy diskurzív keretet túlhangsúlyozhatnak.

Az esemény narratívái

A forrásokat áttekintve tehát világossá válik, hogy több diskurzus bontakozik ki ebben a történetben. A kérdés csak az, hogy melyik szituációban melyik keret aktiválódik, illetve hogy hosszú távon melyik éli túl. Az esemény tekinthető női megmozdulásnak, vallásos felvonulásnak vagy népviseleti fesztiválnak egyaránt.

Az Ezer Székely Leány Napjának szervezői kezdetben egy közös, hármas identitáskeret létrehozását jelölik meg a rendezvény céljaként, amelyet világosan meg is fogalmaznak a programjukban: „[...] a Leánynap megrendezésével az a Nőszövetség célja, hogy székely leányainkban felkeltse a katolikus, faji és női öntudatot”⁷⁷ – hangzik a szociális testvérek célkitűzése. Alapvetően nemi, kulturális és vallásos identitás fogalmazódik meg, egy olyan női, katolikus, székely identitás, amelyben a nők elképzeltetik magukat, amely közösséget formál, amely ellenáll a háború utáni válsághelyzetnek, és amely oldani tudja a gazdasági, politikai, kulturális változások okozta traumákat.

Ennek a hármas identitáskeretnek a gerincét képezi a diskurzus szintjén a *székely otthon mesternarratívája*. A *székely otthon* a Székelyföldön való otthonteremtés jelentését asszociálja, és az otthonosság érzését aktiválja. A *székely otthon* köré szőtt identitás nem csupán regionálisan vagy etnikailag helyezi el az egyént, hanem a beszélők olyan identitásstruktúrát kreálnak általa, amelybe az identitás elemei könnyedén beilleszthetők, amely érthető, amelyhez korábbi kulturális tapasztalatok fűződnek, amelyhez érzelmek kötődnek. Egy közösségépítés reprezentációs színtereként is értelmezhetjük ezt a napot, egy olyan identitás működésbe hozatalának performanszáként, amely „belevarrja az egyént a struktúrába”⁷⁸, amelyen egy paraszti társadalomra alapozó identitás feltétele, mentése, a modernizáció küszöbén lévő társadalom közösséggé formálása történik meg.

⁷⁷ *A Nap* X, 3, 1931. március, 9.

⁷⁸ Hall, Stuart: A kulturális identitásról. In: Feischmidt Margit (szerk.): *A multikulturalizmus*. Budapest: Osiris, 1997, 60–85.

A felhasznált sajtóanyag kiválóan szemlélteti azt, hogy a női, kulturális és katolikus öntudat nem ugyanazzal az erősséggel kerül latba egy-egy szöveg szintjén, és jól látható, hogy melyek azok a tényezők, amelyek felerősödnek és dominálnak egyik vagy másik diskurzusban: a női elit a szociális dimenziót hangsúlyozza, és a nőközösségekben való részvételt hozza megoldásként; a helyi elit, illetve a Domokos Pál Péter köré csoportosuló értelmiségiek a rendezvény fesztív jellegét és kultúramegtartó szerepét emelik ki, míg az egyház (a főszervező csíksomlyói rendházat képviselő ferencesek, illetve a meghívott egyházi előjáróságok) a vallásos élményt, a katolikus jelleget hangsúlyozza.

Az otthon narratívájának vázát alkotó diskurzusok különböző csoportalapú érzelmek aktiválását is feltételezik. A kollektív érzelmekre való hivatkozások nemcsak a csoporttal (erdélyi, székely, női) kapcsolatos morális dilemmához kötődő érzelmeket vonultatják fel és tudatosítják (bűntudat, büszkeség, szégyen), de ezáltal hozzájárulnak a csoport önmeghatározásához, tehát szerepük van az identifikációban.

A leggyakoribb emóció, amely az otthonnarratívában aktiválódik, a biztonságérzet, az ismétlődés biztonsága. Ezt az érzelmet a katolikus rítusok, a munka étosza erősíti, illetve olyan vallásos szimbólumok, mint Mária.

A nőiségkeretben a nőiséghez kapcsolt érzelmek aktiválódnak (magányos cselédsors, alávetettség, a női test kiszolgáltatottsága, de ugyanígy a női munka végzése közben érzett öröm, az anyai boldogság stb.), a traumák feldolgozására pedig a lánycsoportokban való csoportmunka, a közös beszélgetések, játékok ígérkeznek, amelyek az elidegenedés, a migráció eredményezte frusztrációk közös feloldását segíti elő.

Mária-szimbolika – a székely katolikus identitás komplex alapszimbóluma

Anthony Giddens szerint a hagyományos társadalmak „a szimbólumok generációk tapasztalatát tartalmazzák, és örökítik tovább”, illetve „a hagyomány egyik módja az idővel és a térrel való bánásmódnak, amely bármely tevékenységet vagy tapasztalatot a múlt, a jelen és a jövő folyamatában helyez el, ezeket pedig újra meg újra visszatérő társadalmi gyakorlatok strukturálják”⁷⁹. Az identitás alapkövét jelentő Mária-szimbolika talán a legerőteljesebb vallásos szimbólum a székely katolikus társadalomban. Az Ezer Székely Leány

⁷⁹ Giddens, Anthony: *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press, 1990. 37–38.

Napja helyszínének megválasztása nem véletlenszerű: a Mária-tiszteletről híres Csíksomlyó az a hely, amelyhez évszázadok óta spirituálisan is kötődik a székelység, ahová évszázadok óta zarándokolnak, gyógyulást és segítséget remélve a csodatevő szobortól és kegyhelytől, hisznek a Somlyó hegyén gyűjtött növényeknek gyógyerejében. A somlyói búcsúk feloldozást nyerhetnek a bűneik alól, pünkösd hajnalán pedig a napba nézve meglátható maga Szűz Mária is. Egyes szakértők szerint nem lehet kizárólag a kereszténység fogalomkészletével és rituális szokásaival magyarázni a Kis Somlyó hegyén való zarándoklatot, illetve a napbanézési rítus és a kegyszoborral való kontaktus iránti igényt, mert Mária alakjában ötvöződik a Jézus anyja – a kereszténység Szűz Máriája – korábbi, kereszténység előtti hiedelmekkel, a *Szép Szűz Máriával*, vagyis a székely Babba Máriával, azzal az ősiszennő-képpel, amely rendszerint a gyógyítás, az anyaság, a szülés segítőjeként élt a népi tudatban.⁸⁰

Tánczos Vilmos ezt a következőképpen foglalja össze: „A kevésbé intellektuális és sokkal inkább érzelmi, mint értelmi alapokon álló népi vallásos szemlélet azonban fenntartás nélkül tudta elfogadni és egyetlen Mária-képbe ötvözni az egyház által eszményített immaculata-képzeteket és a pogány termékenység-istenők alakjáig visszamenő anyaság-képzeteket. A népi tudatban Mária egyszerre és teljesen hitelesen, a legtermészetesebb módon volt jelen a tiszta, szép szeplőtelenül fogantatott szent Szűz (a jelentések összességét tartalmazó latin szóval: „pulchra”), valamint istenszülő terhes Anya, akit a régi magyar nyelv Boldogasszonynak nevezett.”⁸¹

Daczó Árpád, ferences szerzetes a Mária és a Babba kapcsolatáról írott összefoglalója végén ekként bontja ki a somlyói Mária-szimbolika aktualitását: „Ezért kell most magunk elé állítanunk Babba Mária szépséges anyaságát, és ezért kell most megfogjuk az ő hűséges istenanyai kezét, hogy a magyar nőnek ismét ő legyen az anyai eszményképe, de a termékeny anyaságra is segítő istenanyai bábája is!”⁸²

A Mária-szimbolika tehát nemcsak az egyházhoz való kötődést erősíti meg, hanem egy erőteljes ősi nőiség képzetkörbe vonzza be a rítusban részt-

⁸⁰ vö. Tánczos Vilmos: *Csíksomlyó a népi vallásosságban*. Budapest: Nap Kiadó, 2016; Tánczos Vilmos: Csíksomlyó spiritualitásának néhány összetevője. *Keresztény Szó* XXI, 12, 2010. 1–5.; Mohay, 2012.

⁸¹ Tánczos Vilmos: Napbaöltözött asszony ikonográfiája (a csíksomlyói Mária-kegyszobor). *Adatbank.ro* lexikon.adatbank.ro/tematikus/szocikk.php?id=62 (letöltés ideje: 2018. december).

⁸² Daczó Árpád P. Kulács O. F. M.: *Csíksomlyó titka. Mária-tisztelet a néphagyományban*. Csíkszereda: Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2002. 317.

vevőket, amely a női erő, a női termékenység, a női gyógyítás fogalmait mozgatja.

Mária ebben a két világháború közötti kontextusban rendkívül komplex szimbolikája révén a leggyakrabban használt szimbólum: értelmet ad a szenvedésnek és a háború után értelmetlennek látszó közösségi munkának, ő a jerikói rózsaszimbóluma, amely hosszú ideig tartó szárazság után is kihajt, feltámad. Értelmet ad a munkának, de ezt az ismétlődésben tartja véghezvethetőnek: a váltással, változatossággal szemben az ősi rítusok, ősi dalok, ősi viselet folytatását támogatja. Mária alakja legerőteljesebben a nemi identitással, a nőiséggel kapcsolatos diskurzusokban, illetve a somlyói ferencesek prédikációiban a legerőteljesebb. A kultúraszervező elit ősiségdiskurzusában gyengébben van jelen ez a Mária-szimbólumkör, a kulturális örökséget támogató diskurzusban a női lélek másodlagos tényezővé válik, a nőt munkája, szorgalma, kitartása és kultúrafenntartó cselekvései emelik piedesztálra.

Mária makulátlan teste, istenanyai mivolta és a Máriához kapcsolódó rítusok ismétlődése több célt is szolgál ezekben a diskurzusokban: biztonságérzetet kelt a rítusokban résztvevőkben, erősíti az összetartozást női és vallásos szerepek megerősítésében.

Idegenektől való félelem

Az előbbi érzelmhez, a biztonságérzethez kapcsolódik egy másik, az idegentől/ismeretlentől való félelem, amely gyakran áthatja ezeket a diskurzusokat.

Az erdélyi magyar (és kiemelten a székely) leányok Regátba való vándorlása kiemelt helyet kapott a korabeli diskurzusokban, és nem csupán a leánykereskedelem veszélye miatt vált politizálttá.⁸³ Nemcsak erkölcsi hanyatlást és a paraszti, női értékrend megbomlását látták benne, hanem hangsúlyosan etnikai vonzata is volt: a hosszabb ideig román földön való tartózkodás a magyarság biopolitikai erejének hanyatlását, a vegyes házasságokat, az asszimilálódást, a végleges kint maradást is asszociálta, de sokszor ezeket a nőket úgy is tekintették, mint akik ki vannak szolgáltatva – etnicitásuk, máságuk révén – az idegen világ kénye-kedvének, és ennél fogva gyakran az erőszaknak is.

A Regátba való politikai és gazdasági okokból való kivándorlás problémát jelentett már a 19. században is, és valahányszor a magyaroknak a román vidékek felé özönlése komolyabb méreteket öltött, ez az erdélyi értelmisé-

⁸³ A témához kapcsolódik Bözödi György könyve: Bözödi György: *Székely bánja*, 2. kiadás, Budapest: MEFHOSZ Könyvkiadó, 1939.

get érzékenyen érintette.⁸⁴ A közírók ritkán láttak benne gazdasági előnyöket, sokkal inkább a kulturális és erkölcsi romlás, az asszimiláció eredőjét találták benne.⁸⁵ Az 1920-as években, amikor a háború után újabb elvándorlási hullám indult meg, ekkor több forrásból olvashatjuk a vészjósló hírekben, hogy Budapest után Bukarest válik a második legnagyobb magyar várossá. Egyes szakemberek szerint a Székelyföld lakosságának kb. 10%-a idegenben keresett munkalehetőséget⁸⁶, és jelentős részük választotta a Regátot. A bevándorlók közül leginkább a nők, különösen a székely nők helyzete aggasztotta a közgondolkodókat. Bár a statisztikai adatok szerint a két világháború között nem nőtt a román városok felé irányuló vándorlás aránya a századfordulós migrációs trendekhez képest, a háború után mégis aggasztóbbnak találták a helyzetet, mint azelőtt. A székely nőket legjobban a román városok beszipantó és asszimilációs hatásától féltették, a magyar sajtó több alkalommal is több ezer székely leányról beszélt.⁸⁷ A számok bűvös világa nem magyarázza ezt az aggodalmat, ugyanis a statisztikák szerint a csíki nők 1,04%-a, a háromszékiek 1,24%-a tartózkodott a román városokban, a többi székely régióból (Gyergyóból, Udvarhelyszékről) 1% alatt van a román területen hivatalosan tartózkodók száma⁸⁸. Az 1930-as népszámláláskor Bukarestben 24.052 magyar lakost számláltak, de ez természetesen egy összetett népesség volt, Erdély különböző településeiről érkeztek, közülük sokan pedig már másodgenerációsak, korábban letelepedett magyar szülők gyermekei voltak.⁸⁹ Azt látjuk, hogy a statisztikai adatokkal nehezen tudunk dolgozni, hiszen azok egy másfajta valóságot – és szándékot – tükröznek. Az adatokat azért is kritikusan kell kezelnünk, mert például az időszakos migrációt (többnyire téli időben, azaz mezei munka szüneteltetése közben végzett városi

⁸⁴ Gidó Csaba: Az 1902-es tusnádi székely kongresszus és a székely kivándorlás kérdése. In: *Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok, I.* Székelyudvarhely: Areopolisz – Litera, 2001. 36–47.

⁸⁵ Az 1889-es népszámlálás idején 11.222 magyar élt, a korabeli közírók szerint számuk az 1880-as évektől egyre emelkedett, és különösen a székelyföldi idénymunkásokkal (142), és a századfordulón az egyházak 26.000 magyar lelket számláltak. (Árvey, 1998. 143).

⁸⁶ Bottoni, Stefano: National Projects, Regional Identities, Everyday Compromises. Szeklerland in Greater Romania (1919–1940). *Hungarian Historical Review* 2, 2, 2013. 477–511., 484

⁸⁷ Stettner Andrea falusi lányok ezreiről beszél: Stettner Andrea: Leányegyesület – lelke mentés – fajvédelem. *A Nap* VII, 1, 1927. 2.

⁸⁸ *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930. Vol. IV. Partea I. Locul nașterii.* București: Editura Institutului Central de Statistică. 1931.

⁸⁹ Árvey Árpád: A bukaresti magyarok lélekszámának alakulása. In: *A Bukaresti Petőfi Művelődési Társaság értesítője. 1994–1997.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1998. 139–144.

segédmunkát) nem tudta mérni. A számokon túli tény az, hogy valóban az erdélyi magyar lakosság jelentős része próbálkozott megélhetéshez jutni a román nagyvárosokban, a magyar falvak mindegyikéből utaztak fiatalok román vidékek fele, hogy munkát vállaljanak.

A migráció és az elidegenedés jelentette „romlással” szemben mindegyik diskurzív keret – a maga intézményeivel – más-más jellegű védettséget ígért/biztosított. A nőszervezet az idegentől való félelemérzésre való válaszként egyrészt prevencióként az otthon maradást (otthoni minták követését, viselet készítését, népviselet hordását, helyi felekezeti rítusokban való aktív részvételt) kínálta, másrészt a nőcsoportokban való részvételt. A vallás ugyanilyen megtartó erőt jelentett, védelmet az idegenektől (ezt az üzenetet közvetítették Románia-szerte a különböző felekezetek missziói a román nagyvárosokban). Az elit kultúramegtartó mozgalmának diskurzusában az idegen viselet használata és a helyi viseletből való kivetkőzés, a népdalok és táncok elfelejtése kulturális veszteségként jelent meg, ami átadta volna helyét az ízléstelennek, a nem eredetinek, nem ősinek.

Az esemény szimbolikus terei – a narratívák térbeli kivetülései

Ha végignézzük az Ezer székely lányok napján résztvevők térbeli mozgását, egy intenzív, tudatosan koordinált térhasználatot figyelhetünk meg. Az egyéni zarándoklatút megkezdését, a Csíkszeredáról Csíksomlyóra való szervezetlen kivonulást egy feszes vallásos rituális esemény követi: a reggeli ima a kegytemplomban, amely már egy közösségi esemény, a szent tér bejárása és a vallásos keret aktorai megjelölésének a helyszíne. A misét követően a helyi nőszövetség által szervezett reggelizést és kötetlen beszélgetést, amely a (gondoskodó, közösségteremtő) női narratív keretet hozza be az eseménybe, egy különös látványt teremtő körmenet követi: a lányok bevonulnak Csíkszeredába, szervezeten, négyes sorokban. Az úrnapi körmenet nemcsak egyházi esemény (egyházi előljárók és a katolikus iskola diákjai indítják a körmenetet), hanem az otthon (a földrajzi értelemben vett haza, a város, a Székelyföld) szimbolikus birtokba vétele is. A *tömeg* látványa itt válik igazán fontossá, szépen látható a korabeli fotókon, ahol igyekeznek a tömegszerűséget vizuálisan is megragadni. A körmenetet követi a visszavonulás Somlyóra a Stabiliment udvarára, az eseményt pedig egy kulturális esemény zárja.

Az eseménysorozat a diskurzusoknak helyet adó terek szimbolikus bejárást is jelenti: a hármas identitás, a nőiség, a katolikuság és az ősi székelység diskurzusainak a terei ezek, amelyeken belül több jelentés is aktiválódik.

A felvonulás – Csíksomlyó és Csíkszereda között, oda-vissza, többszörösen – a tömeges megmozdulás képét kelti, jelentheti a város és a falu közti út járhatóvá tételét, a politikai tér birtokba vételét és valamiféle tiltakozást a rendszer ellen (véltetően ez volt az az aspektus, ami miatt 1934-ben be is tiltották), a vonuló piros-fekete szoknyás lányok tömege egy kulturális sziget szimbolikus megteremtésének jelentését is hordozza.

A szent hely és szent idő a katolikus jelleget keretezi, és jóllehet itt még erőteljesen jelen van, az 1990-s években már csak díszletként szolgál.

A székely ruha mint a felvonulás kötelező eleme ennek alapján többféle jelentést hordozhat: a székely identitás alapeleme, a női munkaerőpiac terméke, az erkölcsösség bizonyítéka, a vallásos összetartozás jelképe és az otthonmaradás mintája egyaránt.

A viselet nemcsak az egyes diskurzusokban kap más-más funkciót (a nőiséget keretező diskurzusban a ruhát viselő nőt emeli ki, míg az elit kulturális akcióiban a nő mellékszereplővé válik, hiszen az általa viselt ruha, a kellék emelődik piederestálra mint a nemzeti identitás alkotóeleme), hanem a jelentése is módosul idővel. Ugyanígy a viseletet központba állító Ezer Székely Leány Napja esemény eredeti jelentése is megkopik, illetve átpolitizálttá válik.

Következtetés

A felvonulás az 1930-as években tekinthető minden bizonnyal a diskurzív terek színrevitelének, az érzelmek közösségi újraprogramozásának, az identitás fentről történő alakításának, az értelmiség, a közösségteremtő elit identitáskereső történeteként, amelyben a felvonuló tömeg, a falusi lányok csak eszközként funkcionálnak. A felvonulás mindeközben azonban nem csak ezeknek a narratívákhoz kapcsolódó tereknek a bejárását teremti meg. Azt gondolom, hogy nem elég csak az közösségteremtő és helyét kereső elit, valamint a női alárendeltek viszonyaként tekinteni ezt a felvonulást, mert akkor nem látnánk meg a mélyebb, finomabb összefüggéseket, az alig látható elemeket. Látnunk kell például az eddigi fesztív eseményeknek célpontját aligha képező nőt és a női probléma színrevitelét (a kiszolgáltatott nő, a változó nő, az idegenbe vándorló nő, a falusi nő, a női vezető szerepét, a női munka dicséretét – és ebben kétségtelenül nagy szerep jutott a szociális testvéreknek). Az egyes narratívák a nőt alárendeltsége, kiszolgáltatottsága, másodlagos nemi szerepe miatt a kisebbségi helyzet metaforájaként használják. Az Ezer Székely Leány Napja jó alkalom arra, hogy fel lehessen mutatni ezt az alárendeltséget, de arra is, hogy a női elit valamelyest megtalálja helyét

a kisebbségi magyarság közösségépítő folyamataiban – vagy legalábbis megfogalmazódjon az a felismerés, hogy a nőknek fontos szerepük volna ebben a folyamatban.

Mint ahogy látnunk kell – mindenféle egyéni és kollektív imázsteremtésen túl – a megoldáskeresés folyamatát is. Ez a felvonulás a traumák feloldásának terápiás útvonala is, a lehetőségek, megoldások vázolásával együtt. Talán nem véletlenszerű, hogy – a Horthy látogatása során, valamint az 1990 utáni fesztivál esetében, tehát a rendezvény átpolitizálásakor – éppen ezek a finom jelentések szűntek meg, és a kulturális meg etnikai dimenziók hangsúlyozódtak túl, miközben a nemi, osztálybeli és szociális jelentések teljesen eltűntek, a vallási keret pedig szinte csak díszletként szolgált. Kulturális rendezvény jellegét erősíti az is, hogy minden ismertető a hétköznapi is csíki harisnyában járó Domokos Pál Péter személyéhez köti az esemény megszervezését.

1940–1999 között nem rendezik meg az eseményt, ezt a hiátust Domokos Pál Péter rendezvényszervezői alakjának emléke élte túl, így 1990-ben a rendezvény kulturális jellegét tartották szükségesnek hangsúlyozni az eköré építkező kulturális, etnikai identitáshoz kapcsolódó diskurzusokban. Ebben a jelentésalakításban igen nagy szerepe volt a Domokos Pál Péterrel készített interjúknak, amelyekben ő magát főszervezőként és a rendezvény tervezőjének nevezi. A jelentésváltozásokat és azt, hogy az eseménynek ez a kezdeti összetettsége széttöredezett, és a szociális, valamint a nemi vonatkozások halványodtak, jól szemlélteti az is, hogy az 1990-es újrakezdésnél a szociális testvérek már nem csatlakoznak a szervezéshez. Ezt a jelentésmódosulást és a vallásos keret halványodását magyarázza az a vita is, amely két éve a székelyföldi napilapokban arról folyt, hogy az Ezer Székely Leány Napját Domokos Pál Péter szervezte-e, vagy a somlyói ferencesek.⁹⁰ Látható, hogy az a diskurzus élte túl, amelyiknek a média teret engedett, ezáltal az esemény tényleges célja és jelentése is módosult. Így vált – politikai kontextusoktól függően – 1940-ben, Horthy bevonulásakor a nemzeti összetartozás és a politikai győzelem szimbolikus jelentésévé, a kommunista rezsimit követő években pedig a székelység megmaradásának és erejének reprezentációjává.

⁹⁰ https://www.3szek.ro/load/cikk/93241/ki_kezdemenyezte_az_ezer_szekely_leany_napjat_szova_tesszuk, <http://dkjosef.blogspot.com/2018/07/ezer-szekely-leany-napja.html>

FELHASZNÁLT IRODALOM

- sz.n.: *Slachta Margit lelki öröksége. I. 1923–1939*. Budapest: Salkaházi Sára Alapítvány, 2011.
- Ardai Ildikó: *Székely festékesek a gyakorlatban 1973-2016*. Kolozsvár: Exit Kiadó, 2017.
- Árva Árpád: A bukaresti magyarok lélekszámának alakulása. In: *A Bukaresti Petőfi Művelődési Társaság értesítője. 1994–1997*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1998. 139–144.
- Árva Zsolt: A bukaresti római katolikus magyarok vázlatos története. In: *A Bukaresti Petőfi Művelődési Társaság értesítője. 1994–1997*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1998. 87–98.
- Balogh Júlia (szerk.): *Az én Erdélyem*. Domokos Pál Péter elmondja életét Balogh Júliának. Budapest, Vita Kiadó, 1988.
- Bokor Zsuzsa: Nők a nemzetben, nemzet a nőkben: a Magyar Egyesület a Leánykereskedelem Ellen eugenikai olvasata. *Socio.hu*, 5, 2, 2015. https://socio.hu/uploads/files/2015_2/bokor.pdf, doi: 10.18030/socio.hu.2015.2.86.
- Bottoni, Stefano: National Projects, Regional Identities, Everyday Compromises. Szeklerland in Greater Romania (1919–1940). *Hungarian Historical Review* 2, 2, 2013. 477–511.
- Farmati Anna: Szerzetesnők a keresztény feminizmus – a társadalom szolgálatában. In: Bodó Márta (szerk.): *Nőnek (is) teremtette. Nők a társadalomban és az egyházban*. Csíkszereda: Státus, 2006. 169–178.
- Bözödi György: *Székely bánja*, 2. kiadás, Budapest: MEFHOSZ Könyvkiadó, 1939.
- Fülöp Hajnalka: A háziipari szőnyegszövés története Csikban. *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve VIII*. Csíkszereda: Csíki Székely Múzeum, 2012. 215–332.
- Daczó Árpád P. Kulács O. F. M.: *Csíksomlyó titka. Mária-tisztelet a néphagyományban*. Csíkszereda: Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2002.
- Daczó Katalin: Ha ezer lány útra indul. *Székelyföld*, XX, 7, 2016. július, 113–136.
- Gazda Klára: *A székely népviselet*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1998.
- Gergely Jenő: A kereszténydemokrácia Magyarországon. *Múltunk* 2007. 3. 113–154.
- Giddens, Anthony: *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press, 1990. 37–38.

- Gidó Csaba: Az 1902-es tusnádi székely kongresszus és a székely kivándorlás kérdése. In: *Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok, I.* Székelyudvarhely: Areopolisz - Litera, 2001. 36–47.
- Hall, Stuart: A kulturális identitásról. In: Feischmidt Margit (szerk.): *A multikulturalizmus*. Budapest: Osiris, 1997. 60–85.
- Izsák Anikó Borbála: A neokatolicizmus recepciója az Erdélyi Tudósítóban, 1932–1936. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Terek, intézmények, átmenetek*. Budapest: Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, 2015. 95–116.
- Mohay Tamás: Főszereplők félárnyékban. Arcképvázlatok a csíksomlyói labarum hordozóiról. (1873–1949). In: Landgraf Ildikó – Nagy Zoltán (szerk.): *Az elkerülhetetlen. Vallásantropológiai tanulmányok Vargyas Gábor tiszteletére*. PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, MTA BTK Néprajztudományi Intézet, L'Harmattan Kiadó – Könyvpont Kiadó, 2012. 681–705.
- Murányi Teréz SSS: Szellemben, irányzatban, szeretetben egyek vagyunk veletek. A Szociális Testvérek Társasága romániai kerületének rövid története. *Keresztény szó*, XXIV, 8, 2013. augusztus. http://epa.oszk.hu/00900/00939/00153/EPA00939_kereszteny_szo_2013_08_1.html (letöltés ideje: 2018. december).
- Nagy Sándor: *A regáti magyarság. Tanulmány a havasalföldi és moldvai szórványmagyarságról*. Kolozsvár–Sopron: Diaszpóra Könyvek – Bethlen Könyvek, 2000.
- Paulini Béla (szerk.): *Gyöngyösbokréta*. Budapest: Dr. Vajna György és társa, 1937.
- Sándorfi Mária: Az Országos Katolikus Nővédő Egyesület és a belőle kibontakozó mozgalmak Magyarországon a XX. század első felében. *Magyar egyháztörténeti vázlatok. Regnum Essays in Church History in Hungary*. XVI, 1-2, 2004. 135–164.
- Szalai Júlia: A szociális munka néhány jellemzőjéről. *Alkohológia* 2, 4, 1971. 171–181.
- Szöcsné Gazda Enikő: A székelyföldi szótteszmozgalom és a Székely Nemzeti Múzeum. In: Boér Hunor – Wolf Tamás (szerk.): *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 125 éves évfordulójára*. Sepsiszentgyörgy: T3 Kiadó, 2002. 203–214.
- Szöcsné Gazda Enikő: A kutatástól a tömegmozgalomig: az 1930-as évekbeli háromszéki szótteszmozgalom története. In: Keszeg Vilmos – Szász István Szilárd – Zsigmond Júlia szerk.: *Krizsa János Néprajzi Társaság Évkönyve* 22. Kolozsvár, 2014. 247–278.

- Szöcsné Gazda Enikő: The Trend Changes of the Cottage Industry in the 20th Century. The Example of Lace from the Székely Land. In: Szabó Á. Töhötöm – Szikszai Mária (eds.): *Cultural Heritage and Cultural Politics in Minority Conditions*. Cluj-Napoca – Aarhus: Intervention Press – Kriza János Ethnographic Society. 2018. 233–245.
- Szöcsné Gazda Enikő: 1880–1945 közti adatok az egyházak, nőszövetségek székelyföldi népművészet-irányító tevékenységéhez. In: Ilyés Sándor – Jakab Albert Zsolt (szerk.): *Kulturális gyakorlat és reprezentáció. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 21*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2013. 201–216.
- Ștefania Mihăilescu (ed.): *Din istoria feminismului românesc. Studiu și antologie de texte (1929-1948)*. Iași: Polirom, 2006, 259–263.
- Tánczos Vilmos: Csíksomlyó spiritualitásának néhány összetevője. *Keresztény Szó* XXI, 12, 2010. 1–5.
- Tánczos Vilmos: *Csíksomlyó a népi vallásosságban*. Budapest: Nap Kiadó, 2016
- Tánczos Vilmos: Napbaöltözött asszony ikonográfiája (a csíksomlyói Mária-kegyszobor). *Adatbank.ro* lexikon.adatbank.ro/tematikus/szocikk.php?id=62 (letöltés ideje: 2018. december).
- Tănase, Cristina: Mișcarea feministă reflectată în presa interbelică. *Țara Bârsei* 2008. 7: 172–177.
- Udvardy Tamás: *A Szociális Missziótársulat alapításának előzményei és fejlődése eredeti forrásművek és folyóiratok tükrében*. Doktori disszertáció, Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2014.
- Zágoni Albu Zoltán: A Bukaresti református egyház 180 éves történetéből. In: *A Bukaresti Petőfi Művelődési Társaság értesítője. 1994–1997*. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1998, 24–48.

Mohay Tamás

Csíksomlyó, a nemzeti kegyhely

Csíksomlyón a pünkösdi búcsúban évről évre minden más magyar gyülekezésnél nagyobb tömeg gyűlik össze, amely egy elenyésző töredéktől eltekintve magyar nyelvű, magyar tudatú és érzelmű; a magyaron kívül alig vannak más nemzeti jelképek, és minden nyilvános istentisztelet magyarul zajlik. E dolgozatban annak járunk utána, hogyan valósul és nyilvánul meg a csíksomlyói búcsújárás nemzeti jellege, hogyan lett Csíksomlyó azzá, aminek manapság a legtöbben ismerhetik: nemzeti kegyhellyé.

A fogalom

Noha a legújabb időkig nem volt szokványos vagy természetes a kegyhelyekkel kapcsolatban a „nemzeti” jelző, újabban sokszor hangot kap a sajtóban és a szakirodalomban egyaránt. „A rendszerváltás után mindinkább Csíksomlyó vált a magyar nemzeti kegyhellyé, ahová – a Segítő Szűzanya lábaihoz – felekezeti különbség nélkül, a magyar összetartás erejében megmerítkezendő, százezrek zarándokolnak” (Barna 2014. 170.) Itthon és Európa-szerte számos kegyhely vonzásköre sokszor több etnikumra terjed ki, ennek megfelelően a szent szolgálatok is több nyelven zajlanak. A *nemzeti* jelzőt korábban nem alkalmazták, sem a 17–18. sem a 19. századi kegyhelyek felsorolásakor.¹ Új fogalommal van dolgunk, amely viszonylag későn került be a többi, már 150–200 éve a *nemzeti* jelzővel ellátott kifejezések sorába (intézmények nevei, folyóiratok címei, stb.).²

A *nemzeti kegyhely* kifejezés nálunk először 1888-ban található meg Częstochowára vonatkozóan, és évtizedeken át külföldi vallási kegyhelyekre – Santiago de Compostella, Rila, Fatima –, illetve még inkább civil törté-

¹ Egy 19. századi áttekintés 68 Mária-kegyhelyet sorolt fel (Jordánszky 1988. XXI.) 17–18. századi hazai barokk kori búcsújáróhelyek térképén 142 hely van (Tüskés 1986. 14–15.). V.ö. Barna 1990, Berecz 1986.

² A *nemz* igéből származó *nemzet* szavunk 15. századi (TESZ II. 1012.) ám a *nemzeti* szó csak 1777-ből adatolható először, és a nyelvújítás eredményeként terjedt el szélesebb körben.

nelmi emlékhelyekre használták, mint Vajdahunyad, Eger, a szegedi Hősök Kapuja, stb. Hasonló a helyzet 1945 után is: az egyházi sajtóban a külföldi kegyhelyeket értették alatta, és némileg anakronisztikus módon a világi szóhasználat is *nemzeti kegyhely* gyanánt emlegette pl. Ópusztaszer vagy Mohácsot. A *kegyhely* szó vallási értelme még inkább háttérbe szorult, amikor például a norvégiai Kon-Tiki tutajmúzeumra is használták.

A *nemzeti kegyhely* kifejezés vallási környezetben két értelemben használatos. Van, amikor évszázados hagyományok, a vallási és nemzeti közösség közmegegyezése és kultusza erősít meg és emel fel erre a rangra kegyhelyeket; másfelől egy kegyhelyet „hivatalosan” is azzá tehet az arra jogosult egyházi vezetés. A kettő alig is választható el egymástól, hiszen egy püspök-kari döntés sem alapozódhat másra, mint jól beágyazódott hagyományokra. Ilyenkor a *nemzeti* gyakorlatilag *országost* jelent. Számos ország nemzeti kegyhelye már jóval a hivatalos jóváhagyást megelőzően országnyi területekre (s azok több népére) kiterjedő vonzáskörrel rendelkezett, amit aztán megerősítettek uralkodók, előkelőségek vagy más világi szervek demonstratív látogatásai.

Magyarországon két, tömegesen látogatott kegyhely kapta meg a *nemzeti kegyhely* rangot a Katolikus Püspöki Kartól: Máriaipócs 2005-ben és Mátraverebély-Szentkút 2006-ban. Múltjuk és hagyományaik kellően megalapozták ezeket a döntéseket. A döntés után a bővebben elérhető anyagi források látványos fejlesztéseket tettek lehetővé (Kálmán 2010, Terdik 2011). Mátraverebély fő vonzáskörzetének a tágabb környék, közismerten a Palócföld számít, míg Máriaipócs régóta főként görögkatolikus közösségekre gyakorol vonzást, mégpedig nemzetközi körből: Szlovákiából, Lengyelországból, Ukrajnából is (Mohay 2008). Egész éven át tartó búcsús programjukban a Mária-ünnep mellett helyet kapnak szervezett zarándoklatok egy-egy külön csoport számára is, és zarándokházaikban lelki gyakorlatokat is tartanak. Mátraverebélyen a tavasztól ősziig tartó fő szezonban szerzetesek, jubiláns házások, óvodások, sportolók-lovasok-szurkolók, jegyesek, gyermeket várók, mentősök, romák, nagyszülők, motorosok, egyetemisták számára szerveznek alkalmakat, s ezen kívül ott sorakoznak a programban egy-egy egyházmegye híveinek zarándoklatjai, amiket az online térben is meghírdetnek.

Hivatalos egyházi nyilvántartás szerint 204 országos/nemzeti kegyhely van, melyek közül 24-et találunk 12 nyugat-európai, 16-ot pedig 9 kelet-európai országban (*International...*). Közismert Lengyelországban Częstochowa, aminek nemzeti jellegét az 1655-ben ott lezajlott svéd-lengyel ütközet, az uralkodónak a lengyelek győzelméért hálát adó zarándoklata, majd egy évvel később, 1656-ban az ország Szűz Máriának történt jelképes felajánlása ala-

pozta meg. Az ország nemzeti önállóságának hiánya idején másfél évszázadig a kegyhely az egység és a fönmaradás zálogának számított; Lengyelország spirituális fővárosának is nevezték, hiszen a szétszakított ország területét három birodalom uralta (Niedźwiedz 2010). 'Az ország rangban legelső kegyhelye' értelemben nemzeti kegyhely Portugáliában Fatima, Franciaországban Lourdes, Spanyolországban Santiago de Compostella, Bajorországban Altötting, több milliós látogatottsággal, mégpedig a legszélesebb *nemzetközi* körből. Ausztriában Mariazell kegyszobra a 17. század óta *Magna Mater Austriae* (Farbaky–Serfőző 2004). Horvátországban a zágrábi egyházmegyében fekvő Marija Bistricát a horvát püspöki kar 1971-ben, a Tito-rendszer kellős közepén emelte nemzeti szentéllyé, noha a háború után a kommunista hatalom itt is tiltotta, akadályozta a búcsújárást (Kurečić 2004).

Szlovákiában két régi Mária-kegyhely a nyugat-szlovákiai Sasvár (Šaštín) és a kelet-szlovákiai Mária-hegy Lócsén (Levoča), korábban mindkettő Magyarországon volt. Sasvárt alapos kivizsgálás után az esztergomi érsek ismerte el kegyhelynek 1732-ben, később, 1927-ben pápai dekrétum ismerte el a szobor ábrázolta Fájdalmas Szűz Máriát a *szlovákság* patrónájának (Serfőző 2012, Sedlmayr 2013.).

Nemzeti kegyhelynek számít Katalóniában a Barcelonától nem messze, hegyek között fekvő bencés apátság, Montserrat. Ismert, hogy a polgárháborút követő Franco-érában az állam a katalánok és más nemzeti kisebbségek, pl. a baszkok minden kulturális és politikai törekvését erőteljesen elnyomta. Érdekes, hogy egy szekularizált társadalomban mégis az egyház, főként a hierarchiával kissé szembenálló alsópapság vált a nemzeti gondolat egyik menedékévé; az ősi bencés kegyhelyen 1947-ben – hosszú idő után először – százezer ember gyűlt össze demonstratív módon, nemzeti lobogókkal, katalán nyelvű szónokokkal egy jelképes liturgikus esemény, a Mária-szobor megkoronázására. Az elemző hangsúlyozza, hogy itt a baloldali aktivisták éppúgy szerepet játszottak, mint a szerzetesek (Conversi 1997. 125–130.). Litvániában, ahol a lakosság mintegy háromnegyede katolikus, és az egyház számít a legstabilabb kulturális és vallási intézménynek, a 17. század óta a régi vilniusi városfal egyetlen megmaradt erődítése, a *Hajnal kapuja* ill. az ottani Mária-ikon vált nemzeti kegyhellyé; a cári és a szovjet megszállás idején itt és más Mária-kegyhelyeken is ugyancsak mintegy rejtett menedékre talált az elnyomott litván nemzeti gondolat.³

³ A litván katolikusok zarándokhelyeinek áttekintéséből: <http://www.lcn.lt/en/bl/sventoves/ausrosv/> (utoljára 2020. március 8)–Amikor Vilnius/Wilno Lengyelország része volt, akkor viszont a kegykép 1927-es megkoronázása az egymással ellentétben álló lengyelek és litvánok szimbolikus integrációját igyekezett szolgálni (Griffante 2014).

A felületes szemlélő számára is látható, hogy búcsújáró helyeken – a hazaiakon mindenképpen, és általában a külföldiakra is – a kifejezetten nemzeti jellegű megnyilatkozások és megnyilvánulások meglehetősen ritkák. Kegyhelyekre a zarándokok nagyrészt vallási indíttatásból mennek, és nincsenek ott a nemzeti lobogók, a nemzeti himnusz, vagy ha igen, akkor nem nagyobb gyakorisággal, mint bármelyik ünnepi nagymisén, ahol szokás szerint felhangzik a Himnusz, és kint van egy-két lobogó. A búcsúk megszokott menetében sem Máriapócon, sem Szentkúton nem tapasztalunk olyasmit, hogy a szentbeszédekben a nemzet mibenlétére, egységére, összetartására utaló részletek hangoznának el.

Az utóbbi évtizedek kelet-európai történéseinek egyik fontos összetevője és egyúttal általános tapasztalata, hogy a vallási hovatartozás és a nemzeti identitás igen szoros kapcsolatban áll egymással. A nemzeti tudat sokszor vallási formákban jelenik meg, és vallási tartalmak is a nemzeti hovatartozásra való erős utalásokkal lehetnek átítatva (Daniel–Durham, 1997, Gereben–Tomka 2000, Keményfi 2004, Bartha 2015.). A nemzeti tudat és a vallási hovatartozás erős kohéziót képes teremteni egy szűkebb vagy tágabb közösség tagjai között, s ez a kohézió a környezet szemében megjelenhet békés vagy fenyegető formában egyaránt. Mindez kiváltképpen igaz ott, ahol több nyelv és több vallás él egymással szoros közelségben (Bartha 1987, Pávai 1996, Éger–Langer szerk. 2001, Geszti 2004, Tomka 2005, Ilyés 2008, Eriksen 2008, Kupa szerk. 2008.). Csíksomlyón a pünkösdkor egybegyűlő tömeg mintegy azt testesíti meg, hogy a nemzet a modern korban *nem* csak mint „elképzelt közösség” (imagined community, ld. Anderson 2006) jelenhet meg, hanem olykor a maga valóságos, fizikai mivoltában is megtapasztalhatóvá válik. Manapság az ünnep legalább annyira a magyarság kollektív nemzeti azonosság-tudata felmutatásának s ezzel továbbépítésének „szent helye”, mint amennyire a csíksomlyói kegyszobrot övező Mária-tiszteleté és a Szentlélek pünkösdi kiadásáról történő megemlékezésé. A nemzeti azonosság-tudat, amennyire profán a tisztán vallási tartalmú búcsú oldaláról nézve, annyira szent is átvitt értelemben; még inkább azzá válik a búcsú felfokozott szent kontextusában, és ilyen értelemben beszélhetünk szakralizációjáról (Brandt 2013). Mivel a résztvevők egy jelentős részének a saját hazájában – Magyarországon és a külföldi magyarok országaiban –, nincsen ilyen méretű, ilyen hagyományú és ilyen ünnepélyességű közös vallási megmozdulás, az emberek méltán érezhetik úgy, hogy a katolikus székelek ősi kegyhelyén tölthetnek fel olyasmivel, aminek híjával vannak: autentikus nemzeti érzésekkel.

1989 előtt

A kegyhely és a *nemzeti* jelző illetve karakter kapcsolata Csiksomlyóval kapcsolatban sajátos módon korábbra datálható, mint maga a nemzeti kegyhely fogalma, legalább másfél évszázados múltra tekint vissza.

A levert szabadságharc után több korabeli beszámolóban úgy emlegetik Csiksomlyót, mint (székely) nemzeti helyet: György István Haynald Lajos püspök látogatása után 1855-ben „a székelység nemzeti és vallásos pünkösdi búcsújáról” (Imets 1890. 13.), Nagy Imre 1856-ban ugyancsak „általános nemzeti ünnep”-ről beszélt (Nagy 1856), és az ő megfogalmazását pár évvel később egy népszerű képes album is átvette.

„Csiksomlyón „...legnevezetesebb a pünkösdkori búcsújárás, melyet általános nemzeti ünnepnek lehet mondani. Ekkor messze vidékről sereglenek össze a székelyek, mindkét nemből 15 és több ezren felgyűlnek Csik-Somlyóra Mária szobrához” (Hunfalvy–Rohbock 1864. 110).

A *nemzet* fogalomba akkor még nem értették bele a teljes magyar nemzetet vagy hazát: a kortárs közbeszédben gyakori és természetes volt *székely nemzet*ről beszélni. Erdély közjogilag még nem tartozott Magyarországhoz, erős volt a székelység rendi és közigazgatási különállása; többek között ennek jegyében alapítottak Sepsiszentgyörgyön *Székely Nemzeti Múzeumot*, és évtizedekkel később is a székely nemzetről jelentek meg történeti áttekintések (Szádeczky-Kardos 1927, Rugonfalvy 1939.), ma pedig *Székely Nemzeti Tanács* működik. A 19. század második felében Csiksomlyó még csak regionális, székelyföldi vonzáskörrel rendelkezett. A gondolatnak ez a viszonylag korai megfogalmazása a 19. század második felében évtizedekig mintegy búvópatakként volt jelen. Szép számmal sorolhatnánk azokat a szövegeket, melyek e kettő, a vallási és nemzeti tudat, öntudat kéz a kézben járását felhozták.

1900-ban Bukarestben élő katolikus székelyek is zárandoklatot szerveztek Somlyóra. Ekkor olvashatjuk először, hogy a zárandokok *nemzeti lobogók* alatt vonultak; csakhogy akkor még nem a búcsús menetben, hanem a csik-kozmásiak meghívására és szervezésében megvalósult nyergestetői látogatásra (Kömény 1900). A bukarestiek saját búcsús lobogóján csak Szűz Mária és Szent István képe volt látható, és a helyi sajtóban külön említésre méltónak tartották azt, amikor ehhez a lobogóhoz egy-egy asszony nemzeti szalagot adományozott (Újabb 1900). (1. kép) A szintén „határon túlról” érkezett bräi-

I. kép. „A bukaresti magyar katolikusok első búcsújárása Csík-Somlyóra 1900”. (Bálinth 1901. Az ő forrása: Újabb...1900. Újra közölve: Mohay 2009. 341.)

laiak viszont 1904-ben kokárdájukon a magyar mellett román nemzeti szalagot is viseltek (–a. –n. 1904).

Csík-somlyót a 20. század elején, s legfőképpen Trianon után, a kisebbségi sorba került romániai, erdélyi magyarság emelte nemzeti kegyhellyé. 1921 után, amikor a román államhatalom újra engedélyezte, a csík-somlyói búcsú lassanként az egész erdélyi katolikuság ünnepevé változott, amelyre egyre nagyobb számban érkeztek a jobb közlekedési lehetőségekkel rendelkező városokból. Ezzel egy időben a szövegekből sok évre szinte eltűnt Csík-somlyónak, mint nemzeti jelentőségű helynek az említése. Az *Ezer Székely Leány* találkozóik kapcsán írják 1932-ben, hogy a nyírfákról letört és hazavitt búcsúágot nemzeti színű szalaggal kötötték át (Török 1932). A két világháború közötti kisebbségi korszak egyik fontos alapkérdése a *megmaradni* vagy *felmorzoslódni*, a *maradni* vagy *menni* volt, s ebben a kontextusban Somlyó mint a megmaradás egyik oszlopa, záloga tűnt fel (Balázs 1936). Somlyóval kapcsolatban csak 1939-ben tért vissza újra a *nemzeti* jelző Boros Fortunát (a későbbi tartományfőnök majd vértanú) írásában. Nem sokkal az Anschluss után vagyunk, amikor a „történelmi jog” említése előrevetíti a közelgő változásokat.

2. kép. Ünnepi felvonulás a Szék útján. Aladics Zoltán, 1940. szeptember. (MNM Történeti Fényképtár N 72786)

„Azt hiszem, mindazoknak, akik tanúi voltak a pünkösdi nagy eseményeknek, bizonyítani nem szükséges, hogy nekünk, székely katolikusoknak történelmi jogaink vannak Csíkсомlyóhoz, és csak bűnös s avatatlan kézzel nyúlhatnak hozzá, ha ezen jogok kiköveteléséért nem harcolnánk, fenntartásáért áldozatot nem hoznánk és a régi liberális szellem sorvasztó egykedvűségével, tudatos számításával fosztanánk meg népünket e szent hely ihletétől, a vallási élet védőbástyájától és nemzeti létünk vasba kovácsolt láncszemeitől” (Boros1939).

Az lehet a benyomásunk, hogy Boros Fortunát sikerrel vitte be a köztudatba a fogalmat, illetve fogalmazta meg a köztudatban elevenen élő fel fogást. 1942-ben megjelent, *Csíkсомlyó, a kegyhely* c. könyvét ebben a fel fogásban ismerteti a jezsuita alapítású budapesti társadalmi és tudományos szemle, a *Magyar Kultúra*.⁴

1940-ben a visszatért Erdélyben Csíkсомlyó a hálaadó ünnepek egyik kiténtetett helyszíne volt (2. kép). Az őszi Mária neve napi búcsún jelentek

⁴ „Csíkсомlyó nem egyszerű kegyhely, egy a sok közül, hanem világviszonylatban is az ún. nemzeti szentélyek sorában foglalhat helyet. Áll ez különösen székely vonatkozásban, de a felszabadulás óta látni, hogy ez lesz általános magyar szempontból is.” (Könyvek 1943).

meg a kegyhelyen először hangsúlyosan a nemzeti lobogók és más szimbólumok, s ennek jegyében vonult fel a zarándokok tömegében magyar katonák egy csoportja zárt alakzatban, sisakban. Egy, a miskolciak somlyói látogatását felidéző szöveg kertelés nélkül hozza összefüggésbe a kegyszobor Patrona Hungariae-ként értelmezett alakját azzal, hogy „ez az oláhok szemében a magyar irredentizmust jelentette, s ha hozzávesszük még azt is, hogy Székelyföldről s a Bukovinában levő csángó községekből 50–60 ezer főnyi magyar zarándokolt el, akkor talán meg is érthetjük, hogy az oláhok rettegése nem volt alaptalan, mert hiszen ennyi izzó lelkű magyarnak az összjövetele minden egyes alkalommal a magyar egység szorosabbá tételét szolgálta...” (Hajós 1940).

A következő négy év során vált, válhatott Csíksomlyó országszerte jól ismertté. Az 1940 novemberi földregésben megsérült kegytemplom kijavítására országos gyűjtés indult, amelynek a kormányzó felesége volt a fővédnöke. Az ünnepeken magas rangú vendégek, püspökök, miniszterek, főemberek vettek részt, s ez a nyilvánosságban is megfelelő helyet kapott. A közkedvelt ferences szónok, Lukács Mansvét 1943-ban így fogalmazott:

3. kép. Márton Áron a csíksomlyói búcsúban, 1939 vagy 1940. (Aladics Zoltán felvétele, magántulajdonban)

„És mit jelent *manapság* nekünk a csíksomlyói Mária? Azt, amit a múltban. Nemzeti erőt. Igaz magyarságot. Szent kereszténységet. Lelki épséget. Fehér jellemet. Felemelkedést. Üdvösséget.” (Lukács 1943).⁵

Pontosan ez a négy év, a „kicsi magyar világ” volt az, ami a világháborút követő visszarendeződés során a leginkább zavaró tényező volt a román államhatalom számára. Ezért lehetett felfokozott jelentősége Csíksomlyónak és a búcsúnak 1946–49 között, amikor Márton Áron püspök is többször ott volt (3. kép). Ami ennél talán még fontosabb ebben a szimbólumokra olyannyira érzékeny térben és időben: a püspöknek a történeti emlékezetet, a legmélyebben fekvő reflexeket elérő gesztusa 1949 pünkösdjén, amikor lóháton, szinte egy „sereg” élén, gyimesiek karójától övezve vonult be a búcsúba (Borsodi–Gergely–Miklós 1996).

A diktatúra évtizedeiben természetesen szó sem lehetett Csíksomlyó nemzeti jelentőségéről, csakhogy az emlékek kitörölhetetlenek voltak. Egy példa erre az, ahogy 1967-ben felmerült a megemlékezés gondolata a pünkösdi búcsú eredettörténetét jelentő hargitai csata négy századik évfordulójáról.⁶ Sokan várták, hogy ez talán szóba fog kerülni. A hivatalos nyilvánosságra természetesen nemigen számíthattak, az egyházira talán inkább. Mégsem történt semmi, mert akik nyilvánosan is szóba hozhatták volna az évfordulót, tudatában voltak a veszélyeknek, amit ezzel a fejükre hoznak.

A gyergyóalfalusi Gaál Antalnak a püspökségre vonalas füzetlapra kézzel írott levelében egy érdekes próbálkozást olvashatunk az évfordulóval kapcsolatban. Ez nemcsak a megemlékezés kísérletét idézi fel, hanem azt is, hogy mi módon működött a megfélemlítés, hogyan fordult szembe a plébános a saját híveivel. A levélíró elmondja, hogy a templomi Mária kép alá és a somlyói emlékkereszthez egy-egy képet készített (amit mellékel is), ám a plébános ezt a csekély gesztust sem tűrte meg, és leszedette. A pünkösd előtti vasárnap „megemlégtette Csíksomlyót, de a papír nem tűri el, amit mondott. Az asszonyok sírva mentek haza a templomból. És ezzel megtörtént a centenárium megünneplése. Persze a prédikáció hideg zuhanyként hatott. A nép meg volt sértve, de hallgatott. Az asszonyok elkészítettek egy táblát ezzel a felirattal: „A csíksomlyói Szűzanyának a 400 éves jubileum alkalmá-

⁵ A ferences szerző (1892–1958) ismert és népszerű szónok volt, az ötvenes évek diktatúrája során börtönbe került, és ott is halt meg. 1948-as perét újabban – szerencsésen megtalált iratokra támaszkodva – Mirk Szidónia dolgozta fel (Mirk 2017).

⁶ A hargitai csata történetisége szakmai oldalról alapos okokkal vitatható, szimbolikus magyarázó ereje azonban változatlan. A részleteket korábban többször is kifejtettem (Mohay 2000, 2009.).

4. kép. Gyergyóalfalusi hívek rajza a hargitai csata 400. évfordulójára tervezett megemlékezéshez, 1967. (GYÉL 1967 vegyes iratok)

ból a gyergyóalfalvi hívek.” „És nem volt szabad fölakasztani Csíksomlyón” – írja fájdalmas hangsúllyal Gaál Antal.⁷ (4. kép)

Daczó Lukács, aki 1957 és 1970 között működött a kegytemplomban, egyik saját, sokáig rejtgetett hosszú feljegyzésében azon töpreng, hogy „1967-ben hirdessük-e a csíksomlyói búcsú 400 éves jubileumát?” A dilemma világos: ha megemlíti, akkor ki kell mondani a katolikus székelyek hősie helytállását, „ha pedig ezt kimondtuk, vehetjük is a batyut a börtön felé, mert az állam szemében ez nyílt lázítás”. Ennek kapcsán pontosan megfogalmazza, miért van olyannyira útban a hatalomnak ez az ünnep: „a szemükben a somlyói búcsú magyar és székely nacionalista tüntetésnek számít”. Ennek kapcsán a páter azt is feljegyezte, amit erről egyik ellenőrző látogatásakor „Tankó főinspektor úr”, az egyháziügyi hivatal embere mondott: „A pünkösdi búcsút használták fel mindig, hogy a székelységet nacionalista irányban terrorizálják. Régen is így volt, és a kegyelmes úr [Márton Áron püspök] is ezt akarta a fehérlovas tüntetéssel. Mint egy fejedelem vonult be Csíksomlyóra, mert azt hitte, államot tud csinálni az államban. Ezért nem is mozoghat most

⁷ Gyulafehérvári Érseki Levéltár 1967 vegyes iratok (A csíksomlyói búcsú 400 éve).

sehova.⁸ Ezért nem örvendünk a pünkösdi búcsúnak. Jöjjenek máskor ide az emberek, de nem pünkösdkor.”

Húsz évvel később, 1985-ben a magyarországi második nyilvánosság egyik fóruma, az Ara-Kovács Attila által szerkesztett *Erdélyi Magyar Hírügynökség* egyik cikke szintén összekötötte a búcsú vallási és nemzeti oldalát:

„A román hatóságok az idén is igyekeztek megfélemlíteni azokat, akik az erdélyi magyarság hagyományos, pünkösdi alkalmával rendezett csíksomlyói *val-lási-nemzeti ünnepein* [kiemelés tőlem, M.T.) részt vettek. Az évenként hagyományosan megrendezett Csíksomlyói (Șimleu Ciuc⁹) pünkösdi búcsú alkalmával is, immáron hagyományosnak számít a román állambiztonsági szervek agresszív beavatkozása.” (EMH 1985)

Az az emlék, ami a diktatúra idején reménységgel töltötte el az emberek nagy többségét, a hatalom hivatalosaiban nem kevésbé erős emlékként a félelem gerjesztője volt.

1990 után

A diktatúra időszakában, amikor a templomon kívül csak egyenként vagy kis csoportokban lehetett mozogni, a búcsú napjaiban nem volt olyan kitüntetett esemény, ami egy központi mag köré szervezte volna a tömegek mozgását. 1990-ben viszont, folytatva egy negyven év előtt megszakított hagyományt, az újra megszervezett, szombat délután megtartott körmenet már betöltötte ezt a szerepet. Három évvel később a búcsú szervezői a búcsús nagymise helyszínét áthelyezték a Kis-Somlyó és a Nagy-Somlyó hegy közötti tágas nyeregbe, ahol a nagy tömeg akadálytalanul elérhetett. Ennek az volt az „ára”, hogy megszűnt a hagyományos körmenet, az emberek fokozatosan egyre több útvonalat vettek igénybe a feljutásra, és a régi útvonalat csak az úgynevezett *kordon*, az abban haladó körmeneti jelvények, a papság, püspökök és néhány velük tartó keresztalja tartja meg. A fel- és levonulás, a nagymise demonstratív lehetőségek sokaságát kínálja fel; néhány év alatt kialakult a csoportok megmutatkozásának, önfelmutatásának újfajta eszközkészlete és rendszere. Nagyságrendekkel többen lehetnek szem előtt, és

⁸ Utalás a püspök szobafogságban töltött idejére, ami 1967-ben már tíz éve tartott.

⁹ Ez a névalak nem elírás; a hivatalos Șumuleu Ciuc” mellett a román szövegkörnyezetben így is írják Csíksomlyó román nevét.

a fokozott média-jelenlét ezt még inkább kiszélesíti. A búcsúra érkező hagyományos falusi keresztalják mellé nagyon sok helyen csatlakoznak magyarországi vendégek is, de tízezres tömegben vannak mások, akik egyénileg, kis csoportokban, zárandok-turistaként vagy érdeklődőként vesznek részt az ünnepen. Mindez nem kis erőpróbát jelent a szervező ferenceseknek és munkatársaiknak: hogyan tartsák egyensúlyban a búcsú évszázados vallási tartalmait és a nemzeti (nemzeties, nemzetieskető) megmutatkozási törekvéseket. E szerteágazó, sok szálon futó jelenség- és problémaegyüttesből itt a jelképekre, a közéleti-politikai szereplők jelenlétére és a nemzeti jelleggel kapcsolatos két konfliktusra összpontosítunk. Egy részletesebb elemzés tárgya az, ahogy a vallási terektől igyekeznek távolabb tartani az üzleti tevékenységeket és a profán eseményeket, ahogy a búcsú idején és terén kívül, attól távolabb (főként a városban) kaphatnak helyet civil események (vásár, találkozók, stb.), és ahogy a más felekezetű híveket csakis magyar mivoltukban tartják elfogadhatónak, vagyis nem történik semmilyen felekezetközi, ökumenikus vallási esemény.

Jelképek és politikusok a búcsúban

1990 óta a csíksomlyói búcsúra gyülekezett tömegben sűrű egymásmellettiségben vannak jelen a nemzeti jelképek. E téren a „változás” 1989 végén valódi felszabadulást hozott. A szimbolikus mezőben akadálytalanul teret nyerhettek a magyarság önkifejezésének jelei: zászlók, lobogók, szalagok, címer, továbbá a Himnusz és a Székely himnusz. Ma elmondható, hogy sehol máshol nem látni együtt ennyi nemzeti jelképet, és ezt az elmúlt három évtizedben képek, film-, video- és televíziós felvételek, majd digitálisan rögzített mozgóképek tengernyi sokasága örökítette meg.

Nemzeti színek a zászlókon kívül, jóval azok tömeges megjelenése előtt is helyet kaptak. Mivel a pünkösdi liturgikus színe a piros, elég egy zöld-ágakból készített dísz a virág mellé tenni, hogy az utalás közérthető legyen, ám ez sem kezdődött meg azonnal. 1990-ben a helyben készített több száz fényképen még efféle „összeállított” nemzeti színek is alig fordultak elő (pl. gyimesi csángók vezérkeresztjén vagy férfi kalapján fehérek és pirosak a szegfűk). (5. kép) 1992–1993-ben is hasonló volt a helyzet: csupán vezérkeresztekre került fel pár szál piros és fehér virágszál a zöldek mellé. Az első években még magyarországi csoportoknál is alig láttunk – helységi táblákon vagy más formában – nemzeti színeket.

Akkoriban a piros–fehér–zöld szalag illetve az azzal csaknem egyenrangú virágdísz két típusú helyen fordult elő, melyek közös jellemzője, hogy csekély nyilvánosságuk és láthatóságuk folytán „védhetőek”: szakrális környezetek nem hangsúlyos helyein – az oltárok virágdíszítésén, oltárterítők peremén, a kegytemplom szentélyének hátlatábláira akasztva, búcsús csoportok vezérkeresztjén –, továbbá embereken, főleg a fejükön: lányok hajában, asszonyok kendőjén, férfiak kalapján. Szekérbe fogott lovak fején általános a piros bojt: szinte fel sem tűnik, mégis látszik, ha mellé

5. kép. Gyimesi csángó férfi, kalapján virágdíszsel a hajnali napváráskor, 1990. – A mosolya jelzi, hogy tudatában van a fényképezésnek. (Mohay Tamás felvétele)

még fehér színű virágokat tesznek némi zölddel együtt. A búcsúban évente más-más formában elkészített és árusított jelvényeken először csak 2001-ben lehetett látni a székely (piros–fekete) szalag mellett a trikolorót is. Nem látunk viszont nemzeti színeket olyan kitüntetett helyen, mint például a kordon. A kegyszobor környékén, az oltáron és a Salvator kápolna feltámadt Krisztus-szobrán csak alkalmilag oda helyezett fehér és piros virágcsokrok vannak. A rendezők karszalagja sárga–fehér színű, ami semleges módon csak a világegyházra utal.

A *nemzeti zászló* megjelenik szorosan vett egyházi környezetben, a liturgikus terekben és eseményeken, de sosem egymagában, hanem rendszerint párban a fehér–arany pápai lobogóval. Éppúgy, ahogy a Székelyföld sok településének katolikus templomaiban, ezeket a kegytemplom szentélyében is csak ünnepi alkalommal teszik ki. Templomi liturgián a résztvevők sem tartanak maguknál nemzeti lobogót – még a csobotfalvi plébániatemplomban, az erősebben nemzeti töltetű csángó misén sem –, erre csak a szabadtéri miséken és az oda vezető vonulásokon kerül(het) sor.

Hosszabb időn végzett megfigyeléseim szerint magyar nemzeti zászlót 1990 után nem a székelyföldi és/vagy erdélyi, hanem főként a magyarországi búcsús csoportok kezdtek magukkal vinni. Ahogy ezek egyre többen és több helyről érkeztek, azzal egyenes arányban lett több a nemzeti zászló is. (6. kép) 1996-ig a szabadtéri misén még alig lehetett ilyeneket látni, és évekig még később is szórványosak voltak. Székelyföldi zárandokcsoportokban az

6. kép. Az egriek búcsús csoportja halad a kegytemplom felé a Szék útján pünkösdi szombat délelőtt, 1996. – Címeres nemzeti lobogót visznek, amely a búcsúsok lobogójának formájára készült. (Mohay Tamás felvétele)

1990 utáni másfél évtizedben inkább csak a hozzájuk csatlakozott magyarországiak lobogói tűnkedtek fel. Ezek a hagyományos vonzaskörbe tartozó települések sokkal inkább a saját templomi lobogóikon keresztül mutatják fel saját azonosságukat. A magyarországi zászlók között az „egyszerű” trikolór mellett az 1990-es években hamar megjelentek a díszített formák is: Szűz Mária és/vagy a koronás nemzeti címer alakja. Feliratos nemzeti zászlót először a MIÉP csoportjánál lehetett látni 2001-ben. A 2000 évi magyar millennium adott némi lendületet a zászlók terjedésének; a vendégek Csíkszenttamásnak pl. *Székely magyaroknak magyar zarándok testvérek* feliratú szalaggal díszített lobogót adtak, amely csak a szélein

volt nemzeti színű háromszögekkel szegélyezve, középen pedig fehér alapon csak a címer látszott (a hazaúton persze a többivel együtt ezt is feltekerve viték). Újabb erős hatást jelentett a 2004 decemberi népszavazás: ezután megszorodtak a zászlók, egyszerre kifejezve az összetartozás érzését és kívánóságát, alkalmasint kiegészülve nyílt politikai jelképekkel (főként a Jobbik részéről), feliratokkal – pl. „nem felejtünk” – és Nagy-Magyarország-ábrákkal (Jakab–Peti 2005). 2005-ben a nagymiséen vagy a Szék útján már aligha lehetett olyan képet komponálni, amelyen ne látszott volna több nemzeti zászló is. Előfordultak egyedi megoldások is: Zirc például kék lobogót vitt trikolórba beleszerkesztett *Patrona Hungariae Zirc* felirattal egy 12 csillaggal övezett stilizált kegyszobor-ábrázolás alatt, és ha nem is rendszeressé, de gyakoribbá váltak a helységnévvel ellátott nemzeti zászlók is (pl. Szentés, Nyíradony stb.). Félreérthetetlen utalást tartalmazott a szárhegyiek nemze-

tiszin szalaggal díszített kék lobogójának felirata 2009-ben: *Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában.* Ez a két világháború közötti korszak közkeletű jelszava, a *Magyar hiszekegy* kezdete, egyike azoknak a nyelvi fordulatoknak, amelyek a köztudatban elevenen tartották a területi revíziót. Folytatása: *Hiszek egy isteni örök igazságban, Hiszek Magyarország feltámadásában.* (7. kép)

Kivételszámba megy a köztéren kített, csoporttól független nemzeti zászló. Egy ilyet tettek fel a Szék útján egy keresztben kifeszített drótra 1996-ban a település határán. A helyet úgy választották meg, hogy kiemeljen egy szimbolikus határt: Csíktaploca és Várdotfalva 19. századi határköve mellé, ahová egy *Csíksomlyó/Schlomlenberg/Șumuleu Ciuc* helységtábla és egy frissen ácsolt harangláb is odakerült. A közterületen elhelyezett nemzeti zászló akkor és később is szálfka volt a román hivatalosság szemében akkor is, ha azt (magyar irányítású településeken) a helyi vezetőség engedélyezte.

Formáját tekintve is markánsan eltér a búcsúsok lobogója és a nemzeti zászló: az előbbi sosem válik zászlóvá, az utóbbi pedig sosem ölt lobogó formát. A lobogót nem lehet lengetni, felemelni, a zászlót igen; rendszerint élnek is ezzel a lehetőséggel. A templomi lobogóknak méret szerint csak két fajtája van, egy nagyobb és kisebb, és mindkettőnek pontos helye van a vonuló keresztalják rendjében: a nagyobbik sosem megy elől, a kisebb sosem megy a nagyok mögött, hanem vagy lefelől, vagy kicsivel az élen haladó vezérkereszt mögött. A nemzeti zászlók mérete és a csoportban elfoglalt helye kötetlenebb, és nagyobb méretek egyre kedveltebbek, mint a kisebbek. Templomi lobogókat nem lehet transzparens gyanánt széles

7. kép. A gyergyószárhegyi búcsús csoport egyik lobogója, 2009. A búcsú előestéjén érkezett csoportnak volt ideje arra, hogy a Kis-Somlyó tetején lévő Salvator kápolnánál külön imádkozzanak. (Mohay Tamás felvétele)

csikban kifeszíteni; a nemzeti lobogó erre is lehetőséget ad, és alkalmasint ezzel is élt egy-egy csoport. 1995-ben még feltűnt, hogy a gyimesbükki templom előtt a hazaérkezőket címeres nemzeti zászlóval várták, amit nem tettek rúdra, hanem feltűnés nélkül, derékmagasságban két férfi tartotta (aztán a csoportképen is maguk elé tették). Sok megfigyelés szerint a lobogó sokkal inkább „mágnes”, ami összetartja a körülötte vonulókat, akikben kimondatlanul is érzékelhető a rendezett ragaszkodás, míg a nemzeti zászló inkább „jelvény”, csaknem úgy, mint egy kitűző, amiről akár meg is lehet feledkezni. Csoportokban nincsen állandó helye, hordozásának, a vele való bánásmódnak nincsen rögzült formája.

A nemzeti *címer* általában együtt jár a nemzeti lobogóval, sokszor arra kerül rá, egymagában csak alkalmilag fordul elő. Ilyen egyedi megoldás volt egy oltárra helyezett gyertyán elhelyezett koronás címer, közvetlenül a húsvéti gyertya jelképei fölött.

A *székely zászló* sokáig piros–fekete volt. Ezt láthattuk az út fölött nemcsak a helységtáblánál, hanem a régi KALOT épületnél is (pápai és magyar zászlóval együtt). Jómagam emellett 2005-ben láttam először kék–fehér színű székely zászlót a Salvator kápolna előtt.¹⁰

*

1990 után a búcsún csakhamar megjelentek a közélet szűkebb vagy tágabb körben ismert személyiségei, politikusok is. Erdélyi politikusok, RMDSZ vezetők, korábbi és aktuális megyei és városi vezetők, egyházi előljárók mind megfordultak a búcsúban. Mivel az ő esetükben világosan a rangjuk és a méltóságuk került előtérbe, ez egyértelműen a vallási vonatkozásoktól függetlenedő, a nemzeti közösséget hangsúlyozó ünneplés jele. Ezt erősítette több alkalommal is protestáns egyházi vezetők megjelenése is, akik a többi világi méltóság között kaptak helyet, és semmilyen formában nem nyilvánultak meg egyházi emberekként. Tökés Lászlót voltaképp nem annyira püspökként, mint politikusként üdvözölték, amikor nyilvánosan ott volt a búcsúban. Közéleti vezetők és politikusok jelenlétének több szintje volt és van. Általános, hogy kiemelt vagy „védett” helyen és módon vonulnak a búcsús körmenetben a nagymiséig, ott hasonló módon helyet foglalnak, és ugyanúgy távoznak. Köszöntésükre név vagy rang szerint – ritka kivételtől eltekintve – nyilvánosan nem szokott sor kerülni. A megtiszteltetés mellett ez szervezési probléma is: kit hova ültessenek, állítsanak, ki kerüljön be a kordonba, kit

¹⁰ A Székely Nemzeti Tanács 2004-ben döntött a Kónya Ádám által tervezett és ma már hivatalosnak számító székely nemzeti zászlóról. A fekete–vörös színű zászló, ami csak 1968 után jött divatba a női viselet kedvelt színeit átvéve, ezután kikopott.

köszöntsenek név szerint és kit a tisztsége szerint, milyen jelzőkkel stb. Elhelyezésük, felvonulásuk, köszöntésük eleinte inkább ötletszerű volt, majd ez is fokozatosan rendeződött. Az első években helyet kaphattak a kordonban is,¹¹ ezt 1996 után lassacskán már mellőzték, és ott csak az egyháziak foglalhattak helyet. Magyarországról miniszterek, államtitkárok, pártvezetők, parlamenti frakciók vezetői és tagjai, társadalmi szervezetek és testvértelepülések képviselői, ismertebb művészek, költők sokan sokszor jelentek meg a búcsúban akkor is, amikor hivatalban voltak, akkor is, ha már nem.¹² Erre is érvényes, ami a nemzeti zászlókra: a fokozatos „térnyeres”, szám- és rangbeli növekedés. Az 1990 és 2002 között (még) négyévente változó pártállású magyarországi kormányok ciklikussága erre ugyancsak hatással volt.¹³

Az, hogy a média figyelme mennyire irányult rájuk, nyilván előzetes vagy eseti megállapodások következménye. Volt olyan magyarországi állami vezető, aki újságban, tévéadásban is megszólalt, más éppen csak hogy látszott, megint másokat a kamerák látható szándékossággal kerültek el, és olyan is volt, aki gyakorlatilag valóban észrevétlen magánemberként ment a búcsúba (tudjuk, hogy ismert politikusok, különösen a magasabb szintűek „magánemberként” való részvétele annyit szokott jelenteni, hogy nem kívánnak hivatalos fogadtatást, szereplést). Némelyikük „fellépést” is vállalt ott, ahol erre gyakorlatilag egyedül nyílt lehetőség, szombat este a csángó misén. A búcsú eseményei között ez az egyetlen, ami még vallási esemény, de már nem annyira, hogy a civilek onnan ki lennének zárva. Ott még van médiafigyelem, és ez jól kihasználható a szereplésre. A moldvai csángók 1995-ben

¹¹ 1996-ban a kordonon belül haladtak az egyházi vezetőkön és papokon kívül: Ferenczy Ferenc, Székelyudvarhely polgármestere, Csedő Csaba, Csikszereda polgármestere, Borbély László, Marosvásárhely, RMDSZ vezető, Asztalos Ferenc Udvarhely, országgyűlési képviselő, az RMDSZ oktatási felelőse, Borbély Ernő, Csikszereda, RMDSZ, Nagy Benedek, Sántha Pál Vilmos, csiki RMDSZ vezető, Habsburg Regina, Mihály és a felesége. (Mirk László közlése a helyszínen, 1996.)

¹² „A szentmisét megelőző körmenetben a labarumot a főpapság követte, majd a világi méltóságok sorakoztak fel: a magyar kormány részéről Torgyán József földművelésügyi és vidékfejlesztési miniszter, az FKGP elnöke; Dávid Ibolya igazságügyi miniszter, az MDF elnöke; Rockenbauer Zoltán, a nemzeti kulturális örökség minisztere és Németh Zsolt, a külügyminisztérium politikai államtitkára; vezető RMDSZ-politikusok, a Habsburg-ház képviselői. A hivatalosságok között foglalt helyet Sebestyén Márta előadóművész is” (2000-06-12 Sarány).

¹³ „A labarumot és a papságot körülvevő kordon mögé a világi méltóságok sorakoztak föl. Itt haladt Habsburg Ottó és családja, Íjgyártó István, a Magyar Köztársaság bukaresti nagykövete, Sógor Csaba szenátor és Kelemen Hunor képviselő. Dávid Ibolya magyar igazságügyminiszter, az MDF elnöke más zárandokcsoporttal vonult a hegyre, akárcsak Semjén Zsolt magyar vallásügyi államtitkár” (Sarány 2001).

Surján László korábbi egészségügyi miniszter és Csépe Béla kereszténydemokrata frakcióvezető beszédével kísérve kaptak egy búcsús zászlót.

Külön érdemes szót ejteni a Habsburgokról. A család tagjai közül valaki – olykor nem kis feltűnést is keltve –, csaknem kezdettől jelen volt a búcsúban, és nyilvánosan köszöntötték őket. 1993-ban Habsburg Mihály és a felesége jelentek meg. 1996-ban a kiterjedt család fejének, Habsburg Ottónak a felesége, Regina asszony vett részt a búcsúban. A misét celebráló Jakubinyi György érsek a nagymise elején a köszöntések során így beszélt:

„Szeretném a világi vendégek között külön kiemelni – Szent István óta őrizzük a Szűzanya tiszteletét, és az első magyar királyi ház véréből itt van ő császári és királyi felsége, Regina magyar apostoli királyné, aki Árpád véréet hordozza, és ugyanakkor a királyi családból Mihály főherceg, császári és királyi felséges nejével, kíséretével. Köszöntjük őket körünkben, hiszen Szent István örökségét, a Szűzanya tiszteletét azt továbbra folytatjuk. (Taps)”¹⁴

A kellő tisztelet megadásának szükségessége mellett is feltűnt, hogy mekkora hangsúlyt kaptak az egykori uralkodócsalád megjelent tagjai. Regina asszony a Csíki Tv által vele készített interjúban elmondta:

„Szeretnék visszatérni, de természetesen az egész családommal. Ez olyan mély benyomást tesz rám. És a férjemmel és a gyerekeimmel mindenképp szeretnék visszatérni, mindenkit szeretnék idehozni. Erre a csodálatos ünnepre, erre a csoda vallási ünnepségre, ami igen-igen nagy örömet okozott nekem és igen mély benyomást tett rám.”¹⁵

1997-ben Habsburg Károly és felesége jelentek meg a búcsúban, s ekkor megismétlődött a „királyi felség”-nek szóló érseki köszöntés. Kutatói kérdésre egy csíkszeredai tanárnő kifejezetten ellenszenvesnek találta ezt a gesztust, egy ugrásnyira Madéfalvától. Borbély Gábor csíkszeredai főesperes viszont megértő volt: „A Habsburg család, a dinasztia nem az ma, ami volt a 48-as forradalomban... És én néztem, hogy a Himnusz alatt hogy álltak a Habsburg fiúk... Én még őket, ha eljönnének, még a madéfalvi ünnepségre

¹⁴ Saját hangfelvétel a nagymisén, 1996. május 25. – A búcsú utáni beszélgetésben P. Benedek Domokos ferences tartományfőnöktől egy csöndesen kritikus megjegyzés is elhangzott: „Ez érdekes most, az érsek úr kicsit rosszul mondta, mert nem Árpádház, mégsem egészen.” (bátortalanul kezdi, de a mondat végére határozottá válik).

¹⁵ Csíki Tv adása, 1996. május 25. szombat (az angolul készült interjú szinkronizált szövege).

8. kép. Habsburg Ottó a feleségével és György fiával a búcsús menetben, 2001. (Mohay Tamás felvétele)

is meghívnám, hiszen, ha meg lehet térni valakinek, s a jobb lator megtért, akkor egyszerűen miért kell most azt, aki mutatja, hogy velünk együtt érez, és magyarnak tartja magát, miért ne lehetne megdicsérni, és kezét fogni vele?”¹⁶

Habsburg Ottó a családjával együtt 2001-ben, nyolcvan évesen vett részt a búcsúban; köszöntésében Jakubinyi érsek „a szent korona várományosának, az utolsó magyar királyfinak” mondta. A búcsúra és egyúttal kisebb erdélyi körútra érkezett családot a sajtó is megtalálta, a róluk készült riport „Az utolsó magyar királyfi a csíkсомlyói búcsún” címmel jelent meg (Hátsekné 2001) és tudósítást közöltek a magánrepülőgéppel történt érkezésükről.¹⁷ (8. kép)

A „közemberek” számára a „nagy emberek” hatása több oldalú. Kétségkívül van egy megerősítő hatása, mert vezetők reprezentáns jelenléte akkor

¹⁶ Interjú Borbély Gáborral 1997. május 21-én.

¹⁷ „A vidrászegi repülőtér nemzetközi státusát is megerősítő eseményen a Habsburg-ház képviselőit Virág György, a megyei tanács elnöke, Fodor Imre alpolgármester, Kelemen Attila az RMDSZ Maros megyei szervezetének elnöke, Benedek István helyi tanácsos, Kovács Júlia tanfelügyelő és Pál atya fogadták. Az egykori Stefánia nevet nemrég visszavett marosvásárhelyi óvoda két óvodása versekkel és virágokkal kedveskedett a vendégeknek” (Bögözi 2001).

is megerősíti egy kiemelt esemény fontosságát, ha arról az emberek enélkül is meg vannak győződve. Sajátos együttállása a vallási és világi érzelemlilágnak, hogy a búcsúban jelen lévő „méltóságok”, vezetők sokakban jó érzést, olykor szinte lelkesültséget váltanak ki. Megerősítő lehet a tudat, hogy „nekünk ilyen vezetőink (is) vannak”, hogy „mi ezekkel válllvetve küzdünk a megmaradásunkért”. Abban, hogy Csíksomlyó nemzeti kegyhely a magyarság számára, nem csupán a tömeges részvétel játszik kiemelkedő szerepet, hanem ismert–elismert vezetők jelenléte is – akkor is, ha „találkozni” velük csak áttételesen, átvitt értelemben lehetséges, az „együtt voltunk egy helyen, egymás közelében” értelmében.

Magyar–magyar ütközések

Kié a búcsú, és kié nem? Bárkinek, mindenkinek szabad bejárása van az ünnep valóságos és szimbolikus terébe, vagy ennek vannak határai, korlátai? Meddig terjed az egyetemessége, meddig terjed a befogadóképessége? Mi veri ki a biztosítékot, hol lépnek működésbe a búcsúünnep valóságát, méltóságát védő reakciók? Ki mehet fel a színpadra, ki léphet be társrendezőként, milyen szerepek adhatók hozzá a korábbiakhoz?

Ezek a kérdések a felszabadult búcsújárás legelső éveiben még nem merültek fel. Az állandósult tömegvonzás és médiafigyelem áll a háttérben annak, hogy megjelentek új törekvések is. Ennek folytán a kegyhelyet vezető ferencesek egymást keresztező elvárások vonzásába kerültek. Ezek között olykor nehezen kerülhetők el ütközések. Közülük kettőt mutatunk be. Az első példa az évszázados búcsúünnep és egy évtizedes rockopera találkozásának több szálon kibontakozott konfliktusa. A második az ősmagyar és a keresztény hagyományok kereszteződése, Babba Mária alakján keresztül.

István, a király

1993 elején felmerült az ötlet, hogy a búcsúhoz kapcsolódóan rendezzék meg és adják elő az *István, a király* c. rockoperát. Az erről folyt vita után némely megtett előkészületek és sokak várakozása ellenére az előadásra végül mégsem kerülhetett sor.

1991-ben már történt egy kísérlet a rockopera előadására, amit akkor a romániai belpolitikai helyzet miatt elodáztak (Koltay szerk. 2008. 231–234.). A rockoperát tíz éves sikersorozata folytán addigra Erdélyben is sokan ismerték, főként a fiatalabb generációból: 1989 előtt rejtett csatornákon keresztül

hangszalagon is terjedt, néhányan a filmet is láthatták. Erdélyi magyar fiatalok oldaláról nézve a darab a nemzeti érzésvilág és történeti arcképteremtés olyan emblematisz kifejezése volt, amire ott gondolni sem lehetett. Amikor 1990 után kinyíltak a lehetőségek, magyarországi előadásokon sokan láthaták-hallhatták. A darabról már a kezdetektől fogva nyilvánvaló volt, hogy az nem csak egy rockopera, egy arra épült film és egy abból készült színházi előadás, hanem több és más: úgy, erős nemzeti töltetű társadalmi esemény (Mátyás 1984). Az összetett üzeneteket és erős szimbólumvilágot tartalmazó darab a magyar közkultúra szerves része lett, egymást követő generációk számára jelentett nagy élményt. Katartikus hatást már az 1983 augusztusi királydombi előadásokon a darabba illesztett Himnusz és a színpadra kifesztett hatalmas méretű nemzeti lobogó váltott ki, ezek maradtak emlékezetesek, mint ahogy ezek körül támadtak viták is (Koltay 1984). A művet és a körülötte kiformalódó „remitologizáció” folyamatait elemezve pontosan fogalmaz Povedák István: „maga a mű az évtizedek során kanonizálódott és erőteljesen összefonódott a megélt nemzeti öntudattal” (Povedák 2015. 106.). A csíksomlyói búcsúról pedig 1993-ra már mindenki tudta, hogy az ott összegyűlő tömeg a vallási mellett a nemzeti összetartozást is átéli és igényli, tehát a rendező a városligeti ősbemutató tíz éves évfordulójára készülve méltán érezhette, hogy biztos sikerre számíthat.

Az ütközések egyik része a színpalak mögött, másik része a sajtóban zajlott le. A konfliktust tömören vázolja a csíksomlyói ferencesek saját kéziratoss feljegyzése:

„folyó év elején jelentkezett a budapesti Szabadtér Színház rendezői bizottsága, hogy a pünkösdi ünnepek alkalmával előadnák a Kissomlyó helyen az „István a király” rockopera színművet. Váratlanul ért a hír, ezért kezdetben beleegyezésünket nyilvánítottuk. Alig telt el tíz nap, rádöbrentünk, hogy semmiképpen sem lesz alkalmas ez az előadás. Bálint Lajos érsek úr is ellenezte az előadást. A mi eljáróink: P. Benedek Domokos provinciális, és P. Bartók Albert házfőnök üzenetet küldött az illetékeseknek, hogy nem lesz alkalmas pünkösdkor az előadás. Ellenben a sajtó és Duna TV adásában elmarasztalták eljáróinkat az Érsek úrral egyetemben. Végül is elmaradt a színelőadás, ami később beigazolódott, hogy semmiképpen sem lett volna helyén való!”¹⁸

A források és emlékezések alapján a történet és az ütközések sora a következőképpen értelmezhető. A helyi „ötletgazda” a csíksomlyói (cso-

¹⁸ A csíksomlyói rendház Historia Domusa (a továbbiakban: *HD-CC*) 1993 Vádak.

botfalvi) plébános, Gergely István volt.¹⁹ Az ajánlat az volt, hogy a pütkösdí búcsúhoz igazítva, annak előestéjén, május 28. pénteken este a hegy nyergében kerülhetne sor az *István, a király* előadására. Bartók Albert rendházfőnök nyitott volt az ötletre, hiszen a plébánost évtizedes lelki barátság fűzte hozzá, és hozzá hasonlóan tőle sem voltak idegenek az új ötletek. 1993 márciusában ők ketten hívták meg Koltay Gábor rendezőt, terepszemlét tartottak, és felvették a kapcsolatot a csíkszeredai polgármesteri hivattal, amely a szervezésbe hamar bekapcsolta a Demeter Attila által vezetett Hargita Megyei Ifjúsági Alapítványt is. A Sepsiszentgyörgyön működő Háromszék Táncegyüttes és annak vezetője, Kőnczei Árpád vállalta a táncos közreműködést, meg is kezdték a próbákat. A kezdeményezők mindezt jóhiszeműen tették, noha nem tudatosították, hogy a búcsú programjának alakításában nem csak ők az illetékesek, és nem gondolták, hogy a búcsú szervezésébe a megnövekedett tömeg és a közfigyelem miatt már a rendi és egyházmegyei vezetés is azonos felelősséggel kapcsolódik be; ezért a rendtartományfőnököt és a gyulafehérvári érseket csak mintegy értesítették a fejleményekről. A tartományfőnök eleinte támogatta az ötletet, noha első kézből nem volt alkalma ismerni a darabot és annak hátterét. Az érsek, Bálint Lajos viszont a tartományfőnöknek írt március 27-i levelében határozottan ellenezte, hogy a rockoperát a búcsú keretei között adják elő, mert az sehogy sem illeszkedik össze annak lelki tartalmával. A terv a ferences tartományfőnök részvételével április 14-én megtartott egyházmegyei papi szenátusban is napirendre került, és ott egyöntetűen elutasították.

Értelemszerű folytatás lett volna az előadásnak egy másik, a búcsútól független, akár csak pár héttel későbbi nyári, például az Ezer Székely Leány naphoz kapcsolódó időpontot keresni, ám nem ez történt, a szervezőknek valamiért nagyon fontos volt a búcsú idejéhez ragaszkodni. Így az egyházi visszakozást követően konfliktusba került egymással az érsekség és a ferencesek, az erdélyi egyháziak és a magyarországi produkció vezetői, továbbá a konzervatív „egyház” és a „jó ügy” szorgalmazói; ezen túl a háttérben felsejlik egy, a nemzeti kérdéssel összefüggő diplomáciai természetű konfliktus is.

A Szabad Tér Színház április 21-én az érseknek írt „emelt hangú” levélben emelt szót a lemondás ellen. Szemrehányást tettek az akadályok miatt, és szónokiasan feltették a kérdést, „miért kell ennyi embert 1993 nyarán meg-alázní?” (Koltay 2008. 239). A maguk részéről folytatták az előkészületeket, és ezek állását április végén a sepsiszentgyörgyi *Háromszék* c. napilap hírül

¹⁹ Koltay Gábor a saját cége, a Szabad Tér Színház kezdeményező szerepére emlékszik (Koltay 2008. 237.).

is adta. Másnap a ferences tartományfőnök ugyanott jelezte, hogy „a rendház elhatárolja magát”, sőt, hogy ez már az korábban megtörtént. Válaszában a Hargita Megyei Ifjúsági Alapítvány kifejezte sajnálkozását: „Értetlenül és szomorúan vesszük tudomásul az erdélyi magyar római katolikus egyház vezetőinek törekvését, hogy távol tartsák magukat – ezzel lehetetlenné téve az ősbemutató megtartását – attól az előadástól, amely Szent István királyunk ország- és egyházteremtő cselekedeteit örökíti meg” (N. N. 1993). A sajtóban ezt követően heves reakciók jelentek meg, nemcsak Erdélyben, hanem Magyarországon is. Néhány hétig rádióban, televízióban is pro és kontra nyilatkozatok hangzottak el, papok szószéken is szóba hozták, míg lassan nyugvópontra jutott az ügy. Feltűnik, hogy a vita során mennyire „félrehallották” az egyházi vezetők elhárító magatartásának igazi okát, azt, hogy nem kívánták a tervezett előadást a búcsúval összekapcsolni, továbbá igen hamar egyházpolitikai, ideológiai sőt politikai síkra terelték az érveléseket. Eközben olyan is akadt, aki nemigen vett tudomást a fejleményekről, és még a leállítást után, május 21-én is a rockopera megtekintésére buzdított – nemzeti és közösségi szempontokra hivatkozva:

„Hogy miért kell feltétlenül megnézni ezt az előadást? Mert mi, akár tizen-, akár negyvenévesek nem tanulhattuk az iskolában saját nemzetünk történelmét, és kevés jó szót ha hallhattunk róla. Nos, meg kell néznünk az előadást, mert megtaníja becsülni a múltunkat, és igaz utat mutat a jövő felé. És képes közösséggé formálni egy közönséget, hallgatóságot, amire nagy szükségünk van itt nekünk, a Hargita lábánál” (Kész 1993).

A valamivel később leírt rendi (a csíksomlyóinál magasabb szintű) *Historia Domus*ban a tartományfőnök kétszer is hosszasan kitér a kérdésre. Innen derül ki, hogy a meghívás visszavonásának háttérében a meghívott főcelebráns, a Németországban nuncius, Kada Lajos érsek tartózkodó magatartása állt:

„Előzőleg Kada érsek úr ugyanis nagyon szigorú utasítást kapott a Sodano pápai vatikáni titkártól az ő titkára révén, hogy ha jelen is lesz a székelyek csíksomlyói búcsúján, úgy semmiféle nemzetieskedő megnyilvánuláson részt nem vehet. Semmiféle magyar nemzeties érzésektől táplált beadványt, reklamációt nem fogadhat el. Miután Kada érsek úr meghallotta kerülő úton, hogy itt a búcsúval összefüggésben készülnek előadni a fent nevezett rockoperát, Bálint Lajos érsek úrhoz intézett levelében kijelentette, hogy akkor nem jön el.”

... Soha nem akartunk, akartam konfliktushelyzetet teremteni a püspökünk és mi köztünk. Magam világosan láttam, hogy akaratom ellenére belesétáltam egy kellemetlen csapdába. Ugyanis előzőleg Gergely István helyi plébános írásban már meghívta volt Koltai Gábort a rockopera előadására. Egyetértettek ebben a jelenlegi csíksomlyói házfőnök atyával, páter Bartók Alberttel. Mikor március végén itt megjelentek, akkor én már kész tények elé voltam állítva. Jóllehet bizonyos értelemben számomra is jónak látszott az ügy, hiszen egyezség történt, hogy színpadot építenek fenn a hegyen és hangszórósító berendezéssel is ellátják a hegyet. A nagy búcsús néptömeg pedig jól belekapcsolódhatott volna ott fönt a pünkösdi szombati zárandoklati búcsús szentmisébe.”²⁰

Ebből láthatjuk, hogy az *István, a király* egy nemzetközi, mondhatni diplomáciai vonatkozásrendszerbe is bekerült mert egy, a nemzeti ügyekkel szemben óvatos külföldi magyar főpap, vatikáni hivatalnok vagy a saját, vagy a felettesei szándékából visszalépni készült. Ennek erős hatása nem maradt el; az előadás nem jött létre, a vatikáni érsek pedig gyulafehérvári társával együtt ott állt a hegy nyergében a szabadtéri oltárnál, ahol akkor első ízben rendezték meg a nagymisét.

Mindazonáltal távolról sem csak egy külföldi magyar főpap óvatoskodásával állunk szemben. Benedek Domonkos tartományfőnök saját maga is tartózkodóan fogalmazott a darab tervével kapcsolatban:

„Tudnunk kell erről a rockoperáról, hogy elsősorban beállítottságával alkalmas nemzetieskedő érzelmeket felkelteni. Már az előadás beígéréseben is kihangsúlyozták a magyarországiak, hogy milyen magyaros, lobogós külsőségekkel szeretnék megtartani ezt az előadást. Már önmagában nagyon veszélyes és káros lehetett volna népünkre is, s magára az immár 326 éves pünkösdi búcsúra. Messzemenően figyelembe kell venni a románság érzelmeit a mi magyarkodásainkkal szemben. Egyébként is a pünkösdi búcsúnak évszázadokon át kialakult hagyományai, szokásai, áhítata nem igényel semmi újkori modern betétet. Továbbá az operában éppen a Szent Istvánnal szembehelezkedő Koppány jelenetekben a kegyhely és a pünkösdi áhítathoz nem illő mozzanatok is vannak. Koppány pogány feleségei több obszcén mozzanatot is bemutatnak. Nincs szükség a búcsúsok megbotránkoztatására.”²¹

²⁰ A ferences rendtartomány *Historia Domusa* (a továbbiakban HD-St.) 1993 Konfliktus helyzet az érsekséggel.

²¹ HD-St. 1993. Pünkösdi búcsúra való előkészületek. A tartományfőnök a búcsú napjaiban személyes beszélgetésben ugyanezt mondta el (Interjú Benedek Domokossal, 1993. május 31.)

Egy évvel később Szörényi Levente sérelmezte a meghiúsult lehetőséget (azzal együtt az 1991-eset is), levélrészleteket közölt egyházi vezetőktől és a városvezetéstől, láthatólag azzal a tudattal, hogy valami jóvátehető és szűk látókörű döntés született (Szörényi 1994).

1993-ban a helyszínen készült interjúkban (Tánczos Vilmossal, Bíró Zoltánnal, Gagy Józseffel, Becsky Zelmával) az eset értelmező felemlégetése során folklorisztikus elemeket tartalmazó történetek is szóba kerültek. Eszerint az érsek Budapesten találkozott Szörényi Leventével, és megegyezett vele egy, a búcsú előtti napra tervezett bemutatóról. Egy másik történet szerint az érsek Antall József kormányfőnél járt közben az előadás ellen, amire aztán a várt állami támogatás nem is érkezett meg. Egy harmadik történet az érsekségen és a papságon belüli megosztottságról szól, mondván, a segédpüspök, a későbbi érsek Jakubinyi György pozitívan állt a tervhez. A helyi szöbeszédben még a felekezetek közötti érzékenység is felemlítődött, amikor kritikus írások mögött más felekezetű szerzőt gyanítottak.

Tíz év elteltével, 2003. július 5-én az *Ezer Székely Leány* találkozó estéjén került sor az *István a király* nagyszabású csíksomlyói bemutatójára. A készület hetekig tartott, az utolsó napokban már éjjel is zajlottak a próbák. A rendező az a Novák Ferenc volt, aki az ősbemutató koreográfiáját is készítette. A rockopera rendezése átmenetet képezett a színpadi(as) és az oratorikus megjelenítés között, mert a helyszínen, a Hármashalom-oltárszínpad nem adott lehetőséget nagyobb szabású színpadképek megalkotására, a magyarországi és erdélyi táncegyüttesek összekapcsolása viszont látványos táncjeleneteket tett lehetővé. Az előadásra, amelyet a szereposztással együtt erre az alkalomra újíttak fel, hatalmas, egyesek szerint 300 ezer feletti létszámú tömeg gyűlt össze, és a Duna Tv egyenes adásban közvetítette. Több korábbi, a műért lelkesedő fiatal generáció volt együtt, a húsz évvel korábban volt fiatalok éppúgy, mint az új századelő ifjúsága. Az előadás szinte nemzeti demonstrációvá nőtt azzal, hogy a végén a szereplők és a tömeg együtt énekelték el a Himnuszt és a Székely himnuszt is. Az esemény sajtóvisszhangja, az előadás interneten elérhető részletei, a DVD-n is kiadott koncertfilm és a tíz évvel későbbi megemlékezések egyöntetűen jelzik, hogy ez az előadás az eredetihez hasonlóan ugyancsak messze túlmutatott önmagán. „Mintha kicsit Nagy-Magyarország ide költözött volna”, idézte fel Lakatos Imre táncoktató, a szervezést összefogó *Ezer Székely Leány Alapítvány* tagja (Péter 2013).

Babba Mária

A csíksomlyói búcsú az 1990-es években néhány év alatt vonzerőt kezdett gyakorolni olyan csoportokra is, amelyek egyetemes (katolikus) vallási eszméket és szimbólumokat sajátos módon ötvöztek magyar hagyományokkal. Ezek egyik, talán a legfelűnőbb és leglátványosabb csoportja az Ósmagyar Táltos Egyház fehérbe öltözött, zárt alakzatban felvonuló csoportja volt, amely egyike a kereszténységet ősmagyar, szinkretista elemekkel vegyítő formációknak. (9. kép) Szűz Mária tisztelete, kultusza itt összevegyült „Babba Mária” „ősmagyar” istenasszonyként tisztelt alakjával. Ezért érdemes közelebbről is szemügyre

9. kép. A Táltos Egyház felvonuló csoportja Csíktaplocán, útban a búcsúra, 2001. (Mohay Tamás felvétele)

venni a Mária-tisztelet és a Babba alakjának kereszteződését. Volt, aki számára ez a kettő összeötvöződött, míg mások egymással össze nem férő felfogásokat láttak bennük. Nyílt ütközés úgy, ahogy azt a rockopera körül láttuk, nem alakult ki, inkább csak a ferences renden belül volt előljárói közbeavatkozás.

A *Babba Mária* kifejezés először 1980-ban jelent meg Daczó Lukács írásában a *Népismereti Dolgozatokban* (Daczó L. 1980). Szűkebb szakmai, folklorista körökön kívül ez ismeretlen és visszhangtalan maradt egy teljes évtizedig, leszámítva a kötet ill. az írás néhány ismertetését folyóiratokban, újságokban. Húsz évvel később a fogalom már széles körben elterjedt, ismert volt: szorosan összekapcsolódott Csíksomlyóval és a Szűz Máriával, szinte a kegyszobor másik nevévé vált. Addigra cikkek, tanulmányok, publicisztikai írások sora vitte be a köztudatba, kiről-miről is van szó (Molnár V. 1995). Vizi

E. Szilveszter, az MTA elnöke 2007-ben tanúságtételként megírt esszéjében kétely nélkül írja le, hogy „az egykor volt magyarok ősvallásának Hold-isten-asszonya boldogságos Szűz Máriává változott át, mivel a magyarság a napkultuszban az áldott Napot, a holdében pedig az ősi boldog-asszonyt tisztelte, akit Babbának hívott, és a kereszténység felvétele után Babba Máriává lett” (Vizi 2007). Daczó Lukács két könyvben is összegezte évtizedes munkával kiformált meglátásait (Daczó L. 2000, 2010). Mostanra, újabb két évtized elteltével ez a kapcsolat már több százas nagyságrendben adatolható.²² Kérdésünk az, hogyan ágazott ketté a fogalom kétféle felfogása: mivé alakult egy mitologikus beszédmódban, és mire jutott a szaktudományos megközelítés. Ezek fényében válik érthetővé, miért és hogyan láthatjuk ebben az egyetemes és a magyar sajátos ütközését.

A *babba* szó ’szép’ jelentésben élt a tájnyelvben Székelyföld keleti peremén, főként Gyimes vidékein. Daczó Lukács véletlenül hallotta emlegetni 1973 és 1978 között, amikor Kostelegen szolgált plébánosként, és elkezdett utánajárni, mivel a szó mögött rejtett hiedelemalakot sejtett. A Gyepécén és Magyarcsügésen hallottak alapján írt első közlésében úgy vélte, hogy *Babba Mária* Szűz Máriát jelentheti, de olykor többet is: egy olyan alakot, aki az Isten mellett vagy fölött is állhat, vagy akár azonosítható is Istennel. Jelentette továbbá a Holdat is, még inkább egy holdistennőt; rögvest ki is mondta, hogy „a néphagyomány nyomán még inkább bebizonyítom: Babba Mária Gyimesben valóban a holdistennőt jelentette” (Daczó L. 1980. 235–236). A hiedelmek fennmaradását annak tulajdonította, hogy mivel „ezeken a szét-szórt erdei településeken papokkal ritkán találkoztak, mélyebben nem ismert keresztény hitük mellett az ősoktól átvett hiedelmeket is zavartalanul gyakorolhatták” (Daczó L. 1980. 238). Egy mitológiai szótár-adatra hivatkozva már ekkor megemlítette, hogy az ókori kelet népei között a suméroknál tűnik fel egy hasonló néven emlegetett alak, „a termékenység istennője, vagy földanya, aki életet lehel az élőlényekbe”, továbbá azt is, hogy a hasonló hangzású szláv *Babának* „semmi olyan tulajdonsága nincs, amely a gyimesi istennővel rokoníthatná” (Daczó L. 1980. 239).

A páter később szóban és írásban mindenfelé igyekezett terjeszteni azt a nézetét, hogy Babba Mária egy honfoglalást megelőző, a „pogány” magyar hitvilágban létezett istennő-alak; hogy amikor a magyarok megismerték a kereszténységet, az új vallás Szűz Máriáját könnyen és hamar tudták el- és befogadni, mert őt a saját hitük szerinti istenanyával azonosították; ez az

²² Az Arcanum Digitális Tudománytár (www.adtplusz.arcanum.hu) a kifejezésre keresve 1980–1999 között 38, 2000–2019 között 304 találatot ad ki.

egyik oka annak, miért ment olyan könnyen és gyorsan a keresztény hit felvétele, és annak is, hogy Szent István király a halálos ágyán miért Szűz Máriának ajánlotta fel országát. Ezen túl a Babba Mária hitéből eredeztette azt a kultuszhelyet, amely az ő nézete szerint a legtovább őrizte ezt a kapcsolatot, azonosítást, és ami nem más, mint Csíksomlyó. Így a Babba Mária már nemcsak Szűz Máriával általában, hanem kifejezetten a csíksomlyói Szűz Máriával, olykor egészen magával a kegyzoborral azonosult, ami az ő szemében magyarázatul szolgált arra (is), hogy miért olyan erős a székelység ragaszkodása ehhez a kegyhelyhez. Lassacskán a saját papi szerepét is átértelmezte, és egyházi körökben is a lehető legkomolyabban magyarázta el, hogy „a pap korunk táltosa” (Daczó L. 1991a. 5). Külön oknyomozás tárgya lehet az, hogy egy teológiát tanult, ám a néprajzban és a filológiában autodidakta ferences pap számára milyen belső lelki folyamatok során erősödött meg egy újfajta hivatástudat, ami oda vezette, hogy hatvan-hetvenévesen egyre inkább a Babba Mária tiszteletének és e tisztelet terjesztésének szentelte magát.

Egy másik oknyomozás tárgya lehet az, hogy a magyarországi szinkretista keresztény és – jobb szó híján – újpogánynak nevezhető vallási-kulturális csoportok hogyan találtak rá egy erdélyi ferences pap eszméire; kik és hogyan kapcsolták össze Babba alakját távolra vezető és egyre inkább a mitologikus logika szerinti kapcsolatokon keresztül sok „ősi” keleti nép hitvilágával. Egyikük Takács György, aki Daczó Lukács nyomdokain maga is elindult Gyimes peremvidékeire, gazdag szóagyományt gyűjtött össze és közölt. Az ő gondozásában jelent meg Daczó Lukács saját gyűjtésű archaikus imádságokat tartalmazó kötete is (Daczó L. 2003). Tanulmányt, majd később annak nyomán önálló könyvet szentelt Babba Mária alakjának (Takács 1993, 2002). Harangozó Imre (katolikus hitoktató és autodidakta néprajzi gyűjtő) ugyancsak híve lett ennek a gondolatnak (Harangozó 2001, 2003). Nem tudjuk részletesen dokumentálni, hogyan ment át e felfogás az új táltosok irányába, de az kétségtelen tény, hogy a csíksomlyói Mária-tisztelet az 1990-es évek közepe tájékán ebben a körben is része lett a hitvilágnak. Az is tény, hogy *Babba Mária* alakja utat talált a politikai paletta szélsőjobb oldalán elhelyezhető alakulatok felé is. 2001-ben a csángó misét követően például a Magyar Igazság és Élet Pártja tagjai a templom ajtajában „a csíksomlyói csodatevő Szűzanyát, a Babba Máriát ábrázoló szórólapokat osztogattak, melyeknek a hátlapjára a Magyar imádságot követelést nyomtatták, alá pedig a párt jelvényét”. Az ottani magyar politikusasszony, Dávid Ibolya igazságügyminiszter természetesen elutasította a gesztust, mondván, ilyenkor elkerülik a politikát (Kristály 2001). Ezt a kapcsolatot azok a szinkretista nézetrendszerek alapozzák meg, amelyek egy speciális, szkíta gyökerű magyar

kereszténységet képzelnek el, amihez képest az egyház által képviselt tanítás ún. *judeokereszténységnek* minősül, és ahol – Badiny Jós Ferencnél például egészen világos antiszemita éllel – a „pártus herceg”-nek tartott Jézus eredeti származása is megkérdőjeleződik.

A Daczó Lukács és a saját szerzetesrendje közti egyik, éveken át húzódó konfliktus oka a Babba Mária körül kialakult helyzet lett. Amikor 1989 után a korábbiaknál szabadabban lehetett előállni saját elgondolásokkal, a páter is azt remélte, hogy az, amit ő addigi buzgalmában a maga hitével meglátott, pozitív fogadtatásra talál majd a rendjében és a vezetők körében is. Hetven éves volt már, negyven éve nem élhetett rendi közösségben, sőt, 1970 után több mint tíz éven keresztül magányos falusi plébános volt, és sem szellemi-lelki, sem tudományos értelemben nem talált igazi társakra. Szerette volna, hogy a plébániai lekipásztori feladatoktól megszabadulva csak a saját tudományos kutatásainak szentelhesse magát, és teljes mélységében kidolgozhassa a Babba Máriára vonatkozó elképzeléseit. 1993-tól mindent elkövetett, hogy a rendi vezetés jóváhagyásával nyugdíjazzák, és Csíksomlyóra költözhessen. A helyzet másként alakult: 1994-ben az elöljárók által felkínált választási lehetőségek között Csíksomlyó nem szerepelt, így Désre került, ahol élete végéig lakott, működött. Romló egészségi állapotban hozta tető alá első könyvét, de eközben összeütközésbe került a tartományfőnökével, Benedek Domokossal. Az elöljáró nem nézte jó szemmel törekvéseit és felfogását, személyesen és levélben is többször figyelmeztette (Kozma 2013. 316–320). Ez elkeserítette az idős pátert, és még az is megfordult a fejében, hogy elhagyja a rendet, és átvételét kéri az egyházmegye papsága körébe, amit végül persze nem tett meg. Ez a személyes, de egyúttal a közösséget érintő, kívülről alig látható konfliktus oda vezetett, hogy sem ferencesektől vagy más egyháziaktól nem halljuk-olvassuk emlegetni Babba Máriát; ez a „civiliek” kezébe került, akiknél egyre újabb hozzáköltések és mitologizálások eredményeivel találkozhatunk. Adott ponton már Babba Mária első apostola is úgy látta, hogy a gondolata rossz kezekbe került, nem értik a lényegét, és tévútra viszik, amikor a pogány magyarok hitvilágának jelenkori átültetését remélik tőle.

A szaktudós erdélyi folklorista, Faragó József, aki 1980-ban Daczó Lukács első dolgozatát közölte, jóval később egy könyvismertető esszéjében vetette fel a kérdést: „vajon Szent István nem épp azért ajánlotta-e nemzetünket Szűz Mária, nem pedig a keresztény egyház valamelyik más népszerű szentjének oltalmába, mert a magyarságban már eleve élt egy istenasszony, istenanya kultusza?” (Faragó 1996. 78.). Ebben a tőle kissé meglepően hangzó mondatban nem annyira tudományos állásfoglalást láthatunk, inkább

csak egy egyetértést sejtető mondatot. Szaktudományos igényességgel Tánzos Vilmos foglalkozott a témával a csíksomlyói búcsúról írt összefoglaló könyvének abban a részében, amely a Mária-tisztelet lelkiségét, azon belül is a *Maria Immaculata*, a „szép”, „szeplőtelen” vonatkozásokat tárgyalja. A *babba* jelzöt összefüggésbe hozza „Mária eredendő tisztaságával”, hiszen a szó a székely és csángó gyermeknyelvben jól adathatóan a ’szép’, ’csinos’, ’gyönyörű’ fogalmakat jelenti (Tánzos 2016. 37). Azt a lehetőséget is felveti, hogy „Szűz Mária egy pogány anyaistennő helyébe lépett” (Tánzos 2016. 38), de kellő óvatossággal nem bocsátkozik bele a kérdés vallástörténeti fejtegetésébe. „A Babba Mária tehát nem más, mint a középkori kereszténység Európa-szerte nagy tiszteletnek örvendő Szeplőtelenül Fogant Szűzanyája a székely és gyimesi csángó gyermekek sajátos vallásos kultúrájában. A ’szép’ jelentésű „babba” jelzöt Szűz Mária a ’tisztá’, ’szent’ jelentésű latin „pulchra”, illetve a neki megfelelő magyar „szép”, „szűz” gyermeknyelvi szinonimájaként kapta a felnőttek gyermekekkel való kommunikációjában. Lehetséges, hogy ez még a középkorban az Immaculata Conceptio tanának széles körben való elterjedése idején történt, de semmiképpen nem korábban. Az elhomályosult ősi istenasszony személyére, amelyre az egyház a Mária-kultuszt átvitte, nem a „babba” jelző, hanem a fenyegetésképzetek és a Hold-vonatkozások utalnak” (Tánzos 2016. 40, v. ö. Tánzos 2018. 149). Ő tehát nem erősíti meg egy *Babba* nevű egykori pogány istenasszony átalakulását Szűz Máriává. A szegedi valláskutató Povedák István Babba Mária alakját egy tágabb értelmezési keretben helyezte el: a keresztény-újpogány szinkretizmus példáját látja benne, és részletesen bemutatott eseteket sorakoztat fel arra, hogy szertartásokon, szimbólumokon keresztül mi mindent és milyen sokféle módon tud magába olvasztani mint például a keresztény szóhasználattal megegyező, de attól jelentősen eltérő értelemben használt *Boldogasszony* kifejezés is (Povedák 2014a, 2014b). Mihály Vilma-Irén hasonló felfogásban, Daczó Lukács és mások írásaira, valamint interjúkra is alapozva elemezte azt, ahogyan a Székelyföldön a Szűz/Babba Mária jelenségegyüttesben újpogány nőiség-képek jelennek meg (Mihály 2015). „Daczó Árpád könyvei és az elemzett interjúk alapján Babba/Szűz Mária az anya archetípusába sorolható, ennek különböző megnyilvánulásaival: egyetemes női istenség, aki megteremti a világot, Világanya, és a szűz, aki ebbe a világba istent szül ... A Termékenység Istennőjének oltalma és segítsége Szűz/Babba Mária jelenléte révén megerősíti egységében és egyediségében a magyar/székely közösségeket és identitástudatukat” (Mihály 2015. 285). Mindez beleillik az ősmagyar mitológiák jelenkori alakulásfolyamatainak messzire vezető témakörébe (Bali 2014, Illés 2015).

Az élmények közössége és az élményközösség

Több irányból megalapozottnak és jogosnak tarthatjuk (tehát) a megállapítást, mely szerint a csíksomlyói búcsú egyszerre vallási és nemzeti ünnep. A kérdés az, hogy mennyivel lehet mélyebbre menni ennél az általánosságánál. Meg lehet-e állapítani azt, hogy *mennyire* és *mennyiben* vallási, illetve nemzeti ünnep ez? Sem a vallásosság, sem a nemzeti érzés nem „mérhető”, csakis az, ami látszik, megmutatkozik belőle, amit szavakba öntenek, gesztusokba, cselekedetekbe formálnak, s ezek mindegyike sokféle módon érthető, értelmezhető. A fogalmak és definíciók mégoly meggondolt használata sem feledtetheti a tényt, hogy összetett, változékony, a közbeszédben is, a tudományos nyelvben egyaránt terhelte, ideológiailag és politikailag áthangolt valóságokkal állunk szemben.

A búcsúra érkezettek „profán”, vagyis nem kifejezetten vallási motívációi között erősebben jelen van a magyar-magyar együttlét megélésének vágya, öröme, mint bármi más. Ez többször megfogalmazódott a résztvevők és a messziről érkezett megfigyelő kutatók között is. A már idézett Faragó József a magyar millezcentenáriumi évében közölt írását a *Hitel* c. folyóiratban így fejezte be:

„A csíksomlyói búcsú a Kárpát-medencében a maga több százezres résztvevőjével nemcsak a legjelentősebb búcsújáróhely, hanem felekezettől függetlenül a Trianonban darabokra szaggatott magyar nemzet egyik legfontosabb találkozására, közös ünnepe is. Olyan ünnep, amely a határokon átívelve lélekben összetartja, összekovácsolja a keresztény magyarságot, az egész magyarságot” (Faragó 1996. 79.).

A kulturális antropológus Papp Richárd 1996-ban egy rövid látogatásának tapasztalatát így összegezte: „a rítus alapvető szerepet játszik a romániai magyar kisebbség identitásának megőrzésében” (Papp 1996. 11.). A szintén antropológus (hallgató) Vörös Gabriella rövid áttekintése a magyarországiak motivációinak összetevőit igyekezett feltárni, és nem meglepő módon azt találta, hogy a szakrális indíttatás mellett legalább olyan fontos a nemzeti összetartozás és az egzotikum élménye is (Vörös 2005). Újságcikkek, műsorok, interjúk vagy éppen a nyilvánosság előtt elhangzott beszédek sok oldalról megerősítik ezt a tapasztalatot.

A nagymisét bevezető köszöntésében a gyulafehérvári érsek, Jakubinyi György 1996-ban ezt mondta:

„A közös hit, a közös múlt és a reménység köt össze bennünket. 1100 évvel ezelőtt jöttek ide őseink, és azóta mi itt akarunk maradni, mint magyarok és keresztények. Hűek hitünkhöz, nemzetünkhöz. Ugyanakkor idén van boldog emlékü Márton Áron püspök úr születésének is a századik évfordulója, és ennek a kettős évfordulónak a jegyében tartjuk meg most a négyszázhuszonkilencedik csíksomlyói zarándoklatot. Úgy, ahogy őseink fogadták, a Szűzanya lábainál, hogy hűek maradnak az ősök hitéhez.” (saját hangfelvétel)

Búcsún elmondott *szentbeszéd*ek sora hozza fel a vallási–lelki témák mellett a nemzeti megmaradás és összetartozás fontosságát; ezek a jelenlévőkön kívül a médián keresztül széles körben hatni tudnak, formálják a közérzületet, nemkülönben az egyéni érzéseket és azok megfogalmazását. A búcsús szentbeszéd (nemcsak a nagymiséén, hanem azon kívül még vagy fél tucatnyi) túlnyomó többsége természetesen a lelki tartalmak, a szentírási magyarázatok, az erkölcsi buzdítások körében mozog, közben csak mintegy mellékesen hozzák szóba a magyarság összetartozásának, megmaradásának témáját.

Nincs még egy alkalom, ahol annyi ember hallgatna élőben szentbeszédet, mint a somlyói pünkösdi búcsú. Ahány hallgató, annyi befogadó; ahány beszélgetés, annyi értelmezés, viszonyulás, értékelés. A nemzeti kegyhely vonatkozásában említést érdemel, hogy a helyszíni beszélgetésekben és a sajtóban utólag többen is vissza-visszatértek néhány emlékezetes szentbeszédre, amelyek rendszerint nem a lelkipásztori tartalmaikkal, mint inkább a nemzeti jellegű üzeneteikkel váltak ki a többi közül. Mintha az emberek az ilyesmit – még egy Mária-kegyhelyen, pünkösdkor is – erőteljesebben igényelnék, mintha ezekre érzékenyebben rezonálnának, mint a megszokott egyházi üzenetekre. Jakubinyi György 1995-ben Mária megszólításairól elmélkedve hozta szóba a nemzeti múltat, a szülőföldön megmaradás parancsát. 1996-ban Reizer Pál szatmári püspök beszélt az egységről nemcsak vallási és közöség, hanem nemzeti értelemben is. Beszédét a hallgatóság kétszer is tapsal ismerte el, ami még szabadtéri nagymiséken sem szokásos.

„... az Úr Jézus apostolai, szó szerint, ahogy leírja Lukács, „egy szívvel lélekkel” imádkoztak. Számunkra ez a fontos: tudniillik az egység a fontos. Az egy szív, az egy lélek. Mindenféle széthúzásnak az elvetése. Megismétlem, amit az elején mondtam: olyan jó érzés, hogy Csíksomlyón immár nemcsak a hívő székely és csángó népnek a jelenléte jellemző, hanem ez a hegy az egész összmagyarságot legalább jelképesen szinte egybegyűjti (*taps*). Ez a tény, és ez a sokaság azt bizonyítja ezzel, hogy bár sajnos szétszórtak vagyunk, nemcsak Európában, hanem

az egész világon szétszórva vagyunk, de összetartozunk. Minket nem lehet szét-darabolni, nem lehet elpusztítani. (*Taps, kívárja*). Csíksomlyó ma már a mi egységünknek a jele. Legyen ez továbbra is. Ez a szent hely, ez a bűcsű hirdesse még sok évszázadon, ezreden át, hogy mi itt élni, megmaradni, tovább élni akarunk. Hogy szent mindannyiunk számára a szülőföld. Csíksomlyó kifejezése annak is, hogy dacolva minden ideológiával, minden más szemlélettel és próbálkozással: a népünk életképes.”²³

Nemzeti érzéseket, közösségi értékeket és tudatosságot az egyházi tanítással összekötő voltánál fogva hatásos és emlékezetes maradt a kolozsvári főesperes-plébános Czirják Árpád 1999-es beszéde (*Egészen szép vagy ...* 51–60.), amiről a sajtó több helyen is megemlékezett (Takács É. 1999, Székedi 1999). Hasonlóan erőteljes hatást váltott ki Bíró László püspök beszéde 2001-ben (*Egészen szép vagy* 64–70, Daczó D. 2001). Fordítva is igaz: ha egy bűcsűs nagymiséen a szentbeszéd nem szól hangsúlyosan a nemzeti kérdésekről is, akkor többen kifejezik a hiányérzetüket. Ritkaság, hogy ez hangot kap a sajtóban is, ahogy az 1997-ben Paskai László esztergomi bíboros beszédében történt, amelyet a Budapesten megjelenő (jobboldali radikális) *Magyar Fórum* cikkírója így kritizált:

„Meghökkenő volt hallgatni, hogy Paskai bíboros a szentmisén többet foglalkozott a fatimai Szűzanyával, mint a csíksomlyói Boldogasszonnyal. A magyarok védőszentjének dicsérete helyett inkább a divatos pesti euroszónoklatot hallhatták a derék székelyek. A délutáni vihar után újra összeverődő csángók pedig aligha a távoli Fatimára gondoltak, amikor – őszi szokásuk szerint – megvárták a másnapi napfelkeltét, hogy imádkozhassanak a napsugarakba öltözködő Istenanyához” (Tamáska 1997).

Interjúkban, beszélgetésekben újra meg újra visszatér az a motívum, hogy a bűcsűélmény fontos összetevője a magyarok nagy tömegének együttléte, találkozása, találkozója. Hirdetésben, köszöntésekben újra meg újra felhangzik a mondat: „Jó hogy jöttök, jó, hogy az imádságban együtt lehetünk.”²⁴

²³ Reizer Pál szentbeszéde, 1996. május 25. Saját helyszíni hangfelvétel és lejegyzés. – Az idézett rész *kimaradt* a beszéd publikált változatából: *Egészen szép vagy, Mária...* 2009. 39–41.

²⁴ A hangosbemondóban többször elismételt köszöntés, 1996. május 25. (Saját hangfelvétel.)

„Köszöntöm kedves előkelő vendégeinket, akár e hazából, akár távoli országokból jöttek, hogy együtt kérjük a mi Nagyasszonyunkat gyermeki hittel.”²⁵

Mindamellettt a szervezők részéről erőteljes az a beállítódás is, hogy a búcsút meg kell tartani vallási ünnepnek. „Nem a magyarok találkozója ez, hanem a Mária-tisztelőké. Ide a búcsúért jönnek, nem egymással találkozni. Ha magyar ünnepet akarnak, ne ide jöjjenek, hanem a Hargitára. Nem kezdünk sajtópolémiát, nem akarunk rossz magyaroknak látszani, magyarok vagyunk, de itt a búcsú a lényeg. Az pedig: a mise, a szentségek, gyónás, áldozás, Mária, szent” – mondta interjúban P. Márk József 1997-ben.

A búcsún *együtt* lenni, az együttlét örömét megélni – magától értetődően – *együttes élmény* a szónak abban az értelmében, ahogy azt a neves szociálpszichológus, Mérei Ferenc használta (Mérei 1947). Az ő 1947-ben megjelent könyve a maga korában úttörő volt; a fogalom kifejtése végigvonul egész életművén. A résztvevők élményközössége nem csak annyit jelent, hogy sokan egyszerre élnek át valamit, hanem jóval többet: élményük a kollektív emlékezetük részévé, „közös történetük epizódjává válik” (Pataki 2003. 27). A somlyói búcsú nemcsak a résztvevők nagy tömege, hanem immár évtizedek óta ismétlődő jellege folytán is kitüntetett alkalmá az élményközösség megteremtésének. Vegyük észre: *sehol másutt* nem tapasztalunk hasonlót, ahol ennyi ember ennyi időn keresztül rendszeresen mintegy „ugyanazt” csinálja. Az élményközösség szolgál a csoportelbeszélések kiindulópontjául, és erre alapozódnak a csoporthoz tartozás kötelékei és az egyéni identitásképzés támpontjai egyaránt (uo.). Különösen is így van ez a nemzeti hovatartozást kifejező nagy elbeszélésekkel kapcsolatban. László János hangsúlyozza, hogy a fogalomban az élmény éppen annyira hangsúlyos, mint az *együttes*: ez az életteli, eleven, indulat-teli összetevő, ami nélkül nem jöhetnének létre sem tartós kötelékek, sem utalásokra épülő szokások és hagyományok (László 1999).

Tegyük hozzá mindehhez, hogy a vallási mezőben az együttes élményre és a kollektív elbeszélésekre vonatkozó tudás évezredekkel korábbi, elitek és generációk sokaságán keresztül átadott gyakorlati ismeret. Gondoljunk csak arra, milyen tartós „élményközösség” áll a legtöbb vallási közösség közép-pontjában, hogy mást ne említsünk, mint például a nagy szerzetesrendek földrészeket és évszázadokat átívelő közösségképző gyakorlataira. Ezért is lehetséges, hogy vallási nyelven tömegek számára érthetően és átélhetően lehet beszélni az összetartozásról, mert az utalások rendszere mindennél mélyebb

²⁵ Benedek Domokos tartományfőnök köszöntője a búcsús nagymise elején, 1996. május 25. (Saját hangfelvétel.)

10. kép. A pünkösdi szombati nagymisén, 2001. (Mohay Tamás felvétele)

gyökerekre támaszkodik. Amikor a pünkösdi búcsús nagymise bevezető köszöntésében egy először ott lévő, mindenki számára ismeretlen vatikáni diplomata érsek azt mondja. „A Szűzanya együtt imádkozott az apostolokkal, hogy szálljon le rájuk a Szentlélek. Velünk együtt imádkozik ma itt is, hogy eljőjön a Szentlélek”²⁶, akkor több százezer ember pontosan tudja, mire gondoljon, éppúgy, amikor a hegy nyergébe épített Hármashalom-oltár emelvényre tekint, amelynek tetején a magyar címerből ismerős kettős kereszt szimbóluma mutat felfelé. (10. kép)

²⁶ Janusz Bolonek pápai nuncius köszöntője Jakubinyi György tolmácsolásában, 1996. május 25. (saját hangfelvétel).

HIVATKOZÁSOK

- a. –n. 1904 A pünkösdi búcsú. *Csíki Lapok*, XVI. évf. 23. sz. (1904. május 25.) 2.
- Anderson, Benedict 2006 *Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. [Ford. Sonkoly Gábor]. Budapest. L'Harmattan, Atelier.
- Balázs András 1936 A székely Sion. *Csíki Néplap*, VI. évf. 22. sz. (1936. május 27.) 1.
- Bali János 2014 „Kortárs ősmagyarok”: Mítosz és kultúra. In: Povedák István–Szilárdi Réka (szerk.): *Sámán sámán hátán. A kortárs pogányság multidiszciplináris vizsgálata*. Szeged, SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, 24–33.
- Bálinth János (szerk.) 1901 *A Bukaresti Szent István Király Egyesület Emlékkönyve*. (A bukaresti magyar egyházak és egyesületek rövid ismertetésével) Bukarest, 1901.
- Barna Gábor 1990a *Búcsújáró és kegyhelyek Magyarországon*. Budapest–Gyoma, Panoráma–Kner.
- 2014 Mária-kegyhelyek. In *Vallási néprajzi tanulmányok*. Szeged, SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, 167–175.
- Bartha Elek 1987 Vallás és etnikum. (Adatok a dél-bánsági magyarság identitásához.) In *Vallási néprajz 3*. Szerk.: Dankó Imre, Küllös Imola. Budapest, ELTE Folklore Tanszék, 194–207.
- 2015 Vallás és etnikum. In Bartha Elek–Keményfi Róbert–Nagy Éva (szerk.): *Műveltség és hagyomány. Hon- és népismeret pedagógus továbbképzés*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 34–48.
- Berecz Sándor 1986 *Zarándokok könyve*. Bački Vinogradi, Római Katolikus Plébánia.
- Boros Fortunát 1939 Csíksomlyói színfoltok. *A Hírnök*, 1939. 196–199.
- Borsodi László–Gergely István–Miklós József 1996 *Fehér lovon a székely legendákba. Márton Áron és Csíksomlyó*. Csíksomlyó, Csíksomlyói Plébánia.
- Bögözi Attila 2001 Magánrepülőgéppel Marosvásárhelyig. *Romániai Magyar Szó*, 2001. június 5.
- Brandt, Juliane 2013 Felekezetiség és modern nemzet a 19. századi Magyarországon. In Lukács Anikó (szerk.): *Felekezeti társadalom – felekezeti műveltség. A 2011. évi, győri konferenciájának kötete*. Budapest, Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület, 9–26.

- Conversi, Daniele 1997 *The Basques, the Catalans and Spain. Alternative Routes to Nationalist Mobilisation*. London, Hurst & Company.
- Daniel, Krystyna–Durham, W. Cole 1997 A vallási azonosságtudat mint a nemzeti identitás összetevője. *Fundamentum* 1. évf. 2. sz. 5–18.
- Daczó Árpád Lukács 1980 A gyimesi Babba Mária. In Faragó József–Kós Károly (szerk.): *Népismereti Dolgozatok* 1980. Bukarest, Kriterion, 231–239.
- 1991a *Népünk hitvilága*. h.n., é.n. [Kolozsvár, Gloria nyomda].
- 1997 Napkelte-nézés Csiksomlyón. In *Népi vallásosság a Kárpát-medencében II*. Szerk. S. Lackovits Emőke. Veszprém–Debrecen, 168–173.
- 2000 *Csiksomlyó titka*. Csikszereda, Pallas–Akadémia.
- 2003 *Hosszú utak megszorodának... Archaikus népi imádságok, ráolvasók, szentes énekek Erdélyből és Moldvából*. Sajtó alá rendezte Takács György. Budapest, Magyar Napló.
- 2010 *Csiksomlyó ragyogása*. Csikszereda, Pallas–Akadémia.
- Daczó Dénes 2001 Több ezren zárandokoltak Csiksomlyóra. *Romániai Magyar Szó*, 2001. jún. 4.
- Éger György–Langer, Josef 2001 (szerk.) *Határ, régió, etnikumok Közép-Európában*. Budapest, Osiris–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Egészen szép vagy, Mária...* 2009 ... *Csiksomlyói búcsús szentbeszéd*. A szentbeszédet gondozta: Fr. Laczkó Dávid–Anaklét OFM. Gyergyószentmiklós, Szent István királyról elnevezett Erdélyi Ferences Rendtartomány, 2009.
- EMH 1985 Erdélyi Magyar Hírügynökség 1985/38. sz. jelentése (1985. május 30.), <http://emh.adatbank.ro/jelentesek/1985B.pdf>. (utoljára: 2019. augusztus 1.)
- Eriksen, Thomas Hylland 2008 *Etnicitás és nacionalizmus. Antropológiai megközelítések*. Budapest–Pécs, Gondolat–PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék.
- Faragó József 1996 A csiksomlyói pünkösdi búcsú. *Hitel* 9. évf. 2. sz. 72–79.
- Farbaky Péter–Serfőző Szabolcs (szerk.) 2004 *Mariazell és Magyarország. Egy zárandokhely emlékezete*. Budapest, Budapesti Történeti Múzeum.
- Gereben Ferenc–Tomka Miklós 2000 *Vallásosság és nemzettudat. Vizsgálódások Erdélyben*. Budapest, Kerkai Jenő Egyházzociológiai Intézet.
- Geszti Zsófia 2004 Vallási identitás és felekezeti konfliktusok egy kárpát-aljai magyar faluban. In Kozma István, Papp Richárd (szerk.): *Etnikai kölcsönhatások és konfliktusok a Kárpát-medencében. Válogatás a Változások a Kárpát-medence etnikai tér- és identitás szerkezetében* című

- konferencia előadásából.* Budapest, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbség-
kutató Intézet, 222–243.
- Griffante, Andrea 2014 Catholicism, Mary, and History: the Coronation of
the Holy Virgin of the Gate of Dawn in Vilnius (1927) as a Performance
of Polish Remembering. *Darbai ir dienos/Deeds and Days* 61. 9–36.
- Hajós László 1940 A miskolciak Csíksomlyón 1940. szeptember 18-án.
Katolikus Ösvény, VI. évf. 41. szám (1940. október 13.) 2.
- Harangozó Imre 2001 „Jertek kössünk Máriának szűzfejére koszorút...”
A csíksomlyói búcsújárásról. *Turán* IV. évf. 3. sz. 79–85.
2003 Jézushágón. A csíksomlyói búcsújárásról és a kegyhely történeté-
ről. *Kárpátia* III. évf. 7. sz. (2003. július) 39–44.
- Hátsekné Kovács Kinga 2001 Az utolsó magyar királyfi a csíksomlyói búcsún.
Romániai Magyar Szó, 2001. június 5.
- Hunfalvy János–Rohbock Lajos 1864 *Magyarország és Erdély eredeti képek-
ben.* Darmstadt.
- Illés Anna 2015 Hagyomány, vallás, identitás: Néprajzi közelítések az újtál-
tosság jelensége felé. In Povedák, István; Hubbes, László (szerk.): *Már
a múlt sem régi... Az új magyar mitológia multidiszciplináris elemzése.*
Szeged, MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, 223–235.
- Ilyés Zoltán 2008 *Mezsgyevilágok. Etnikus interferenciák és nemzeti affinitá-
sok térbeli mintázatai a Kárpát-medencében.* Budapest, Lucidus Kiadó.
- Imets Fülöp Jákó 1890 Dr. Haynald Lajos és a csíksomlyói iskolák. In *A csík-
somlyói róm. kath. főgymnasium értesítője az 1889–90. tanévről.* Csík-
szereda, 1890. 3–61.
- International and National Shrines.* [http://www.gcatholic.org/churches/
shrine.htm](http://www.gcatholic.org/churches/shrine.htm) (utoljára: 2019. január 12.)
- Jakab Albert Zsolt–Peti Lehel 2005 A kettős állampolgárság kudarcának ritu-
ális válaszreakciói a nyilvánosságban. *Székelyföld* 9. évf. 12. sz. 107–124.
- Jordánszky Elek 1988 *Magyarországban 's az ahoz tartozó Részekben lévő
bóldogságos Szűz Mária kegyelem' Képeinek rövid leírása.* Budapest,
Akadémiai Kiadó. Utószó: Knapp Éva–Tüskés Gábor. (Eredeti: Poson-
ban, Belnay örököseinek betűivel, 1836)
- Keményfi Róbert 2004 *Földrajzi szemlélet a néprajztudományban: etnikai és
felekezeti terek, kontaktzónák elemzési lehetőségei.* Debrecen, Kossuth
Egyetemi Kiadó.
- Kész Csaba Levente 1993 István, a király – Erdélyben. *Orient Expressz*, 20.
(1993. május 21.) 14.
- Koltay Gábor 1984 *István, a király.* Budapest, Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó.

- Koltay Gábor (szerk.) 2008 *István, a király, 1983-2008. Emlékkönyv az ösbe-mutató 25. évfordulójára*. Budapest, Szabad Tér.
- Kozma Mária 2013 *Daczó Árpád (P. Lukács OFM) élete. Naplói, levelezése és más feljegyzések nyomán*. H.n. [Csíkszereda].
- Kömény Gyula 1900 Kirándulás a Nyerges tetőre. *Romániai Magyar Néplap*, I. évf. 25. sz. (1900. június 24.) 3–4.
- Könyvek. 1943 *Magyar Kultúra*, XXX. évf. 21. sz. előzék.
- Kristály Lehel 2001 Csángó mise. *Erdélyi Napló*, 2001. június 19.
- Kupa László (szerk.) 2008 *Vallás és etnikum Közép-Európában*. Pécs, B and D Stúdió.
- Kurečić, Zvonimir 2004 *Majka Božja Bistrička. Hrvatsko nacionalno Marijino svetišhte*. Zagreb, Turistička naklada.
- László János 1999 Társas élmény és utalás (Mérei Ferenc: Közösségek rejtett hálózata; Mérei Ferenc: Lélektani napló). *BUKSZ* 11. évf. 1. sz. 70–73.
- Lukács Mansvét 1943 Csíksomlyó missziója. *Erdélyi Tudósító* XXII. évf. 12. sz. (1943. december) 183.
- Mátyás Győző 1984 Film és/vagy nemzeti ügy. Koltay Gábor és az István, a király. *Filmkultúra*, XX. évf. 2. sz. 24–35.
- Mérei Ferenc 1947 *Az együttes élmény. Társadalomlélektani kísérlet gyermekeken*. Budapest, Officina.
- Mihály Vilma-Irén 2015 Újpagány mitikus nőiség képek Székelyföldön a Szűz/Babba Mária jelenség tükrében. In Hubbes László – Povedák István (szerk.): *Már a múlt sem a régi... Az új magyar mitológia multidiszciplináris elemzése*. Szeged, MTA–SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, 276–288.
- Mirk Szidónia 2017 A Kommunista pergár egyik első terméke. *Székelyföld* 21. év. 10. sz. 153–175.
- Mohay Tamás 2000 Egy ünnep alapjai. A csíksomlyói pünkösdi búcsú új megvilágításban. *Tabula* 3 (2) 230–256.
- 2008 Zenta és Máriapócs: Adalékok a képkultusz és a történeti emlékezet kapcsolatához. In Papp Richárd–Szarka, László (szerk.): *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat - kulturális emlékezet*. Zenta, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 535–568.
- 2009 A csíksomlyói pünkösdi búcsújárás. Történet, eredet, hagyomány. Budapest, Nyitott Könyv–L'Harmattan.
- Molnár V. József 1995 Csíksomlyó, a hagyomány átörökítésének mintája. *Kútbanézők*, 1. sz. 19–23.
- Nagy Imre 1856 A vitéz székely nemzet ismertetése. *Vasárnapi Újság* III. évf. 45. sz. 397–398., 46. sz. 404., 47. 413–414.

- Niedźwiedz, Anna 2010 *The image and the figure. Our Lady of Czestochowa in polish culture and popular religion*. Kraków, Jagellonian University Press.
- N. N. 1993 Közlemény. *Hargita Népe*, 1993. május 3.
- Papp Richárd 1996 „Ahol egy nép találkozik” – a csíksomlyói pünkösdi búcsú 1995-ben. In Boglár Lajos–Papp Richárd–Tarr Dániel–Tóth Bernadett (szerk.): *Etnikum és vallás*. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont, 8–12.
- Pataki Ferenc 2003 Együttes élmény – kollektív emlékezet. *Magyar Tudomány* 47. (108.) évf. 1. sz. 26–35.
- Pávai István 1996 Vallási és etnikai identitás konfliktusai a moldvai magyaroknál. *Néprajzi Értesítő* 78. évf. 7–28.
- Péter Beáta 2013 István a király: egyszeri és megismételhetetlen. *Székelyon*, 2013. július 5.
- Povedák István 2014a Láthatatlan határok. A keresztény – újpogány szinkretizmus. In Povedák István–Szilárdi Réka (szerk.): *Sámán sámán hátán. A kortárs pogányság multidiszciplináris elemzése*. Szeged, MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport–SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, 55–77.
- 2014b A Pan-Hungarian ‘Vessel Ritual’ in Romania. In Barna, Gábor–Povedák, István (szerk.): *Politics, Feasts, Festivals. Yearbook of the SIEF Working Group on the Ritual Year*. Szeged, University of Szeged, Department of Ethnology and Cultural Anthropology, 121–135.
- 2015 Mitizált történelem: Szent István dekonstruált – rekonstruált legendáriuma In Hubbes László–Povedák István (szerk.): *Már a múlt sem a régi...Az új magyar mitológia multidiszciplináris elemzése*. Szeged, MTA SZTE Vallási Kultúrakutató csoport, 97–118.
- Rugonfalvi Kiss István 1939 A székely nemzet története. In Rugonfalvi Kiss István (szerk.): *A nemes székely nemzet képe*. I. k. Debrecen, Lehotai Pál, 41–447.
- Sarány István 2001 Pünkösdi szombati búcsú Csíksomlyón. *Hargita Népe*, 2001. jún. 4.
- Sedlmayr Krisztina 2013 Néprajz és művészettörténet senkiföldjéről: sasvári zarándokemlékek a Néprajzi Múzeum gyűjteményeiben. *Néprajzi Értesítő* 95. 27–40.
- Serfőző Szabolcs 2012 *A sasvári pálos kegyhely története*. Budapest, Balassi.
- Szádeczky-Kardoss Lajos 1927 *A székely nemzet története és alkotmánya*. Budapest, „Hargitaváralja”.
- Székesi Ferenc 1999 Toronymagasan. *Romániai Magyar Szó*, 1999. jún. 3.

- Szörényi Levente 1994 A hivatással – ha hagyják! *Magyar Fórum*, 1994. október 10. 4.
- Takács Éva 1999 Százerek az erőt adó, hitet erősítő pünkösdi búcsún. *Hargita Népe*, XI. évf., 118. sz. (1999. május 24.)
- Takács György 1993 Babba Mária I–II. *Országépítő* 1993/4. sz. 56–61. és 1994/1. sz. 35–41. sz.
2002 *Babba Mária. Adalékok a magyarság őshitének istenanya-alakjaihoz*. Debrecen, Főnix Könyvek.
- Tamáská Péter 1997 Üzenetek hetedhét határon túlról. *Magyar Fórum*, 1997. június 12.
- Tánczos Vilmos 2016 *Csíksomlyó a népi vallásosságban*. Budapest, Nap Kiadó.
2018 Kié a csíksomlyói búcsú? (Örökség-fogalmak és ideológiák). In Jakab Albert Zsolt–Vajda András (szerk.): *A néprajzi örökség új kontextusai. Funkció, használat, értelmezés*. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 139–159.
- Terdik Szilveszter 2011 *Máriapócs, Magyarország nemzeti szentélye*. Máriapócs.
- Tomka Miklós 2005 *A legvallásosabb ország? Vallásosság Szatmárban, Erdélyben, Romániában*. Budapest–Piliscsaba, PPKE BTK Szociológia Intézet.
- Török Ferenc 1932 Zengő Szenthegyek. *Erdélyi Lapok*, I. évf. 110. sz. 1932. május 20. 1–2.
- Tüskés Gábor 1993 *Búcsújárás a barokk kori Magyarországon a mirákulumirodalom tükrében*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Újabb ... 1900 Újabb adományok a „Szt. István kir. gyermekei egyesület” részére. *Romániai Magyar Néplap*, I. évf. 25. sz. (1900. június 24.) 4–5.
- Vizi E. Szilveszter 2007 Tanúságtétel Csíksomlyón. Egy természettudós válaszkísérletei Tőkés István és Balogh Júlia gondolatait olvasva. *Hitel* 20. évf. 8. sz. 3–6.
- Vörös Gabriella 2005 A szakrális, a nemzeti közösség és az egzotikum élménye. A magyarországiak részvételének motivációiról a csíksomlyói pünkösdi búcsúban. In Feischmidt Margit (szerk.): *Erdély (de)konstrukciók*. Budapest–Pécs, Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 69–84.

Vallasek Júlia

Brandes feltámadás. A székely identitás változatai az erdélyi magyar irodalomban

Gyakorlatilag azóta kérdés, hogyan kellene konkrétan meghatározni az erdélyi magyar irodalom körét és jellemzőit, amióta a fogalom megszületett. Úgy tűnik, a székelység mint irodalmi téma problémakörének bevezetésével nem-hogy nem oldódik meg a voltaképpen 1928-as Schisma-vita óta fennálló kérdés, de tovább is bonyolódik, hiszen immár azon gondolkodhatunk, van-e önmagában véve „székely irodalom”? Amennyiben van, milyen specifikus jegyekkel rendelkezik akár az erdélyi, akár az összmagyar irodalomban belül, és főleg miben tér el lokalitása mondjuk a kalotaszegi vagy dunántúli régió ugyancsak magyar nyelven íródo irodalmától?

Már azt nehéz meghatározni, hogy földrajzi értelemben mit is fed az „erdélyi” jelző. A legtöbb esetben az Erdélynek, illetve Partiumnak nevezett területet értjük rajta, amelyet a trianoni döntést követően csatoltak Romániához. Ezt irodalmi értelemben hajlamosak vagyunk egységesnek felfogni, holott messze nem az, megvannak a nemcsak korszakokként, de azon belül tájegységenként is eltérő jellegzetességei. Ráadásul a történelem eseményei többször is átrajzolták e virtuálisan egységesnek tűnő Erdély-térképet, hol Magyarországhoz tartozó Észak- és Romániához tartozó Dél-Erdélyre tagolva azt (az 1940-es II. bécsi döntés kapcsán), hol (Maros) Magyar Autonóm Tartományt (MAT 1952) kerítették felsőbb pártutasításra és szovjet mintára a régió közepére. Hasonlóan képlékeny az is, hogy konkrétan mit tekintünk Székelyföldnek, Gyergyóból vagy Háromszékről nézve mennyire tekinthető „székely” városnak Marosvásárhely, vagy az általam vizsgált időszakban (20., 21. század) beilleszthető-e a vizsgálat körébe ugyanolyan problémátlanul Aranyosszék, mint Orbán Balázs-koncepciójába? Mivel jelen kutatás célja nem a teoretikus jellegű fogalomtisztázás, az „Erdély”, „Székelyföld” kifejezéseket általános értelemben használom, ahogy arra sem térek ki, hogy más etnikumok megnevezéséhez hasonlóan a „székelység” elnevezés sem egy homogén népcsoportot fed, hanem regionális-felekezeti, szociális és nemi szempontok szerint tagolódó, meglehetősen heterogén cso-

portot, s így a székely identitás irodalmi megjelenítése is ezen szempontok mentén eltérő módon artikulálódik.

Tanulmányomban tehát arra a kérdésre keresek választ, hogy kimutatható-e irodalmi formában megnyilvánuló székely identitás, illetve hol, milyen szinteken nyilvánul meg mindez.

Kiindulópontként leszögezhetjük, hogy az erdélyi irodalmon belül a székelység legerősebben a témaválasztás szintjén jelentkezik, olyan témák iránti preferencia formájában, amelyek valamiképpen a Székelyföldre kötődnek, amit most munkahipotézisként fogjunk fel egységes, egyértelműen körülhatárolható földrajzi területnek. Irodalmi szövegekről lévén szó, elkerülhetetlen a székelység mint téma stílárius megjelenítésének vizsgálata. Ismét felmerül tehát a kérdés, létezik-e olyan, speciális stílusjegyeket hordozó irodalmi stílus, amelyet egyértelműen székelyként azonosíthatunk?

A stílárius-poétikai jegyeken túlmenően beszélhetünk a székely identitás megjelenéséről a szerzői, illetve a befogadói intenció síkján is, és a kettő nem is feltétlenül függ össze, hiszen még az explicit módon deklarált szerzői szándék vagy az adott szöveg forgalmazásának során konkrétan megjelenített, székelységet jelző markerek mellett is végső soron az olvasón áll, hogy az adott szöveget, jelenetet, konfliktust, tájleírást stb. székelyként értelmezi-e vagy sem.

Itt merül fel fel az a kérdés, hogy „székelyül író” vagy „székelyül olvasó” irodalomról beszélünk-e, amikor „székely irodalmat” mondunk, és a befogadás felől vizsgálva válik kérdésessé az is, hogy milyen határok között lehet „székely termékként”, „brandként” pozicionálni ezt az irodalmat. Hasonlóan ahhoz, ahogy az erdélyiként történő olvasás is intencionált, ám éppen ezen intenció és az értelmezői gyakorlat által kultúrába épülő s így a maga rendjén újabb olvasatokat generáló folyamat, a székely irodalom is lehet olvasatopció.

„Az »erdélyiség« (vö. »angolság«, »amerikaiság« stb.) nem az írásban van, hanem az olvasásban. Ha egy adott életművet értékékként fogad el egy olvasói-értelmezői közösség, akkor az beépül az illető kultúrába”.¹

Az alkotás, illetve a befogadás oldala felől nézve alapvetően erdélyi magyar irodalomról beszélünk, amelynek egy sajátos, regionális szeletét nyújtja a székelységet tematizáló irodalom, ugyanakkor nem elhibázott az

¹ Balázs Imre József: Szótáralapítás egy erdélyi magyar irodalomtörténet megírásához. In: Balázs Imre József: *Erdélyi magyar irodalom-olvasatok*. Kolozsvár: Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság, 2015. 19.

sem, ha kifejezetten „székely irodalomról” gondolkodunk. Mint látni fogjuk, ez a regionális-lokális olvasat elsősorban marketing szempontból válik fontossá, először a harmincas években, majd az ezredfordulót követően.

Amennyiben a „mi tartozik a székely irodalomba?” kérdést szigorúan a földrajzi területhez kapcsolódóan próbáljuk megválaszolni, azzal a furcsa helyzettel találkozunk, hogy például Caius Dobrescu *Moarte în tinutul secuilor* (*Halál a székelyek földjén*, 2017) című, Székelyföldön játszódó regénye problémamentesen illeszkedik a „székely irodalom” kategóriába, holott nem magyar, hanem román nyelven íródott, és így a román irodalom része. Ugyancsak értelmezhető a székely identitás megjelenítésének az amerikai Julian Rubinstein nagy sikerű *A viszkis rabló balladája* (*Ballad of the Whiskey Robber*) című gengszterromantikára épülő dokuregénye, amelyben fontos szerepet tölt be a címadó-főszereplő Ambrus Attila székely származása. Rubinstein az angol-amerikai olvasóközönség számára kézenfekvő módon a skótokkal állítja párhuzamba a székelyeket, és a hun-székely rokonság elmélete alapján rájátszik az V. századi történelmi figura (Attila, hun király) és a XX. századi bankrabló névazonosságára. Az életrajzi regény hősének hátterét többek közt a székelység mint etnikai csoport általános bemutatásával teremti meg. A közösség történelmi múltjának felvázolása hivatott indokolni annak jellemző tulajdonságait:

„...vegyük azt, hogy a székelyek a legmagyarabb magyarok, tehát magyarok a négyzetben. Az egész egy ötödik századi kemény legénnyel kezdődött, aki Attila néven híresült el. (...) Attila korántsem dicsőséges halált halt, ám rettenthetetlen harcos imázsa fennmaradt. A székelyek megörökölték harciasságát, ezért mindig fontos szerepet osztottak rájuk a magyar királyok. Ők voltak a birodalom védőbástyái. Hétszáz év háborúskodás után szolgálataikért cserébe – ugyan bátrak voltak, de nem mindig sikeresek – fontos előjogokat kaptak. Ezek közé tartozott az adómentesség és a korai, borzalmas halál. A 13. századi tatár és a 16. századi törökjárás eredményeként a székelyek majdnem kihaltak, pedig ekkoriban már népként emlegették őket. 1764-ben pedig a Habsburgok rendeztek nagyszabású tisztogatást Erdélyben, és egy éjszakai hadművelet során több ezer székelyt lemészároltak. (...) Népzenéjük és fafaragásuk világhírűek lettek. (...) Miatán 1920-ban Erdélyt Romániához csatolták, a visszahonosítás ügye újra lángra gyújtotta a székely büszkeséget. Megírták a *Székely Himnuszt*, Erdély keleti részét – beleértve Csíkszeredát – elnevezték Székelyföldnek.”²

² Rubinstein, Julian: *A viszkis rabló balladája*. Budapest: Hamu és Gyémánt Magazinkiadó, é.n. 76-77.

Függetlenül attól, hogy a székelység történetének rövid összefoglalása helyenként meglehetősen pontatlan, a „katonanemzet”, „katonamúlt” elemeinek karikírozó listába szedése mégis ráirányítja a figyelmet arra, hogy melyek a székelységgel kapcsolatos legerősebb, külső szemlélő számára is azonnal érzékelhető sztereotípiák.

A továbbiakban, noha a székely identitás irodalombeli megnyilvánulása nem szükségszerűen kötődik a magyar nyelvhez, kizárólag magyar irodalmi alkotásokat vizsgálok, ezen belül pedig csak prózát. Természetesen a Székelyföld-tematika versben is jelen van, de az identitáselemek (narráció, konfliktus, szereplő jellemzésére használt tájnyelvi elemek) egyértelműbben azonosíthatóak a prózában, azon belül különösen az itt vizsgálatra kerülő fikciós műfajokban, mint a sokszor elvontabb, általánosabb, metaforikus nyelvi-képi elemekkel dolgozó költészetben. A transzilvanizmus hőskorába visszatekintve a „helikoni triász” székelyudvarhelyi tagjának, Tompa Lászlónak például híres, *Lófűrösztés* című versében mindössze kétszer szerepel a „székely” szó, („két székely lovas jó két pár lóval a vízre”, „két szíjas székely, bajviselt, bús, kono-karcú”), és egyszer a helyi férfi viselet jellegzetes darabját megnevező, „harisnya” tájszó. Ha ezeket a lokális markerként funkcionáló szavakat kicseréljük, a vers lírai világa aligha változik, továbbra is a nehéz körülmények közt való helytállás apoteózisának plasztikus, filmszerű megjelenítése marad.

Az epika területén nyilvánulhatnak meg tehát a legmarkánsabban a székely identitás különféle elemei, ahol helyszín, cselekmény, konfliktus, nyelvi-stiláris elemek sokkal erőteljesebben tudják megjeleníteni őket, mint a lírában vagy a drámában. (Kivételt képeznének Tamási Áron színpadi művei.)

Ha a székelység irodalmi megjelenítésének XX. századi szimbolikus origóját keressük, akkor Kós Károly menyasszonyának, Balázs Idának készített jegyajándékához, a *Székely balladákhoz* kellene visszamenni. Az ajándékozás pillanatában, 1907-ben még szó sincs arról, hogy a „székelység” irodalmi márka lenne. A Kós által tervezett, illusztrált, a betűk formájában régi fejfák feliratait idéző kötet voltaképpen néhány Kriza János által gyűjtött balladát tartalmaz a *Vadrózsákból*. A *Székely balladák*nak utóbb több kiadása is született (1973, 1974, 1988), az eredetileg személyes, magáncélra készült kötet kereskedelmi sikere nemcsak a székely népi értékekre érzékeny olvasóréteg jelenlétét mutatja a hetvenes-nyolcvanas években, hanem azt is, hogy itt egy organikus, lentről induló folyamattal van dolgunk, a „székelység” mint téma a népköltészet, az ősi múlt felől lép be a modern irodalomba.

A továbbiakban három nagy korszakra osztva tárgyalom a székely identitáskérdések irodalomban való megjelenését, illetve irodalmi márkázásának lehetőségeit a XX. századtól kezdődően.

Székely írók – erdélyi irodalom

Az 1918–1945 közé eső időszak az intézményesülés és brandteremtés korszaka, az összmagyar irodalomtól nyelvében, kulturális kötődésében nem, intézményrendszerében és részben témapreferenciáiban elkülönülő erdélyi irodalom és azon belül a székely irodalom mint márka megjelenésének korszaka.

Természetesen 1919 előttről, akár a XIX. századi irodalomból is lehetne példákat hozni a székely identitás irodalmi megjelenítésére, gondoljunk például Jókai Mór *Bálványosvár* című kisregényére vagy az *Istenhegyi székely lány* című elbeszélésére, ahol a székelység a magyarságon belül elkülönülő, sajátos jegyekkel rendelkező, saját szokások, jogrend alapján élő, ősi értéket hordozó közösségként, romantikus fényben jelenik meg. Az egyértelmű korszakhatárt azonban az első világháború jelöli, a húszas- harmincas évek felől olvasva az „erdélyi” (ahogy esetenként a „székely”) szó jelentése is megváltozik, visszamenőleg átértelmezve az előzményeket. Szemlér Ferenc írja 1937-ben:

„Ha a háború előtt azt mondták valakire: »erdélyi«, ez jelenthetett némi néprajzi különösséget, egy csöpp iróniát, holmi nyugtalanságot az illető szellemi berendezése tekintetében. A főhatalomváltással azonban a szóhoz egészen más jelentések társultak.”³

A korszak irodalmi-kulturális erővonalait a *Súly alatt a pálmában* felrajzoló Ligeti Ernő kissé a kívülálló szempontjából, de a kortárs terepismeretével fölfegyverkezve felsorolja, hogy az indulás pillanatában hogyan jelentkezik három irodalmi csoportosulás: a transzilvanisták, akik a magyarság és a környező népek viszonyára összpontosítanak, a tradicionalisták, akik munkájukban az erdélyi magyarság és az összmagyarság kapcsolatára fókuszálnak, és a székely írók, akik elsősorban saját közösségük irodalmi megjelenítésére tesznek kísérletet. Ligeti ekkor a felsorolt szerzők életkorából kiindulva szinte ifjúsági irodalomként jeleníti meg a székely írók törekvéseit, némi, a mindenkori borzas ifjúságnak kijáró elnéző szeretettel és kritikával tárgyalja munkáikat.

„Ha (...) a transzilvanisták az erdélyi magyarság és a környező népek, a tradicionalisták pedig: az erdélyi magyarság s a kulturális összes magyarság viszonyait

³ Szemlér Ferenc: Jelszó és mítosz. In: Pomogáts Béla (szerk.): *Jelszó és mítosz*. Marosvásárhely, Mentor, 2003. 154.

keresik elsősorban, úgy a székely írókról azt mondhatjuk, hogy expansiv helyett intenzívek, szélesség helyett mélységkeresők, egyensúlyi pontjuk kizárólag önmagukban látók. És ha megelőzően e két irány lobogójaként Ady Endre és Herczeg Ferenc neveit sorakoztatjuk fel, úgy a székely csoport élére, hozzáértve a székely főiskolás ifjúság eszmei magatartását is, Szabó Dezsőt állíthatjuk oda.”⁴

Ez utóbbi csoportba elsősorban Tamási Áron, Nyirő József, Kacsó Sándor és Szentimrei Jenő tartoznak. Ugyanakkor Ligeti meglehetősen szkeptikusan viszonyul a székely írók műveinek esztétikájához, népiességüket értékállóknak tartja, de hiányolja műveikből az intellektuális mélységet, lélektani érzékenységet, a tágabb kontextust. (Vagyis voltaképpen egy nyugatos, modern irodalom értékrendjét kéri számon rajtuk.) Ugyanakkor érzékelhető egyfajta performativitásra, közéleti radikalizációra, aktivitásra való érzékenység is bennük, ha konkrét regényeikben nem is, kiáltványaikban, publicisztikájukban feltétlenül.

„A székely író sem akkor, sem most nem becsüli túlságosan az intellektualitást, a túlműveltséget, sőt egyes esetekben határozottan ellene is fordul. Bizonyos eszmei, forradalmi irányzatok felé – nemzetegéniségi fenntartásokkal – rokonszenvet érez és mutat, jórészt azért is, mert ezek az irányok harci lendületűket féltve az okoskodástól és cselekvésbénító megfontolásoktól hasonlóképpen anti-intellektualisták. A vallani és vállalni jelszót a tragikus életérzés spontaneitásából kifolyólag már-már nem is irodalmi megnyilatkozásnak tekinti, de fizikai értelemben vett tettek.”⁵

Ha *branding*ről beszélünk, azt mondhatjuk, az erdélyi irodalom és azon belül a székely irodalom mint márka fogalmát egy fiatal baráti társaság tagjai teremtették meg a húszas évek elején. A *Tizenegyek antológiáját* Kolozsváron tanuló fiatalok írják, szerkesztik, és adják ki 1923-ban. „*Valamennyien erdélyiek és szinte mind székelyek*”⁶ – írja Reményik Sándor az antológiát üdvözlő-értékelő cikkében, amelyben ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, milyen veszélyekkel jár a partikularitásra való fókuszálás. A *Tizenegyek* legfontosabb, íróként valóban jelentős életművet megteremtő szerzője Tamási Áron, mellette leginkább Kacsó Sándor meg Kemény János nevét

⁴ Ligeti Ernő: *Súly alatt a pálma. Egy nemzedék szellemi élete*. Csikszereda, Pallas Akadémia, 2004. 149.

⁵ Ligeti, 2004. 148.

⁶ Reményik Sándor: *Tizenegy fiatal erdélyi magyar író antológiája. Pásztortűz*, 1923/27. 850.

jegyzí az irodalomtörténet. Ám aki a Tizenegyek programját s ezzel együtt a kialakulófélben levő erdélyi magyar irodalom irányvonalát is kijelöli, az Balázs Ferenc, a későbbi író, unitárius lelkész és szövetkezet építő. *Erdélyi magyar irodalom*, illetve *Székely mitológia* című programírásaiban azt körvonalazza, milyennek kell lennie az ezután megírandó erdélyi magyar irodalomnak. E preskriptív normában olyan fogalmak kapnak centrális szerepet, mint a „lélek”, „táj”, „nép” és az „ősfoglalkozások”. Egyáltalán nem kap szerepet nála a Tamásinál (különösen korai korszakában) fontos szerepet betöltő hit/vallás, illetve a mind Tamási, mind Nyirő munkásságának meghatározó stilisztikai alaptónusát megadó tájnyelv.

A Tizenegyek közt egyébként születésük helyét tekintve csupán ketten nem székelyek, a Pittsburghban született, később a helikoni találkozók házigazdjaként is a két világháború közti irodalmi élet meghatározó személyiségévé vált Kemény János és a programíró, a Kolozsváron született Balázs Ferenc. (Az ő életében, személyes mitológiájában az antológia összeállításának idején még családjának székelyföldi származása rendkívül fontos szerepet játszik, pályájának korai szakaszában a Székelyföldön szeretné megvalósítani szociális, gazdasági reformterveit, s csupán a harmincas évek során fordul figyelme csaknem kizárólag az aranyosszéki, etnikailag vegyes lakosságú Mészkon végzett falufejlesztési, népőiskolai és szövetkezeti programok felé.)

Ami valóban működni fog a Balázs Ferenc által körvonalazott programból, az a „táj” kategóriájába illeszthető lokális markerek, tehát minden, ami az absztrakt helyszínként értelmezett Székelyföld vizuális megjelenítéséhez köthető. Ehhez mérhetően fontos szerepet tölt be a következő két évtized során valóban megírt munkákban az általa mellőzött tájnyelv, illetve a vallás. Az alábbiakban jelzésszerűen néhány művet emelnék ki, amelyek valóban sikeres, székely identitást hangsúlyosan megjelenítő szövegek. (Persze fontos kiemelni azt is, hogy ezeknek a műveknek nem ez az egyetlen lehetséges olvasata.)

Tamási Áron *Szűzmáriás királyfi* című munkájában például a népi szürrealizmussal keveredő vallásos hit hoz létre autentikus értéket, ugyanakkor székelyként értelmezhető szöveget. Ugyanez kap szövegépítő, prózapoétikai szerepet az *Ábel-trilógiában*, különösen annak első részében (*Ábel a rengetegben*) és Tamási korai novelláiban, ahol a székely falu megjelenítésének módozataival, a székely nyelvjárás irodalmi formában való hasznosíthatóságának lehetőségeivel kísérletezik.

Nyirő József munkásságából a szót mindig ügyesen csavaró, urak eszén túljáró, saját útját járó parasztfigura, Uz Bence alakja válik szinte egy csapásra roppant sikeressé. Uz Bence amolyan „góbé-prototípus”, amelyhez

későbbiekben más szerzők is visszanyúlnak, többek közt Wass Albert a *Tizenhárom almafa* Tánczos Csuda Mózsi alakjában. De ugyancsak Uz Bence reminiscenciák érzékelhetőek az 1980-as években a *Sáska sógor* anekdotái vagy az ezredfordulót követően Muszka Sándor *Sanyi bá* (2013) figurájának vagy Fekete Vince *Udvartér* (2008) című kötetében közölt tárcák szereplőinek megjelenítésében is.

A fentebbiekben említett művek mellett a két világháború közti korszakban Kacsó Sándor vagy Böződi György munkáiban, ha nem is ilyen egyértelmű, könnyen azonosítható formában, de fontos szerepet játszik a székelység, a székely identitás megjelenítése. Míg Balázs Ferenc programírásában még úgy tűnt, ez a téma túlnyomórészt a falu világához kötődik (a fent említett szerzők is a népi írók mozgalmához kötődnek), a székely kisváros sajátos, a rurális világgal szorosan összefonódó polgárvilága is megelevenedik Tomcsa Sándor vagy Molter Károly munkáiban. A *Szvoboda Augustin rémtette* vagy Tomcsa novellái, karcolatai Székelyudvarhely, míg a *Bolond kisváros* vagy a *Tibold Márton* Marosvásárhely társadalomrajzát tárják az olvasó elé.

A két világháború közti korszak „székely tematikával” dolgozó írói kizárólag férfi írók, nincs jelentős írónő, a Kovásznán született Ignác Rózsa kivételével. (A később Fogarason és Kolozsváron felnövő, első könyvét, az *Anyanyelve magyart* 1937-ben Budapesten publikáló író így problematikus volna „székely írónőként” aposztrofálni.) Nála jelenik meg viszont a rurális környezetből kiszakadó, Brassóban, Bukarestben és más városokban cselédként dolgozó székely női munkaerő témája. Debütregénye, az *Anyanyelve magyar* egy Kolozsváron játszódó *bildungsroman*, a felnőtté válás története. Hősnője, Kovács Ilonka felnőtté válásának, pályáját, jövőjét érintő döntéseinek története szimbolikusan a kisebbségi helyzetbe került magyarság egyik lehetséges útját modellezi: az új hatalom nyelvének megtanulása, törvényeinek betartása, a román kultúra értékeinek felismerése és megbecsülése mellett a saját nyelvi-etnikai identitáshoz való ragaszkodás döntését. Kacsó Sándor *Vakvágányon* című regényével ellentétben (amely szintén Kolozsváron játszódik, és az oda ugyancsak a Székelyföldről felkerülő fiatal diák, Birtók Béni útkeresését, harcait mutatja be, aki csalódásai után a gyökerekhez, a székely faluhoz nyúl vissza) Ignác regénye „lányregény”. A szereplők egy része a helyi Református Leánygimnázium növendéke, az ő sorsukon, illetve a főszereplővel kapcsolatba kerülő ugyancsak székely cselédlány sorsán keresztül különféle jellegzetes női tapasztalatok artikulálódnak. Birtók Bénihez képest Kovács Ilona számára a korabeli viselkedési normák függvényében még szűkebb cselekvéstér jut, számára jóval élesebben, mondhatni testi szinten tevődik fel a kérdés: a személyes, szakmai kiteljesedést vagy

az etnikai, lokális közösséggel való szolidaritást választja. Mivel a szakmai karrier (orvosi egyetem) számára csakis az etnikai asszimiláció útján kínálkozik, ezt utasítja el azáltal, hogy a szerelem szavára hallgat, és a néphez való visszatérés (regényben közelebbről nem körvonalazott formája) mellett dönt.

A székelység irodalmi megjelenítésében tehát a kezdetekben hangsúlyosan jelen van „a mítoszteremtés tudatosan vállalt igénye”⁷, amely a két világháború közti korszakban, az erdélyi magyar irodalom intézményi megszilárdulását követően immár hangsúlyos márkaépítő tevékenységben nyilvánul meg. Mondhatni a székelység és az erdélyiség fogalma az olvasásban épül egymásba, mikor az Erdélyi Szépművés Céh és a Révai kiadó együttműködésében a könyvforgalom növelése érdekében erdélyi írók regényeit, versesköteteit halinakötésben, népi motívumokkal a borítón kezdik megjelentetni. Lantos Kálmánnak, a Révai könyvkiadó igazgatójának könyveladási/brandépítési stratégiáját úgy jellemzi karikírozva Ligeti Ernő:

„...be kellett öltöztetni bakacsinnal bevont honfibúba. Háttérrel kellett kölcsönözni neki: a székely vérbe mártott csendőrszurony látványát. [...] nem volt elég, hogy Nyíró és Tamási székelyek voltak, pluszként odaadományozta nekik a halinakötést.”⁸

Ugyanerre a jelenségre, a Budapesten „székelyként” márkázott erdélyi irodalom nyelvi vonatkozásaira hívja fel a figyelmet Szántó György is, aki az 1933-as budapesti könyvvásáron szerzett tapasztalatairól számol be, amelyen először kerülnek közönség elé a Révai Erdélyi Szépművés Céhvel közös kiadású kötetei. Szántó a közönség hiányos, sztereotípiákra alapozó ismereteit jeleníti meg:

„A közönség legnagyobb része sosem látta Erdélyt, még az onnan elszármazottak családtagjai sem. Ezek azt hitték, hogy Erdély csupa havas, és abban kizárólag székelyek laknak. A székelyekről viszont azt, hogy mind fadöntők vagy havasi pásztorok, mert a hegyekben nem terem semmi. Így kizárólag fadöntésből, borvízből és könyveladásból élnek. [...] Kétségbeesetten harcoltunk e jótékonyági akció ellen. Magyaráztuk, hogy románok, magyarok, szászok, örmények, bolgárok is szép számmal élnek ott, és hogy egész jól megférünk egymással. – Ó, tudjuk mi. Tudunk mi mindent! Szegények. És milyen takarosak ezek a fehérné-

⁷ Kántor Lajos – Láng Gusztáv: *Romániai magyar irodalom 1945 – 1970*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1971. 15.

⁸ Ligeti, 2004, 148.

pek ezekben a székelyruhákban! Úgy mondták erdélyiesen – fehérmépek. Hogy mutogassák helyrajzi ismereteiket. Ha farkasokat árultunk volna véletlenül, vagy krumplit, biztosan toportyánféregnek és pityókának nevezték volna, csupa honfibusból. De hogy csak Erzsike ruhája volt székely, Sulié és Adélé kalotaszegi, erről Bodornén kívül senkinek nem volt fogalma.”⁹

Az ebben az időszakban közölt szövegek témapreferenciáinak tekintetében egyértelműen körvonalazódni látszik, hogy az a szöveg olvasható zökkenőmentesen „székelyként”, amely tájnyelvi elemeket tartalmaz, még-hozzá nem feltétlenül poétikai/stilisztikai elemként, hanem márkajelzésként. Az erdélyi irodalom tágabb körét tehát a harmincas évekre felülírni látszik a székely irodalom mint márka.¹⁰

Alternatívák székely hangra

1945 után a berendezkedő kommunista rendszer uralkodó ideológiájával nehezen egyeztethető össze a székely (vagy bármilyen más, magyarok által is lakott régió) lokális identitásának hangsúlyozása az irodalomban. A székely identitás irodalmi megjelenítésének intencionáltsága így ebben az időszakban megszűnik, de legalábbis háttérbe szorul, ahogy eltűnik a korabeli kritikában javasolt, „normatív” olvasatból is. Kivételt képez a Magyar Autonóm Tartomány időszaka, bár ekkor sem annyira az irodalomban, mint inkább a sajtóban követhető nyomon elsősorban vizuális elemként. A korszakban például a *Pionír* című gyereklap oldalain (a *Pionierskaja Pravda* helyi klónja, amelyben az anyagok fele a román nyelvű *Pionierul* lapból való átvétel) ebben az időszakban szinte ugyanolyan gyakoriak a székely népviseletbe öltözött (de persze szocializmust építő tevékenységet végző) gyerekeket ábrázoló fotók, mint a pioníregyenruhás–nyakkendőös gyerekábrázolások.¹¹ (A népviselet és

⁹ Szántó György: *Öt fekete holló*, Bukarest, Kriterion, 1982, 475.

¹⁰ Jó példa a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum kiállítása arra, hogy egy külső, pl. budapesti olvasat előszeretettel azonosít „székelyként” olyan ábrázolásmódokat is, amelyeknek lokalitása nem feltétlenül adott. Ez a kiállítás eredetileg 2015-ben, Udvarhelyen *Anna. Asszonyors a XX században* címen szerepelt. A kiállítás fiktív hősnőjének származása, lakhelye itt nincs megjelölve, csupán néhány apró utalásból következtetheti ki a néprajzban jártas látogató a Gyergyó vidéki elemeket. Két évvel később ugyanezen kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban már *Anna. Változatok székely asszonyorsra* címmel szerepelt.

¹¹ A témáról bővebben lásd: Vallasek Júlia: A gyermekkép alakítása a Gheorghiu-Dej korszak ifjúsági lapjaiban. In. Balázs Imre (szerk.) *A sztálinizmus irodalma Romániában*.

tágabban a népi kultúra szimbolikus jelentése visszatér a táncházmozgalom föléledésével a hetvenes évek második felében. Ebben fontos szerepet játszott a Román Televízió Magyar adásának *Kaláka* című műsora, noha annak nem mindegyik adása kötődött a Székelyföldhöz.)

Ha kimondottan az irodalmi alkotásokat, ezen belül a prózát vizsgáljuk, ebben az időszakban a székelység témáját a falutematika, illetve a szövetkezetesítési folyamat mentén lehet artikulálni. A korszak siker- (és botrány) regényének számító *Gondos atyafiság* (1955-61) például a beszédes nevű (és fiktív) Székelylok településre helyezi a cselekményt. Szabó Gyula monumentális regénye azonban elsősorban a szövetkezetesítés, a változó falusi társadalom regényeként jelenik meg, a kritika is ilyenként értelmezi, így elsősorban a társadalmi viszonyokra fókuszál, és nem a régió néprajzi sajátosságaira. Míg az első Forrás-nemzedék szerzőire nem jellemző a székelység mint téma preferálása, a második Forrás-nemzedék szerzőinek bizonyos munkáiba (pl. Mózes Attila novellái, Király László: *Kék farkasok*) már beleolvasható a székely identitás mint írói téma. Fontos megjegyezni azonban, hogy ez utólagos olvasat, a korabeli kritikában nincsen jelen. (Hasonló jelenséggel találkozunk a valamivel korábban jelentkező Fodor Sándor munkásságában is.)

A lappangó, csupán áttételesen, utalásokon keresztül kibontott székelység-téma megjelenítésére jó példa Nagy Borbála *A csiki boszorkány* (1974) című regénye. A harmincas években drámairással indult szerző hetvenes-nyolcvanas években írott regényei általában egy-egy jelentős történelmi női figura (Kasszandra, Örült Johanna, Claudia, Theodora császárnő) élettörténetét jelenítik meg. A történelmi arcképcsarnok első darabja, *A csiki boszorkány* ezekhez képest lokális fókuszú, Apor Anna boszorkánypöre kapcsán bomlik ki a XVII. század fordulójának zavaros időszaka, a székelység erdélyi fejedelemségen belüli politikai törekvéseivel. *A csiki boszorkány* a harmincas évek transzilvanista történelmi regény hagyományába gyökerezik, recepciója ugyanakkor azt is jelzi, hogy a hetvenes évek közepén a transzilvanista történelmi regényként való olvasat már nem működhetett. Az amúgy meglehetősen szegényes recepcióból kiemelkedik a Sepsiszentgyörgyön kiadott *Megyei Tükör* Művelődés rovatában közölt nyúlfarknyi ismertetés, amelyben a regényről alig esik szó, az általa vázolt korszak áll a fókuszban. Esztétikai értékelés, irodalmi hagyományba való beillesztés helyett egyrészt látványos a regény történelmi jellegének hangsúlyozása, másrészt a szembetűnően sok, Székelyföldhöz köthető helységnév, illetve történelmi személyiségnév egyfajta preferált olvasatot igyekszik áttételesen jelezni az arra érzékeny olvasónak.

„Nagy fába vágja a fejszét az az író, aki e kort bemutatni szándékszik. Kétszeresen nagyba, ha az eseményeket a székelység akkori szerepének és hangulatának lencsésjén át vizsgálja és tükrözi, hiszen köztudottan e néhány évtized a székelyek történelmének legzaklatottabb kora, a »véres farsangok« ideje, amikor fejedelem és főurak gyűjtogatták, tizedelték Udvarhelyt, Csíkot és Háromszéket, a székely katonák pedig egymás ellen gyűltek más-más zászlaja alá – a feledhetetlen délibáb, az ősi jogok ábrándját, ígérését követve.”¹²

A nyolcvanas években a ballada és az anekdota műfaja hordozza többé-kevésbé hangsúlyosan a székelység-tematikát. A *Kilenc kéve hány kalgya* (1982) és a *Sáska sógor* (1985) a mintegy évtizeddel korábbi Kallós Zoltán-féle *Balladák könyvével* (1970) együtt szinte minden erdélyi értelmiségi család polcán megtalálható volt. Kallós balladaválogatása nem „székely balladák” címen jelenik meg, a kötet sem földrajzi régiók szerint strukturálódik, hanem időrendben (régí és új típusú balladák). A *Kilenc kéve hány kalgya* viszont már „Anekdoták a székelyekről” alcímmel jelenik meg, a *Sáska sógor* „Imreh Lajos tréfás történetei” alcímmel. Mindkettő „székelyként”, góbé történetként olvasódott. Az anekdotikus hang, a töredezett szerkezet, a kis forma és a szóbeliség műfajteremtő szerepet kap, és ebben az időszakban elsősorban székelyként pozícionálódik.

Egy márka feltámadása: irodalmi olvasat

A rendszerváltás után, a kilencvenes években a székely nyelvjárás erőteljes irodalmi érvényesülése következik be, elsősorban az *Előretolt Helyőrség* egyes szerzőinél. Sántha Attila 1995-ös debütkötetében (*Münchhausen báró csodálatos versei*) például szerepel a *Gajdó Máris borzalmas története, amelyet csak székelyül lehet elbeszélni* című vers. A tájnyelv használata itt a nonszensz irányába értelmeződik, későbbi kötetében (*Az ír úr*, 1999) egy egész ciklust kap ez a poétikai törekvés. Az a tájnyelv tehát, amely korábban lokális markerként, néprajzi-szociológiai hitelesség megteremtésének eszközeként szolgált, itt a nonszensz felé mozdul el. A kétezres években Orbán János Dénes *A zákhányos csuda* című novellája egy ugyancsak székely nyelvjárás elemekkel operáló borgesi travesztia. *Az iszkiri a guruzsmás berbécs elől* (2010) címet viselő antológia a korábbi elemeket továbbépítve pedig már egyenesen „székely irodalmi antológia”-ként jelenik meg, a benne

¹² (-i -s) (véltetően Magyar Lajos): A „sárkányfog jegyében”, *Megyei Tükör*, 1974. 07. 6

közlő Sántha Attila, Orbán János Dénes, Muszka Sándor, Fekete Vince és György Attila szövegekben ugyancsak a nyelvjárásnak van szövegszervező, poétikai szerepe. Muszka Sándor *Sanyi bá* (2013) című kötetében a tájnyelv használata mellett a fentebb már említett az anekdotaműfajhoz nyúl vissza.

Pieldner Judit a székelység megjelenítését a kortárs (2005 után megjelent) erdélyi prózában vizsgáló tanulmányában alapvetően három nagy irányvonalat különít el: a sociografikus ihlettségű prózát, az anekdotikus hagyományt továbbéltető kisprózát és a mitizáló, kollektív identitást építő prózát.¹³ A sociografikus érzékenység elsősorban Csenger Levente írásaira jellemző, a *Szűnőföldem* (2006) a rendszerváltás utáni időszak kallódó embereit, az átmenetiség léthelyzeteit jeleníti meg. Csenger elbeszélései a pusztulás élményét fogalmazzák meg, a székely falu és az archaikus életforma eltűnését. Hőseinek az elvándorlás sem jelent igazi megoldást, székely identitásuk így feloldódik, viszonylagossá válik, lebegő, Erdélyben kisebbségi, Magyarországon román identitássá. Az anekdotikus hang például Muszka Sándor fentebb említett *Sanyi bá* (2013) vagy Fekete Vince eredetileg a *Háromszék* című megyei napilapban közölt tárcáit összegyűjtő *Udvartér* (2008) című kötetében jelenik meg hangsúlyosan. Pieldner Judit felhívja a figyelmet arra, hogy míg a napilap kontextusában a szövegek alapvetően helyi olvasóra számítanak, aki a humoreszkekben a székely kisvárosi létforma visszasságait, jellegzetességeit látja viszont, addig a kötetbeli közlés már egyszerre működtet „külső” és „belső” olvasatot, s így élesebben rajzolódik ki az adott létforma kiszolgáltatottsága is.

„A groteszk és abszurd helyzetekre alapozó humor mögött az írások tükröt tartanak egy válságban lévő társadalmi szegmensnek.”¹⁴

A mitikus múltteremtés György Attila prózájában köszön vissza erőteljesen. Az ősi múlt felidézése, a múltból megőrzött, nemzedékről nemzedékre továbbadandó szellemi örökség már a lektürelemekből építkező *Harminchárom* (2002) című regényében megjelenik, amelyben harminchárom különböző nemzedékhez tartozó férfi életét foglalja össze epizódszerűen. György szövege a hipotetikusan a magyarsággal rokon etruszk nép, illetve a székelység hun eredetének mitológiájára alapozó fiktív családtörténetet, amely Laúkiex Káe Tarkun etruszk főembertől indul, akinek utódai majd Attila olda-

¹³ Pieldner Judit: Sajátban a más. A székelység megjelenítése kortárs prózaszövegekben. In: Pieldner Judit: *Az értelmezés ideje*. Kolozsvár: Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság, 2013.

¹⁴ Pieldner, 2013. 114.

lán harcolnak a rómaiak ellen, és a XX. századot („*két háborút, két magyar világot, két román világot*”¹⁵) végigélő, gyimesközéploki Antal György történetével zárul, a szerzővel megegyező születési adatokkal bír, várva várt fiúunoka említésével. Noha a regényben egyéni sorsok, élettörténetek sorjázanak, ezek mégis a kollektív identitás felől olvasódnak, a közösségbe ágyazódás az archaikus falusi lét mitizálásán keresztül valósul meg.

„...megélek magamban, feleségemmel s gyermekeimmel itt, a semmi ágán, a Tatros partján.”¹⁶

2009-es *Hajós a kikötőben* című könyvében a távoli, mitikus-heroikus múltat a jelen kicsinyes mindennapi harcaival ütköztetve jeleníti meg a székelység mint közösség kollektív identitását. György Attila prózájában tehát a kollektív identitás játszik központi szerepet, és ennek meghatározása azért nem valósulhat meg a jelenben, csupán szimbolikus, múltra való utalások formájában, mert a szerző egy csavarral éppen a leírhatatlanságot, a kategorizálásnak ellenálló tulajdonságát emeli ki meghatározóként.

„E sosemvolt nép töretlen akarattal, változatlan lélekkel és eleven humorérzékkel élt e hegyek között, és időről időre úgy rázta le magáról a tudományos megfontolásokat és törvényeket, akár a kutya a vizet”.¹⁷

A fentiekben vázolt (alapvetően a XIX. század fordulójáról származó) irányvonal mellett megjelenik a több nézőpontból ábrázolt, differenciált, szociális különbségekre érzékenyen reflektáló székelységkép is a kortárs prózában például Tompa Andrea illetve Vida Gábor munkáiban. Tompa *Fejtől s lábtól* című könyvében (2013) például egyszerre jelenik meg az önreflexív megközelítés (a barcasági narrátor szövegében) és a külső szempont (az enyedi neológ zsidólány szövegében). Itt is a regionális nyelvhasználat és táj képezik a székelység jellegzetes attribútumait, ám itt a külső olvasatnak köszönhetően egy meglehetősen kritikus, noha szociológiai megfigyeléseket nem nélkülöző szempontrendszer részeként.

„Ez a fajta nép nem ismeri az egyenes beszédet, s idegennel úgy bánik, mintha nyomban ellenségére akadt volna. A lovát sem becsüli, csepüli, vágja, s főleg

¹⁵ György Attila: *Harminchárom*. Budapest: Magyar Könyvklub, 2002, 206.

¹⁶ György, 2002, 184.

¹⁷ György Attila: *Hajós a kikötőben*. Debrecen: Méry Ratio, 2009. 9

emlegeti gorombán a lónak a penisét. Nem éppég így, hanem más szókkal. [...] Nem kötődik semmi állathoz vagy emberhez. Az idegennel szembeni gyűlölség nagyon tipikus itten. A zsidót cseppet sem tűri. S mi kulturálatlanság e vidéken van, engem nem tett e faj barátjává. Csak a táj, az van itten nekik körbe-körbe. Na s a vizek. S a pájinka ahogyan mondják. Mert itten minden háznál van alkoholizmus és pálinkaivás zsenge férfi- és női kortól”¹⁸

Vida Gábor az *Egy dadogás története* (2017) című regényében ugyancsak egy heterogén csoportként felfogott székelység bemutatására történik kísérlet: az alföldről érkező narrátor számára kezdetben a baróti baptista közeg, amelybe vakációban odalátogató gyerekként könnyedén integrálódik, jelképezi a teljes székelységet. A narrátori hang ugyanakkor kommentálja, felül is írja azt a gyermeki szempontot, amelyből a nagyszülői ház viszonyrendszere, szokásvilága problémátlanul azonosítódik a székelység mint csoport identitásával.

„Szabad székelyek vagyunk, bár kevés szó esik erről, a tájszólást hamar felveszem nyár elején, a világ bensőségesen ismerős, olyan, mint egy szülőföld. Nekünk a székelység akkor magától értetődő, nem kell magyarázni, indokolni, meg nem is tanácsos. Az a korszak nem akar tudni a székely identitásról, gyűlik a legújabb kori etnikai konfliktusokhoz a gyúanyag, és a nagyszüleimnek a vallási hovatartozásuk az elsődleges, sokáig hiszem azt gyerekkoromban, hogy a székelyek általában baptisták. Mi nem magyarkodunk, nem székelykedünk.”¹⁹

Az itt megjelenített időszak a hetvenes-nyolcvanas évek, az elhallgatott, nyilvános szférában nem artikulálható székely identitás időszaka, amikor leginkább a másikkal való összehasonlítás során bukkan fel a székelység mint csoportidentitás. Az alföldi-székely szembenállás mentén például számos érzékenységi aktiválódik, az Alföldre férjhez ment anya például „csak egy székely lány” az ottaniaknak, az apa számára viszont a vallásos család szokásrendszere, világa elfogadhatatlan.

Az *Egy dadogás történetében* Vida a sztereotípiákra épülő s ekként a brandépítésre kiválóan alkalmas kortárs erdélyi/székely regény „receptjét” is megadja egy hosszú tematikai felsorolásban.

¹⁸ Tompa Andrea: *Fejtől s lábtól. Kettő orvos Erdélyben. Pozsony: Kalligram, 2013. 215.*

¹⁹ Vida Gábor: *Egy dadogás története.* Budapest: Magvető, 2017, 51.

„Csak le kell írni, szépen, ügyesen, bőbeszédűen kellene strukturálni az egészet: zordon atya, kitett gyermek, vallási téboly, Trianon, Észak-Erdély, Ceaușescu, magyarok, székelyek, románok és hazugság mindenütt, ami mögött nem az igazság van, nem is több vagy elágazó igazságok, hanem életek, férfiak és nők, sok szenvedés, kevés szex, sok alkohol, vagy legyen sok a szex sok alkohollal, a vérfertőző kapcsolat már nem divat vagy nem probléma, hát akkor pedofil mizé, arra van kereslet ma, legitimálni még nem kell, de közelíteni lehet hozzá, egy kis pszeudotájjszólással, legyen erdélyi gasztro még benne, őstermészet, borvív és medveszar.”²⁰

A szótártól a könyvpiaci marketingig

A brandépítés modern üzleti megközelítésben két könyvsorozatban érhető tetten. 2012-ben indult útjára a Hargita Megye Tanácsa és a Hargita Kiadóhivatal által kiadott, százkötetesre tervezett *Székely Könyvtár* nevet viselő könyvkiadási projekt. A sorozat szerkesztőbizottsága nagyjából a *Székelyföld* folyóirat szerkesztői köréből kerül ki, az eddig megjelentetett kötetek közt pedig egyaránt találunk klasszikus és kortárs szépirodalmi műveket, illetve történeti, néprajzi, szociográfiai munkákat. A jelenleg kilencvenegy kötetnél tartó sorozat deklarált célja „*olyan, a székelység múltjával és jelenével foglalkozó köteteket kiadni, melyek nemcsak székely-magyar öntudatunk megerősítését segítik elő, hanem egyúttal élvezetes olvasmányul is szolgálnak*”.²¹ A terv szerint évente tíz kötetrel bővülő sorozat szerkesztési elvei közt meghatározó szempontot jelent, hogy azok közt „régí” (XVI–XIX. századi), közelmúltbeli (XX. század eleji) és jelenkori könyv egyaránt szerepeljen.

A válogatás szempontjai meglehetősen lazák: nem eldöntött, hogy milyen kritériumok alapján minősül egy szerző, illetve egy mű „székelynek”, hogy mindezt földrajzi meghatározottság, témaválasztás, stílusjegyek, netán szerzői intenció határozza-e meg. A válogatás szempontjairól, illetve tágabban a kiadói vállalkozásban tükröződő székely identitás kapcsán a *Székelyföld* akkori főszerkesztője, Lövétei Lázár László némileg kitérően a helyismeretet és az adott közösséghez való tartozás szándékát emeli ki egy interjúban.

„...piszkosul nehéz ez az identitás-kérdés, pláne, ha meg is kell fogalmaznia az embernek, hogy mitől más a rólunk szóló irodalom. Ilyenkor azt szoktam java-

²⁰ Vida, 2017, 73.

²¹ A sorozatról. <http://szekelykonyvtar.ro/np/sorozatrol.html> (letöltés dátuma 219.07.13.)

solni, hogy ki kell menni a »nép« közé, be kell ülni például néhány órára egy korcsomába valamelyik székely zsákfaluban, s hallgatkozni, mint disznó a búzában. Ha érti-érzi az ember, hogy miről diskurálnak (okosabban fogalmazva: ha dekódolni tudja a nyelv mögötti világot), akkor elvileg minden rendben. Természetesen mindez akkor érvényes, ha tartozni is akar az ember valahova, mert ha nem, akkor amúgy is mindegy...»²²

Ha azt nézzük, kiket publikálnak, illetve azok hogyan, milyen értékek, adatok mentén sorolhatóak be székelynek, akkor sokat mondó a *Régi székely költők* című kötet utószava, amely a válogatást azzal jellemzi, hogy „*e költők némelyike maga is székelynek vallotta magát*”²³. Olyanok is megjelennek az eddig kiadott kilencvenegy kötetben, mint a Marosvásárhelyen született, Kolozsváron nevelkedett, Budapesten nemrég elhunyt Szócs Géza, a Tordán született, Marosvásárhelyen élt és költészetében a székelység kérdését nem tematizáló Székely János, vagy a Kolozsváron született Balázs Ferenc.

A sorozatban a régi és új, a fókuszáltan székely tematika és az ahhoz lazábban kapcsolódó szövegek és szerzők egy olyan heterogén szöveghalmazt eredményeznek, amely a termékbranding által válik „góbé terméké”.

A Székely-könyvtár sorozathoz hasonlóan a Kárpát-medencei Nonprofit Tehetség gondozó Kft. is a Székelyudvarhelyen, 2010-ben alapított „Góbé termék” márkánévre asszociál, „Székely termék” sorozatának piacra dobásával. A könyvek belső borítólapján elhelyezett, a Metro Goldwyn Mayer ikonikus orosz logóját parodizáló logó felett a „Székely termék”, alatta a „pálinka-bicska-művészet” szlogen olvasható, valamint az olvasóhoz intézett felhívás: „Ne várja meg, míg megbicskássák őket! Olvasson élő székely írókat!”

A fentiekből már sejthető, hogy a jelenleg öt kötetet számláló sorozatban közölt művek²⁴ alapvetően a nyelvjárási elemeket erőteljesen hasznosító, a székelységgel kapcsolatos sztereotípiákra építő kulturális utalásrendszert mozgósító szövegek. Ebből a körből némileg kilóg Sántha Attila eredetileg 2004-ben még *Székely Szótár* címen publikált, bővített változatban és a Székely termék sorozat koncepciójához illeszkedően már *Bühnagyszékely szó-*

²² Lövetei Lázár László: A székely identitás ugyanolyan csak teljesen más. *Főtér.ro*, 2018. február 9. https://foter.ro/cikk/20180209_a_szekely_identitas_ugyanolyan_csak_teljesen_mas (letöltés dátuma 2019. 07.13.)

²³ Gábor Csilla – Egyed Emese – Lövetei Lázár László (szerk.): *Régi székely költők*. Csík-szereda, Hargita Kiadó, 2014.

²⁴ Muszka Sándor: *A lusta dög*, (2018) Muszka Sándor: *Sanyi bá: székely egypercesek*, (2018) Sántha Attila: *Bühnagyszékely szótár*, (2018) Sántha Attila: *Hogyan menjünk radinába lerhez?* (2019) Orbán János Dénes: *Véres képeslap Erdélyből: Székely nyelvetlenkedések*. (2018)

tár címet viselő kiadványa, amely egy mintegy ötezer szócikket tartalmazó, közel ötszáz oldalas tájnyelvi szótár. A másik négy kispróza-kötet többnyire a szerzők korábban kötetben vagy folyóiratokban megjelent munkáit tartalmazza. Ezek a kötetek mind az anekdotikus hagyományba illeszkednek, hőseik, ha kimozdulnak is szűkebb környezetükből, ugyanazt a csetlő-botló vagy tudálékos „góbé-figurát” alakítják. E szövegvilágra ugyanaz jellemző, ami az „úgynevezett székely reklámra”

A csudálatos bizgentyű, avagy hogyan született volna meg a disznós reklám című elbeszélésben: annak az illúziója, hogy „autentikus székely legények, autentikus élethelyzetben, autentikus székely akcentusban a világ dolgaira reflektálnak.”²⁵

A székelység irodalmi reprezentációi tehát a kortárs irodalomban meglehetősen széttartóak. Egyaránt jelen van a korábbi (akár XIX. századi, századfordulós) prózai elemekhez való visszanyúlás, a nyelvjátékokra alapozás, ahogy a szociális érzékenység vagy a többszemponú elbeszélés is. A vizsgált kötetekben eltérő esztétikai minőségek dominálnak: a tragikus, a groteszk, a komikus, a mitikus hang egyaránt alkalmassá válhat a székelység tematikai reprezentációjára, bár a komikus hangnem és az anekdotikus forma dominanciája erőteljesen érzékelhető.

A székelység irodalmi reprezentációjának kérdésében fontos szerepet tölt be a márkázás, az adott szellemi termékek „székely terméként” való forgalmazása, amely ezúttal már a harmincas évekkel szemben jóval összetettebb, plurálisabb, erőteljesen átmediatizált térben történik. A „brand” feltámadásának sikere tehát a továbbiakban attól függ, akad-e elegendő, székely témákról, „székelyül” olvasni kívánó befogadó/fogyasztó.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Balázs Imre József: Szótáralapítás egy erdélyi magyar irodalomtörténet megírásához. In: Balázs Imre József: *Erdélyi magyar irodalom-olvasatok*. Kolozsvár: Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság, 2015.
- Gábor Csilla – Egyed Emese – Lövetei László (szerk.): *Régi székely költők*. Hargita Kiadó: Csíkszereda, 2014.
- György Attila: *Harminchárom*. Budapest: Magyar Könyvklub, 2002.
- György Attila: *Hajós a kikötőben*. Debrecen: Méry Ratio, 2009.

²⁵ Sántha Attila: *Hogyan menjünk radinába lerhez?* Budapest: Kárpát-medencei Tehetség-gondozó Nonprofit Kft. 2019. 114.

- Kántor Lajos – Láng Gusztáv: *Romániai magyar irodalom 1945 – 1970*. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1971.
- Ligeti Ernő: *Súly alatt a pálma. Egy nemzedék szellemi élete*. Csíkszereda: Pallas Akadémia, 2004.
- Lövetei Lázár László: A székely identitás ugyanolyan csak teljesen más. *Főtér.ro*, 2018. február 9.
- (-i -s) (véltetően Magyar Lajos): A „sárkányfog jegyében”, *Megyei Tükör*, 1974. június. 6.
- Muszka Sándor: *A lusta dög*. Arad: Irodalmi Jelen, 2017. Székely termék
- Muszka Sándor: *Sanyi bá: székely egypercesek*. Budapest: Előretolt Helyőrség Íróakadémia, 2018. Székely termék
- Orbán János Dénes: *Véres képeslap Erdélyből: Székely nyeletlenkedések*. Budapest: Előretolt Helyőrség Íróakadémia, 2018. Székely termék
- Pieldner Judit: Sajátban a más. A székelység megjelenítése kortárs próza-szövegekben. In:
- Pieldner Judit: *Az értelmezés ideje*. Kolozsvár: Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság, 2013.
- Reményik Sándor: Tizenegy fiatal erdélyi magyar író antológiája. *Pásztortűz*, 1923/27. 850.
- Rubinstein, Julian: *A viszkis rabló balladája*. Budapest: Hamu és Gyémánt Magazinkiadó, é.n.
- Sántha Attila: *Bűhnagy székely szótár*. Budapest: Előretolt Helyőrség Íróakadémia, 2018. Székely termék
- Sántha Attila: *Hogyan menjünk radinába lérhöz?* Budapest: Előretolt Helyőrség Íróakadémia, 2019. Székely termék
- Sántha Attila: *Hogyan menjünk radinába lerhez?* Budapest: Kárpát-medencei Tehetséggyondozó Nonprofit Kft. 2019. Székely termék
- Szántó György: *Öt fekete holló*. Bukarest: Kriterion, 1982.
- Szemlér Ferenc: Jelszó és mítosz. In: Pomogáts Béla (szerk.): *Jelszó és mítosz*. Marosvásárhely: Mentor, 2003.
- Tompa Andrea: *Fejtől s lábtól. Kettő orvos Erdélyben*. Pozsony: Kalligram, 2013.
- Vallasek Júlia: A gyermekkép alakítása a Gheorghiu-Dej korszak ifjúsági lapjaiban. In: Balázs Imre (szerk.) *A sztálinizmus irodalma Romániában*. Kolozsvár: Komp-press, 2007, 171–205.
- Vida Gábor: *Egy dadogás története*. Magvető: Budapest, 2017.

Névmutató (személy, hely, intézmény)*

A

- A Hét 257
Ablonczy Balázs 15, 49
„Aczél” 209–210
Actio Catholica 117, 127
Adorján János 102
Ágoston Vilmos 238
„Aiudeanu” 208
Albrecht Dezső 19–32, 54, 68, 71, 191, 194, 214
Albrecht Ferenc 214
„Alexa” 212, 217
Alföld (tájegység) 13, 107, 109
Állambiztonsági Tanács 214
Altorja 221
„Ambrus Géza” 217
Amerikai Egyesült Államok 216, 317
András Károly 123, 133–134
Andrée Dezső 150, 151, 170, 173–174, 176, 180, 183
Andrei, Gluvcov 331
Apáczai Csere János 12
Apáthy István 52–53
Aquinói Szent Tamás 135
Aradi József 4, 45, 232, 244–246, 248,
Aradi Zsolt 115, 118, 123
Arany János 252, 173–174
Arisztotelész 238–239, 269, 271, 296, 315
Athenaeum kiadó 139–140
Ausztria 39, 216
Avram, Iancu 37
Az Est 143
Az Újság 143
- ## B
- Baba Novac 39
Bábel 238
Babeş, Victor 38
Babeş-Bolyai Egyetem 29
Babits Mihály 143
Bácska 153, 182
Bácsmezei Napló 149
Bajmok 182
Bajor Andor 237–238
Balázs Ferenc 19, 26
Balázs Sándor 50, 66, 187, 188–190, 193–196, 200, 210, 217
Bálint Géza 170, 181
Bálint Tibor 222
Balla Borisz 115, 118, 123
Balla Zsófia 232, 247
Balogh Artúr 16, 215
Balogh Edgár 7, 16, 27–47, 133, 159, 188, 193–194, 196, 201–202, 210, 213, 215, 218, 224, 226, 232, 235, 247–248, 305–306, 320
Bánati Közművelődési Egyesület 171
Bandi Dezső 257, 261
Bánffy Miklós 39, 71, 188, 200, 226
Bánság 33, 39, 52, 69–70
Bányai László 37, 203, 209, 320
Baranya 105
Baranyai Lipót 117
Baráth Béla 20
Baráth László 123
Bárdi Nándor 11–12, 14, 49–50, 52–53, 57, 70, 137–138, 142, 157, 190, 191, 202, 212, 214, 227, 253
Bárdossy László 191
Barna Sándor 117, 143
Bartis Ferenc 238
Bartók György 12
Bateson, Gregory 275, 281
Batta Péter 159, 170, 174
Bălcescu, Nicolae 37, 40
Bécs 12, 36, 39–40, 74, 77, 119, 133, 143, 146, 188, 202–203, 207, 253
Bekecs 264
Békepárt 197, 201
Belgrád 144–145, 147, 149–150, 153, 182

* A kötetben szereplő állambiztonsági fedőneveket idézőjellel [„...”] soroltuk be.

- Belügyminisztérium (Magyarország) 111, 145
 Belügyminisztérium (Románia) 204
 Bencs Zoltán 174–175
 Benczédi László 228
 Benedek Elek 40
 Benkő Péter 105
 Benkő Samu 42, 210, 226
 Berde Mária 39
 Bernovits Vilma 124
 Besztercebánya 114
 Bethlen Béla 42, 202
 Bethlen Gábor 57, 59, 67, 73
 Bethlen György 37, 39, 53, 55, 56, 70–71, 226
 Bezdán 180, 182
 Bibó István 14, 51, 108–111, 113, 297, 310
 Bíró Sándor 24
 Blaga, Lucian 206
 Blénesi Ernő 226
 Bodroghy Szabolcs 166, 169, 173, 178–179
 Bogdán Kálmán 196, 237
 Bogdán László 237, 239
 Bögözerdeje 262
 Bögözháza 264
 Böhm Károly 12, 114
 Boldizsár Iván 98
 Bolgár Dezső 20
 Bölöni Farkas Sándor 224, 228
 Bölöni Zoltán 53
 Bolyai Akadémia 102
 Bolyai Egyetem 29, 36–37, 42, 187, 189, 193, 203, 209, 211
 Bolyai Farkas 38
 Bolyai Farkas Középiskola 254, 256
 Bolyai Kollégium 99
 Borbándi Gyula 91
 Borbáth Károly 37
 Bors Ferenc 20
 Borsody István 14
 Bottoni, Stefano 10, 194, 204–205, 212
 Bourdieu, Pierre 72, 75, 233, 234
 Bovelles 279
 Bözöd 82
 Bözödi György 91, 221
 Brájjer Lajos 160–161
 Brassai Elméleti Liceum 189, 208
 Brassó 19
 Brie, Ioan 198–199
 Bretter György 236, 244
 Bruder Ferencet 211–212
 Budapest 52, 60, 83, 89, 95, 97, 99, 111–112, 124, 127, 134, 139–140, 143, 148, 154–156, 166, 177, 179–180, 183, 188, 197, 202–203, 207
 Buday Árpád 12
 Buday György 27
 Buf, Ioan 218
 Bukarest 37, 57, 188, 199–200, 214–215, 220, 224, 226, 230, 258, 290, 309
 Bükk 106, 229
 Buza László 193
 Búzaháza 251, 260
- C, CS**
 Cardijn, Joseph 119
 Cársky József 114
 Ceaușescu, Nicolae 42–43, 215–216, 218–220, 222, 224, 227, 233, 260
 Cegléd 110
 Che Guevara 308
 Chesterton, Gilbert Keith 121
 Chrétienne, Jeunesse Ouvrière, 118
 Collegium Hungaricum 95
 Codreanu, Corneliu Zelea 67
 Comte, Auguste 68, 316
 Corvina (folyóirat) 141–142
 Crainic, Nichifor 68, 69
 Cristea, Miron 64,
 Cs. Gyimesi Éva 13, 45, 49, 232, 246
 Cs. Szabó László 97
 Csaba királyfi 264
 Csáky S. Piroska 137–138, 143–144
 Csanádi Imre 99
 Csantavér 170, 180
 Csapody Miklós 50
 Csatári Dániel 203, 219
 Csávossy Elemér 116
 Csehi Gyula 210, 225

- Csehszlovákia 14, 18, 29, 47, 115–116,
123–124, 127, 130, 133, 135, 137, 139,
215–216, 218, 220, 227
Csehszlovák Köztársaság 132
Cseke Péter 24, 27, 50, 93, 213
Csepeli Szerszámgépgyár 154
Csík 87, 268, 331
Csík vármegye 80, 83
Csikfalva 251–252, 254, 258–260,
263–266
Csíki Gáspár 253
Csíki-medence, 27, 268
Csonoplya 182
Csucsujá István 201
Csuka János 138, 159
Csuka Zoltán 146, 148–150, 156, 161
Cukrászmunkás 139
Cvetković, Dragiša 171
Czoch Gábor¹²
- D**
D. Lőrincz József 7, 10, 48, 235, 250,
254–255, 268
Dacia Kiadó 220, 226
Dáné Tibor 57
Dankanits Ádám 37
Darányi-telep (Újvidék) 181
Darvas József 78, 93, 98
Dávid Ferenc Egylet Ifjúsági Köre, 26
Dávid Gyula 12, 41–42, 73, 93, 201, 220,
Deák Imre 182–183, 186
Deák István 146
Deák Leó 145–146, 148, 171, 182–183
Debrecen 112
Debreczeni László 27
Dékány István 14
Délbácska (hírlap) 149–150
Deletant, Dennis 215
Dél-Szlovákia 133
Délvidék 138, 146–147, 169, 172, 196
Délvidéki Magyar Közművelődési Szövet-
ség 169, 172
Demeter Béla 192, 208
Demeter János 201, 215, 218
Dermata 202, 207
Dés 85
Descartes, René 12, 274
„Dézsi Ioan” 226
Die Furch (folyóirat) 39
Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor
de pe lângă Consiliul de Miniștri 213
Dobossy László 134
Dobri János 204
Dominits László 39–40
Domokos Géza 189, 220, 224, 227, 232,
245, 247, 290
Domokos Pál Péter 209
Doroszló 170, 180, 182
Dragomir, Silviu 200
Draskóczy Ede 145, 183–184
Dsida Jenő 26, 116
Dubček, Alexander 218
Duca, Aurel 216
„Dumitrescu” 203–205
Dumitrescu, Nicolae 203, 204, 205, 210
Duna 34, 125–125, 136, 152–153
Duna-konföderáció 136
Duna-völgy 34–35, 125, 297
Durkheim, Emil 277–278, 280, 282
- E**
Echinox 232, 236, 240–242, 244
Egry Gábor 9, 14, 49, 69, 190–191
Egyed Ákos 201
Egyed Péter 232, 238, 242, 244
Egyesületi Közlemények/ Egyesületi
Közlöny 137, 139, 153, 156, 159, 162,
167–169, 174, 176–178, 185
Egyetemiek Háza 38
Erdélyi Gazdasági Egylet/ Erdélyi Magyar
Gazdasági Egyesület (EMGE) 19, 75,
78–80, 82, 84, 86
Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület
(EMKE) 17, 196, 201–202
Eötvös-kollégium 97–98
Erdei Ferenc 93, 98–99, 101, 108–110,
113
Erdély 3, 5, 7, 9–10, 12–14, 17–20, 22–24,
28, 20–34, 39–40, 49–52, 54–56,
60, 63, 67, 69–70, 72, 75–76, 77–79,
82–86, 90–91, 93, 114, 116, 138, 156,
161, 163, 174, 182, 188–192, 194, 196,

201–203, 208–209, 211–215, 217,
221–222, 224–225, 227–228, 230, 235,
239, 262, 288, 290–291, 294–295, 297,
305–307, 309–310
Erdélyi Gazdasági Tanács/ Erdélyi GT
83, 90
Erdélyi Fiatalok 18, 23, 26–27, 30, 32–33,
59–60, 69187–188, 201, 319
Erdélyi Gazdasági Egyesület/ Erdélyi
Gazdasági Egylet/ Erdélyi Magyar
Gazdasági Egyesület 12, 32, 53, 70, 78,
80, 86, 196, 75, 77–82, 88
Erdélyi Helikon 30, 32, 40, 41
Erdélyi Iskola (folyóirat) 20, 24
Erdélyi Magyar Adatbank 7
Erdélyi Magyar Tanács Végrehajtó Bizott-
sága 188
Erdélyi Múzeum (folyóirat) 40, 188
Erdélyi Múzeum-Egyesület 19, 187
Erdélyi Párt 13–14, 49, 71, 88, 188, 190,
195, 198–200, 202, 208–209, 216
Erdélyi Szépművészeti Céh 144
Erdélyi Szociális Szervezet 86
Erdélyi Szövetség 52–53, 56, 70–71
Erdélyi Tudományos Intézet 71
Erdélyi Tudósító 20, 27
Erdélyrészi Hangya 82–83, 86
Erneureungsbewegung 51
Eröss Árpád 88
Érsekújvár 34, 100, 124
Esterházy Lujza 16, 120, 124–127, 134
Esti Kurir 143
Észak-Erdély 42, 69, 90, 188, 191, 196,
200–202

F

Faragó József, 45, 188, 210
Faulkner, William 241
Fazekas János 189, 218, 220, 226
Fedinecz Csilla 49
Fehér Lajos 105, 113
Féja Géza 60, 98–100, 122
Féja Tibor 99–100
Fejér Miklós 204
Fejtő Ferenc 124
Fekete Gyula 99

Felvidék 100, 114–115, 128, 133–134,
161, 196
Fenyves Ferenc 150
Filep Tamás Gusztáv 5, 114
Fischer-Colbrie Ágoston 115
„Floriant Laurențiu” 218–220, 227
Folbert, Otto 219
Foucault, Michel 277, 294, 319–320
Fodor Ilona 223
Fodor Sándor 223
Földművelésügyi Minisztérium 80, 82
Földművelésügyi Minisztérium Erdélyi
Kirendeltsége 87
Franciaország 126, 134
Franklin, James 271
Franklin Kiadó 139
Fritz László 17
Független Kisgazdapárt 112

G, GY

Gaál Gábor 39, 195, 216
Gagyi József 139, 225, 249, 253
Gálfalvi Ferenc 257
Gálfalvi György 237
Galilei Kör 139
Gáll Ernő 7–8, 43, 46, 189–190, 210, 215,
224, 227, 232, 234–235, 245, 247, 310,
312, 320
Gennep, Arnold van 281
Gerold László 138
Girard, René 282
Globus (magyarországi vállalkozás) 84
Globus (jugoszláviai vállalkozás) 177
Glück Jenő 37
Gombaszög 34
Gombos 170, 180, 182
Gorkij Intézet (Bukarest) 189
Göllner, Carl 219
Gömöri Gyula 140
Gömöry János 130
Gorkij Intézet 189
Gratz Gusztáv 187
Groza, Petru 37, 189
Gusti, Dimitrie 64–66, 68–69
Gyallay Papp Domokos 56
Gyárfás Elemér 116, 200

- Gergyó 81
 Gyergyócsomafalva 80
 Gyöngyösi Dezső 159
 Győr 112
 Györffi Kálmán 240, 243
 Györffy István 34, 99, 179
 Györffy István Kollégium 99
 György Béla 50, 53–54
 György Lajos 20, 24, 27, 57
 „Gyurka János” 194
 Gyűrűs 262
- H**
- Habsburg Birodalom 51, 109
 Haiduc, Ioan 209
 Hallóssy István 167
 Hangya Szövetkezet 77, 82–86
 Hantos László 131
 Háromszék 53, 83, 221, 261
 Hegel, Friedrich 122
 Hegyes 262
 Heidelberg 221,
 Heinen, Armin 51, 67
 Hellas Kiadó 143
 Hemingway, Ernest 240–241
 Hennis, Wilhelm 278
 Henter Kálmán 20
 Herbák János/Dermata/Clujana bőr- és
 cipőgyár 202, 207, 219–220
 Hertelendyfalva 180
 Hetling, Manfred 63
 Heumann Mór 143
 Hirschman, Albert 274
 Hítel 18, 23, 26, 29, 31, 33, 36, 41, 59–60,
 79, 89, 188, 201, 305
 Hitler, Adolf 30–31, 33, 61, 115, 119–120,
 123, 151
 Hobbes, Thomas 281
 Hóman Bálint 31
 Horthy Miklós 94, 102, 108, 110, 151,
 197–198, 207
 Horváth Ágnes 5, 10, 267–268, 270, 274,
 279, 313
 Horváth Sz. Ferenc/ Horváth Szabolcs 15,
 49–50, 57, 60
 Hungarológiai Kongresszus 7, 24
 „Hunyadi Ioan” 198–199, 204
 Hunyadi János 228
 Huszadik Század 139
 Huszár Sándor 224
- I**
- I. Ferdinand Egyetem 187
 Ifjúsági Katolikus Akció 127
 Ifjúsági Keresztény Egyesület 26
 Igaz Szó 232, 237, 243
 Ignotus Pál 124
 II. Károly 64
 Ikvay-Pfeiffer László 119
 Illyés Elemér 221–222
 Illyés Gyula 97–98, 230
 Imre Lajos 23–24, 26–27, 50, 58, 224,
 288, 291–293, 295, 297, 299–308, 317,
 319, 321
 Imre Sándor 12, 54
 Imrédy Béla 134, 197
 Incze Ferenc 218
 Ioana, Constantin 193, 229–230
 Iparos Dalárda 178
 Irodalmi Könyvkiadó 214, 220
 Irodalmi Társaság 56
 Israel, Jonathan 273
 Izsák József 237–239
- J**
- Jakabffy Elemér 33, 52, 70, 188, 215
 Jakó Zsigmond 29, 215, 226
 Jancsó Béla 27, 187–188
 Jancsó Benedek 56–57
 Jancsó Elemér 42, 187, 195, 197
 Janics Kálmán 100, 123, 133, 135
 Jankovics József 24
 Jánosházy György 237
 Járosi Andor 188, 191
 Jobbágyfalva 251
 JOC – Jeunesse Ouvrière Chrétienne
 (Keresztény Munkás Ifjúság) 118–119
 Jócsik Lajos 131
 Joó Rudolf 276
 Jordáky Lajos 27, 41, 188, 195, 197,
 201–202, 211, 218–219, 225
 Józsa Béla 188, 202

- József Attila 123–124
 Jugoszlávia 10, 29, 137, 138–139, 143–147, 149, 153–156, 159–161, 169–172, 179, 182, 220
 Jugoszláviai Magyar Könyvtár 144, 146
 Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség 169, 172
 Jugoszláviai Magyar Népszövetségi Liga 155
 Juhász Ferenc 147–148
 Juhász István 67–68, 204
 Jurcsek-féle beszolgáltatási rendszer 78
- K**
- Kacsó Sándor 19, 30, 33, 37, 39, 42, 210
 Kada (vezér) 264
 Kádár János 218, 227, 230
 Kalangya 137–138, 144–150, 152–153, 156–162, 165, 182–183
 KALOT-mozgalom 116
 Kant, Imanuel 12, 122, 281
 Kántor Lajos 42, 223, 238
 Kányádi Sándor 223
 Kardos László 99
 Kárpátalja 129, 196
 Kassa 100, 114, 124, 127, 129, 131, 133–134
 Katolikus Ifjú munkások Országos Egyesülete 117, 124
 Katolikus Népszövetség 20, 26, 56
 Katolikus Olvasókör 171, 178
 Kauntz Kornélia 187, 207
 Kecskemét 109, 226
 Kelemen Lajos 27, 29, 40
 Kelet Népe 187, 211
 Keleti Újság 188, 209
 Kemény János 39
 Kemper, Claudia 62–63
 Kende Ferenc 5, 137–186
 Kerék Mihály 98, 102
 Kerekes György 226
 Keresztesi-Reich Éva 226
 Kert-Magyarország 106–107
 Keveháza 264
 Kicsi Sándor András 139
 Kisbéry János 173, 176
 Kisebbségügyi Minisztérium (Románia) 200
 Kisküküllő vármegye 56
 Kiss Elek 211, 213, 217–218
 Kiss Gy. Csaba 34
 Knoll, Frank-Lothar 61–63
 Kocsis Gyula 258
 Kocsis István 237
 Kodolányi János 98
 Kogălniceanu, Mihail 38
 Kolozs megye 193, 199, 216, 223, 229
 Kolozs tartomány 197–198, 205, 210, 212
 Kolozsvár 7, 14, 18, 26–29, 33, 37–38, 42–57, 70, 85, 114, 187–189, 193–194, 196–201, 203, 206–212, 214, 216–217, 219–226, 227, 229, 232, 234, 238–240, 290, 311, 321
 Kolozsvári Unitárius Kollégium 187, 193, 206
 Komárom 100
 Konstanca 198
 Kőröspatak 82
 Kornis Gyula 30
 Körös-híd 239
 Korparich Ede 84
 Körtvélyes 264
 Korunk 191, 201–202, 210, 213–214, 216, 230, 232–234, 245–246, 290, 311, 320, 18, 29, 31, 33–34, 38–41
 Korunk Szava 115
 Kós Károly 30, 39–40
 Koselleck, Reinhart 268, 274
 Kossuth Lajos 37
 Kossuth Rádió 223
 Kosztolányi Dezső 241
 Kovács Endre 134
 Kovács Gyula 127
 Kovács Imre 60, 98, 101–106, 113, 122–123
 Kovács József 197–198
 Kövály László 42
 Közép-Európa 125, 127, 133, 156, 227
 Közművelődési Tanács 137, 153, 166–169, 171–173, 175, 177–178, 183
 Közoktatási Népbizottság Szellemi Termékek Országos Tanácsa 141

- Központi Bizottság (Román Kommunista Párt) 226, 228
 Kramer Gyula 169, 172
 Krammer Jenő 34–35, 124, 135
 Krenner Miklós 54, 191
 Kriterion Könyvkiadó 29, 42, 189, 220–222, 224–226, 229–230, 290
 Kulturális Antropológiai Munkacsoport 139
 Kurkó Gyárfás 201
- L**
 Láng Gusztáv 42, 238
 László Béla György 209
 László Dezső 13, 24, 26–27, 29, 32, 59, 68, 71, 191, 193
 Lászlóffy Aladár 238
 Latabár Kálmán 207
 Latour, Bruno 272, 280–281
 Le Bon, Gustave 278
 Lengyelország 216
 Lenin, Vladimir Iljics 44, 162
 Lepinay, Vincent 272, 280–281
 Léva 99–100
 Librăria Noastră 213
 Liénart bíboros 127
 Ligeti Ernő 13
 Lisieux-i Szent Teréz 118
 Literária 143–145, 149, 151
 Livezeanu, Irina 51, 66
 Locke, John 276
 London 139, 213
 London, Jack 241
 Lőrincz D. József 7, 48, 235, 268, 250, 254–255
 Losonc 100
- M**
 MADOSZ (Magyar Dolgozók Szövetsége) 29, 32, 36, 40, 201
 Magyar Autonóm Tartomány 39, 205, 257
 Magyar Gyermekvédő Liga 100
 Magyar Kisebbség (folyóirat) 40, 188
 Magyar Kommunista Párt 112–113
 Magyar Kultúrszövetség 153, 166, 171, 183
 Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa 43–44, 218
 Magyar Népi Szövetség 29
 Magyar Népközösség 33, 36, 70, 188, 199–200
 Magyar Népköztársaság 40
 Magyar Rádió 100, 154
 Magyar Szövetség 32, 41, 51, 53
 Magyar Tibor 208
 Magyarország 9, 13–14, 30–31, 35, 40, 60, 63–64, 66–69, 71, 75, 91, 93–94, 97, 100, 102, 104–108, 112–118, 122–123, 128, 133–136, 138, 141, 143–147, 149–150, 167, 173–174, 179–180, 183, 188, 190, 193, 196, 201, 205, 207, 210–211, 214, 216, 220, 223, 227–230, 260, 265, 297, 313
 Magyary Zoltán 109
 Majláth-kör (Erdélyi Római Katolikus Népszövetség Egyetemi és Főiskolai Szakosztálya) 20, 26
 Makkai Sándor 16, 22–23, 31, 50, 58–60, 62, 124, 156, 174, 294–295, 297–298, 307, 317, 319–320
 Málnási Ödön 124
 Mályusz Elemér 63
 Mandics György 238
 Maniu, Iuliu 15, 63–64
 Mauss, Marcel 281–282
 Márciusi Front 101
 „Marcu” 223
 Maritain, Jacques 120, 125–126, 128
 Markó Béla 237
 Márkó József 63,
 Maros Magyar Autonóm Tartomány 257
 Maros megye 257
 Marosi Péter 194, 222
 Marosvásárhely 83, 156, 164, 223, 251–252, 254, 256, 260
 Marseilles 145, 150
 Marton Andor 148–149
 Márton Áron 20–22, 24, 26–27, 29, 51, 59, 73, 116, 191, 308
 Marx, Karl /marxizmus 21, 32, 35, 40, 44, 61, 111, 117, 119, 121–123, 127, 162,

- 169, 203, 226, 277, 281, 286, 291, 316,
320, 140, 142
- Máthé Árpád 212
- Matolcsy Mátyás 102
- Mărgineanu, Emil 198
- McKirahan, Richard D. 269
- Medgyesfalva 83,
- Méliusz József 188
- Mendizabal, Alfred 125
- Merschendorfer, Adolf 39
- Mester Miklós 33, 230
- „Micu” 223
- Mihailescu, Vintila 249
- Mihelics Vid 116, 118
- Miklós Ágnes Kata 5, 28, 232, 234, 288,
321
- „Miklósy” 222–223
- Mikó Ervin 222
- Mikó Imre 5, 8, 12–13, 18–19, 26, 29, 41,
63, 70–71, 187–230
- Mikó Lőrinc 187, 202
- Minerva Alapítvány 48
- Miskolc 112
- Mohler, Armin 61–62
- „Molnár” 223, 226
- „Molnár Eugen” 212
- Molnár Gusztáv 45, 232
- Molter Károly 194
- Momoc, Antonio 65–66, 68
- Monok István 24
- Móricz Zsigmond 98–99, 108
- Moszkva 119, 126, 218, 220
- Mózes Attila 238, 243
- MTA Történettudományi Intézet 228
- Mussolini, Benito 31, 33, 117
- Muzslya, 180
- N, NY**
- Nachbarschaft 63
- Nádszeg 100
- Nagy Géza 204
- Nagy Gyula 206
- Nagy István 36, 39
- Nagy Iván 155, 162
- Nagy Jenő 258
- „Nagy László” 209, 213–214
- Nagy Mihály Zoltán 188, 203
- Nagy Nemzetgyűlés 258
- Nagy Ödön 59, 68
- Nagy Sándor (birodalma) 271
- Nagy Töhötöm 116
- Nagybánya 85
- Nagybecskerek 139, 145–149, 155, 160,
167, 171
- Nagybecskereki Magyar Közművelődési
Egyesület 139, 144, 147–148
- Nagybotú Lőrinc 39
- Nagy-Britannia 216
- Nagy-Budapest 111
- Nagykörös 109
- Nagyszeben 54, 56, 219
- Nánay Béla 156
- Nanovszky Károly 207
- Nastasă, Lucian 224
- Nemess László 237
- Németh László 29–30, 94, 97, 98–99, 106,
110
- Németország 60, 63–65, 115, 123, 133,
202, 211, 221–222
- Nemzeti Liberális Párt 15
- Nemzeti Megújulás Frontja 70
- Nemzeti Parasztpárt 64, 92, 100–101,
111–112
- Nemzeti Színház 38
- Nemzeti Újjászületés Frontja 33
- Nemzeti Újjászületési Front 188
- Népfőiskolai Társaság 98
- Népies 33, 56, 126, 160
- Néptanács 206, 213, 252, 253, 254, 255,
257, 258, 259, 260, 266
- Newton, Isaac 274
- „Niculescu” 224–225
- Nietzsche, Friedrich 273, 278, 316
- Nixon, Richard 219
- Novágh Gyula 178
- Novák Csaba Zoltán 216, 227
- Nyárad 251
- Nyárad-mente 264
- Nyárádszentmárton 251, 258, 261, 262,
263
- Nyárádszereda 259
- Nyárády Erazmus Gyula 208

- Nyerges Judit 24
 Nyíró József 191
 Nyisztor Zoltán 123
 Nyitra vármegye 100
 Nyugat 40, 140, 283, 294, 312
 Nyugat- és Észak-Európa 103
 Nyugat-Európa 114, 118, 135, 143, 165, 189, 283
- O**
 Odüsszeusz 270, 281
 Oláh Sándor 5, 72, 139, 145, 252
 Ómoravica 180
 Oprea, Florian 209–210, 226–227
 Orbán Balázs 264
 Orbán Mihály 87
 Országos Keresztényszocialista Párt 120, 135
 Országos Magyar Párt 15, 49, 50, 53–54, 155, 188, 194
 Országos Nép- és Családvédelmi Alap 86, 100
 Gasset, Ortega y 233
 Ortutay Gyula 181
 Osváth Judit 20
 Osztrák-Magyar Monarchia 40
 Ottlik László 31
 Owen, Robert 276
- P**
 Paál Árpád 14–15
 Pacsér 180
 Pál apostol 47
 Pál Gábor 71
 „Páll Ernest” 208–213
 Pál János 196
 Páll Ferenc 205
 Páll György 52, 70, 208, 209
 Pallavicini Alfonz 123
 Palotás Dezső 232, 237, 240–242
 Panek Zoltán 244
 Papp István 5, 91, 225
 Papp János 207
 Pareto, Vilfredo 278, 279
 Párizs 15, 120, 139, 140, 143, 146, 188, 200, 214, 256
 Páskándi Géza 226
 Pascu, Ștefan 228
 Passuth László
 Pásztai Géza 211, 212
 Pásztai–Bruder-ügy 211
 Patriciu, Mihai 193, 195
 Pataky Tibor 57
 Radin, Paul 268, 281, 313
 Pax Romana 121
 „Pădureanu” 206
 Pécs 112, 123
 Pegazus 239
 Pernyész István 178
 Pesti Napló 143, 145
 Petőfi Ház 140, 220
 Petőfi Sándor 140
 Pfeiffer Miklós 115–116, 124–125, 132–135
 Platón 269, 270, 271, 305, 315, 317
 Plautus 272
 Pleșa, Liviu 198, 210
 Pleșiță, Nicolae 210, 212
 Polgári Magyar Daloskör 171, 178
 Pomogáts Béla 49, 230
 Pop Domokos 208
 Portugália 221, 222
 Porubszky Géza 120
 Pozsony 34, 35, 114, 116, 127, 132, 134, 228
 Pravda 144
 Prohászka Kör 114–115, 118, 121, 125–131
 Prohászka Ottokár 115, 134
 Puskás Lajos 24, 233
 Püski Sándor 102
- Q**
 Quadragesimo anno 20, 116, 309
 Quirl, P. 120
- R**
 Rábakecölő 265
 Rácz Győző 232, 247
 Radikális Párt 155
 Radó Imre 145, 156
 Rády Elemér 114, 115, 119, 121, 130

- Rajk László 113
 Ralea, Mihai 206
 Ravasz László 13
 Rebreanu, Vasile 223
 Református Leánykollégium 207
 Reggeli Újság 137, 146, 149
 Reményik Sándor 22
 Renan, Ernest 16, 78
 René Girard 282
 Rerum novarum 116, 117, 309
 Réthy Andor 41
 Révai József 113
 Riquet, Michel 120
 Rivera, Primo de 125
 Román Kommunista Párt/RKP 44, 216, 228
 RMDSZ (Romániai Magyar Demokrata Szövetség) 260
 Robinson 241
 Róma 264, 272, 278, 280, 314
 Római Katolikus Főgimnázium 221
 Román Munkáspárt 205
 Románia 29, 32, 44, 51–53, 57, 60, 64, 67, 69, 116, 198, 207–209, 211, 213, 215, 220, 222, 224, 225, 227–228, 230, 249, 254, 306
 Romániai Magyar Irodalmi Lexikon 29, 41, 96, 194
 Romány Pál 102
 Romsics Gergely 51, 59, 60
 Rostás Zoltán 45, 244
 Rousseau, Jean-Jacques 102, 286
 Román Szociáldemokrata Párt/RSZDP 211
 Román Televízió/RTV 257
 Roth, Stephan Ludwig 219
- S, SZ**
- Saint-Simon 68, 276
 Cloude Henri Sandulescu, Valentin 51, 67
 Sarló mozgalom 35, 40, 129, 132, 134
 Scola Ardeleană /Erdélyi Iskola/ Erdélyi Triász 20, 24, 27, 38–39, 74
 Sebe Ferenc 212, 217
 Securitate 192, 193, 198, 199, 203, 209, 210–212, 214, 215, 219, 221–224, 229, 230
- Seife, Charles 279
 Serviciul Social 65
 Siefertle, Ralf Peter 61, 62
 Simmel, Georg 278
 Simon Lajos 205
 Sinkó Ferenc 114, 127, 130, 134–136
 Sipos Gábor 201
 Sipos Gyula 99
 Sipos Levente 102
 Siposhegyi Péter 138
 Slachta Margit 135
 „Sófalvi” 207
 Somogyi Imre 101, 105–108, 112
 Sóni Pál 42
 Sonkoly Gábor 225, 263
 Soós Imre Kulturális Központ 265
 Stoica, Constantin 214
 Strelitzky Dénes 144, 146, 148, 171, 183
 Sulyok István 16–19
 Sütő András 224, 228, 244
 Svájce 216
 Szabad Nép 111
 Szabad Szó 101, 105, 307
 Szabadka 139, 143, 144, 146, 149, 152–153, 155, 167, 171, 176, 183
 Szabó Dezső 30, 60, 92, 94, 95–97, 110
 Szabó István 63, 84–85
 Szabó Pál 98
 Szabó T. Attila 29, 66, 215, 223
 Szántó Andor 142
 Szász Endre 208
 Szász István 36, 187, 192, 197
 Szász István Tas 36, 187
 Szász János 232–238, 239, 247
 Széchenyi György 115
 Széchenyi Magyar Kultur Egyesület 99, 100
 Széchenyi Népfőiskola 99
 Szeged 50, 112, 200
 Szegedi Fiatalok 27
 Székely János 209, 214, 237
 „Székely János/Ianos” 214
 Székely Kerületi Iparkamara 81
 Székely Miklós 187
 Székelyek Kolozsvári Társaságának Ifjúsági Tagozata 27

- Székelyföld 32, 81–85, 139, 216, 221–222, 225, 253, 257
 Székelyhodos 260
 Székelykeve 180
 Székelyudvarhely 15, 85, 221
 Szekfű Gyula 30, 31, 97
 Szekszárd 139
 Szent György Diákkör 34
 Szent István-i Birodalom 193
 Szent Korona Tan 193
 Szent Mihály Arkangyal Légió 66
 Szenteleky Kornél 144, 146, 148, 150, 156, 183
 Szenteleky Társaság 138, 148, 183
 Szentimrei Jenő 30, 40, 42
 Szent-Iványi Sándor 26
 Szentkereszthy Béla 53
 Szentmiklósi Ferenc 20
 Szentmiklóssy Bálint 223
 Szentpéteri Carol 194
 Szép Ernő 143
 Szerb–Horvát–Szlovén Királyság 143
 Szigethy Béla 177–178
 Szilágyi András 194
 Szili Jenő 160, 169, 175, 176, 181
 Színházi Élet 143, 177
 Szirmai Károly 145, 148–149, 156, 161, 175, 183, 185, 186
 Szlovák Köztársaság 134
 Szlovenszko 31, 34, 35, 91, 116, 118, 123, 129–130, 156
 Szociális Testvérek Társasága 124, 135
 Szöcs Géza 242, 244
 Szöcs István 232, 237–238, 239, 241–242
 Szolokma 82
 Szombathely 112
 Szövetség Gazdasági Hitelszövetkezetek Központja 82
 Szovjetunió 29, 195–196, 202–203, 205
 Sztálin, Jozsif Visszarivinovics 47, 205, 257
 Sztójay-kormány 196
 Szüllő Géza 135
 Szvatkó Pál 123
- T**
 Takács István 120
 Takács Lajos 224
 Tamás Gáspár 221–222, 310
 Tamás József 174
 Tamási Áron 27, 30, 36, 42, 73–74
 Tanácsköztársaság 141–142, 154
 Tánczos Vilmos 268–269
 Tanulmányi Bizottság 27
 Tarde, Gabriel 272, 278, 280
 Tavasz Sándor 12, 14, 22–23, 50, 58, 291, 293–294, 297, 299
 Technikai Termelő és Szocializáló Osztály 141
 Telekfalva 82
 Teleki Béla 78, 88, 188, 191
 Teleki Pál 90, 188, 200
 Teleki Sándor 228
 Teleky Dezső 52
 Temerin 151, 180
 Termelő Szövetkezet 258
 Tett 45
 Tisza István 135
 Tízes Szervezet 70
 Tolnai Világlapja 143–144
 Tomán Sándor 150
 Topolya 155, 180
 Torockó 206, 213
 Török Zsuzsanna 60
 Tóth Ágnes 14, 137, 157, 202
 Tóth Sándor 42, 210, 232, 236
 Tóth-Bagi István 153, 159, 165, 176
 Trencsényi Balázs 51, 64
 Trianon 75, 77, 117, 190, 288
 Tündér Ilona 264
 Turner, Victor 273, 275, 281, 284
 Turzai Mária 36
 Tusa Gábor 13, 14
- U**
 Udvarhely megye 85
 Udvarhely Megyei Takarékpénztár 85
 Új Élet 5, 114
 Új Kor 115
 Új Magyarország 100

Újvidék 137–138, 150–151, 152, 155,
171–172, 174, 183
Ungár Joób 130
Unitárius Egyház 187, 189, 196, 211, 212,
213, 216, 217, 264
Ürményháza 180
Utunk 47, 194, 204, 213, 232, 241–242
Uťiu, Francisc 222

V

Vácz Margit 207
Vadad 251, 260
Vágás 82
Vajdahunyad 253, 254
Vajdaság 5, 137–142, 155–156, 176,
182–183
Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium
99
Vallásszabadság Nemzetközi Szövetsége
213
Vallásügyi Hivatal 211
Nagyvárad (Várad) 204, 211, 239
Várady Imre 146, 148, 161, 171
Váró György 64, 71
Varró János 226
Varsói Szerződés 215
Vásárhelyi János 226
Vásárhelyi Találkozó 8, 23, 27–28, 36, 41,
73–74, 156, 163, 182, 200, 202
Vasgárda 51, 64, 66–69
Vasile Lupșă 199, 203
Vaida, Vasile 205
Vass László 134
Venczel József 18, 19, 20, 24, 26, 27,
29–30, 41, 51, 59, 71, 74, 89, 114, 116,
159, 201, 306
Verbász 145, 183
Veres Péter 92, 98, 99, 101
Verespatak 52
Vergilius 267, 270
Vető György 160, 173, 175

Valdemár, Alt 150
Viharsarok 93
Világosság 29, 140
Vilt Vilmos 149, 150
Leonardo da Vinci 279
Vinceze Gábor 44, 188, 203, 211
Virt László 20
Vita Sándor 19, 31, 54, 71, 74, 76, 78, 88,
191, 192, 197, 230
Voegelin, Eric 275, 290, 294, 313–318
Völgyes 262
Volksbund 124
Volksgeschichte 63
Vöröskereszt 100
Vöröskereszt Egyesület 152
Vreme 144

W

Wandervogel 63
Wandervogel-mozgalom 132
Weber, Max 264, 274, 278, 286
Weißmann, Karlheinz 61–62
Werböczy István 134
White, Hayden 250
Wolf Rudolf 201
Woods, Roger 61

Z

Zágoni István 56
Zágrábi Magyar Közművelődési Közösség
Zathureczky Gyula 76, 88
Zemplényi Imre 173, 174
Zichy Mihály 143
Zilahy Lajos 98, 99
Zombor 148, 155, 167, 182, 183
Zombori Magyar Közművelődési Egyesü-
let 146, 186

XI. Pius 20, 116, 117, 128

XIII. Leó 116